

ƏLİSAAB ORUCOV

*MÜBARİZƏMİZ
QARABAĞDADIR*

Bakı, «Gənclik» - 2011

Az
Ə 11
BBK 45.2.2

Ə 11 Əlisaab Orucov, «Mübarizəmiz Qarabağdadır», Bakı, «Gənclik» 2011, 288 səh.

Kitab görkəmli ziyalı və hüquqşünas, sabiq ədliyyə naziri Əlisaab Orucovun keçdiyi şərəfli ömür yolundan bəhs edir. Müəllif 1988-92-ci illərdə Dağlıq Qarabağ müharibəsində nazirdən daha çox, sırasıyla vətəndaş və bir əsgər kimi erməni təcavüzünə qarşı mübarizənin fəal iştirakçısı, baş vermiş hadisələrin bilavasitə canlı şahidi kimi erməni vandalizmini tam çıpaqlığı ilə ifşa edir. Kitabda xalqımızın mübarizliyi, vətənpərvərliyi, cəsurluğu, sadəliyi tutarlı faktlarla oxucuya təqdim olunur. Eyni zamanda, öz millətindən olan vəzifə hərislərinin xəyanəti, imperiya himayədarlarının, super dövlətlər və beynəlxalq təşkilatların havadarlığı ilə torpaqlarımızı ermənilərin işğal etməsi dəlillərlə əsaslandırılır. Müəllif beynəlxalq aləmdə təklənməyimizə, Dağlıq Qarabağ probleminin həllində yalnız öz hərbi gücümüzə və milli birliyimizə diqqətini çəkir.

«Mübarizəmiz Qarabağdadır» kitabı geniş oxucu kütləsi üçün nəzərdə tutulmuş və Dağlıq Qarabağ hadisələrinin araşdırılmasında mütəxəssislər və tarixçilər üçün qiymətli mənbədir.

Ə - $\frac{4702060202}{M653(07)2011}$ - *Qrifli nəşr*

İSBN 5-8020-1670-10

©Gənclik, 2011
©Ə.Orucov, 2011

ÖMÜR YOLU

Ömür yolumun başlanğıcı, 24 yanvar 1946-cı ildə doğulub boya-başa çatdığım Göyçaydan başlayır. Mən söz adamı deyiləm, ona görə də Göyçayı, Azərbaycanın dilbər guşələrindən biri olan bu gözəl məkanı vəsf etməkdə acizəm. Amma ürəyimdən keçən sözləri hər necə olsa, ifadə etməyə çalışacağam.

1965-ci ilə kimi Göyçayda yaşamışam. Sonra tale məni Bakıya və Göyçaydan çox-çox uzaq ölkələrə, şəhərlərə çəkib aparsa da, həmişə yaddaşımda, xatirələrimdə, ürəyimin başında Göyçay adlı bir cənnətməkan yaşayıb. Həyatımın hər anında o cənnətməkanı xatırlayıram. Kürün sol qolu olan Göyçay çayının həzin-həzin şırıltısı indi də qulaqlarımdadır. Göyçayın yayı quraq keçən, yovşanlı, şoranotulu çölləri, düzləri, seyrək püstə-ardıc meşələri, kolluqları, nar, heyva bağları heç yadımdan çıxarmı?! Xüsusilə, Göyçay narının təkə Göyçayda deyil, onun hüdudlarından çox-çox uzaqlarda şöhrətləndiyi ilə qürur duymuşam. Göyçay kənd təsərrüfatı rayonudur və burada torpaq sahələri zəngin olduğuna görə əhali pambıqçılıqla, taxılçılıqla, meyvəçiliklə, üzümçülüklə məşğul olur. Heyvandarlıq, quşçuluq və baramaçılıq da əhəlinin əsas məşğuliyyəti sayılır.

Göyçay Şirvan bölgəsinin ən qədim və həm də ən məşhur ərazilərindəndir. Şamaxıdan sonra Şirvanın ikinci mədəni-inzibati ərazisi Göyçay olub. 1867-ci ildə çar hökumətinin Qafqazdakı inzibati islahatına əsasən Göyçay qəzası yaradıldı ki, bu da Bakı quberniyasının tərkibinə daxil idi. Bu barədə Azərbaycan tarixinə aid yazılan kitablarda kifayət qədər məlumat var.

Əlbəttə, Göyçayı tanıdan təkə maddi sərvətləri və zəngin tarixi deyil, həm də onun yetirdiyi mənəvi sərvətdir. Gözümü açandan özümü ziyalılar və oxumuşlar arasında

görmüşəm, elmə, təhsilə həmişə böyük, qarşısıalınmaz məhəbbət olub.

Göyçay Azərbaycan ədəbiyyatına böyük sənətkarlar bəxş edib. Əvvəlcədən dedim ki, mən söz adamı, yəni ədəbiyyatçı deyiləm, amma Göyçayda doğulan və Azərbaycana şöhrət gətirən şəxsiyyətlər haqqında geniş məlumatım olub. XV əsrdə Göyçayın Bərgüşad kəndində dünyaya gəlmiş Həbibə adlı böyük şairimizlə bağlı bir əhvalatı söyləmək istəyirəm.

Həbibə hələ uşaqkən quzu otarırmış. Bir dəfə quzu otarkən cavan Ağqoyunlu hökmdarı Sultan Yəqubla rastlaşır. Sultan Yəqub öz köməkçilərindən birini göndərir ki, öyrənsin bu quzular kimindir. Köməkçi uşağın yanına gəlib soruşur ki, bu quzular kimindir. Amma uşaq dinmir. Köməkçi sualını bir də təkrar edir:

- Bu quzular kimindir?
- Qoyunların.
- Kəndinizin böyükləri kimdir?
- Öküzlər hamıdan böyükdür.
- Onu demirəm. Kəndə gələnləri kim qarşılıyır?
- Sizin kimi əziz qonaqlar gələndə, onu qarşılamağa

itlər yüyürər.

Köməkçi qəzəblənib deyir:

- Ay, nə çapaydım səni!

Uşaq cavab verir:

- Atını çap ki, yoldaşlarına çatasan.

Köməkçi bu söhbəti Sultan Yəquba çatdırır və şah bu uşağın ağıllı cavablarına görə onu öz sarayına gətirir. Həbibə bu sarayda istedadlı bir şair kimi parlayır və hətta «Məlikişşüərə» (Şairlərin başçısı) təyin edilir.

Göyçay Azərbaycanın inzibati-mədəni mərkəzlərindən biri olub. Arayıb-axtarsanız, elmin, incəsənətin hər sahəsində, bir çox görkəmli nümayəndələri sırasında Göyçayın da yetirmələrini görə bilərsiniz. Elə bircə bu faktı xatırladım ki,

Rəsul Rza, Ənvər Məmmədخانlı, Əli Kərim kimi ustad sənətkarlar Göyçayda doğulmuşlar.

Göyçayda keçirdiyim o uşaqlıq və ilk yeniyetməlik çağlarını xatırlayıram. Bir anlıq dönüb körpə uşaq oluram, əlimə çanta götürüb məktəbə gedirəm, dərstdən sonra bir dəstə uşağa qoşulub voleybol oynamağa, ya da o balaca şəhəri gəzməyə gedirəm. O illəri xəyalımda canlandıranda ən çox xatırladığım insanlar sevimli müəllimlərimdir. Onların hər birinin mənəim dünyagörüşümün formalaşmasında, bir insan kimi yetişməyimdə böyük rolu olub. 1953-cü ildə Göyçay şəhər 3 sayılı orta məktəbin I sinfinə getmişəm. Burada bir məqamı qeyd etmək istəyirəm: mən birinci sinfə 1952-ci ildə, yeddi yaşım hələ tamam olmamış getmişəm. Yaxşı yadımdadır, bizə, yəni yaşı tamam olmayan bir neçə uşağı cərgəyə düzdülər, başqa bir məktəbə apardılar. Ürəyimizi sındırmaq istəmədilər. Getdiyimiz məktəbdə bizimlə bir-iki saat məşğul olub, sonra dedilər ki, sizin məktəb yaşınız çatmır, gedin evinizə. Bir il sonra, artıq yeddi yaşım olanda birinci sinfə göturdülər. 1964-cü ildə isə XI sinfi bitirmişəm. Bu on bir il ərzində mənə valideynlərim qədər əziz olan Kamal müəllimi, Ağarəhim müəllimi, Firuzə müəlliməni, Fikrət müəllimi, Tahirə müəlliməni təkcə müəllim kimi yox, həm də insan kimi kəşf etdim. Mənə elə gəlirdi ki, onlar çörək yemir, su içmirlər, çünki bizim gözümüzdə onlar müqəddəs insanlara çevrilmişdilər.

Kamal müəllim bizim məktəbin direktoru olub. Onun böyük həyat təcrübəsi vardı, müharibədə iştirak eləmişdi. Həm də pedaqoji elmlər namizədiydi. İxtisasına görə coğrafiya müəllimiydi, amma dərslərini təkcə öz fənni üzrə yox, həm də «insan necə olmalıdır, o, çətinliklərə necə sinə gərməlidir, zəhmətə necə alışmalıdır» sualları ətrafında qurub bizi düşündürərdi. Onun söhbətləri konkret misallara əsaslanırdı. Deyim ki, o, bizə nəsihət vermirdi, yol göstərirdi və mən sevinirəm ki, Kamal müəllimin elədiyi bu söhbətlərdən təkcə zövq almırdım, həm də nümunə götürürdüm. Kamal

müəllim hər bir gəncin həyatında örnək olacaq nümunəvi insan idi.

Mənim üçün əziz olan daha iki müəllimin də böyük əməyini qeyd etmək istəyirəm. Biri tarix fənnini tədris edən Tahirə müəllimə, digəri isə ingilis dilindən bizə dərs deyən Firuzə müəllimə. Mənim bu iki fənnə məhəbbətimi artıran məhz həmin müəllimlər olub. Xüsusilə, tarixə böyük marağım vardı və təkcə dərsliklərlə kifayətlənməyib Göyçay şəhər kitabxanasına gedər, oradan dünya və Azərbaycan tarixinə aid kitablar tapıb oxuyardım. Deyim ki, orta məktəbdə əlaçı olmasam da, qiymətlərimin əksəriyyəti «5» olub. Sovet quruluşunun, sosializm cəmiyyətinin qüsurlarından indi çox danışılar. Mən də bu fikirlərin bəzisi ilə razılaşıram, amma sovet təhsil sistemi haqqında bunu deyə bilmərəm. O illərdə həqiqətən də, təhsil sistemi yetərinə güclü idi, möhkəm nizam-intizam vardı və istər müəllim kollektivi, istərsə də şagirdlər məktəbə, təhsilə böyük məsuliyyətlə yanaşırdılar. Təbii ki, öz fənnini lazımınca tədris edə bilməyən müəllimlər olduğu kimi, zəif oxuyan, ümumi dəstədən geri qalan şagirdlər də vardı.

Məktəb illəriylə bağlı bir çox xatirələrim var və indi onları da yada salmaq istəyirəm. Bizim məktəbin idman zalı yox idi. Bir gün bədən tərbiyəsi müəllimi Fikrət müəllim mənə dedi ki, ay Əlisaab, gəlsənə əl-qolumuzu çırmayıb bir idman zalı tikək, uşaqlar sənin sözüənə baxarlar. Dedim, çox yaxşı. Dərsdən sonra yuxarı sinif şagirdlərini, həmyaşıdlarımı bir yerə toplayıb fikrimi bildirdim və hamı mənimlə razılaşdı. Başladıq kərpic kəsməyə. Saleh müəllim də bizə kömək elədi. Döşəmənin, tavanın vurulmasında və başqa işlərdə o, bizə yardımçı oldu. Beləliklə, idman zalını tikdik.

Mən dostluqda həmişə etibarlı olmağa çalışmışam. Dost kimdir? Mən o adama dost deyirəm ki, onunla bir günlük yox, illər boyu duz-çörək kəsirsən, onun ürəyindən keçənləri oxuyursan. Biz eyni əqidənin, eyni məramın yolçuları oluruq, çünki dostluq qarşılıqlıdır. Orta məktəb illərindən məktəb

yoldaşlarım Vidadi, Sənan və Aqşinlə dostluq etmişəm, altmış ilə yaxındır ki, bu dostluq davam edir. Sonralar da yeni dostlar qazanmışam və həmişə də imkanım daxilində onlara qayğı ilə yanaşmışam, hansı bir məsələdə mənə müraciət ediblərsə, həllinə çalışmışam və istəmişəm problemlərinin həllinə kömək edim. «Əl tutmaq Əlidən qalıb», bu prinsip mənim dostlara və ya məndən qayğı və kömək umanlara münasibətimi təyin edib.

Mətləbdən uzaqlaşmaq istəmirəm. Qayıdıram yenə məktəb illərinə.

Bizi pambıq yığımına aparardılar. Məktəblilər bu işdə həmişə fəal idilər və əlbəttə, bu yorucu fiziki iş bizim dərslərimizə mane olsa da, hardasa əməyə, zəhmətə alışmağımızda böyük rol oynayır. Kolxozçular səhər saat beşdən, altıdan tarlalarda olurdular, biz isə maşına minib o tarlalara çatınca saat doqquz-on olardı. Getdiyimiz kəndlərin də adlarını unutmamışam: Məlikkənd, Şıxbəy, Qarayazı, Ərəbkənd, Qaraman... Hər gün 80-120 kiloqram pambıq yığırdım. Yüksək fəallığım yaşdılarıma da güclü təsir göstərirdi. Ümumiyyətlə, ictimai işlərdə çox fəal idim və müəllimlər də bunu yaxşı bildikləri üçün məktəbdə şagirdlərlə bağlı bir problem olan kimi mənə müraciət edərdilər. Burada onu da qeyd edim ki, mən məktəb şagird təşkilatının sədri idim.

* * *

Mən fəhlə ailəsində doğulmuşam. Fəhlə sinfi həmişə cəmiyyətin aparıcı qüvvəsi olub, əksər inqilabların önündə gedib. Dövlətin, cəmiyyətin, iqtisadiyyatın inkişafını fəhlə sinfinin rolu olmadan təsəvvür etmək mümkün deyil. Amma mənim üçün fəhləlik hər şeydən əvvəl, öz halal zəhmətiylə, alın təriylə ruzi qazanıb evinə şad-xürrəm, alnıaçıq, üzüağ qayıdan bir insanın fərəhidir, hədsiz sevincidir.

Mənim atam – Orucov Səftər Yediyar oğlu çox zəhmətkeş insan olub, evdə arvad-uşağının, çöldə isə heç kimin yanında gözü kölgəli olmayan bir insan...

Atamın üzündə həmişə xoş bir təbəssüm olardı. Heç vaxt, hətta qanı qaralanda, ya xoşagəlməz bir hadisə baş verəndə də təbəssüm onun üz-gözündən əskik olmazdı. Atam elə kişilərdən idi ki, övladını sevdiyini, onun üçün yandığını heç vaxt bildirməzdi, amma hiss edirdim ki, mənə dünyalar qədər sevən bir atam var.

Atam Göyçay rayon mühafizə bölməsində gecə gözetçisi işləyirdi və ovçuluğa da xüsusi marağı var idi.

Anam – Orucova Xədicə Mirzə qızı evdar qadın idi. Biz çoxuşaqlı, böyük ailə olmuşuq. Anamın ailəsinə, uşaqlarına, atama necə bağlı olduğunu təsvir etməyəcəyəm. Qısaca onu deyə bilərəm ki, anam da çox zəhmətkeş qadın idi. Bütün günü əli işdə idi, evimizin qayğıları onun çiyindəydi. Atamdan fərqli olaraq onun bizə sevgisi üzündə, gözündə, təbəssümündə idi, başımıza bircə sığal çəkməyi bəs idi ki, həmin günü ürəyimiz o sığalın hərarəti ilə isinsin. Övladlarına məhəbbətini bölməzdi, deməzdi ki, bunu çox istəyirəm, onu az. Əksinə, hamımız hiss edərdik ki, onun üçün bütün övladları əzizdir. Mənim fikrimcə, dünyanın ən gözəl anaları sədaqətdə, övladlarına hədsiz qayğı və məhəbbətdə anama bənzəyirlər.

25 rəqəmi mənim üçün bir az kədərli rəqəmdir. Ona görə ki, 82 il yaşayan atam (1909-1991) 25 mayda, 79 il ömür sürmüş anam (1928-2007) isə 25 iyunda dünyalarını dəyişiblər.

Ailəmizin maddi vəziyyəti ağır olduğu üçün mən səkkizinci sinifdə oxuyarkən fəhləlik eləməyə başladım. Fikirləşirdim ki, heç olmasa, mənə görə atam-anam əziyyət çəkməzlər, pal-paltarımı, məktəb ləvazimatlarını özüm alaram. Sınıf yoldaşım ləzgi Valaqa ilə birgə yay tətildə Göyçayda, onun ətraf kəndlərində kərpic kəsər, onu qurudar və evlər tikərdik. Səhər saat altıdan-yeddidən gündüz on ikiyə kimi işləyir, saat dördə kimi istirahət edir (səbəbi bu idi ki, Göyçayda havalar çox isti keçirdi), dördədən sonra yenə hava qaralana kimi işimizə davam edirdik.

Üstündən illər keçməsinə baxmayaraq əlinin altında işlədiyimiz ustaları indi də xatırlayıram. Biri usta Həsən idi, o birisi «Qurdlar» məhəlləsinin yuxarı başında yaşayan Səftər kişi.

* * *

1964-cü ildə orta məktəbi bitirdim. Mənim tarix fənninə xüsusi marağım vardı. Elə yuxarı siniflərdə oxuyarkən gələcəkdə hansı peşəni, ixtisası seçəcəyim barədə qəti qərara gəlmişdim. Fikrim bu idi ki, ya tarixçi, ya da hüquqşünas olum.

O zaman tarix və hüquq fakültələrinə daxil olmaq böyük hünər tələb edirdi, gərək elə hazırlaşaydın ki, qarşında heç bir maneə olmayaydı. Birinci il sənədlərimi Azərbaycan Dövlət Universitetinin (ADU) tarix fakültəsinə verdim, iki «4», bir «5» aldım, amma müsabiqədən keçmədim. İkinci il hüquq fakültəsinə daxil olmağa cəhd göstərdim, yenə alınmadı, nəhayət, üçüncü il - 1966-cı ildə arzuma çatdım, ADU-nun hüquq fakültəsinin əyani bölməsinə daxil oldum...

Axırncı iş yerim Bakı metro tikintisinin təchizat bazasıydı. O baza Böyükşorda, 6-cı islah əmək koloniyasının yanında yerləşirdi. Oranın da rəisi əsl Gəncədən olan İbrahimov soyadlı bir nəfər idi. Mən yükvuran fəhlə işləyirdim, ayda 200 rubl maaş alırdım. Əsas işimiz bazaya gələn vaqonlardakı daşları, böyük kabel katuşkalarını, taxta-şalbanları, şpalları, sementləri, dəmir metalları boşaltmaq idi. Xüsusilə şpalları boşaldanda ehtiyatlı olurduq, çalışırıdık ki, şpallarda olan kislata bədənimizə keçməsin. Elə olurdu ki, bazaya daş gəlməyəndə bir neçə maşın götürüb Qaradağa daş yükləməyə gedirdik. Günortaya kimi maşınları daşla doldurub axşam-tərəfi qayıdıb Böyükşora gəlirdik.

Beləliklə, mən əsl fəhlə həyatı yaşadım və təhsil aldığıım Universitetdən əvvəl Həyat Universitetindən keçdim. Halallığın, əsl zəhmətin insana necə fərəh və sevinc gətirməsini öz gündəlik həyatımda gördüm. Boş vaxtıım olanda instituta da hazırlaşırıdım.

Fəhlə işlədiyim zaman həmişə rayondakı ailəmizi düşündürdüm ki, mən bacı-qardaşlarıma, ata-anama necə kömək edim. Aldığım 200 rubldan onlara da göndərirdim, amma bu, mənə az görünürdü. Kirayə qaldığım İkinci Dağlıq küçəsindəki evin yaxınlığında Əhməd adlı bir dağlı balası vardı. O, qırçı işləyirdi. Bir az aşağı məhəllədə, «Yujni Sovetski»də, tramvay dönən yerdə, Qırçılar meydanı vardı, səhər saat 4-5 arası ustalar orda oturub fəhlə yığırdılar. Mən də hər bazar günü Əhmədlə ora yollanardım. İşim, üstü qırla örtülən dama qır daşımaqdan ibarət idi. Başqa işlər də olurdu, məsələn, Bakının kəndlərinə gedib xarab olmuş yollara qır döşəyirdik. Bakı şəhərinin Hüsü Hacıyev küçəsinin Basin (indiki Füzuli) küçəsi ilə kəsişdiyi tində yerləşən Beşmərtəbə adlanan binanın üstünə 1965-ci ildə qır döşəyəndə fəhləlik etmişəm. Beşmərtəbənin yanında dairəvi bir meydan, onun da yanında çayxana vardı... Adətən, şəhərin cavanları, ziyalılar yığışardılar ora. Kimi axtarmaq istəsən, orada tapardın. Mən Əliağa Vahidi də ilk dəfə orada görmüşəm.

Bəli, ağır işlər idi, evə yorğun-argın gəlirdim, amma yorulduğumu, usandığımı biruzə vermirdim. Çünki başqa çıxış yolum yox idi. Ya bu cür çətin, ağır zəhmətə dözməlisən, işləyib özünü dolandırmağın, üstəlik, rayonda yaşayan ailənə də kömək əlini uzatmağın, ya da gününü avaraçılıqla keçirməli, taleyini kasıb ata-ananın ümidinə bağlamağın. Uşaqlıqdan zəhmətə alışdığımdan və buna adət etdiyimdən başqa yol seçə bilməzdim.

O illərdə teatra, kinoya getmək üçün də vaxt tapırdım və bilirdim ki, «Azdram»da hansı tamaşalar gedir, şəhərdə hansı təzə kinolar nümayiş etdirilir. Bilirdim ki, teatr tamaşaları, kino-filmlər insanı mənən zənginləşdirir və həyatın ağrı-acısını məhz incəsənət əsərlərinin səndə oyatdığı müsbət duyğular və emosiyalarla yüngülləşdirə bilərsən.

Yuxarıda qeyd etdim ki, fəhləlikdə axırıncı iş yerim metro tikintisinin təchizat bazası olub. O bazada ən cavan

fəhlə mən idim. Görürdüm ki, məndən yaşlılar bir az yorulan kimi su içməyi, ya siqaret çəkməyi bəhanə edərək kənara çəkildilər ki, vaxt keçsin. Amma mən özümə sığışdırmırdım ki, deyəm «yorulmuşam».

Tam səmimiyyətlə deyirəm: fiziki işlər, toz-torpaq, sement, ağır şpallar mənim ürəyimdəki o böyük arzunu qətiyyən söndürə, zəiflədə bilmirdi. Fəhlə yoldaşlarımın yanında bir-iki dəfə dedim: «Mən oxuyacağam, instituta girəcəyəm», onda mənə gülürdülər. Bir gün bizim briqadirimiz Hüseyn kişi mənə dedi ki, sən zəhmət sevən bir cavansan, gəl səni göndərim krançılar kursuna, get oxu, gəl, yaxşı da maaş alarsan. Dedim yox, mən instituta girəcəyəm. İnstituta qəbul olduğumu biləndən sonra iş yerinə gəldim və üzümü fəhlə yoldaşlarıma tutub dedim: «Qardaşlar, arzuma çatdım». Bax, bu qətiyyətim, dönməz inadım olmasaydı, həyatda heç nəyə nail ola bilməzdim.

Universitetə qəbul olandan bir neçə gün keçmiş peşmançılıq hissi məni bürüdü. Fikirləşdim ki, gərək axşam şöbəsinə oxuyaydım. Bu barədə dekanlığa da müraciət elədim, dedilər ki, birbaşa mümkün deyil, gərək birinci kursu bitirəsən. Peşmançılığımın səbəbi o idi ki, təqaüdlə dolanmaq çətin olacaqdı, gərək bir yerdə işləyəsən ki, normal yaşaya biləsən, ata-anaya ümid bəsləməyəsən, yaşayışını özün təmin edəsən. 35 rubl təqaüd pulu hara çatacaq? Ona görə də iş axtarmağa başladım.

Nəhayət, gecə gözətçisi düzəldim, necə deyərlər, atamın yolunu davam etdirdim. 1 dekabr 1966-cı ildən 29 mart 1971-ci ilə qədər gözətçi işlədim. Gündüzlər dərslər gedir, gecələr isə qarovulçuluq edirdim, dərslərimi də elə iş yerində hazırlayırdım.

Beləcə, illər keçdi.

* * *

1971-ci ilin mart ayı... İnstitutu bitirməyimizə bir neçə ay qalıb. Artıq təyinatlarımız məlumdur. Mənim təyinatım Ədliyyə Nazirliyinə idi. Ancaq bundan əvvəl diplom işi müdafiə etməli və sonra da Dövlət imtahanı verməliydik. Artıq dərslərimiz bitmişdi, imtahanlara hazırlaşırıdık.

Burada kiçik bir haşiyyə: Mənim ömür yoluma həmişə gözəl insanlar çıxıb. Onlar köməyimə yetiblər, qayğılarını məndən əsirgəməyiblər. Belə insanlardan biri də bizim müəllimimiz İbrahim İsmayılov idi. O, bizə əmək hüququndan dərslər deyirdi.

Mən yuxarı kurslarda əlaçı təqaüdü ilə oxuyurdum, müəllimlərimin və o cümlədən İbrahim müəllimin də rəğbətini qazanmışdım. Belə müəllimlər heç vaxt yaxşı oxuyan tələbələrini unutmurlar, onların sonrakı taleləri ilə də maraqlanırlar.

Yaxşı yadımdadır, həmin ilin fevral ayı idi, hələ dərslər davam edirdi, dəhlizdə İbrahim müəllimə rast gəldim, salam verdim. O, məni bir kənara çəkdi və soruşdu ki, Əlisaab, institutu bitirirsən, fikrin nədir, harada, hansı sahədə işləmək istəyirsən? Təyinatımın Ədliyyə Nazirliyinə verildiyini eşidəndə çox sevindi. Dedi: “Nə yaxşı, bu günlərdə mən Ali Məhkəmənin üzvü vəzifəsindən Ədliyyə Nazirliyinin məhkəmə orqanları idarəsinə rəis keçəcəyəm, gələrsən, qismət olarsa, bir yerdə işləyərək”.

Mart ayının 26-da Ədliyyə Nazirliyinə getdim (o zaman bu nazirlik «Azərbaycan» kino-teatrının yaxınlığında idi). İbrahim müəllimi tapdım. O, iki gün idi ki, bu vəzifəyə təyin olunmuşdu. Məni yaxşı qarşıladı, dedi ki, sən burada bir az gözlə, nazir Eyvaz Məmmədovla binanı gəzəcəyik. Bu binanın sahəsi darısqal və kiçik olduğundan, Eyvaz müəllimin xoşuna gəlmir. Biz dəhlizdə olanda yaxınlaşarsan, onda sənənin haqqında nazirə məlumat verərəm. Elə də oldu, dəhlizdə söhbət eləyəndə onlara yaxınlaşdım, salam verdim. İbrahim müəllim başladı mənim haqqımda məlumat verməyə: «Eyvaz

müəllim, bu Əlisaab mənim ən yaxşı tələbələrimdəndir, özü də əla oxuyan tələbələrimdən, bunun təyinatını bizim nazirliyə veriblər, əgər məsləhət bilsəniz, mən onu öz idarəmə işə götürərəm». Nazir dedi: «Sən məsləhət bilirsənsə, lap yaxşı, cavan kadrdir, götürək». Sonra üzünü mənə tutdu: «Oğlum, get katibənin yanına, ona müraciət elə ki, makinada Nazirliyin məhkəmə orqanları idarəsində məsləhətçi kimi işə qəbul edilməyin barədə ərizə çap eləsin. Mən indi İbrahim müəllimlə otaqları gəzirəm, sən qəbul otağında gözləyər-sən».

Az sonra nazir kabinetinə keçdi, məni çağırdı, ərizəmin üstünü yazmamışdan əvvəl soruşdu ki, “Ay bala, sən ki, hələ təhsilini başa vurmamısan, oxuyursan, məsləhətçi vəzifəsi də o qədər asan iş deyil, bəs işə necə gəlib-gedəcəksən”? Mən dərslərimizin bitdiyini, imtahanlara hazırlaşdığımı, diplom işini isə artıq yazıb başa çatdırdığımı söylədim və onu da əlavə etdim ki, Eyvaz müəllim, mən gündüzlər oxuyur, gecələr gözətçi işləyirəm, məsləhətçi olmaq hər halda gecə gözətçiliyindən çətin olmaz. Eyvaz müəllim təəccüblə: «Sən gözətçi işləyirsən»? – soruşdu və ərizəmin üstünü yazdı.

Beləliklə, mən 29 mart 1971-ci ildən öz ixtisasım üzrə işə başladım. Bu zaman mənim ali məktəbi bitirməyimə hələ bir neçə ay qalırdı... Həmin günü mən həyatımın ən xoşbəxt günlərindən biri kimi xatırlayıram.

* * *

Deyim ki, mən bütün beş ili əlaçı olmuşam, yalan olar. Doğrudur, əlaçı təqaüdü aldığım semestrlər də olub, gizlətmirəm ki, «4» də almışam və institutu fərqlənmə ilə bitirmemişəm. Amma elə fənlər vardı ki, bunlara dərindən yiyələnmişəm, çünki o fənləri bilmədən hüquq elmindən xəbərsiz olardım. Həmin fənlərdən həmişə «5» almışam: Əmək hüququ, mülki hüquq, mülki-prosessual hüququ, cinayət hüququ, cinayət-prosessual hüququ, dövlət hüququ, dövlət və hüquq nəzəriyyəsi... Hüquq fakültəsində o zaman Azərbaycanın ən

görkəmli hüquq nəzəriyyəçiləri dərs deyirdilər. Mənsümə Məlikova, Murtuz Ələsgərov, Kəmalə Sarıcalinskaya, Xızır Süleymanov, Fəzil Məmmədov... Bu müəllimlər mənim bir hüquqşünas kimi formalaşmağımda böyük rol oynayıblar. İndinin özündə də mən onlarla fəxr edirəm.

Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, oxuya-oxuya, işləyə-işləyə hüquq elminin nəzəriyyəsi ilə yanaşı, təcrübəsini də öyrənməyə səy göstərirdim. Axı, elmin gücü təkə nəzəriyyədə, təlqin elədiyi qanunlar sistemində deyil, həm də onun real şəkildə tətbiqindən ibarətdir. Hansısa bir dahi deyib: «Dostum, nəzəriyyə quru bir şeydir, həyat ağacısısa daim yaşıldır». Ona görə də mən istintaq işinin mahiyyətini hərtərəfli öyrənmək üçün Bakı şəhərinin Nəsimi rayon Prokurorluğunda Sabir Rəcəbov soyadlı çox təcrübəli və savadlı müstəntiqin yanına gəldim. O, məni apardığı istintaq işləri ilə tanış edir, istintaq prosesual hərəkətlərini öyrədirdi. İstintaq işləriylə bağlı bir çox incəlikləri ondan öyrənmişəm. Məhkəmə sahəsini isə, Bakı şəhər Qaradağ rayon Xalq Məhkəməsinin sədri işləyən, əməkdar hüquqşünas, təcrübəli və savadlı hakim Musa Əliyevdən öyrənmişəm. Qayğıkeş insan və peşəkar hüquqşünas olan M.Əliyevdən məhkəmə sahəsində öyrəndiklərimin hakimlik fəaliyyətində mənə böyük köməyi oldu...

* * *

Mətləbdən uzaqlaşmayaq, qayıdaq 29 mart 1971-ci ilə – hüquq işçisi kimi əmrim yazıldığı o günə. Beləliklə, Ədliyyə Nazirliyinin məhkəmə orqanları idarəsində məsləhətçi işləməyə başladım. Bu iş Universiteti yenicə bitirmiş bir cavan hüquqşünas üçün heç də asan deyildi. Ona görə də həmin idarədə daha təcrübəli məsləhətçilər kimi tanınan Həmid müəllimin, Xəliq müəllimin və Hədiyyə xanımın iş təcrübəsindən öyrənməyə başladım. Məsləhətçinin işi nədən ibarət idi? Biz ayrı-ayrı məhkəmələrdə hakimlərin fəaliyyətini yoxlayır, sonra bunun nəticəsini Nazirliyin kollegi-

yasına çıxarırdıq. Yoxlamaya azı iki nəfər gedirdik. Çox tezliklə mən bu işə alışdım və idarə rəhbərliyinin etimadını qazandım. Bir il keçəndən sonra İbrahim müəllim gözlənilmədən belə bir təklif irəli sürdü ki, gəl səni Bakının Şaumyan (indiki Xətai) rayonuna hakim təqdim eləyək. O zaman vəzi-fəyə aparən yollar partiya nəzarətindən keçməli idi və mənə Bakı şəhər partiya komitəsinə göndərdilər. Müvafiq şöbəyə müraciət elədim və ilk sual bu oldu: «Sən partiyanın üzvü-sənmi»? Dedim: «yox». «Bəs onda bura niyə gəlmisən»? - dedilər. Kor-peşman İbrahim müəllimin yanına qayıtdım. İb-rahim müəllim xeyirxah insan idi və bu dəfə də öz köməyini məndən əsirgəmədi. Ədliyyə Nazirliyində komsomol təşki-latı yox idi. O, nazirliyin partiya təşkilatı katibi Azər Əliyevə tapşırı ki, təcili bir iclas çağırın, buranın cavanlarını yığın, komsomol təşkilatını yaradın, Əlisaabı da katib seçin. Elə də oldu. Komsomol təşkilatının katibi seçildim və bir ildən son-ra partiya üzvlüyünə namizəd keçdim, zəmanəti də komso-mol təşkilatı, İbrahim müəllim və əvvəl adını çəkdiyim Həmid müəllim verdi.

Namizədliyimin müddətinin başa çatmasına az qalmış 1973-cü ilin iyununda Gəncə şəhər xalq məhkəməsinə ha-kim göndərdilər. Bu təyinat mənə veriləndə 27 yaşım vardı.

Gəncə Azərbaycanın tarixən ən qədim şəhərlərindəndir və sovet dövründə də öz sənaye potensialı, iqtisadi qüdrəti və mədəni-elitar səviyyəsi ilə seçilib. Azərbaycan tarixində böyük və müstəsna yeri olan dövlət xadimlərinin, xalq qəh-rəmanlarının, dahi söz ustalarının, ən qabaqcıl ziyalıların bir çoxu Gəncədə doğulub. Belə bir şəhərdə işləmək, ədalət qoruyucusu olmaq mənim üçün şərəf idi. Gəncədə beş ha-kim və bir də xalq məhkəməsinin sədri vardı. Hər bir hakim mülki işlərə, ərazi üzrə baxırdı. Əlavə olaraq, ərizə ilə xalq məhkəməsinə müraciət edən vətəndaşların əmək mübahis-ələrinə, mənim sədrliyimlə baxılırdı. Tutaq ki, birini işdən çıxarıblar, şikayəti budur ki, işinə qayıtsın. Birinin iş yerini özünün razılığı olmadan dəyişiblər, halbuki, Əmək qanunları

məcəlləsinə əsasən burada işçinin razılığı olmalıdır. Yaxud, işçini işdən azad edəndə mütləq həmkarlar ittifaqının qabaqcadan razılığı alınmalıdır.

Məhkəmənin icraatına daxil olan bütün cinayət işləri hakimlər arasında, məhkəmənin sədri tərəfindən bölünərdi.

Xalq hakimi kimi, məhkəmədə baxdığım ilk mülki mübahisə, N.Kərimovun C.Kərimovaya qarşı olan nigahlarının pozulmasına dair iş olmuşdur.

Məhkəmə iclasında tərəflərin barışmaları üçün çox çalışdım, lakin alınmadı. Onlara, barışmaları üçün 6 ay vaxt müəyyən etdim.

Xasiyyətlərinin uyğun gəlmədiyini iddia edib, barışığa gəlmədilər. Odur ki, nikahlarının pozulmasına dair qətnamə qəbul olundu. Bundan sonra tərəflərin arasında maraqlı bir hadisə baş verdi. İddiaçı, cavabdehə gözəl sözlərlə müraciət edib, ona gül dəstəsi bağışladı: “Güllə görüşmüşük, güllə də ayrılacaq” deyib, məhkəmə salonunu tərk etdi.

Adətən, məhkəmədə mübahisə edən tərəflər arasında, xüsusilə də nikahın pozulması işlərində tərəflərdən biri digərinin ünvanına şərəf və ləyaqəti alçaldan sözlər deyirlər. Belələrinin barışmasının sonradan müsbət nəticəsi olmur.

O ailələrdə ki, ərlə-arvad arasında, necə deyərlər, hələ pərdə götürülməyib, belə ailələri barışdırmaq və qoruyub saxlamaq mümkün olur.

Yeri gəlmişkən, sədrliyimlə baxılan bir cinayət işindən də söz açmaq istəyirəm. Gəncə Zərdabi adına Dövlət Pedaqoji institutunun rektoru Qabil Məmmədov qəbul imtahanları ilə bağlı yol verdiyi bir sıra qanun pozuntularına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib məhkəməyə verilmişdi. Bu cinayət işinin baxılması mənə tapşırılmışdı. İşin mahiyyətinə varanda gördüm ki, qanun pozuntusu var, amma onun hərəkətində heç bir cinayətin tərkibi yoxdur. Hər qanun pozuntusu cinayət demək deyil. Ona görə də həmin işi əlavə təkmili istintaqa qaytardım və hərəkətində cinayət tərkibi olmadığına görə Qabil müəllim bəraət qazandı. Onun haqqında olan

cinayət işinin icraatına xitam verildi. Bu hadisə 1976-cı ildə baş vermişdi və qəzetlər də bu barədə hay-küylü bir iş kimi söz açmışdılar.

Gəncədə işlədiyim dörd il yarım müddətində minlərlə belə mübahisəli, birinin haqlı, digərinin haqsız olduğu materiallara, mülki və cinayət işlərinə baxmışam və ilk növbədə, çalışmışam ki, qanun necə tələb edir, onun diqtəsiylə hərəkət edirəm. Və mümkün qədər də müqəssir olan şəxsin hərəkətlərinə qanun və humanizm nöqtəyi-nəzərindən qiymət verirəm. Qanun və humanizm heç də bir-birini təkzib etmir. Əslində, hər bir qanun humanizm prinsipləri əsasında hazırlanır və insan amili burada əsas götürülür. Hüquqşünas müqəssirə təkcə hakim, prokuror, müstəntiq kimi deyil, həm də bir pedaqoq kimi yanaşmalıdır, ona cəza vermək asandır, amma məqsəd onu tərbiyələndirmək və gələcəkdə edə biləcəyi bəd əməllərdən çəkindirməkdən ibarət olmalıdır.

1977-ci ilin 31 dekabrında mən Respublika Ali Məhkəməsinin üzvü (hakimi) seçildim. Ali Məhkəmənin üzvü respublikada baş vermiş mürəkkəb və ən ağır cinayət işlərinə baxır. Bəs necə oldu ki, gənc bir hakim Ali Məhkəməyə üzv seçildi? O zaman Ali Məhkəməyə üzv seçilmək olduqca çətin idi. Burada yaş, təcrübə və savad əsas rol oynayır. Bunun qısaca tarixi belədir: Azərbaycan Ali Məhkəməsinin sədri Abdulla İbrahimov SSRİ Ali Məhkəməsinin sədri Smolentsovla birgə Gəncəyə gəlmişdilər. Onları şəhərin görməli yerləri ilə tanış etmək və qulluq göstərmək mənə həvalə olunmuşdu. Mən əsl Azərbaycan qonaqpərvərliyi göstərməyə çalışırdım. Bir gün Abdulla müəllim mənə müraciətlə dedi: «Ay göyçaylı balası, görürəm çox diribaş oğlana oxşayırsan, görəsən, hakimlikdə də beləsənmi? Bir göstər mənə baxdığın işlərin hökm və qətnamələrini». Mən də baxdığım işlərin hökm və qətnamələrindən bir neçəsini Abdulla müəllimə göstərdim. Tanış olandan sonra dedi ki, «Sənin potensial imkanların böyükdür, necə baxırsan, səni Ali Məhkəməyə

aparım”? Dedim ki, məsləhət sizindir. «Onda səbr elə, vaxtı gələndə çağıraram».

Elə oldu ki, üç ay sonra belə bir məqam yarandı. Şəmkir rayonunda Məhkəmə sədri yeri boşaldı. Məmməd Əsgərov Şəmkir rayon partiya komitəsinin birinci katibi idi və o, istəyirdi ki, mən Şəmkirə Məhkəmə sədri təyin olunum. Bu məsələdən Gəncə şəhər partiya komitəsinin birinci katibi Əsgər Məmmədov xəbər tutdu və dedi ki, nə var Şəmkirdə, qal elə Gəncədə işlə, mən səni Gəncədən buraxan deyiləm. Qaldım üç yol ayrıcında: Gəncədə qalıb işləmək, Şəmkirə getmək, yoxsa Abdulla müəllimin çağırışını gözləmək? Fikirləşdim ki, bu barədə yenə Abdulla İbrahimova müraciət edim, son qərar onun olsun.

Bakıya gəlib vəziyyəti Abdulla müəllimə izah elədim. Dedi ki, fikrin nədir, dedim ki, mən Ali Məhkəmədə işləmək istəyirəm. Ona, MK-nın inzibati şöbəsinin müdiri Cəfər Vəliyevin bu məsələ ilə bağlı məni qəbula çağırıldığını söylədim. Dedi: «Get, narahat olma». Nazirimiz Eyvaz Məmmədovla birgə, onun məşinində Mərkəzi Komitəyə gedib Cəfər Vəliyevin qəbulunda olduq. O, qəbulda mənə cinayət və cinayət-prosessual məcəlləsindən, mülki sahədən bir-iki sual verdi və razı qaldı. Dedi: «Belə məsləhət olunub ki, səni Şəmkir rayonuna məhkəmə sədri göndərək, fikrin nədir»? Dedim: «Cəfər müəllim, mən razı deyiləm». «Niyə»? Cəfər müəllimin bu sualına cavab olaraq bildirdim ki, mən hələ özümü məhkəmə sədri olmağa hazır hesab etmirəm, bacarmaram». Gördüm ki, Cəfər müəllim çox təkid etmədi, bildim ki, Abdulla İbrahimov mənim barəmdə ona deyib...

Təsəvvür edin, Ali Məhkəmənin işçiləri bir-birlərini çox yaxşı tanıyırdılar, hamısının əvvəlcədən bir-birləriylə səmimi dostluq münasibətləri vardı. Mən isə rayondan gələndə, Bakıda ali mənsəb sahiblərini tanımayan bir adam...

Amma tezliklə bu insanlara isinişdim.

Elə olurdu ki, Ali Məhkəmənin bir üzvü bir işə baxınca, həmin müddətdə eyni həcmli iki-üç cinayət işinə baxır-

dım. Təbii ki, mənim bu çalışqanlığım rəhbərliyin nəzərindən yayınmırdı.

Cinayət işlərinin düzgün həllində çətinliklə rastlaşdıqda, respublikada xüsusi bilik və istedadı ilə fərqlənən, görkəmli hüquqşünas, Ali Məhkəmənin ən təcrübəli hakimi Sabir Rəzzaqovdan məsləhət alırdıq.

1980-cı ilin fevralında, artıq Bakı şəhər məhkəməsinin sədri işləyən İbrahim İsmayılov Ali Məhkəmənin sədri seçildi. Həmin ilin mart ayında Ali Məhkəmənin seçkiləri keçirildi. Mən də həmin seçkidə 34 yaşında Ali Məhkəmənin sədr müavini, iki il sonra isə birinci müavini seçildim.

Ali Məhkəmə sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışanda da işin ən çətinindən yapışmışdım, mülki sahəyə rəhbərlik edirdim, həmçinin hakim kimi səyyar məhkəmə iclaslarında mülki və ağır cinayət işlərinə də baxırdım.

* * *

Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin hakimi və sədr müavini vəzifələrində çalışarkən sədrliyimlə baxılan bir neçə cinayət işləri üzrə təqsirli bilinən şəxslərə ölüm-güllələnmə cəzası da təyin olunmuşdu.

Cinayət işi üzrə təyin etdiyim güllələnmə işinin birinə, Zaqatala rayonunda səyyar məhkəmə iclasında, 1978-ci ilin noyabr ayında baxmışam. Bu cinayət işinin mahiyyəti belə idi, əslən Balakən rayonundan olan Məmməd Əlixanov Ağdamdan olan məhkum dostu Yolçu və Lerik rayonundan olan Mahmud adlı məhbusla qabaqcadan cinayət əlaqəsinə girərək mütəşəkkil silahlı dəstə təşkil edib, banditizmlə məşğul olmuşdular. Dəfələrlə məhkum olunmuş bu adamlar axırncı dəfə həbs düşərgəsindən vaxtından əvvəl azad olunaraq, Mingəçevir şəhərindəki dustaqlara nəzarət edən xüsusi komendaturanın nəzarəti altında məcburi əməyə cəlb edilmişdilər.

Onlar hələ cəzaçəkmə müəssisəsində qərara gəlirlər ki, oradan buraxılıandan sonra silahlı dəstə yaratsınlar, ayrı-ayrı

imkanlı şəxslərin evlərinə basqınlar edib əmlakına yiyələnsinlər.

Odur ki, onlar Mingəçevirdə qeydiyyatda olduqları komendatura rəhbərliyinin nəzarətinin zəif olmasından istifadə edərək, qarşılarına qoyduqları məqsədə çatmaq üçün silah əldə etmək qərarına gəlirlər. Bunun üçün Zaqatala rayonu hərbi komissarlığına basqın edir, komissarlığın gecə gözətçisi Qitnaməhəmməd adlı şəxslə əlbəyaxa olub onu qətlə yetirirlər. Lakin istədiklərini əldə edə bilmirlər, çünki hərbi komissarlıqda saxlanılan avtomat silahlar Respublika Hərbi Komissarlığının əmri ilə bir ay əvvəl Bakıya göndərilibmiş, ona görə də banditlər komissarlığı əliboş tərk edirlər. Ancaq tezliklə onlar ov tüfəngləri əldə edir, bir neçə evə hücum çəkərək külli miqdarda pul və zinət əşyalarına yiyələnilər. Həmin pulları Mingəçevir şəhərində dostluq etdikləri qadınlara xərcləyirlər. Getdikcə onların iştahı artır, Gəncədə, Şəmkirdə, Ağdamda və s. bölgələrdə də cinayət əməllərini davam etdirirlər. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar Zaqatala və digər ətraf rayonlarda yaşayan əhali bu quldur dəstədən mühafizə olunmaq üçün silahlanır.

Uzun sürən axtarışlardan sonra onlar, cinayət axtarışı əməkdaşları tərəfindən yaxalanırlar. Bunun qısaca tarixçəsi belə olub: dəstə Balakən sakini, o bölgədə imkanlı bir şəxs kimi tanınan Əli Ansuinskinin evinə silahlı basqın təşkil edir. Basqını elə bir vaxtda həyata keçirməyi planlaşdırırlar ki, Əli evdə olmur. Dəstənin üzvü Yolçu, Əlinin anasına «nənə» deyərək müraciət edir, ondan pul və zinət əşyalarının yerini soruşur. Əlinin anası ona «nənə» deyərək müraciət edən bu adamın ləhcəsini, səsini yadında saxlayır.

Mingəçevir xüsusi komendaturasına gələn milis işçiləri orada qeydiyyatda olan bütün dustaqları cərgəyə düzdürürlər. Əlinin anası da orada iştirak edir. Sıra ilə düzülən dustaqların hər birinə «nənə» sözünü dedirdirlər, növbə gəlib Yolçuya çatır. O, «nənə» sözünü dedikdə, Əlinin anası dərhal onu ləhcəsindən və səsindən tanıyır.

Beləliklə, bütün dəstə üzvləri yaxalanır.

Sədrlik etdiyim məhkəmə kollegiyasının hökmü ilə dəstəyə rəhbərlik edən M.Əlixanova və dəstənin fəal üzvü Yolçuya ölüm – güllələnmə cəzası, Mahmuda isə on beş il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin edildi.

Başqa bir güllələnmə hökmü çıxardığım işə 1983-cü ildə baxmışam. Həmin ildə Dağlıq Qarabağın Hadrut rayonunun sakini, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı, milyoner kolxozun sədri Suren Adamyanın yaşadığı evə, onun əmlakına, varidatına yiyələnmək məqsədilə basqın təşkil olunur. Basqının təşkilatçısı milliyyətcə erməni olan Qriqoryan və onun dostu Sarkisyan əvvəllər Hadrutda, Adamyanın sədr olduğu kəndin sakini olmuşlar. Sonralar Hadrutdan köçüb bir müddət Qara dəniz sahilindəki şəhərlərin birində yaşamışlar.

Günlərin birində Qriqoryan Sarkisyanı cinayət fəaliyyətinə cəlb edib ona deyir ki, Hadruta gedib, orada S.Adamyanın evinə basqın etsinlər, ancaq onun dəmir seyfində saxlanılan pul və qızıl əşyalarının yerini müəyyən edib ələ keçirmək üçün gərək bir minaaxtaran cihaz tapsınlar. Onlar həmin cihazı hərbiçilərdən əldə edib, Hadruta yollanırlar. Özləri ilə kəndir və içi benzənlə dolu on litrlik badyan (kanistir) də götürürlər. Gecə saatlarında «Jiquli» markalı avtomaşınla Adamyanın yaşadığı ünvana gəlirlər. Qriqoryan minaaxtaran cihazla Adamyanın yaşadığı binanın çöl divarlarını yoxlayır və müəyyən edir ki, otaqların birində divara hörülmüş dəmir seyf mövcuddur. Bundan sonra o, evə daxil olan telefon və işıq xətlərini kəsir və edəcəkləri cinayətin planını qurur: Sarkisyan əlində silah həyətdə püsquda dayanacaq, özü isə həyətdə əlinə keçirdiyi balta ilə otağa daxil olub seyfdəki qızıl, zinət əşyalarını və pulları götürəcək. Sarkisyan onun işarəsindən sonra həmin otağa girəcək, kəndirlə evdə olanların əl-ayaqlarını bağlayacaqlar. Bu işləri görəndən sonra onlar benzin töküüb, evi adamlarla birgə yandırıb külə döndərəcək, bu yolla da cinayətin izini itirəcəklər.

Bütün hazırlıq işlərini başa çatdıran Qriqoryan, Adamyanın yaşadığı binanın birinci mərtəbəsində olan şüşəbənddən seyf olan otağa daxil olur. Həmin vaxt, Adamyanın arvadı Satanik ərini oyadıb deyir ki, otaqda kənar adam var, tez ayağa qalxsın. Seyf Adamyanın yataq otağının divarında yerləşirdi. Otaq olduqca qaranlıq idi. Qriqoryan divarda olan seyfi açmağa cəhd edir. Həmin anda arvadının təkidilə üst paltarını geyinən Adamyan Qriqoryanın üstünə atılır. Qriqoryan balta ilə dərhal Adamyanı qətlə yetirir. Özünü, ərinin köməyinə yetirən Satanik Qriqoryanla əlbəyaxa olur. Qriqoryan əlindəki balta ilə ona da bir neçə bədən xəsarəti yetirir, lakin Satanik ondan əl çəkmir və bütün qüvvəsini toplayaraq Qriqoryanı yerə yıxa bilir. Bu zaman Sarkisyan evin ikinci mərtəbəsindən pilləkənlərlə düşüb özünü valideynlərinin köməyinə yetirmək istəyən Adamyanın pəhləvan cüssəli oğlunu görür. Lakin Adamyanın oğlu valideynlərinin köməyinə gəlməyə cəsarət eləmir, çünki çöldə pusquda durmuş Sarkisyan ona əlindəki tapança ilə hədə-qorxu gəlmişdi. Vəziyyətin çətinləşdiyini görən Qriqoryan çalışır ki, Sataniki də əlindəki balta ilə qətlə yetirsin. Amma nə eləyirsə, qadına güc gələ bilmir. Satanik baltanı onun əlindən alır, Qriqoryan qorxur ki, qadın onu balta ilə vuracaq. Ona görə də özünü otaqdan çölə atır. Kəndir, qanlı balta və içi benzinlə dolu badyan hadisə yerində qalır. Canilər «Jiquli»yə minərək hadisə yerindən qaçmağa nail olurlar. Onlar törətdikləri cinayətdən sonra respublikanı tərk etməyə fürsət axtarırlar. Ancaq baş vermiş bu ağır cinayət hadisəsi ilə bağlı bütün yollar və nəqliyyat vasitələri milis əməkdaşları tərəfindən nəzarətə götürülür. Canilər bir müddət Hadrutda bir qohumunun evində gizlənib, gözləməyə məcbur olurlar.

Baş vermiş bu ağır cinayət hadisəsi ilə bağlı SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları Dağlıq Qarabağa ezam olunurlar.

Onlar hadisəni törədənləri azərbaycanlılar arasında axtarırlar. Bu məqsədlə də bir neçə azərbaycanlı şübhəli şəxs

qismində saxlayıb, onları sorğu-suala çəkirlər, necə deyirlər, «üzərlərində işləyirlər». Vəziyyətdən məlumatları olan Qriqoryan və Sarkisyanda arxayınçılıq yaranır və onlar aradan çıxmaq istəyirlər. Onlar Dağlıq Qarabağ ərazisində «Jiquli» markalı avtomaşınla yolda hərəkət edərkən, milis əməkdaşları tərəfindən yaxalanırlar. Avtomaşından «Makarov» markalı tapança, minaaxtaran cihaz və bir neçə ədəd tapança gülləsi tapılıb götürülür. Dindirmə zamanı hər iki cani cinayəti tam etiraf edir, tapançanı və minaaxtaran cihazı haradan və kimdən aldıklarını, güllələri Xankəndi (Stepanakert) şəhər Dövlət avtomobil müfəttişliyinin əməkdaşlarından əldə etdiklərini bildirirlər.

Onu da deyim ki, onlar yaxalanmasaydılar, şübhəsiz ki, SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları bu cinayətin törədilməsini azərbaycanlılardan görəcəkdilər.

Sədrliyimlə həmin cinayət işinə baxılıb, Qriqoryana ölüm-güllələnmə cəzası, Sarkisyana on beş il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzası təyin olundu. Dövlət avtomobil müfəttişliyinin Xankəndində işləyən və həmin cinayətkarlara güllə satan, milliyyətçə erməni olan milis əməkdaşlarına isə uzun müddətli azadlıqdan məhrum etmə cəzaları təyin edilib, məhkəmə iclas salonundan həbsə alındılar...

* * *

1984-cü il. Mənim həyatımda dönüş nöqtəsi. Həmin ilin dekabr ayında Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin (Azərbaycan KP MK-nin) birinci katibi Kamran Bağirovun Respublikaya rəhbərlik etdiyi dövrdə, Mərkəzi Komitədə məsələ qaldırıldı ki, məni Respublika Ədliyyə naziri təyin etsinlər. MK-da inzibati şöbəyə rəhbərlik edən Sabir Hüseynovun qəbulunda oldum.

Bu məqamda istəyirəm ki, Sabir müəllimin özünü dinləyəsiz, çünki bu təyinatla bağlı bir çox əngəllər, maneələr yarandı, Sabir müəllim onları yaxşı xatırlayır: «1984-cü ilin

dekabr ayı idi. O vaxt Əlisaab Orucov Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsi sədrinin birinci müavini vəzifəsində çalışırdı.

Onun Azərbaycan SSR Ədliyyə naziri vəzifəsinə təyin olunması ilə əlaqədar, SSRİ Ədliyyə Nazirliyinin və Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin razılığı olmalıydı. Mən Sov.İKP MK-nın bizim sahəyə baxan şöbə müdirinə və SSRİ Ədliyyə nazirinin kadrlar üzrə müavini Mixail Vışinskiyə zəng etdim, Ə.Orucovla bağlı fikrimi bildirdim.

Əlisaab Moskvaya, göstərilən ünvanlara getsə də, tezliklə geri qayıtdı. O vaxtlar müttəfiq respublikalarda nazir vəzifəsinə yaşı 45-dən yuxarı, SSRİ üzrə isə həmin vəzifələrə yaşı 50-ni keçən namizədlər təyin olunurdu. Əlisaab isə 38 yaşındadır deyə, nazir vəzifəsinə təyin edilməsi məsləhət görülməmişdi. Moskvaya zəng edib həmin orqanların rəhbərliyindən Əlisaabın namizədliyini müdafiə etmələrini xahiş etdim. Qəti şəkildə bildirdim ki, bizim Əlisaab Orucovdan başqa, ikinci bir namizədimiz yoxdur, əgər onu təsdiq etməsəniz, nazir yeri boş qalacaq. Əlisaab yenidən Moskvaya gedəsi oldu, nəhayət, Moskva «təslim oldu», Əlisaab Orucov 15 yanvar 1985-ci ildə Azərbaycan SSR Ədliyyə naziri vəzifəsinə təyin olundu.

Altı ay olardı ki, Əlisaab Ədliyyə naziri vəzifəsində çalışırdı. Moskvadan zəng edən SSRİ Ədliyyə nazirinin kadrlar üzrə müavini M.Vışinski mənə bildirdi: «Yoldaş Hüseynov, biz bir müddət əvvəl Əlisaab Orucovun cavan olması ilə əlaqədar namizədliyini müdafiə etmədiyimizə görə sizdən üzr istəyirik. O, müttəfiq respublikaların Ədliyyə nazirləri içərisində ən cavan olmasına baxmayaraq, bu qısa müddət ərzində sübut etdi ki, ən savadlı və bacarıqlı nazirdir».

Üstündən illər keçməsinə baxmayaraq, mənə etdiyi yaxşılıqlara görə, Sabir müəllimə – bu böyük ürəkli insana həmişə minnətdaram.

Sabir Hüseynov bir hüquqşünas kimi böyük həyat yolu keçmişdi. O, yüksək savadı və peşəkarlığı ilə fərqlənirdi və

buna görə də o, respublikada həmkarları arasında dərin rəğbət qazanmışdı. Onun qayğısını və köməyini, təmənnasız yaxşılığını hiss edən adamların sayı həddindən artıq çoxdur. Amma o, elə şəxsiyyətdir ki, etdiyi yaxşılıqları heç vaxt büruzə vermir. Çünki təbiəti və xarakteri etibarilə olduqca sadə insandır. O, yüksək vəzifə kürsüsündə də həmişə olduğu kimi öz sadəliyini itirmirdi.

Etiraf edirəm ki, o zaman mənə etimad göstərmiş insanların ümidini doğrultdum. Yaxşı bilirəm ki, o zaman Moskvanın müqavimətini qırmaq, qoyulmuş qaydalardan kənara çıxaraq bir cavan hüquqşünası Ədliyyə naziri kimi təsdiqləmək o qədər də asan məsələ deyildi. Bunu yalnız və yalnız hər bir sözünün sahibi olan Sabir Hüseynov edə bilərdi.

Vəzifəyə təyin olunandan bir-iki gün sonra nazirliyin işçiləri ilə ayrı-ayrılıqda fərdi söhbətlər apardım, onlara bir daha tutduqları vəzifələrin məsuliyyətini anladım. Ancaq eləsi vardı ki, məndən əvvəl Ədliyyə naziri olmuş Nəriman Yusifovun ona qarşı haqsızlığından şikayətlənir, bununla da özünü qabaqcadan «sığortalamaq» istəyirdi. Ona dedim ki, bu sözləri iclasda, camaatın içində deyərsən.

Öz iş təcrübəmdən bildirdim ki, bu tipli adamlar etibarlı olmurlar, həmişə gedənin ardınca böhtan danışirlar. Məqsəd də budur ki, təzə gələn nazirə «sədaqət» nümayiş etdirlsinlər. Amma mən belə hisslərdən uzaq idim.

Elə oldu ki, bir neçə aydan sonra ilin yekunlarını müzakirə etdik. Müzakirənin sonunda həmin məsələyə toxundum: «Ay yoldaşlar, bizim kollektivdə elə adam var ki, keçmiş nazirdən şikayətlənir. Məsələn, filankəs (adını çəkdim və həmin adam ayağa qalxdı) deyir ki, Nəriman müəllim onu dəfələrlə hədələyib və təhqir edib. Mən belə şeyləri qəbul eləmirəm. Gedən adamın ardınca danışmazlar, çünki vəzifə əbədi deyil və mən də gedəndən sonra haçansa mənim də ünvanıma danışacaq (sonralar doğrudan, o adam mənim də ünvanıma danışdı). Qulağınızı açın, yaxşı eşidin, bu nazirlikdə Nəriman müəllimin təyin elədiyi, seçdiyi kadrların heç

birinə toxunulmayacaq, kim yaxşı işləyirsə, o, işini davam etdirəcək, irəli gedəcək, mükafatlandırılacaq, kim öz işinin öhdəsindən gələ bilmirsə, kollektivdə özünə qarşı narazılıq yaradırsa, o, bir qayda olaraq vəzifəsi ilə vidalaşmalı olacaq.

* * *

Ədliyyə Nazirliyi bütün dövrlərdə dövlətin hüquq sistemində mühüm strukturlardan biri olub. Ədliyyə-ərəb sözüdür, mənası ədalət, qanunçuluq deməkdir, bütün məhkəmə və hüquq idarələri sistemi və onların fəaliyyətinin məcmusu bu sistemdə öz əksini tapır. Bu nazirliyin funksiyası nədən ibarətdir? İlk növbədə məhkəmələrin təşkilati fəaliyyətinə nəzarət edir. Məhkəmələr hökm və qərar çıxarmaqda müstəqildirlər, qanuna tabedirlər, lakin onların işlərə vaxtında baxması, çıxardığı hökm və qətnamələri qanunla müəyyən edilmiş müddət ərzində icraya yönəltməsi məsələlərinə nazirlik nəzarət edir. Hakimləri Ədliyyə nazirliyi təqdim edir. Nazirlikdə kadrlar şöbəsi, məhkəmə orqanları idarəsi, qanunların kodifikasiyası və sistemləşdirilməsi idarəsi, hüququn təbliğatı şöbəsi, xalq təsərrüfatına hüquqi yardım idarəsi, Notariat və VVA idarəsi, hüquqi şəxslərin qeydiyyatı və s.məsələlər də Ədliyyə Nazirliyinin təbəçiliyində idi. Hazırkı dövrdə Ədliyyə Nazirliyinin səlahiyyətləri daha da artmışdır.

Məhkəmələrin çıxardığı hökm və qətnamələrinin qanuniliyinə Ali Məhkəmə nəzarət edirdi.

Bir Ədliyyə naziri kimi mən əsas diqqəti kadrların düzgün seçilməsinə, onların maarifləndirilməsi işinə yönəltdim. İstəyirdim ki, bu nazirliyin kadr sistemində cavanlaşma prosesi getsin. Hər il Universitetdən nazirliyə təyinatla on-on beş gənc mütəxəssis göndərilərsə, mən otuzunu götürürdüm. İndi, üstündən uzun illər keçməsinə baxmayaraq mənim seçdiyim, təqdim etdiyim kadrlar müxtəlif məhkəmə, notariat və VVA orqanlarında, Vəkillər kollegiyasında və digər mühüm sahələrdə yüksək vəzifələrdə öz fəaliyyətini davam etdirirlər.

Nazir işlədiyim dövrdə iki mühüm məsələni diqqət mərkəzində saxlayırdım. Birincisi, kadrların seçilməsində müstəqil hərəkət etmək... Kənardan müdaxilə burada heç bir rol oynamırdı, çünki seçiləcək, təyin olunacaq məhkəmə işçilərini yaxşı tanıyırdım, onların səviyyəsini, iş qabiliyyətini, hüquqi biliklərini, nə dərəcədə peşəkar olub-olmadıqlarını sınaqdan keçirəndən sonra hansı vəzifədə işləyə billəcəkləri məlum olurdu.

Bir də görürdün, hansısa rayon partiya komitəsinin birinci katibi zəng vurub deyirdi: «Bizdə belə bir məlumat var ki, sizin xalq hakimliyinə irəli sürdüyünüz namizəd müxalifət meyllidir». Mən bununla qəti razılaşmırdım, həmin katibə deyirdim ki, bu, sizin şəxsi və subyektiv fikrinizdir. Hakim olmaq üçün ilk növbədə, nümunəvi davranış, əxlaq, daxili mədəniyyət, vətənpərvərlik, millətə sevgi və ən başlıcası, savad tələb olunur ki, bütün bu keyfiyyətlər də bizim irəli sürdüyümüz namizəddə var. Deyirdim, bizdə istənilən adamı ləkələmək bir adət şəklini alıb, kimin işini pozmaq istəyirsənsə, ona ya «müxalifət adamı» və yaxud da «filankəs adamı və qohumu» damğası vurulur...

İkincisi, məhkəmələrə hakimliyə namizədlər yalnız Ədliyyə və məhkəmə sahəsində çalışan əməkdaşlar arasından seçilirdi. Təkcə rayon və şəhər məhkəmələrində evvəllər işləyən hakimlərin namizədliyi yuxarı instansiya məhkəmələrinə irəli sürülürdü.

Nazir işlədiyim dövrdə, ilk dəfə 1987-ci ilin yayında respublika üzrə rayon, şəhər xalq hakimlərinin və Bakı şəhər məhkəməsinin üzvlərinin (hakimlərinin), Naxçıvan Muxtar Respublikası və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin məhkəmələrinin seçkisi keçirildi. Onların beşillik hakimlik fəaliyyətinin konstitusion müddəti 1992-ci ilin yayında başa çatırdı.

Hakim seçkilərindən sonra SSRİ Ədliyyə nazirinin müavini Qubarev və Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi

K.Bağirovun iştirakı ilə Azərbaycan Dəmir Yolu İdarəsinin Klubunda yeni seçilmiş hakimlərlə müşavirə keçirildi.

80-ci illərin sonlarından başlayaraq respublikada kriminal vəziyyət yaranmışdı. Xüsusilə, 1990-cı ildən, respublikada baş verən ictimai-siyasi vəziyyətlə əlaqədar özbaşınalıq, hakimiyyətsizlik, dərəbəylik baş alıb gedirdi. Ölkədə müxtəlif partiyaların və qruplaşmaların təməli qoyulurdu, partiyaların hər biri öz proqramlarında Azərbaycanın müstəqilliyi məsələsini qoyurdular, lakin bir amal uğrunda birləşə bilmirdilər, çünki bu partiyaların liderləri hakimiyyətə gəlmək istəyirdilər.

Vəziyyətin yaxın zamanlarda nə ilə nəticələncəyini qabaqcadan görmək heç də çətin deyildi. Bunun zərərli təsiri iqtisadi, siyasi, sosial, mədəni sahələrdə olduğu kimi hüquq sistemində də hiss olunurdu.

Elə oldu ki, 1989-cu ilin dekabrında hakimlərin 10 il müddətinə təyin edilmələrinə dair İttifaq tərəfindən yeni qanun qəbul olundu. Respublikada yaranmış mürəkkəb vəziyyəti nəzərə alıb, yeni qəbul edilmiş qanunun çox mühüm bir müddəasından istifadə etdim: belə ki, hakimlərin respublika üzrə beş illik müddətləri başa çatmadan, onların on il müddətinə təyin edilmələrini zəruri hesab etdim. Məqsəd nə idi?

O zaman bəzi sözbazlar belə bir fikir formalaşdırırdılar ki, guya burda başqa bir məqsəd güdülür. Halbuki, məsələ onların düşündüyü kimi deyildi, hakimlikdə xeyli təcrübə qazanmış kadrları qoruyub-saxlamaq, onların potensialından istifadə etməkdən ibarət olmuşdur.

Əgər respublikanın hakimləri 1990-cı ildə on il müddətinə təyin edilməsəydilər, 1992-ci ilin yayında hakimiyyətdə olan Azərbaycan Xalq Cəbhəsi iqtidarı bütün vəzifələrə öz «kadrlarını» təyin etdikləri kimi, beşillik konstitusiyon müddəti başa çatan peşəkar «hakim korpusunu» dağıdıb, yerinə öz adamlarını yerləşdirəcəkdilər.

O vaxtlar baş vermiş bir hadisədən söz açmaq istəyirəm. Bəzən həyatda elə hallar olur ki, yaxşılıq etdiyən

insanlardan haqsızlıq və pislik görürsən. Məhkəmə seçkilərindən bir xeyli müddət əvvəl N.Həsənov soyadlı bir nəfər qəbulumda olub, vaxtilə respublikanın rayonlarının birində xalq hakimi işlədiyini və etmiş olduğu qəbahətə görə vəzifəsindən uzaqlaşdırıldığını və hazırda fəhlə (qırçı) işlədiyini söylədi. Qəbuluma ixtisası üzrə işə düzəlməkdən ötrü gəlmişdi. Fikirləşdim ki, yıxılan adama əl tutmaq, Allaha xoş gedər. Onun yaşı da az deyildi.

Onu nazirliyin idarələrindən birinə baş məsləhətçi vəzifəsinə qəbul etdim. Bir müddətdən sonra savadını nəzərə alıb, onu həmin idarənin rəisi təyin etdim. Mənzillə təmin olunmasında, xüsusi avtomaşın almasında və bağ sahəsi verilməsində ona yaxından köməklik göstərdim. Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru F.Bağırzadədən xahiş edib onun övladını hüquq fakültəsinə qəbul etdirdim. Bakının rayon məhkəmələrinin birində ixtisası üzrə də işə düzəltdim.

1990-cı ilin yayında keçiriləcək hakim təyinatları ilə əlaqədar nazirliyin bütün idarə və şöbə rəislərinə olduğu kimi ona da tapşırıq verdim ki, respublikanın xalq təsərrüfatı müəssisələrində çalışan hüquqşünasların, vəkillərin sırasından savadlı və təcrübəli hüquqşünaslardan bir neçə nəfərinin namizədliyini nazirliyin rəhbərliyinə təqdim etsin.

Onun təqdim etdiyi namizədlərin şəxsi işləri tələb olunub öyrəniləndikdən və Bakı şəhərinin Lenin (Sabunçu) rayon məhkəməsinin sədri Oqtay Bəhramovun sədrlik etdiyi "Hakimliyə namizəd olan şəxslərin bilik səviyyəsini öyrənən" komissiyanın müsbət rəyi verildikdən sonra, onlardan 5 nəfəri hakim təyin olundu.

Hakimlərin bu təyinatından bir az müddət keçmiş SSRİ Ədliyyə Nazirliyi respublikaların Ədliyyə Nazirliklərinə belə bir məsələ ilə bağlı göstəriş verdi ki, hakimlərdən əlavə respublikaların məhkəmələrində ilk dəfə olaraq inzibati hakim vəzifəsinin yaradılmasına dair münasibət bildirsinlər. Bununla əlaqədar nazirliyin idarə və şöbə rəislərinə tapşırıq verdim ki, məsələyə dair ədliyyə və məhkəmə orqanlarında

çalışan əməkdaşların fikirlərini öyrənib o haqda rəhbərliyə rəy təqdim etsinlər.

Məlumat üçün bildirirəm ki, o vaxtlar müttəfiq respublikalardan yalnız bizim respublikada nazirliyin nəzdində “Kadrların hüquq ixtisaslarının təkmilləşdirilməsi və artırılmasına dair” İnstitut yaradılmışdır.

O ərəfədə həmin institutda vəkillərlə məşğələ keçirən N.Həsənov auditoriyada belə bir ifadə işlədir ki, Ə.Orucov yaxın günlərdə respublikada yaradılacaq inzibati hakimlərin təyinatından bir gəlir mənbəyi kimi istifadə edəcəkdir.

Məşğələ başa çatan kimi, həmin auditoriyada iştirak etmiş dinləyicilərdən, vaxtilə işə qəbul etdiyim bir nəfər qəbuluma gəlib o haqda mənə məlumat verdi. Düzü onun sözüne təəccüb edib, inanmadım. Xəbəri çatdıran bildirdi ki, əgər onun sözüne inanmıramsa, o haqda auditoriyada iştirak edən başqa dinləyicilərdən soruşa bilərəm.

Ona başqa otaqda gözləməsini tapşırıdım.

Nahar fasiləsinə 15 dəqiqə vaxt qalmışdı. Nazirliyin kollegiya üzvlərini və N.Həsənovu kabinetə dəvət etdim. Həmin adamın dediklərini təkrar edib, onun tərəfindən belə bir sözün deyilib-deyilmədiyini soruşdum. N.Həsənov auditoriyada yalan dediyi həmin sözləri tam etiraf edib, işdən azad edilməsini, etdiyi hərəkətə görə peşman olmasını, xəcalət çəkməsini və bağışlanmasını xahiş etdi. Ona dedim: “Mən sənənin günahından keçə bilərəm, tək Allah sənənin günahından keçsin”.

Onun işdən azad edilməsinə dair olan xahişini rədd etdim və tapşırıdım ki, vəzifəsinin icrasını davam etdirsən. Bu söhbətdən 10 gün sonra, heç bir vaxt xəstələnməyən N.Həsənov işdən sonra evində çay içib, nərd oynayarkən qəflətən dili boğazına ilişir və o canını Allaha tapşırır.

Həyatda belə səhvlərə yol verənlər çox olur.

İnsan gərək yalan və böhtan danışmasın. Belə hərəkətləri Allah bağışlamır...

Yazımda qeyd etdiyim kimi, işçilər arasında nizam-intizam əməl olunmasına xüsusi diqqət yetirilirdi. Təbii ki, hər bir kollektivdə olduğu kimi, bizim nazirlikdə də nizam-intizamı pozan, özbaşınalığa meyl göstərən işçilər var idi.

Həmin illərdə Zaqatala rayon dövlət notariat kontorunun dövlət notariusu vəzifəsini N.Məmmədova aparırdı. Nazirliyin əmri ilə həmin kontora Rəşidov soyadlı həmyerlisi məsləhətçi göndərilmişdi, lakin N.Məmmədova onun işə başlamasına icazə verməmişdi. Mən N.Məmmədovanı Nazirliyə dəvət etdim, ona bildirdim ki, inadkarlıqdan əl çəkib əmrimi icra eləsin. O, mənə söz versə də, yenə də Rəşidovu işə buraxmadı. N.Məmmədovanın işini yoxlatdırdıq, bir sıra ciddi və kobud qanun pozuntularına yol verdiyinə görə, vəzifəsindən azad etdim. O, işindən azad edilməsi ilə razılaşmayıb yuxarı instansiyalara, SSRİ Ədliyyə Nazirliyinin və Azərbaycan KP MK-nın rəhbərliyinə, həmçinin başqa orqanlara şikayət ərizəsi ilə müraciətlər etdi. Lakin onun işdən azad olunması barədə əmr, qanuni və əsaslı olduğundan, şikayətləri bütün instansiyalar tərəfindən rədd edildi.

Həmin hadisədən xeyli müddət keçdi. Əlini hər yerdən üzən N.Məmmədova artıq heç bir yerə şikayət etmirdi. Bir neçə dəfə qəbulumda olub, səhvini başa düşdüyünü və peşman olduğunu etiraf etdi. İşdən azad olunduqdan sonra o, heç bir yerdə işləmirdi. Axırncı dəfə qəbulumda olanda fikirləşdim ki, hər kəs həyatda səhvə yol verə bilər, özü də qadın. Hesab etdim ki, qadını get-gələ salmaq və onunla ədavət aparmaq düzgün hərəkət deyil. Ona görə də, ona təklif etdim ki, əvvəlki işinə qəbul olunması barədə ərizə yazsın. Belə də oldu, N.Məmmədova işə qəbul edilməsi haqda ərizə yazdı və mən də əmr verib onu əvvəlki işinə qaytardım. Onun işsiz qalması və şikayətlərinin heç bir sərəmə verməməsi ona dərs olmuşdu.

N.Məmmədovanı əvvəlki vəzifəsinə təyin etdiyimi bilən SSRİ Ədliyyə Nazirliyinin və Azərbaycan KP MK-nın

rəhbərliyi mənim bu hərəkətimdən narazılıqlarını ifadə edib: “Bizə qalsa, onu yenidən işə qəbul etməzdik” – dedilər.

Sonralar da N.Məmmədova xidməti işiylə bağlı ciddi problemlərlə üzləşdi. Yenə də ona kömək əlimi uzatdım, onu hücumlardan qorudum, haqq işini müdafiə etdim...

1986-cı ildə Nazirliyin idarələrinin birinin əməkdaşı öz müdirindən anonim şikayət ərizəsi yazaraq ona olmanın böhtanlar yağdırmışdı. Həmin anonim ərizənin müəllifini aşkar etmək üçün Ukraynadan Vul soyadlı ekspertı respublikamıza dəvət etdim. O, İttifaqda anonim səciyyəli ərizələrin müəllifini müəyyən edən ən güclü ekspert sayılırdı.

Ekspertə, bu məsələdə şübhə etdiyimiz əməkdaşların vaxtı ilə sərbəst yazdıqları sənədləri təqdim etdik. Ekspert on beş gündən artıq ona təqdim edilmiş on nəfərin sənədləriylə tanış oldu.

Sənədlərin üzərində işlədikcə, şübhəli bilinən şəxslərin dairəsi get-gedə daraldı və nəhayət, bir nəfərin – S.İsayevin üzərində dayanıb, anonim ərizənin onun tərəfindən icra edilməsi haqda rəyini təqdim etdi.

S.İsayevi rəylə tanış etdim, lakin o, ekspertin rəylə razılaşmadığını bildirdi, «mən heç bir anonim ərizə yazmamışam» – söylədi.

Əlbəttə, nüfuzlu bir ekspertin rəyini boş buraxmaq olmazdı, ona görə də, bu rəyin doğru olduğunu sübut etmək üçün başqa yol axtardıq.

Məlum oldu ki, S.İsayevin yaşadığı mənzilin təmiri ilə maraqlanmayan Mənzil İstismar Şöbəsinin rəisindən müxtəlif təşkilatlara şikayət ərizələri göndərmişdir. Mənzil-istismar kontorunun iki əməkdaşını onun mənzilinə göndərdik. Onlara tapşırıdım ki, S.İsayevin mənzilinə gedib, təmir adı ilə smeta tərtib etsinlər və onun evində yazı makinasının olub-olmamasını müəyyən etsinlər. Məqsəd yazı makinasını əldə edib, onun üzərində fiziki ekspertiza keçirib, ərizələrin həmin yazı makinasında yazılmasını müəyyənləşdirmək idi. La-

kin onun evindən yazı makinası tapılmadı. Görünür, S.İsayev makinanı aradan çıxarmışdı.

Ancaq bu dəfə yazdığı ərizələrdə barmaq izlərinin ona məxsus olması ilə əlaqədar ekspertiza keçirildi. Müəyyən edildi ki, müəllifi olduğu həmin ərizələrin hamısında onun barmaq izləri mövcuddur.

Yenidən dəvət edib, ekspertin bu rəyi ilə də onu tanış etdim. Çıxılmaz vəziyyətdə olan S.İsayev hər şeyi boynuna alıb, adıma izahat yazdı. İzahatında bu anonim ərizələri hansı səbəbdən və kimlərin təsiri və diktəsi ilə yazdığını da gizlətmədi.

Ona bildirdim ki, öz günahını Ədliyyə Nazirliyinin kollektivi qarşısında da etiraf etsin və haqqında böhtan yazdığı idarə rəisindən üzr istəsin. Bununla və başqa bir sıra məsələlərlə əlaqədar keçirilən iclasda iştirak edən S.İsayev hər şeyi olduğu kimi danışdı, peşmançılığını bildirib, həmin idarə rəisindən rəsmi surətdə üzr istədi.

S.İsayev haqqında olan materiallar, istintaq aparılmasından ötrü prokurorluq orqanına göndərildi. O, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunub, məhkəmə tərəfindən azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum olundu.

O, məhkum olunandan sonra başsız qalmış ailəsinin vəziyyəti ilə maraqlandım. Məlum oldu ki, maddi cəhətdən bu ailə sıxıntı çəkir, çünki ailə üzvlərindən bir kimsə işləmirdi. Odur ki, onun ali təhsilli hüquqşünas oğlunu işə götürdüm.

Qanun qanundur, cinayət eləyən cəzasını çəkməlidir, lakin insanlıq, humanizm qanunları da vardır.

* * *

Nazir işlədiyim dövrlə bağlı daha bir məsələni açıqlamaq istəyirəm.

Ədliyyə nazirliyinin binası Sahil bağı ilə üzbəüz idi. Bina nazirliyə veriləndən yaxşı təmir olunmamışdı. Binada yenidənqurma işləri görüldü (Respublikanın Yeni Azərbaycan Partiyasının indiki binası). Maddi-texniki bazası da

möhkəmləndirildi, yeni texnika və avadanlıqlar alındı. Bu yenidənqurma işləri tək-cə nazirliyə deyil, ayrı-ayrı məhkəmələrə də şamil olundu.

Bəzi məhkəmələrin binası köhnə və pis görkəmdə idi, onlara da bir-bir əncam çəkdik.

Hər il nazirliyin gənc mütəxəssislərinə və uzun müddət nazirlikdə işləyib evi olmayanlara mənzil verilirdi. O zaman maşın, bağ sahəsi almaq bir problemə çevrilmişdi, bu problemləri də həll edirdim. Respublikamızın müstəqilliyi elan edildikdən sonra, biz başqa respublikaların Ədliyyə Nazirlikləri ilə işgüzar əlaqələr yaradıb, qarşılıqlı hüquqi yardım və iş təcrübəsinin öyrənilməsi kimi məsələlərlə bağlı görüşlər keçirdik. Özbəkistanın Ədliyyə naziri Babur Malikov tabeliyində olan strukturların rəhbərləri ilə Bakıda oldular və biz də onların respublikasında olub, bir sıra sənədlər imzaladıq. Bütün bunlar mənim nazir tərcümeyi-halımda ən fərəhli hadisələrdəndir...

**QARABAĞ MƏSƏLƏSİNİN ƏDALƏTLİ
HƏLLİNDƏ TƏRƏFDARIMIZ YOXDUR**

Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində (DQMV) 1988-ci ilin fevralında hadisələr başlayanda, artıq üç il idi ki, Respublikanın Ədliyyə naziri vəzifəsində çalışırdım.

Yaxşı yadımdadır, 1987-ci ilin 30 dekabrı idi. Dzerjinski adına klubda (indiki Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin Mədəniyyət Mərkəzi) Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin (Azərbaycan KP MK) birinci katibi Kamran Bağirovun keçirdiyi büroda Sovet İttifaqı Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin məsul işçisi Afanasyev və digərləri də iştirak edirdi.

İclasda Şamxor (indiki Şəmkir) Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Əjdər Əsədovun məsələsi müzakirə olunurdu. Müzakirəyə səbəb Şamxor rayon Partiya Komitəsinin qərarı ilə Çardaxlı kəndinin sovxoz direktoru Yeqinyanın partiya sıralarından xaric edilməsi və haqqında olan materialların rayon prokurorluğuna göndərilməsi idi. Büro iclasında respublika hüquq mühafizə orqanlarının rəhbərləri də iştirak edirdilər. İclasdakılardan Ə.Əsədova qarşı çıxış edib, erməni Yeqinyana haqq qazandıranlar da oldu.

Məsələyə münasibət bildirib Ə.Əsədovun qanuni hərəkətlərini müdafiə etdim. Yeqinyanı etmiş olduğu vəzifə saxtakarlığı yolu ilə külli miqdarda dövlət əmlakını israf etməsi və sair cinayətlərinə görə haqqında istintaq aparılıb məhkəməyə verilməli və uzun müddətə azadlıqdan məhrum edilməli olduğunu izah etdim.

Bu məsələdə Ə.Əsədov prinsipiallıq və sayıqlıq göstərdiyinə görə büronun qərarı ilə ona təşəkkür elan edilməsini və vəzifəsində saxlanılmasını təklif etdim. Ə.Əsədovla bağlı mənim mövqeyimi müdafiə edən olmadı.

Həmin hadisədən təxminən iki ay əvvəl, 1987-ci il oktyabrın 7-də erməni akademik Abel Aqanbekyan Fransanın «Fiqaro» qəzetindəki çıxışında Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Ermənistan Respublikasının ərazisi olmasını iddia etmişdi...

Şamxor rayonunun Çardaxlı kəndində o vaxt baş vermiş hadisələri təəssüf hissi ilə xatırlayan Əjdər Əsədov, o günlərə yenidən qayıdaraq deyir: «1980-ci illərin sonlarında Şəmkinin Çardaxlı kəndindən başlayan ilk erməni-azərbaycanlı qarşıdurmaları Dağlıq Qarabağ ətrafında ermənilərin həyata keçirmək istədikləri bəd niyyətlərindən xəbər verirdi.

O vaxt ermənilərə 1987-ci il aprelin 24-də dünya ermənilərinin uydurma «genosid» gününü Çardaxlıda keçirməyə imkan vermədim. Həmin gün Çardaxlıya dünyanın hər yerindən 50 mindən artıq adam toplanmalı idi. O ərəfədə Çardaxlıya güclü erməni axını başlamışdı.

1987-ci ilin 1 dekabrında marşal Baqramyanın anadan olmasının 90 illik yubileyinin də Çardaxlıda keçirilməsinin qarşısını aldım. Çünki, həmin tədbirdən sonra ermənilər Çardaxlıdan Dağlıq Qarabağa yürüş edib, orada mitinqlərə başlayacaq, Dağlıq Qarabağla əlaqədar iddialarını irəli sürəcəkdilər.

Həmin tədbirlərin həyata keçirilməsinə rəhbərlik edən Çardaxlının sovxoz direktoru Yeqinyanın fəaliyyətini yoxlatdım. Onun saxtakarlıq yolu ilə külli miqdarda dövlət əmlakını israf etməsi və digər cinayətləri aşkar edildi. Yeqinyanı partiya sıralarından xaric etməklə haqqında olan materialları Şamxor Rayon Prokurorluğuna göndərdim.

1987-ci il dekabrın 23-də «Selskaya jizn» qəzetində ermənilər haqqında tədbir gördüyümə görə, mənim əleyhimə məqalə dərc olundu.

1987-ci ilin 26 dekabrında Şamxor Rayon Partiya Komitəsinin Plenumunda ermənilərə və Yeqinyana qarşı gördüyüm tədbirlərə görə vəzifəmdən azad edildim.

Nəhayət, 1987-ci ilin 30 dekabrında Azərbaycan KP MK-nın büro iclası oldu. Büronun gündəliyinə bir məsələ çıxarılmışdı: “Şamaxor rayonunun Çardaxlı kəndində yaşayan ermənilərə və ələlxüsus, sovxoz direktoru Yeqinyana qarşı tədbir görmüş Əsədovun məsələsi”.

Büro iclası başlanan kimi K.Bağirov arayışı oxuyub büro üzvlərinə məsələ ilə bağlı çıxış etmələrini təklif etdi. Orada büro üzvləri, hüquq mühafizə orqanlarının rəhbərləri, respublikadakı hərbi qurumların rüslardan ibarət olan generalları, MK-nın şöbə müdürləri və məsul işçiləri iştirak edirdilər.

K.Bağirovun təkid etməsinə baxmayaraq bizimkilərdən çıxış edən olmadı. Yalnız respublikanın Ədliyyə naziri Ə.Orucov çıxış edib dedi: «Mən uzun illər hakim işləmişəm. K.Bağirovun oxuduğu arayışa diqqətlə qulaq asdım və orada qeyd olunan faktlara görə Yeqinyana 15 il azadlıqdan məhrum etmə cəzası düşür”.

Büro üzvləri Ə.Orucovun çıxışından sonra çaşib qalmışdılar. K.Bağirov söz tapa bilmirdi. Elə bu zaman vaxtilə marşal Baqramyanın yavəri olmuş general üzünü Ə.Orucova tutaraq yerindən: «Zaçem sajat, zaçem sajat» (nə üçün həbs etmək, nə üçün həbs etmək) - dedi. Əlisaab müəllim ona: «Tələsməyin, Yeqinyanın işinə məhkəmədə baxılanda, vəkillik edərsiniz», -deyib, tutarlı cavab verdi.

Əvvəllər mənə həmişə yaxşı münasibət göstərənlərin heç biri mənim lehimə və müdafiəmə bir kəlmə də olsun söz demədilər. Yalnız Ədliyyə naziri Ə.Orucov milli təəsübkeşlikdə oradakıların hamısına dərs verdi».

* * *

Eduard Qriqoryanın Sumqayıtda törətdiyi cinayət hadisələrindən ermənilər bir bəhanə kimi istifadə etdilər.

13 fevral 1988-ci ildə ermənilər açıq şəkildə DQMV-də kütləvi ixtişaşə başladılar. Ermənistanda yaşayan soydaşlarımız öz dədə-baba yurdlarından rus hərbcilərinin köməyi

ilə çıxarılır, əmlakı talan edilirdi. Həmin ilin 26-27 fevralında Sumqayıt hadisələri baş verdi. Bu hadisələrdən sonra Xankəndində (Stepanakertdə) və Yerevanda mitinqlər geniş vüsət aldı.

O vaxtkı rəhbərlik Xankəndində təşkil edilmiş kütləvi ixtişaşların qabağını vaxtında ala bilsəydi, hadisələr heç də bu səviyyəyə çatmazdı. Allah şahiddir ki, əvvəllər ermənilər Xankənddə küçələrə çıxanda necə ehtiyat edirdilər. Onlar məsuliyyətsizliyi, cəzasızlığı görüb cürətlənirdilər.

Ermənilər o zamanlar Gürcüstanda da belə hərəkətlər etmişdilər. Onlar orada torpaq iddiaları ilə əlaqədar asayışı və ictimai qaydaları pozduqlarına görə cinayət məsuliyyətinə cəlb edildilər. Bununla da, ermənilərin Gürcüstanda törətdikləri haqsız hərəkətlərinə – torpaq iddialarına son qoyuldu.

Kütləvi ixtişaşların və mitinqlərin Xankəndində qızğın gedən vaxtında DQMV-nın partiya komitəsinin yeni təyin olunmuş birinci katibi N.Poqosyanın yanında oldum. Ona dedim ki, bu ixtişaşların qarşısını almaq lazımdır. Cavab verdi ki, qoy Qorbaçovla danışım, sonra bir qərara gələrəm...

Sovet Ordu hissələrinin, SSRİ Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin, SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin və SSRİ Prokurorluğunun nümayəndələrinin hadisələrin başladığı ilk gündən, Dağlıq Qarabağda olmalarına baxmayaraq, vilayətdə vəziyyətin sabitliyini pozmaqda “ad çıxarmış” heç bir erməni qulduru tutulub cəzalandırılmadı. Əksinə, ermənilər həmin orqanlar tərəfindən müdafiə olunurdular...

Dağlıq Qarabağda baş verən hadisələrin daha da genişlənməsinə və müharibəyə çevrilməsinə, ermənilərin Sumqayıt şəhərində qəsdən törətdikləri cinayətlərin böyük təkanverici təsiri oldu.

Həmin hadisələrdən bir neçə gün sonra, vilayətin azərbaycanlılar yaşayan kəndlərinə gedən yolların ermənilər tərəfindən bağlanması, həmin kəndlərin blokada şəraitinə düşməsinə gətirib çıxardı.

Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar, həmin günlər vilayətin Hadrut rayonunda oldum. Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Saakovun otağına qalxdım. O dedi ki, Sumqayıtda baş vermiş hadisə ilə bağlı rayonda vəziyyət gərginləşibdir. Camaat Sumqayıt hadisələrinə görə narazılıq edir. Ötən gecəni kabinetdə gecələmişəm. Söhbət zamanı Saakovdan azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərə gedən yolların açılmasını tələb etdim və sonra da ondan binanın birinci mərtəbəsindəki şüarların, plakatların kimə məxsus olmasını soruşdum.

Cavab verdi ki, xəbəri yoxdur.

Raykomun binasına daxil olanda onun birinci mərtəbəsində soldan ikinci otağın qapısı açıq idi. Həmin otağa diqqət yetirəndə gördüm ki, orada respublika hökumətinə qarşı şüarlar yazılmış plakatlar yığılıbdı.

Bir az keçmiş o, çöldən gələn səsə yerindən qalxıb kabinetinin həyətə baxan pəncərəsinə yaxınlaşdı və çölə boylanıb, iki əli ilə başını tutub dedi: «Baxın görün, sizin gəlişinizlə bağlı bura nə qədər adam toplaşmış?» Pəncərədən baxanda gördüm ki, toplaşanların əllərində bayaq otaqda gördüyüm plakatlardır. Onlar ermənicə bir ağızdan nəsə deyib qışqırırdılar.

Saakova dedim: «Düşək, bir yerdə onlarla söhbət edək». Cavab verdi ki, ora sizinlə düşsəm, məni də sizinlə birlikdə öldürürlər. Onun otağını tərk edib, piket keçirilən yerə düşdüm.

Piketə Qalustyan soyadlı erməni rəhbərlik edirdi. Onların vilayətdə iqtisadiyyatın yarıtmaz vəziyyətdə olması ilə əlaqədar suallarına cavab olaraq bildirdim ki, vilayətin iqtisadi vəziyyəti Azərbaycan Respublikasının digər bölgələrinin iqtisadiyyatından çox yaxşıdır. Dağlıq Qarabağ ermənilərinin yaşadıkları kəndlərin azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərdən qat-qat abad olmasını onların diqqətinə çatdırdım.

Onların Sumqayıtda baş vermiş hadisələrlə bağlı olan suallarına cavab olaraq bildirdim ki, ermənilərin Sumqayıtda

təşkil etdikləri cinayətlərdən ən ağırını oranın sakini Eduard Qriqoryan soyadlı erməni törətmişdir.

Piket iştirakçılarında ermənilərin Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda azərbaycanlılara qarşı etmiş olduqları haqsızlıqları, mənəvi terrorları, blokada şəraiti yaratmalarını və cinayətlərini irad tutdum. Cavablarım təbii ki, onlara sərf etmədi deyə, dağılışdılar.

O ki, qaldı Eduard Qriqoryanın törətdiyi cinayətlərə, həmin cinayət işinə açıq məhkəmə iclasında baxan Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin Cinayət İşləri üzrə Məhkəmə Kollegiyası, E.Qriqoryanın bir sıra ağır cinayətlərin təşkilatçısı və icraçısı olmasını müəyyən etmişdi. Həmin cinayət işinə Azərbaycan SSR Ali Məhkəməsinin üzvü Mansur İbayevin sədrliyi ilə baxılmışdı.

E.Qriqoryan həmin cinayətləri törədərkən onunla birlikdə Osipyan, Sarkisyan soyadlı və erməni milliyyətindən olan başqa cinayətkarlar və o cümlədən, E.Qriqoryanın iki qardaşı da iştirak etmişdir. Lakin cinayət işinin istintaqını aparan SSRİ Prokurorluğu onları istintaqa cəlb etmədən, aradan çıxarmışdır.

Cinayət hadisələri aşağıda təsvir olunan qaydada baş vermişdir: Belə ki, Eduard Qriqoryan Sumqayıt şəhərində SSRİ-nin xüsusi xidmət orqanlarının və ermənilərin "KRUNQ" adlandırdıqları cinayətkar təşkilatın təhriki və köməyi ilə yuxarıda adları çəkilən ermənilərlə birlikdə Sumqayıt şəhərində kütləvi ixtişaşlar təşkil etmişdilər. Onlar ermənilərin "KRUNQ" təşkilatı ilə hesablaşmayan, Sumqayıt şəhərinin milliyyətçə erməni olan bir neçə sakininə qarşı qəsdən ağır cinayətlər etmişlər. Onlar ixtişaşlar zamanı həmin qəbildən olan bir neçə erməni qadınına qarşı ayrı-ayrılıqda fiziki zor işlədərək, onları mənzillərində zorlamışlar. Bundan əlavə, E.Qriqoryan cinayət əlaqəsində olduğu həmin ermənilərlə, sonradan ətrafına topladığı bir neçə azərbaycanlı gəncinə huşlandırıcı dərmanlar qəbul etdirib, onların müşayiəti ilə, yenə də həmin qəbildən olan kişi və qadın ermə-

nilərinin yaşadıkları mənzillərə hücum edib, onların bir neçəsini balta ilə vurub, qətlə yetirmişdi.

Cinayət işinin istintaqını aparan SSRİ Prokurorluğu E.Qriqoryanın təşkilatçılığı və iştirakı ilə həmin ermənilərlə birlikdə qətlə yetirdikləri ermənilərin ölümündə təqsiri azərbaycanlıların üzərinə qoymuşdur.

E.Qriqoryan erməni qadınlarını zorladığına görə işə baxan məhkəmə kollegiyası tərəfindən 12 il müddətinə azadlıqdan məhrum etmə cəzasına məhkum edilmişdi. Cinayət işinin kütləvi ixtişaş və bir neçə erməninin qəsdən qətlə yetirilməsi hissəsi üzrə E.Qriqoryanın təşkilatçı və icraçı olmasını, onunla birlikdə olan azərbaycanlıların isə bu cinayətlərdə iştirakının olmamasını müəyyən edən məhkəmə kollegiyası, E.Qriqoryanın digər ermənilərlə birlikdə həmin hərəkətləri etdiklərinə görə, cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmalarından ötrü, işi SSRİ Prokurorluğuna qaytarmışdı.

Sumqayıt şəhərində baş vermiş kütləvi ixtişaşlar zamanı başqa cinayətlər törədən bir neçə azərbaycanlı da cinayət məsuliyyətinə cəlb edilərək məhkum olunmuşdu.

Ümumiyyətlə, Sumqayıtda baş vermiş cinayət hadisələri nəticəsində 26 erməni və 6 azərbaycanlı qətlə yetirilmişdi.

Göstərilənlərdən əlavə, məhkəmə tərəfindən müəyyən olunmuşdur ki, həmin hadisələr baş verməmişdən bir müddət əvvəl Sumqayıt şəhərində yaşayan ermənilər oradakı əmanət kassalarında olan pullarını çıxarıb, Rusiyanın müxtəlif regionlarında, xüsusən də Krasnodar və Stavropol diyarlarında özlərinə xüsusi mülklər almışdılar.

Sadalanan faktlar bir daha onu təsdiq edir ki, ermənilər həmin cinayətləri törətməyə xeyli müddət qabaqcadan hazırlamışdılar. Həmin cinayətləri törədənlər Sumqayıt şəhərinə hadisədən çox əvvəllər DQMV-dən köçüb gələn ermənilər olmuşdur.

Həmin cinayət işi yenidən baxılması üçün SSRİ Prokurorluğu tərəfindən təkrarən məhkəməyə qaytarılmamışdı...

Mənəvi terror

Dağlıq Qarabağın Azərbaycan əhalisi 1988-ci ilin mart-aprel aylarından çalışdıqları idarə və müəssisələrə buraxılmadı və bununla da ermənilər azərbaycanlılara qarşı mənəvi terrora başladılar.

Vilayətin ipək kombinatında çoxlu sayda azərbaycanlı çalışırdı. Onlar da başqa müəssisələrdəki azərbaycanlılar kimi işə buraxılmırdılar. Kombinatin Partiya Təşkilatının katibi Robert Köçəryanla (Ermənistan Respublikasının keçmiş Prezidenti) görüşüb söhbət etdim. Onu xəbərdar etdim ki, azərbaycanlıların kombinatda qalıb işləmələrinə şərait yaradılmalıdır. Söz verdi ki, qalıb işləyəcəklər. Lakin çox çəkmədi ki, ipək kombinatında bir nəfər də azərbaycanlı qalmadı.

Beləliklə, ermənilər mənəvi terror yolu ilə vilayətdə yaşayan azərbaycanlı əhalini iş yerlərindən məhrum edirdilər ki, onlar işsizlikdən bezərək öz dədə-baba yurdlarını tərk etməyə məcbur olsunlar. Bunların qarşısını almaq məqsədi ilə vilayətdə yaşayan azərbaycanlıların peşələrinə uyğun olaraq yaşadıkları ərazilərdə yeni iş yerləri yaratmalı olurduq. Xankəndindən işdən qovulmuş sürücülərə Xocalıda, ipəkçilərə Kosalarda, toxuculara Kərkicahanda, çəkməçilərə Cəmillidə və sair kəndlərdə peşələrinə uyğun olan iş yerləri yaradıldı. Xocalıda toxuculuq kombinatının filialının və digər müəssisələrin inşasına başlandı.

Bəzən elə olurdu ki, vilayətə rəhbərlik edən ruslara arxalanan ermənilər azərbaycanlılar üçün yeni iş yerlərinin yaradılmasına heç cür imkan vermirdilər.

Kərkicahan kəndində (bu kənd son vaxtlar Xankəndinin 26-cı məhəlləsi adlanırdı) yaşayan azərbaycanlılarla belə qərara gəldik ki, məhəllənin aşağı hissəsində olan fermanın binasında yenidənqurma işləri aparıb, toxuculuq sexi yaradaq. Orada işlər başlanan kimi ermənilər hücum çəkib, işin getməsinə maneçilik törətdilər.

Camaata ermənilərə əhəmiyyət verməyib öz işlərində olmalarını tapşırıdım. Azərbaycanlılar erməniləri oradan qovub işi davam etdirdilər.

Ertəsi gün mənə xəbər çatdı ki, Volski rus hərbcilərinin vasitəsi ilə həmin tikinti gedən binanı mühasirəyə aldırıb.

Kərkicahana getdim. Ora çatanda gördüm ki, həqiqətən də bina rus hərbciləri tərəfindən mühasirəyə alınıb, bir tərəfdə ermənilər, digər tərəfdə isə bizim camaat dayanıbdı. Oradan birbaşa Volskinin komitəsi yerləşən qərargaha yollandım. Qərargahda ona bildirdim ki, ya sex yaradılmalıdır, ya da azərbaycanlılar əvvəlki iş yerlərinə qaytarılmalıdır.

Çox danışqdan sonra onunla birlikdə fermaya gəldik. Volski orada dedi ki, fermaya yaxın olan ərazidə ermənilər yaşadığına görə sexin bu yerdə təşkil olunması qeyri-mümkündür. Bədbəxt hadisələr baş verə bilər. O, Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlıları təmizləmək siyasətini, belə həyata keçirirdi.

«Vilayətdə yalnız ermənilər yaşmalıdır ki, qırğın olmasın» – deyən Volski öz fəaliyyətində bu yolu rəhbər tuturdu.

Bu siyasət SSRİ rəhbərliyinin ermənilərlə birlikdə Dağlıq Qarabağda yaratdıqları mənəvi terrorun əsasını təşkil edirdi...

Vilayətdə yaranmış kriminogen vəziyyətlə bağlı respublika rəhbərliyi SSRİ rəhbərliyinə müraciətlər etmiş, Dağlıq Qarabağda əvvəlki vəziyyəti bərpa etmək məqsədilə hazırlanmış bir sıra tədbirlərin həyata keçirilməsinə icazə istəmişdi. Lakin SSRİ rəhbərliyi bu tədbirlərin həyata keçirilməsinə icazə vermədi və respublika rəhbərliyini də bu hüququndan məhrum etdi.

Belə ki, Azərbaycan SSR Daxili İşlər nazirinin müavini, general-mayor Ramiz Məmmədovun rəhbərliyi ilə vilayətdə asayişin bərpa edilməsi məqsədilə orada kriminogen vəziyyət yaradan «KRUNQ» təşkilatının üzvlərinin həbsə alın

ması ilə bağlı hazırlanmış əməliyyatın da həyata keçirilməsinə Moskva icazə vermədi.

M.Qorbaçov respublika rəhbərliyini ermənilərin hüquqlarını pozmaqda təqsirləndirərək, onların hüquqlarının bərpasını tələb edirdi. Əslində, ermənilər tərəfindən bütün hüquqları pozulan azərbaycanlıların vəziyyətinə Moskva əhəmiyyət vermirdi. M.Qorbaçov qanunları istədiyi kimi ermənilərin xeyrinə tətbiq edirdi.

1977-ci ilin 7 oktyabrından qüvvədə olan SSRİ Konstitusiyasının 74-cü maddəsinə müvafiq olaraq, SSRİ-nin qəbul etdiyi bütün qanunlar müttəfiq respublikaların ərazisində məcburi qüvvəyə malik idi. Ümumittifaq qanunları ilə müttəfiq respublikaların qanunları arasında fərq yarandıqda, SSRİ qanunu mütləq hesab olunurdu.

Konstitusiyanın 75-ci maddəsinə görə SSRİ ərazisi vahid olub, müttəfiq respublikaların əraziləri SSRİ-nin ərazisi idi. Ərazi bütövlüyünün və suverenliyinin SSRİ tərəfindən qorunması, həmin qanunun 81-ci maddəsində nəzərdə tutulmuşdu. Beləliklə, SSRİ dövründə müttəfiq respublikalar öz ərazilərinin (torpaqlarının) formal olaraq sahibi idi. O zamanlar hətta adi bir xırda məsələ belə Moskvanın razılığı olmadan həll edilə bilməzdi...

Hadisələr başlayandan Dağlıq Qarabağda olmuşam.

1988-ci ilin fevralından 1992-ci ilin iyul ayına kimi Dağlıq Qarabağda, arada 1988-ci ilin may ayından avqust ayına kimi Ermənistanda və Qazax rayonunda olub, Ermənistandan respublikamıza pənah gətirən qaçqınların yerləşdirilmələri ilə də məşğul olmuşam. Azərbaycan KP MK-nın kətibisi Həsən Həsənovla Qazaxda və Ağstafada xeyli iş gördük.

Ermənistandan Azərbaycana gələn soydaşlarımıza, Dağlıq Qarabağda, əsasən də Şuşada və Xocalıda məskunlaşmalarını məsləhət görürdük. Bizi eşidib oraya gedənlər çox olurdu...

**Boris Gevorkovun işdən
uzaqlaşdırılması**

O vaxtlar respublikanın birinci katibi Kamran Bağirov mənə zəng edərək dedi ki, Dağlıq Qarabağda hadisələrin başlandığı günədək vilayət partiya komitəsinin birinci katibi işləmiş Boris Gevorkov hazırda Azərbaycan Respublikasının Dövlət Arbitrajında işləyir. Həmin təşkilatın rəhbəri qadındır. Onu orada saxlamağa qorxur və deyir ki, ora camaat Gevorkova görə hücum edə bilər. Odur ki, Boris Gevorkovu Ədliyyə Nazirliyinə işə qəbul etməyi tapşırırdı. K.Bağirovun onunla bağlı bir neçə zəngindən sonra, B.Gevorkovu işə qəbul etməli oldum. Dəfələrlə Gevorkova dedim ki, siz bura nahaq gəlmisiniz, yaxşı olar ki, öz xoşunuzla çıxıb gedəsiniz. Gördüm ki, onun işdən getmək fikri yoxdur. O zamanlar mənim Mürsəl adlı köməkçim var idi. Dedim Mürsəl, bu alçaq Gevorkovun Ədliyyə Nazirliyində işləməsi bizə qarşı təhqirdir və həm də qınaqdır. Ermənilər Dağlıq Qarabağda və Ermənistanda bütün azərbaycanlıları ata-baba yurdlarından və iş yerlərindən qovurlar. Bizdə isə, Gevorkovun işləməsinə şərait yaradılır. Mürsəl dedi ki, Əlisaab müəllim, çoxdan gözləyirəm ki, onun bizim nazirlikdən qovulması üçün mənə fürsət verəsiniz...

Artıq qış fəsli olduğundan bütün yollar buz bağlamışdı. Həmin ərəfədə Gevorkov işdən çıxıb evinə getmək üçün Buynaqski küçəsindən İdarəetmə Akademiyasına dönərkən orada – qaranlıq döngədə Mürsəl Gevorkovu yaxşıca əzişdirmişdi. Səhəri gün tezdən Mürsəl mənə dedi ki, artıq məsələ həll olundu. Bir azdan Gevorkov özü də işə gəldi. Onun üz-gözü göyərmişdi. Dedim, ayə, səni kim bu günə salıb? O mənə necə döyüldüyünü danışdı. Sonra da işdən çıxarılmasına dair ərizəsini stolun üstünə qoydu. Mən də onu işdən azad etdim. Bir gün sonra Polyaniçko mənə zəng etdi və dedi ki, mən də səni işdən çıxartdıracağam. O əvvəllər də mənə belə zənglər etmişdi...

Ermənistan qaçqınları Şuşadan çıxarıldı

Ermənistan qaçqınlarının Şuşadan çıxarılmasını eşidib, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Ə.Vəzirovun qəbulunda oldum. Ona Ermənistan qaçqınlarının Şuşadan çıxarılmasının tarixi səhv olmasını bildirdim. Dedim ki, əgər Ermənistandan qovulan soydaşlarımızın Dağlıq Qarabağda yerləşdirilməsinə nail olsaq, ermənilərin planlarını alt-üst etmək mümkün olar. Onun cavabı belə oldu: “Əlisaab, Ermənistan qaçqınları Şuşadan Moskvanın təkidi ilə çıxarılır”.

Qarabağa gedib, oradan çıxarılan qaçqınların bir hissəsinin yenidən Dağlıq Qarabağa qayıtmalarını təşkil etdim. Onları Şuşada – Xankəndinə bitişik olan Malibəyli kəndində və Əsgəranın Həsənabad kəndində yerləşdirdim. Ermənistan camaatının bu qayda ilə yerləşdirilməsində Malibəyli kənd Sovetinin sədri Tofiq kişinin, sovxoz direktoru Mürsəlovun hədsiz zəhməti vardı. Malibəyli camaatı qaçqınlara özləri yaşadıkları evlərdə sığınacaq verdilər və sonra Xocalıda və Malbəylidə qısa müddət ərzində, 1988-ci ilin oktyabr ayından başlayaraq, onlar üçün fin evləri və iş yerləri də yaradıldı. Malibəylidə məskunlaşan Ermənistan qaçqınları kəndin yuxarı hissəsindəki dağdan külüng və daş baltaları ilə doğradıqları qəhvəyi rəngli daşlardan özlərinə evlər tikdilər. Həmin evlərin inşasında onlara Sumqayıtdan ezam olunmuş sənətkarlar fəal kömək edirdilər.

Bu işlər Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlı əhalinin vilayəti tərk etməmələri üçün görülürdü. Həmin işlərin görülməsində Azərb.SSR Nazirlər Sovetinin sədr müavini Dadaş Asanovun misilsiz əməyi oldu. Ümumiyyətlə, respublikada fəaliyyət göstərən bütün nazirliklər, komitələr, idarə, müəssisə və təşkilatlar Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycan əhalisinə hər cür yardım edirdilər. Bu işlərin həyata keçirilməsində Azərbaycan SSR Maliyyə nazirinin müavini Tofiq Mirzəyevin, Səhiyyə naziri Rəhim Hüseynovun, «Azərit-

tifaq»ın sədri Tofiq Mehdiyevin və onun I müavini Əlvida Babayevin, Yüngül Sənaye naziri Zöhrab İbrahimovun, Yerli Sənaye naziri Ağababa Abdullayevin, Nəqliyyat naziri Fuad Rüstəmovun və başqalarının vətənpərvərliyinin, zəhmətinin, xeyirxahlığının qeyd olunması vacibdir. Onlar vilayətin qaynar nöqtələrinə gedir, camaatımızın hər dərdinə şərik olurlar. Əfsuslar olsun ki, bizdən sonra hakimiyyətə gələn qüvvələr, orada görülən bu işləri heçə endirib, qınaq hədəfinə çevirdilər...

Yerevanı tərketməyimiz tapşırıldı

1988-ci ilin avqust ayının əvvəllərində Ermənistandan Azərbaycana gələn qaçqınların qarşısını almaq məqsədilə Azərbaycan SSR Rabitə nazirinin birinci müavini Ömər Hüseynov, Azərbaycan KP MK-nın məsul işçisi Robert Vəlibəyov və mən Ermənistana ezam olunduq.

Yerevanın “Teatr meydanı”nda mitinqlər gədirdi. R.Vəlibəyova mitinqdə iştirak etməyimizi məsləhət gördüm. O, cavabında: «Mitinqə getməyimizin sənə ziyanı dəyə bilər» - dedi. Səbəbini də belə izah etdi ki, o, erməni dilində sərbəst danışa bilir. Ondan ermənilər bir söz soruşsalar, cavab verə biləcək. Mən isə erməni dilini bilmədiyimə görə cavab verə bilməyəcəyəm. Dedim ki, orada olduqca ehtiyatlı davranarıq ki, heç kim bizdən şübhələnməsin. Nəhayət, biz “Teatr meydanı”na getdik və mitinqdəki çıxışları dinlədik. Çıxışlar əsasən Dağlıq Qarabağın iqtisadi vəziyyəti ilə əlaqəli idi. Bir müddətdən sonra R.Vəlibəyov pıçıltı ilə: «Deyəsən, ermənilər kənar adam olmağımızı başa düşdülər» - dedi. Bundan sonra o, təxminən 5-6 metr aralıda dayanıb bizə baxa-baxa, öz aralarında söhbət edən iki nəfərə diqqətimi cəlb etdi. Onlar bir az sonra bizə tərəf gəlməyə başladılar.

Təəccüb etdim ki, mitinqdə olan minlərlə insanın arasında onlar bizim yad olduğumuzu nədən bildilər? Mitinqdə

olan ermənilərin hamısının qalstuksuz olduğuna, yalnız bizim ikimizin qalstuk taxdığımızı indi fikir verdim. Onlar bizə çatmamış mitinqi tərək edib, birbaşa qaldığımız mehmanxanaya qayıtdıq.

Yerevanda olduğumuz günlərdə Ermənistan Nazirlər Soveti sədrinin I müavini, əslən Dağlıq Qarabağdan olan Movsesyanla (sonradan o, Ermənistan KP MK-nın I katibi oldu) azərbaycanlılar yaşayan rayon və kəndlərə gedib onların vəziyyəti ilə tanış olmağı davam etdirməli idik. Səhər saat 9 radələrində Movsesyanın mehmanxanaya göndərdiyi sürücüsü şəhərdə mitinqlər keçirildiyinə görə, kəndlərə gedə bilməyəcəyimizi dedi. Düzü, sürücünün sözünə inanmadım.

Mehmanxanadan bir xeyli uzaqlaşandan sonra Yerevanın mərkəzi küçələrində mitinqlərin keçirilməsinin şahidi olduq. Yolun piyadalar hərəkət edən hissəsi ilə xeyli gedib mitinqçiləri müşaiyət etdik. Onu da deyim ki, bu dəfə heç birimiz qalstuk taxmamışdıq və seçilməmək üçün əynimizə hətta ağ köynək geyinmişdik.

Axşam tərəfi qaldığımız mehmanxanaya qayıtdıq. Orada bizi Ermənistanın xüsusi xidmət orqanlarının nümayəndələri qarşıladı. Onlardan biri xahiş etdi ki, mehmanxananın qarşısında olan maşına əyləşək. Nə olduğunu soruşdum.

Cavab verdi ki, bir dəstə silahlı adam həyatınıza sui-qəsd etmək istəyir. Odur ki, Ermənistan rəhbərliyinin tapşırığı ilə Yerevanı təcili tərək etməlisiniz.

Yerevan aeroportunda bizi Bakıya aparmaq üçün ayrılmış təyyarənin gözlədiyini dedilər. Onlara bildirdim ki, əvvəlcə qaldığımız otağa qalxıb, orada olan əşyalarımızı götürməliyik. Onlardan biri dedi ki, əşyalarınız artıq götürülüb, maşına yığılıbdı. Dedim ki, icazə verin, otaqda əşyalarımızın qalıb-qalmamağını özümüz yoxlayaq. Otaqları yoxlayanda gördük ki, doğrudan da bir neçə əşya yaddan çıxıb qalıb.

Mehmanxananı tərək edib avtomasına oturdum, hara getdiyimizi soruşanda, aeroporta getdiyimizi bildirdilər. Onlara izah etdim ki, Yerevanı tərək etməzdən əvvəl həm Ermənistan

tan hökumətinin və həm də Azərbaycanın rəhbəri ilə danışmalıyam. Respublika rəhbərinin razılığı və icazəsi olmadan Ermənistanı tərk edə bilmərik.

Həmin rəhbərlərlə əlaqə saxlamaqdan ötrü Ermənistanın Ədliyyə Nazirliyinə getməyi təklif etdim. Gördüm ki, onlar etiraz edib maşınları aeroporta sürmək fikrindən daşınırlar. Xeyli söhbətdən sonra mənimlə razılaşıdılar.

Nazirlik Yerevanın mərkəzində yerləşirdi. Havanın qaralmasına baxmayaraq, nazirliyin qarşısında çoxlu sayda insanın toplaşdığını görüb, maşınları birbaşa Nazirliyin həyətinə sürdülər. Hər üçümüz arxa qapıdan qalxıb nazirin otağına daxil olduq. Əslən, Dağlıq Qarabağdan olan, Dadamyandır soyadlı nazir məni görəndə kimi özünü itirib qışqırmağa başladı: «Xahiş edirəm, kabinetimi tərk edin. Sizin burada olduğunuzu bilib binanı yandıra bilərlər».

Mən ondan «VÇ» adlanan hökumət telefonunun məlumat kitabçasını istədim. O, əlinə bir neçə telefon kitabçası götürüb, çaşqın halda mənə baxdı. Əlindən telefon kitabçalarını alıb, mənə lazım olanını tapıb, oradan telefonla Ermənistan Nazirlər Sovetinin sədri F.Sarkisyanla danışdım. O dedi ki, bağışlayın, vəziyyət belə alındı. Təcili olaraq Yerevanı tərk etməlisiniz. Bu haqda Ə.Vəzirovla danışın, onunla razılaşmışıq. Odur ki, təcili aeroporta getməyimizi və oradan da Bakıya uçuşumuzu xahiş etdi. Orada bizə ayrılan təyyarənin olduğunu dedi.

Bakıya, Ə.Vəzirova zəng etdim. Azərbaycan KP MK-nin Əliyev soyadlı məsul növbətçisi cavab verdi. Bildirdi ki, Ə.Vəzirov hazırda hökumət bağındadır. Ora zəng etməyimi məsləhət bildi.

Ə.Vəzirova zəng edib onunla danışdım. O, bizim hələ də Yerevanda olduğumuzu biləndə bərk əsəbiləşdi. Narahat olduğunu deyib, təcili Yerevanı tərk etməyimizi tapşırırdı.

Bu danışığından sonra Ermənistan Ədliyyə nazirinin otağını tərk edib, bizi müşayiət edən əməkdaşlarla Yerevan aeroportuna gəldik. Bizi tez təyyarəyə apardılar. Təxminən 10

dəqiqədən sonra məlum oldu ki, uçacağımız təyyarə nasazdır. Bizi yenidən aeroportun deputatların gözləmə otağına qaytardılar.

Aeroportun rəhbərliyi bizə gecəni aeroportda keçirib, səhərə olan birinci reyslə məni, sonrakı Bakı reysi ilə qalan iki nəfəri də yola salacağını söylədi. Bu təklifə etirazımı bildirib, üçümüzün də eyni reyslə uçacağımızı dedim.

Nazirlər Sovetinin sədri F.Sarkisyanın bu dəfə evinə zəng edib, vəziyyəti ona danışdım və bildirdim ki, hər üçümüz gecələmək üçün qaldığımız mehmanxanaya qayıdırıq. Təyyarə olana qədər orada gözləyərək. F.Sarkisyana mehmanxanaya qayıtmaq istədiyimizi deyən kimi buna etiraz edərək, Bakıya uçuşumuzu başqa təyyarə ilə iki saat ərzində təşkil edəcəyini bildirdi. O, aeroportdan mehmanxanaya qayıtmamağımızı xahiş etdi.

Sarkisyan aeroportun rəisi ilə telefonla danışib göstəriş verdi ki, təcili olaraq Leninkandan Yerevana təyyarə gətizdirib bizi Bakıya yola salsın. Bundan sonra o, telefonda mənə aeroporta gəlib, bizi özü Bakıya yola salacağını bildirdi.

Yarım saatdan sonra o, aeroporta gəldi. Aeroportun rəisi ilə xeyli söhbət etdi. Sonra mənə, bizi Bakıya aparmağa gələn təyyarənin Leninkandan havaya qalxdığını söylədi və həmin təyyarənin bir neçə dəqiqədən sonra Yerevan aeroportuna düşəcəyini dedi.

Həqiqətən bir neçə dəqiqədən sonra Leninkandan uçan təyyarə Yerevan aeroportuna endi. Biz həmin təyyarə ilə uçub, səhər saat 6 radələrində Bakı aeroportunda olduq.

Vəziyyət elə gətirdi ki, bir neçə gündən sonra Cəlilabad rayon Partiya Komitəsinin keçmiş I katibi İbrahim Qurbanov və Respublika Quşçuluq Birliyinin keçmiş rəisi Mehdi Məmmədovla yenidən Yerevana gedəsi olduq.

Son günlər Ermənistandan Azərbaycana pənah gətirən qaçqınların sayı getdikcə artırdı. Bunun səbəbini öyrənmək üçün azərbaycanlıların yaşadıkları Gorus, Əzizbəyov, Vardanes, Masis və sair rayon və kəndlərə yollandıq. Oradakı

camaatımızla söhbət etdik. İş yerlərində, yəni məktəblərdə, xəstəxanalarda və s. müəssisələrdə olduq. Ermənilərə müraciət edib, onlarla təmasda olmağa cəhd etdik. Onlar azərbaycanlı olmağımızı bilib, bizimlə danışıqdan imtina edib, müraciətimizi cavabsız qoydular.

Məlum oldu ki, orada azərbaycanlılara qarşı Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində olduğu kimi, kütləvi şəkildə mə-nəvi terror həyata keçirilir.

Azərbaycanlıların oradakı vəziyyəti dözülməz hal almışdı. Artıq onlar iş yerlərinə buraxılmır və bütün sahələrdə onların işini ermənilər özləri əvəz edirdilər. Tamamilə başqa ixtisas və sənət sahibləri olan erməni ziyalıları, kənd təsərrüfatının bütün sahələrində çalışmaqla təsərrüfatın məhv olmasına və işin dayandırılmasına imkan vermirdilər.

Bizim camaata hədə-qorxu gəlirdilər. Onlardan evlərini, mülkünü, əmlakını satmağa və yaxud Azərbaycanda yaşayan ermənilərlə dəyişməyə məcbur edirdilər. *Mənəvi terror bütün sahələri əhatə etmişdi.*

Ermənilərin Şirazlı kəndində yaşayan azərbaycanlıların evlərinə hücum etmələrini eşitdik. Həmin kəndə yollandıq. Camaatın əmlakı məhv edilmişdi. Orada yaşayan ağır bir seyid hadisələr zamanı dünyasını dəyişmişdi. Seyidin evində olub, ailə üzvləri ilə söhbət aparıb, onun ölümünün səbəbini araşdırdıq.

Ermənistanın hüquq-mühafizə orqanlarında da olduq. Orada əsassız yerə cinayət məsuliyyətinə cəlb edilmiş bir neçə azərbaycanlının işi ilə maraqlandım. Onların həbsdən azad olunması və barələrində olan cinayət işlərinin icraatına xitam verilməsinə nail olduq.

Azərbaycandan Ermənistanı bir çox komissiyalar gedib-gəldi. Ermənilərin qəsdən yaratdıqları dözülməz vəziyyətdə olan azərbaycanlıların köçürülməsinin qarşısını almaq mümkün olmadı. Ermənilər oradan imkansızlıqdan köçə bilməyən azərbaycanlılardan qırdıqlarını qırdılar, sağ qalanları isə bö-yük çətinliklə qaçıb, birtəhər canlarını xilas edə bildilər.

Ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətmiş olduqları soyqırıma, haqsızlıqlara və cinayətlərə SSRİ rəhbərliyinin göz yumması daha acınacaqlı idi. Azərbaycan rəhbərliyinin də hadisələrə aciz və biganə qalması xalqı hövsələdən çıxarmışdı. Səbri tükənmiş Azərbaycan xalqı respublikanın ərəzi bütövlüyünün və suverenliyinin bərpası tələbi ilə Azadlıq meydanında və respublikanın ayrı-ayrı bölgələrində mitinqlər keçirirdi...

1989-cu ilin sentyabr ayının 9-da axşam tərəfi Bakıdan Qarabağa qayıtmaq istəyirdim. Gördüm camaat axın-axın üzü «Azadlıq» meydanına doğru gedir. Mən də insanlara qoşulub mitinqə getdim. Meydana bir milyondan artıq insan toplanmışdı. Bir az keçmiş mikrofon vasitəsilə məni tribunaya dəvət etdilər.

Mitinqdə çıxış edib Qarabağda həmin günə olan həqiqi vəziyyəti xalqa çatdırdım. Dedim ki, A.Volski orada ermənilərə rəvac verib, azərbaycanlılara qarşı saysız-hesabsız cinayətlər törətməklə məşğuldur. Ona görə də o, dərhal Qarabağı tərk etməli və onun ermənilərin xeyrinə rəhbərlik etdiyi «Komitə» ləğv olunmalıdır.

Bu çıxışından sonra meydan təlatümə gəldi. Bir neçə gün sonra «Komitə» ləğv edildi və işini başa çatdıran Volski Azərbaycanı tərk etdi.

Bir məsələyə də mitinq iştirakçılarının diqqətini cəlb edib bildirdim ki, Respublikamıza ezam olunmuş SSRİ Prokurorluğunun və Daxili İşlər orqanlarının əməkdaşları əsassız olaraq respublikada fəaliyyət göstərən zavod, fabrik, ticarət, kolxoz, sovxoz və s. təsərrüfat müəssisələrinin rəhbərlərini həbsxanalara doldurub, barələrində cinayət işi başlayıb, onlara işgəncələr verib istintaq aparırlar. Onlar Azərbaycanda gəlir əldə etmək məqsədi ilə Özbəkistanda yaratdıqları vəziyyəti burada da təşkil etmək istəyirlər. Həbsxanalara saldıqları bir çox insanın yaxını ilə müxtəlif ünvanlarda, o cümlədən, Bakının bağ evlərində görüşüb, onlardan külli miqdarda pul tələb edirlər. Hətta elə olurdu ki, məq-

sədlərinə çatmaq üçün bəzi dustaqların həmin danışıqlarda iştirakını təmin edirdilər.

Bu işlərə Azərbaycan SSR-nin Daxili İşlər Nazirinin birinci müavini Barannikov vasitəçilik edirdi.

Özbəkistanda istintaq aparan SSRİ Prokurorluğunun müstəntiqləri Qıdılyan və İvanovun əsassız olaraq özbəklərin başına nə kimi bəlalar gətirdiklərini, minlərlə insanları zindanlara doldurub, onların əmlaklarına yiyələndiklərini bildirdim.

Qıdılyan oradan əldə etdiyi pul və zinət əşyalarını Dağlıq Qarabağ torpaqlarının işğal olunmasına sərf edirdi.

SSRİ Prokurorluğu və Daxili İşlər orqanlarının əməkdaşlarının Azərbaycanı təcili tərk etmələrini tələb etdim.

Bir müddətdən sonra, onlar respublikamızı tərk edərək, Azərbaycanda nəzərdə tutduqları işlərini başa çatdırma bilmədilər və onların Respublikanın məhkəmələrinə verdikləri insanların əksəriyyəti bəraət qazandılar...

Bütün bu işlərin başında o vaxtlar Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin ikinci katibi Viktor Polvaniçko dururdu.

Mitinqdəki çıxışından sonra, həmin axşam evimizə zəng edən Bəxtiyar Vahabzadə mitinqdəki çıxışına görə mənə öz minnətdarlığını bildirdi...

Xocalıya hücum

1988-ci ilin 18 sentyabrında ermənilərin Xocalıya hücum etmələri nəticəsində hər iki tərəfdən xəsarət alanlar oldu. Ermənilərdən öldürülənlər də oldu. Ermənilər meyidlərini vilayət ərazisindən çıxararaq bu vəziyyəti öz əhalisindən, onlarda qorxu yaranmasın deyə, gizli saxlayırdılar. Öldürülənlər vilayətə kənardan gələn ermənilər idi...

Xocalıya hücum edən ermənilərə layiqli cavab verən Xocalı camaatından səkkiz nəfəri əsassız olaraq cinayət məsuliyyətinə cəlb edildi. Hətta onlar haqqında həbs qətiimkan

tədbiri seçildi. Onların altı nəfəri haqqında cinayət işinin icraatına, iki aydan sonra hərəkətlərində cinayət tərkibi olmadığına görə xitam verildi və həbsdən azad olundular.

Adil Xudaverdiyev və milis işçisi Qurban Əliquliyev barələrində olan cinayət işi üzrə ibtidai istintaq aparılıb qurtarıqdan sonra baxılmasından ötrü Rusiyanın Volqoqrad Vilayət məhkəməsinə göndərildi. Bu işlə əlaqədar SSRİ Ədliyyə Nazirliyinin aidiyyəti strukturunun rəhbəri Nikolayevə zəng edib ondan həmin cinayət işinə vaxtında və ədalətli baxılmasına nəzarət etməsini xahiş etdim. Volqoqrad Vilayət Məhkəməsinin respublikamızda keçirdikləri məhkəmədə hər iki müttəhim təcrübəli vəkillərlə təmin olundu. A.Xudaverdiyev və Q.Əliquliyev haqqında bəraət hökmü çıxaran məhkəmə onları həbsdən azad etdi...

1988-ci ilin 18-i sentyabrında Xocalıdan Xankəndinə qayıdan ermənilərin Xankəndinin mərkəzində yaşayan azərbaycanlıların 60 şəxsi evini və 288 dövlət sektoruna məxsus olan mənzillərini əmlak qarışıq yandıraraq məhv etdiklərinə görə, Xankəndindən ilk köçkünlərin Ağdama gəlişləri ilə əlaqədar, Azərbaycan KP MK-nın 10 oktyabr 1988-ci il tarixli büro iclasının qərarı ilə Ağdamda «Köçkünlərə yardım komissiyası» yaradıldı. Komissiyaya rəhbərlik etmək üçün həmin gün Ağdama göndərildim. Xankəndinə gedib, ciddi ziyan çəkmiş azərbaycanlıların evlərində və mənzillərində oldum.

O ərəfədə Dağlıq Qarabağda ermənilərin yerli azərbaycanlı əhalinin gündəlik zəruri tələbatdan məhrum edildiklərini nəzərə alan bir neçə vəzifəli şəxs vilayətdə olub, xalqımıza maddi və mənəvi dəstək göstərirdilər. Onlardan bir neçə nəfərinin adını çəkib, fədakar əməkləri barədə qısaca da olsa məlumat verməyi özümə borc bilirəm.

O dövrün səhiyyə naziri Rəhim Hüseynovun Qarabağda gördüyü işlər əvəzsiz idi. O, daim Qarabağda olub, oradakı xəstəxana və tibb məntəqələrinin müasir texnika, avadanlıq, dərman preparatları ilə təmin olunmasını təşkil edirdi. Azər-

baycanlılar yaşayan kəndlərdə tibb məntəqələri yaradıb, həmin məntəqələri nəqliyyat vasitələri ilə təchiz edirdi. Bölgələrdə olub, əhalinin sağlamlığı ilə maraqlanırdı, müalicəsi vilayətdə mümkün olmayan xəstələri Bakıya apardırdı, müalicə müəssisələrində yerləşdirilməsini, müayinə və müalicəsini bilavasitə öz nəzarəti altında saxlayırdı. Vilayətin bütün kənd və qəsəbələrində azərbaycanlı əhalinin sağlamlığına xidmət edən bir sıra tədbirlər həyata keçirirdi...

Maliyyə nazirinin müavini Tofiq Mirzəyevin rəhbərliyi və bilavasitə iştirak etdiyi komissiya Xankənddə və vilayətin digər bölgələrində azərbaycanlıların ermənilər tərəfindən məhv edilmiş əmlakını siyahıya alıb, dəyərinin dövlət tərəfindən əmlak sahiblərinə ödənilməsini təşkil etmişdir...

«Azərıtıfıfa»-ın sədrinin birinci müavini Əlvıda Babayev Xankəndində və vilayətin azərbaycanlılar yaşayan digər bölgələrində ermənilərin bizim camaata yeyinti ərzağını əldə etməsinə imkan vermədikləri ünvanlarda olub (harda ki, azərbaycanlılara mağazalarda heç nə satılmırdı), onların ehtiyacı olan əsas ərzaq növləri ilə təmin olunmaları üçün səyyar satış təşkil edirdi...

V.Polyaniçkonun rəhbərlik etdiyi «Respublika Təşkilat Komıtəsi» fəaliyyətə başlayan günədək, yəni, 1990-cı ilin 30 yanvarınadək Ağdamda fəaliyyət göstərdim. Demək olar ki, A.Volskinin Xankəndində «Xüsusi İdarəetmə Komıtəsi»nə rəhbərlik etdiyi dövrdə mən də Ağdamdakı komissiyanın işinə rəhbərlik etmişəm.

Polyaniçko Dağlıq Qarabağda fəaliyyətə başlamazdan əvvəl Ağdamdakı "Köçkünlərə Yardım Komissiyası"nın işini ləğv etdi.

Əvvəllər də, komissiya ləğv ediləndən sonra da Volskiyə, Polyaniçkoya və ayrı-ayrı vaxtlarda respublika rəhbərliyinə müraciətlər edib, Ədliyyə naziri vəzifəsindən azad edilib, Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərən «Xüsusi İdarəetmə Komıtəsi»nə və yaxud sonra yaradılan «Respublika Təşkilat Komıtəsi»nə işə qəbul edilməyimi xahiş etmişəm. Hər dəfə

onlar müraciət və xahişlərimi rədd edirdilər. Əksinə, V.Pol-yaniçko azərbaycanlılardan əsasən ora getmək istəməyənləri “Respublika Təşkilat Komitəsinə” üzv qəbul edirdi. Onun Təşkilat Komitəsində sırası işə götürdüyü adamlar əsasən ruslar və ermənilərə yaxın qohumluğu olan azərbaycanlılar idi. Orada onun bütün işlərini həmin əməkdaşlar yerinə yetirirdi...

Dörd ildən artıq Dağlıq Qarabağda bir nazir, bir vətəndaş və bir əsgər kimi fəaliyyət göstərmişəm. Yalnız respublikada prezident səlahiyyətlərini icra edən Y.Məmmədovun hakimiyyəti dövründə, artıq işğal olunmuş Dağlıq Qarabağ və respublikamızın Ermənistanla sərhəd olan rayonları üzrə prezidentin səlahiyyətli nümayəndəsi kimi 2 ay 22 gün işləmişəm...

Topxanada tikinti işləri dayandırıldı

Ağdam şəhərinin mərkəzində Topxana meşəsində aparılan tikinti işlərinə görə izdihamlı mitinqlər gedirdi. Mitinqçilərdən iki nəfər, Azərbaycan SSR Nazirlər Sovetinin sədr müavini Dadaş Asanov, Ağdam aeroportunun rəisi Məzahir Məmmədov və mən 1988-ci il noyabrın 23-də vertolyotla Topxanaya uçduq. Cıdır düzü şuşalılarla dolu idi. Onlar bizim Topxanaya gəlişimizi alqışlarla qarşıladılar...

Həmin günləri Ağdam aeroportunun rəisi Məzahir Məmmədov belə xatırlayır: «Yaxşı yadımdadır, 1988-ci ilin noyabr ayı idi. Bütün xalq ayağa qalxmışdı. Mitinqlərdə ermənilərin Topxana meşəsində tikinti aparmalarına etiraz səsləri ucalırdı. O vaxt birbaşa Bakının Azadlıq meydanından Ağdamda olan Əlisaab müəllimə zəng edib Topxanada tikinti işlərinin gedib-getməməsini soruşurdular.

Ə.Orucov D.Asanovla Topxana meşəsinə getməyi qərar alır. Həmin vaxt Şüşü kəndi (erməni kəndi) yaxınlığında onların getdiyi maşın 22 noyabr 1988-ci ildə ermənilər

tərəfindən atəşə tutulduğu üçün onlar Topxanaya keçə bilməyib, Ağdama qayıtmışdılar.

23 noyabr 1988-ci il idi. Ağdamın mərkəzində Topxana ilə əlaqədar mitinqdə iştirak edən Nazirlər Sovetinin sədr müavini D.Asanov, Ə.Orucov, mən və iki nəfər ağdamlı cəbhəçi mitinq iştirakçıları ilə Topxanaya uçduq. Topxananın yaxınlığındakı Cıdır düzündə mitinqə minlərlə insan toplaşmışdı. Hələ yerə enməmişdik. Xoşagəlməz hadisənin baş verəcəyindən ehtiyat edən yol yoldaşlarımızdan biri yerə enmədən, geri qayıtmağı təklif etdi.

Əlisaab Orucov nazir kimi baş verə biləcək hadisələrə görə bütün məsuliyyəti öz üzərinə götürərək, qətiyyətlə yerə enməyi əmr verdi.

Yerə endik, bir anın içində hər kolun dalından bir silahlı erməni çıxdı. Orucov əmr etdi: “Mülki şəxslər düşsün, hərbiçilər isə vertolyotda qalıb əmrimi gözləsinlər”. Əslində, vertolyotda onu idarə edən heyətdən başqa heç kim yox idi. Amma Əlisaab müəllimin bu sözləri erməni silahlılarına güclü təsir etdi və onlar yerlərindəcə dayandılar. Ə.Orucov sağ əlini sırtıqlısının yaxalığından qoynuna soxaraq birbaşa, sürətlə tikinti meydanına tərəf irəlilədi. Artıq bir metrədən çox divar ucaldılmışdı. Üz-gözündən zəhrimar yağan bir erməni qabağa çıxıb soruşdu ki, Sizi bura kim göndərib? Volskinin və Maksim Mirzoyanın (o vaxtlar Mirzoyan Xankəndi şəhər Sovetinin sədri idi). Sizin bura gəlişinizdən xəbərləri və icazələri varmı? Ə.Orucov şəstlə: “İcazəni verən mənəm”! - deyib, onların səsini kəsdi.

Ədliyyə naziri qəti şəkildə ermənilərə bildirdi ki, burada heç bir tikinti işləri aparılmayacaq, gətirdiyiniz daşları da buradan sizə çiyinizdə daşıtdıracam, hər bir kəsilən ağac üçün də cavab verməli olacaqsınız. Ermənilər isə: «Biz buradan çıxan deyilik» - deyə inad edirdilər. Lakin Ə.Orucov qətiyyətlə onlara bir saat müddətinə Topxanayı tərk etməyi əmr etdi. Ermənilər çəkilib getdilər. Bundan sonra biz Ağdama qayıtdıq.

Ertəsi gün artıq ermənilər Ə.Orucovdan A.Volskiyə şikayət etmişdilər. Ona görə də A.Volski Ədliyyə nazirini milli ədavəti qızıdırmaqda, millətçilikdə təqsirləndirirdi və ona açıqca belə bir sualla müraciət etmişdi: «Məgər Respublikada Sizdən başqa rəhbər yoxdur»? Bu mübahisə nə qədər dramatik, ağır, gərgin olsa da, nəticədə A.Volski Topxanada tikinti işlərinin dayandırılması haqqında əmr verməyə məcbur oldu. Hətta sonralar rəhmətlik Alı Mustafayevlə birlikdə vertolyotla Topxanaya uçduq və o yerləri videolentə aldıq. Artıq Topxanada bir nəfər də erməni yox idi. Bu söhbətlər, bəlkə də indi çoxlarına adi görünə bilər. Ancaq o dövrdə bu işləri görmək hər kişinin işi deyildi. Topxananı o vaxt yağların pəncəsindən Əlisaab Orucov xilas etdi...

Əlisaab Orucovun Topxanada ermənilərin, M.Qorbaçovun və A.Volskinin ünvanına söylədiyi ittihamlar A.Volskini yaman qəzəbləndirmişdi. A.Volski Ə.Orucovu Topxananın yerləşdiyi Şüşü kəndinin erməni sovet sədrinin ondan yazdığı şikayət ərizəsi ilə tanış edib izahat istədikdə, o bundan imtina etmişdi. Qəzəblənmiş A.Volskinin tələbi ilə SSRİ Prokurorluğunun orada olan mühüm işlər üzrə müstəntiqi V.Komarov da Ə.Orucovu sorğu-sual etməyə cəhd etdikdə, Ə.Orucov ona da izahat verməmişdi»...

**Azərbaycan SSR Dağlıq Qarabağ
üzərində olan suveren
hüquqlarından məhrum edildi**

1989-cu ilin 12 yanvarında Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində Xüsusi İdarəetmə Komitəsi yaradıldı və onun sədri Arkadi Volski təyin edildi. SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin fərmanı ilə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti hüquqi cəhətdən Azərbaycanın tərkibindən çıxarılıb birbaşa SSRİ-nin tabeliyinə verildi. Sonra M.Qorbaçov vilayətin tədricən Ermənistanın idarəçiliyinə verilməsinə imkan yaratdı.

Onu da deyim ki, Moskva bu fərmanından təxminən bir neçə ay əvvəl, yəni 1988-ci ilin yazından A.Volskini Dağlıq Qarabağı idarə etməyə göndərmişdi. O, Yuxarı Qarabağdakı vəziyyəti ətraflı öyrənib, SSRİ Ali Sovetinin bu Fərmanı üçün zəmin hazırlamışdı. Bununla da, Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti üzərində olan suveren hüquqlarından məhrum edildi...

1989-cu ilin may, iyun, iyul aylarında Yuxarı Qarabağın Azərbaycan kəndlərində misli görünməmiş hadisələr baş verdi. Zirehli maşınlarla, avtomat, pulemyotla silahlanmış rus əsgərləri kəndlərə doluşur, azərbaycanlıları təhqir edir, əllərinə keçəni aparırdılar. Onlar pasport rejimini yoxlamaq adı ilə azərbaycanlı əhəlinin silahlarını (ov tüfənglərini) əllərindən alıb, özlərini də incidirdilər. Vilayətin Ağdərə rayonunun Sırxavənd kəndini və Xankəndinin azərbaycanlılar yaşayan «Kərpiçni» adlanan məhəlləsini onlar 1989-cu ilin avqustun 14-dən 15-ə keçən gecə saat 3 radələrində mühasirəyə alıb axtarış aparmağa başlamışdılar. Etiraz edənlərə divan tutulurdu. Sırxavənddən dörd nəfər cavanı – Nazim, Səməd və Musa Fəzəliyevləri və Novruz İmanovu Xankəndinə qoluqandallı apararaq, onlara işgəncə vermişdilər. Qanunsuz keçirilən həmin əməliyyatlara general Safonov rəhbərlik etmişdi.

1989-cu ilin 18 avqustunda Ağdam şəhər Partiya Komitəsinin iclas salonunda Dağlıq Qarabağın və onun ətraf rayonlarının hüquq mühafizə orqanlarının əməkdaşlarının iştirakı ilə müşavirə keçirdim. Həmin müşavirəyə DQMV-nin Xankəndi şəhərindəki hərbi komendantı general Safonovu da dəvət etdim. Onun qeyri-qanuni hərəkətlərini bir-bir sadalayıb dedim ki, Sizin bu hərəkətləriniz Azərbaycan əhalisini Dağlıq Qarabağdan didərgin salmağa yönəlib. Cavab olaraq mənə bildirdi ki, o, A.Volskinin əmrini yerinə yetirir. Mən də ona bildirdim ki, əgər belə getsə, Siz Qarabağı tərk etməli olacaqsınız...

**«Düşməndən qisasımı almasam
sağalmaram»**

1989-cu ilin yazında, Xankəndinin Kərkicahan məhəlləsinin sakini Orduxan idarə etdiyi yük avtomasını ilə həmin məhəllə yaxınlığındakı Özbəkistan küçəsindən keçərkən orada yaşayan bir neçə erməni gədəsi onun üstünə hücum edib, bıçaqla bədəninin bir neçə yerindən xəsarətlər yetirmişdilər. O, Ağdam xəstəxanasında müalicə olunurdu. Müalicəsini başa çatdırmadan xəstəxanadan çıxmaq istəyirdi. Lakin həkimlər ona icazə vermirdi. Çünki onun baş nahiyəsinə çoxlu sayda xəsarətlər yetirilmişdi. Orduxan olduqca cəsəətli və qorxmaz bir insan idi. Ermənilər ondan çəkinirdilər. Xəstəxanadan tez çıxıb düşməndən qisasını almaq istəyirdi. Mən ona müalicəsini başa çatdırmasını məsləhət görürdüm. O isə mənə deyirdi: “Əlisaab müəllim, düşməndən qisasımı almasam, sağalmaram”...

Orduxan deyilənlərə əhəmiyyət verməyib həkimlərin icazəsi olmadan xəstəxanayı tərk edib, Ağdam aeroportundan vertolyotla Şuşaya, oradan da Laçının Nəbilər kəndindən olan dostu Əli və kərkicahanlı Namiqlə Manuçarovun daş karxanasına kimi getmişdi. Orada maşından düşüb Kərkicahana yaxın olan kəsə Qaybalı yolu ilə piyada getdikləri zaman dayanıb, bulaqdan su içirlər. Pusquda duran erməni yaraqlıları qəflətən onlara hücum edirlər. Erməni quldurları onların hər üçünün əl-qolunu bağlayıb Orduxanı və Əlini işgəncə verməklə qətlə yetirirlər. Namiqə növbə çatana kimi o, qollarına bağlanan bel kəmərinə qırılıb hadisə yerindən qaçır. Onun ermənilərin əlindən qaça bilməsi bir möcüzə idi.

Orduxanı Kərkicahanda, Əlini isə Laçının Nəbilər kəndində dəfn etdik. Xəsarət alıb, hadisə yerindən qaça bilən Namiq isə Bakıda Respublika Xəstəxanasında müalicə olunurdu.

Baş vermiş hadisə ilə əlaqədar cinayət işi qaldırılmışdı.

Bir gün xəstəxanada Namiqə baş çəkdim. O, dedi ki, Əlisaab müəllim, mənə palatama şübhəli, tanımadığım adamlar baş çəkirlər. Həm də elə bil ki, onlar palatada tək qalmağımı gözləyirlər.

Namiq cinayətin yeganə şahidi olduğuna görə ona sui-qəsd ediləcəyindən ehtiyat edirdi.

Xankəndində həmin işin istintaqını aparan SSRİ Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi Kulikovla görüşdüm. Ondan bu işin istintaqını uzatmamağı, cinayətkarların tezliklə tapılıb həbsə alınmalarını tələb etdim.

Namiqin aldığı yaralar artıq həyatı üçün heç bir təhlükə yaratmadığına görə, ona xəstəxanayı tərk edib, müalicəsini evdə davam etdirməyi məsləhət gördüm.

Nəhayət, cinayət işinin istintaqını aparan müstəntiq Kulikov, Namiqə işlə heç bir əlaqəsi olmayan bir neçə erməni şübhəli şəxs kimi təqdim edərək tanınma protokolu tərtib edir. Namiq onların heç birini tanımadığını və bu cinayətlə heç bir əlaqələri olmadığını təsdiq edir. Həmin əsasla da müstəntiq cinayət işinin icraatını dayandırır...

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində fəaliyyət göstərən SSRİ Prokurorluğunun və Daxili İşlər Nazirliyinin əməkdaşları azərbaycanlılara qarşı törədilən bütün cinayətlərin taleyini bu qaydada həll edirdilər. O dövrdə bir nəfər də erməni haqqında cinayət işinin istintaqını sona çatdırmadılar. Bir çox hallarda ermənilərə haqq qazandırılır və cinayətləri ört-basdır edilirdi. Bəzən də cinayətkarları girov götürülmüş azərbaycanlılarla dəyişərək, bu yolla onları da cinayət məsuliyyətindən azad edirdilər.

Erməni terrorunun arxasında SSRİ-nin dəstəyi, təşkilatçılığı, təhriki, iştirakı və yardımları dayanırdı. Yoxsa, ermənilərin bizə qarşı qurduqları xəyanət planları heç bir vaxt reallaşa bilməzdi...

Qaybalı yolu ilə Şuşaya mən də çox gedib-gəlirdim. Buna səbəb, Volskinin Xankəndi şəhərinin kənarında, Xankəndi-Şuşa-Laçın-Gorus magistral yolunda olan «Ağa

körpüsü»nü rus hərbiçiləri vasitəsi ilə tez-tez bağlatması idi. A.Volskiyə, Ağa körpüsünü azərbaycanlıların üzünə bağlatmaqdan, körpünün yaxınlığındakı beton borularının içərisində pusquda dayanıb azərbaycanlıların Ağdam-Xankəndi, Şuşa və Laçın marşrutu ilə hərəkət edən avtobuslarını daşa basan, silahdan atəş açan ermənilərin tutulub cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsi üçün tədbir görməsini tələb edirdim.

Belə bir vəziyyəti yaratmaqda A.Volskinin və ermənilərin məqsədi həm azərbaycanlıları Dağlıq Qarabağdan didərgin salmaq, həm də yaratdıqları blokadadan özlərinin xeyrinə istifadə etmək idi.

Ermənilər bütün aləmə car çəkirdilər ki, azərbaycanlılar bizi Ermənistandan təcrid edib iqtisadi blokadaya alıb, vilayətdə yaşamağa imkan vermirlər...

«Qarabağ» futbol komandasının Ermənistan birinciliyində iştirakı

Respublika İdman Komitəsinə xəbər çatdırdım ki, vilayətin «Qarabağ» futbol komandası Ermənistan birinciliyində çıxış edir. Həmin dövrdə Respublika İdman Komitəsinin sədri Yura Məmmədov idi. 1989-cu ilin may ayının 6-da o, Ağdama gəldi. Biz ləngimədən elə həmin gün Xankəndinə getdik...

Hadisəni Yura Məmmədov belə xatırlayır: «Bu məsələni aydınlaşdırıb tədbir görmək üçün həmin dövrdə Respublikanın Ədliyyə Naziri işləyən Əlisaab Orucovla Xankəndinə getdik. Dağlıq Qarabağ Vilayət Partiya Komitəsinin qabağında sakitlik idi. A.Volskinin qarşısında bir çox məsələlər qaldırdıq. O da bizə dedi ki, gedin müavinim Plisovun yanına, məsələləri o həll edir. Mən, Əlisaab Orucov və o vaxtkı Respublika Nazirlər Sovetinin sədr müavini Protokovets, Volskinin müavini – o vaxtkı SSRİ Rəhbər Nazirinin müavini Plisovun yanına getdik. O, A.Volskinin oturduğu Vilayət Partiya Komitəsi ilə yanaşı olan Vilayət İcraiyə Komitə-

sinin binasında əyləşirdi. Şuşa Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi Vaqif Cəfərov da orada idi. Heç beş dəqiqə keçməmiş bayırdan səslər eşidildi və qapı açıldı. Guya gözətçi rus əsgərləri heç kimi içəri buraxmaq istəmirdilər. Bir azdan bar-bar bağıran qadın və kişi dəstəsi kabinetə daxil oldu. Onların əllərində qəzet və polietilen torbalar var idi. Bu zaman mən Əlisaab Orucovdan soruşdum ki, bu nədir? O da mənə dedi ki, ehtiyatlı ol, özünü içərisində dəmir parçaları olan torbalar və bükülü qəzetlərdən qoru. Plisov isə özünü itirmişdi. Dərhal hara isə zəng vurdu və əlavə hərbi qüvvə göndərilməsini xahiş etdi. Lakin heç kim gəlmədi. Erməni qadınları da ara vermədən: «Biz Bakını Beyruta çevirəcəyik!»! «Orucov Qarabağdan rədd olsun!» - deyə bağırırdılar. Plisov üzünü Orucova tutdu ki, yaxşısı budur kabinetdən çıxın, bu iş pis sonluqla nəticələnə bilər. Lakin Əlisaab müəllim inadından dönmədi ki, mənsiz məsələləri həll edə bilməyəcəksiniz.

Protokovets də vəziyyətin gərginləşdiyini görüb Əlisaab müəllimlə otağı tərk etməyi məndən xahiş etdi. Dəhliz adamları dolu idi. Ermənilərin səs-küyündən aləm qarışmışdı. Ağzından süd iyi gələn bir erməni Ə.Orucovun qabağını kəsdi ki, səni bu meydanda tikə-tikə doğrayacağıq. Əlisaab müəllim: «Qorxaq erməni millətindən elə kişi çıxmayıb ki, adam doğrasın!» - deyə kütləni yararaq, dəhlizdən aşağı endi. Vilayət İcraiyyə Komitəsinin qarşısındakı meydana toplaşanlar əllərində armatur parçaları tutmuş beş minə yaxın erməni: «Orucov, von iz Karabaxa» (Orucov, Qarabağdan rədd ol) deyib, qışqırırdılar. Hətta bu hadisəni o vaxtlar Moskvadan «Vremya» proqramı da geniş şəkildə göstərmişdi.

5-10 metr qalırdı ki, Vilayət Partiya Komitəsinin binasına çataq, ermənilər üstümüzdə cumdular. Əlisaab müəllim əlimi sıxıb dedi: “Qamətini dik tut. Ola bilsin ki, binaların damlarında qurulmuş kameralarla bizi çəkirlər”. SSRİ Təhlükəsizlik Nazirliyinin hərbiçiləri ora gəlsələr də, əhəmiyyətli bir iş görə bilmədilər. Artıq A.Volski və digər generallar,

hərbçilər də oturdular kabinədən Vilayət Partiya Komitəsinin qarşısına enmişdilər.

Mən A.Volskiyə yaxınlaşmış soruşdum: “Bu beş min nəfər erməni haradan bilir ki, Ə.Orucov buradadır?” O, mənə hiyləgərcəsinə: “Bunu məndən niyə soruşursunuz? Budur, mənim də köynəyimin düyməsini qırıblar. Azərbaycanlıları müdafiə etdiyim üçün məndən də Moskvaya şikayət yazırlar” - deyə Volski özündən çıxdı. Ə.Orucov üzünü ona tutub: “Bəsdirin, hamısı öz qurmanızdır” - dedi. A.Volski kinayə ilə: “Çıx görün bunların caynağından, necə çıxacaqsan”?! - deyib dişlərini ağartdı. Bu zaman Vaqif Cəfərov və Protokovets də Plisovun yanından çıxıb bizim yanımıza gəldilər. Onlara dəyib-dolaşan yox idi. Məlum oldu ki, bizsiz onlar heç bir məsələni həll edə bilməyiblər. Ə.Orucovla mən V.Cəfərovun sürücüsü Nəbinin idarə etdiyi maşına oturaraq, kütlənin ortası ilə maşını sürdürdük. Biz oturan maşını ermənilər armatur və daş-kəsək atəsinə tutdular. Kinolarda, tamaşalarda, hətta Afrikada olanda da çox vəhşilik görmüşdüm, amma ömrümdə beləsini görməmişdim. Onda hiss elədim ki, Ə.Orucov Qarabağda olduğu illərdə nələr çəkib.

Ertəsi gün Protokovetslə Bakıya qayıtdıq. Səhər saat 9:30-da Ə.Vəzirovun köməkçisi zəng etdi ki, bəs Vəzirov Sizi axtarır. Bir azdan Vəzirovla telefon əlaqəsinə girdim.

- Kim Sizə icazə verib ki, Stepanakertə gedəsiniz?

- Əbdürrəhman Xəliloviç, biz məgər xaricə getmişdik ki, Sizdən icazə alağ?

-Sənə, sənənlə orada olanlara görə yenə də Stepanakertdə mitinqlər başlayıb. Kim buna cavab verəcək?

- Əbdürrəhman Xəliloviç, bizim nazirlər əgər oraya tez-tez getsəydilər, oradakı azərbaycanlıların vəziyyəti ilə maraqlansaydılar, belə olmazdı. Biz oraya gəzməyə getməmişdik ki...

-Eybi yoxdur, Sizin məsələniyə Mərkəzi Komitənin bürosunda baxarıq. Görünür, sizi partiyadan xaric etməyin vaxtı çatıb.

- Siz məni bürodə müzakirə edə bilərsiniz. Ancaq Siz mənə bilet verməmişiniz.

- Yaxşı, araşdırırıq. Siz Stepanakertdə kiminlə oldunuz?

- Orucovla.

- Bax, elə Orucov ora getməklə, erməniləri qızıdırır. Qoyun millət yaşasın da...

- Elə həmin gündən də Vəzirov mənimlə düşdü. Bədən Tərbiyəsi İnstitutunun tələbələrinin mitinqlərdə iştirakını dəfələrlə mənə irad tutdu. Hər dəfə mənimlə söyüşlə danışırdı. Bir dəfə Protokovetsə bu barədə şikayətləndim. Dedi ki, işin yoxdu, fikir vermə»...

* * *

A.Volski mənim Xankəndində və ümumiyyətlə, Dağlıq Qarabağda olmağımdan yaman narahatçılıq hissi keçirirdi. O, Ə.Vəzirova zəng edib tapşırırmışdı ki, mənim ora getməyimi qadağa qoysun. A.Volski tez-tez Ağdama zəng edib məndən harada olmağımı soruşurdu. Cavab verirdim ki, Ağdamdayam. Çox vaxt sözümün doğru olmasını yoxlamaq üçün Ağdam rus hərbcilərini göndərüb, müxtəlif bəhanələrlə orada olmağımı yoxlatdırardı. Bəzən də elə olurdu ki, mən telefonda ona Ağdamda olmağımı deyəndə, sözümə şübhə edib deyirdi ki, Orucov, bəs məlumat var ki, siz hazırda Dağlıq Qarabağın kəndlərindəsiniz. Cavab verirdim ki, əgər inanmırsınızsa, yoxlatdırın. Görünür, o, hesab edirdi ki, telefonda onunla mənim adımdan danışan başqa adamdır...

Həmin günlər Ağdamda və Şuşanın Cıdır düzündə respublikanın tanınmış mədəniyyət xadimləri, Polad Bülbüloğlunun, Şamil Axundovun, Vasif Adıgözəlovun, Arif Babayevin, Sara Qədimovanın, Qədir Rüstəmovun, Səkinə İsmayılovanın və Baba Mirzəyevin təşkilatçılığı və iştirakı ilə "Xarı bülbül" festivalı keçirilirdi.

Festivalda bir sıra rayon və şəhərlərin xanəndələri və incəsənət ustaları öz istedad və bacarığını nümayiş etdirdilər.

Terrorçular Ağdam aeroportunda yaxalandı

1988-ci ilin aprelindən 1992-ci ilin fevral ayınadək Ağdam Rayon Polis Şöbəsinin rəisi vəzifəsində işləmiş polis polkovniki İslah Paşayev həmin illər ərzində müharibənin gedişatında baş vermiş bir neçə hadisədən söz açdı: «Dağlıq və Aran Qarabağda Əlisaab müəllimi hamı yaxşı tanıyırdı. Onun Qarabağa gəlişi sürətlə yayılmışdı. Qarabağlılar axın-axın onun görüşünə gəlirdilər. O, heç kimsəni naümid qaytarmazdı. Hər bir kəsin dərindən şərik çıxıb, kömək edirdi...

1989-cu ilin fevral ayında ermənilər Dağlıq Qarabağ ərazisində vərəqələr yaymışdı ki, Əlisaab müəllimi qətlə yetirən şəxsə külli miqdarda pul mükafatı vəd olunur. Mən bu barədə Əlisaab müəllimi məlumatlandırdıqda bildirdi ki, artıq Respublikanın Daxili İşlər naziri Aydın Məmmədov onu xəbərdar edib...

Həmin ilin iyul ayında vilayətin Əsgəran rayon Milis Şöbəsinin rəisi Karlen Ağacanyan mənə müraciət edib bildirdi ki, Ədliyyə Naziri Ə.Orucov Daşbulaq kəndində olarkən qarşısını kəsib, ondan kəndə gəlməsindən A.Volskinin xəbəri və icazəsi olub-olmamasını soruşduğuna görə o, kənd camaatının gözü qarşısında onu şillə ilə vurmuşdur.

Əlisaab müəllimin ona qarşı olan hərəkətindən narazı qalan erməni rəisi şikayət edəcəyini dedi...

13 avqust 1989-cu ildə ermənilərin azərbaycanlılara qarşı etmiş olduqları saysız-hesabsız cinayət hərəkətlərinə dözməyən Ağdamın Qərvənd kəndinin camaatı kənd ərazisindən Yerevan-Xankəndi marşrutu ilə hərəkət edən sərnişin avtobusunu daş-qalaq etmiş, bir neçə erməniyə bədən xəsarəti yetirmişdilər.

Xəbəri SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinə çatdıran A.Volski bu məsələdə Ağdam Milis Şöbəsinin əməkdaşlarının günahkar olmasını bildirib, bizim cəzalandırılmağımızı tələb edirdi.

Moskvadan, SSRİ Daxili İşlər Nazirinin müavini, general-polkovnik Şilov əməliyyat qrupu ilə Ağdama gəldi. O, Qərvənd kəndində ermənilərə qarşı törədilmiş cinayəti şişirdib bizi ittiham etdikdə, ermənilərin axır vaxtlar Dağlıq Qarabağda azərbaycanlılara qarşı törətdikləri ağır cinayətlərin siyahısını əldə edib onun qarşısına qoydum. Xahiş etdim ki, siyahıda ona təqdim edilən cinayət işlərinin açılması ilə də məşğul olsunlar. Çünki, SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Dağlıq Qarabağ Vilayətində “Xüsusi İdarəetmə Komitəsi”nin yaradılması fərmanına müvafiq olaraq vilayətdə cinayətkarlığa qarşı mübarizənin aparılması və cinayətlərin vaxtında açılması İttifaqın Hüquq Mühafizə Orqanlarına həvalə edilmişdi. Həmin orqanlar da vilayət ərazisində cinayət törətmiş heç bir erməni məsuliyyətə cəlb etməmişdilər.

Ermənilərin özbaşınalığı azərbaycanlıları vilayəti tərk etməyə məcbur edirdi.

Moskvanın nümayəndəsi A.Volski ermənilərin məsuliyyətə cəlb olunmasına imkan vermirdi...

10 noyabr 1989-cu ildə Azərbaycan SSR Daxili İşlər Nazirliyindən zəng olundu ki, Yerevandan Martuni istiqamətində uçan vertolyotun mühərriki nasaz vəziyyətdə olduğuna görə, məcburiyyət qarşısında Ağdamda yerə enəcəkdir. Vertolyotun və onun içində olan erməni sənişinlərinin mühafizəsinin təmin edilməsi bizə həvalə edildi.

Tapşırığı yerinə yetirmək məqsədilə Milis Şöbəsinin əməkdaşları ilə Ağdam aeroportuna gəldik. Aeroportda həmin vertolyotun mühafizəsini təşkil etdik.

Vertolyotun içində sənişinlərə məxsus olan yeyinti məhsullarına baxış keçirdikdə dörd ədəd qənd tozu (pesok) kisələrinin içərisində salafan torbalara yığılmış 15 kq partlayıcı maddə olan “aminal”, 60 ədəd dezodorant qablarının içərisində, hazır vəziyyətdə, şunurları üstünə qurulmuş “aminal” partladıcı qurğu-döyüş sursatı, həmçinin qurğuları hərəkətə gətirən əlavə şunurlar maddi sübut kimi sənədləşdirilib tərəfimizdən götürüldü. Faktla bağlı təhqiqat və araşdırma iş-

ləri aparılarkən müəyyən olundu ki, Yerevan şəhər sakini, Yerevanın Yol Tikinti İnstitutunda mühəndis vəzifəsində çalışan Q.Poqosyan, Yerevan şəhər sakini, həmin institutun şöbə müdiri V.Avetisyan və Yerevan şəhər sakini Yerevan Hidro-layihə İnstitutunun mühəndisi A.Avetisyan həmin partladıcı silah-sursatları Azərb.SSR-nin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətinin Martuni rayonuna Yerevan şəhərindən gətirərək, bizim ərazidə terror aksiyaları həyata keçirmək məqsədi güdmüşlər.

Hadisə ilə əlaqədar toplanılmış bütün materiallar tabe olduğumuz Nazirlik vasitəsilə aidiyyəti üzrə Respublika Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinə göndərildi”...

Respublikanı düşdüüyü bələdan xalqın birliyi xilas edə bilər

1989-cu ilin yayında Bakının “Azadlıq” meydanında əzəmətli mitinqlər keçirilirdi. Həmin ərəfədə Azərbaycan KP MK-nın binasının böyük iclas salonunda Bakı şəhər Partiya Komitəsinin keçirdiyi toplantıda Bakı şəhərinin fəalları, Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Ə.Vəzirov da iştirak edirdi.

Toplantıda çıxış edənlər mitinq iştirakçılarını narkoman və xuliqan adlandırdılar. Yanaşı oturduğum akademik Ziya Bünyadovla bir-birimizin üzünə baxıb, xalqın ünvanına bu cür ifadələrin işlədilməsinə təəccüb etdik. Z.Bünyadovla məsləhətləşib qərara aldığımız ki, əvvəl mən çıxış edib, deyilənlərə etirazımı bildirim, sonra ehtiyac olarsa, o, da çıxış edə.

Toplantıda çıxış edənlərin mitinqdə iştirak edən xalqa belə təhqiramiz ad verməsini böhtan və haqsızlıq adlandırdım. Təklif etdim ki, respublikanın bütün ziyalıları və fəalları mitinqlərə qoşulub, xalqın haqq sözünü müdafiə etsinlər. Xalqın səsini səs versinlər, xalqla bir olsunlar. Əgər belə olarsa, onda xalqın gücündən heç bir yabançı qüvvə öz çirkin məqsəd və marağı naminə istifadə edə bilməz: “Respublika-

nı düşdüyü bu bələdan yalnız xalqın birliyi xilas edə bilər” - dedim.

Çıxışından narazı qalan Ə.Vəzirov üzünü iclası aparan və çıxış üçün mənə söz verən Bakı şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi Müslüm Məmmədova tutub, mənə iclasa dəvət etdiyinə və söz verdiyinə görə ona narazılığını bildirib: “Onu bura niyə dəvət etmişən və üstəlik ona çıxış üçün söz də verirsən?” - dedi...

Dağlıq Qarabağ Vilayətində və Ermənistanda yaşayan soydaşlarımızın vəziyyətləri getdikcə ağırlaşdı. Cəzasızlıqdan həyasızlaşan erməni quldurlarının kəndlərimizə hücumları artır və köməksiz vəziyyətdə qalan əhaliyə qarşı cinayətlərini davam etdirirdilər. Dağlıq Qarabağda rabitə əlaqəsi olmayan azərbaycanlılar ermənilərin silahlı hücumlarını çətinliklə dəf edirdilər. Bundan istifadə edən düşmən də əhalimizi vəhşicəsinə qətlə yetirir və yaxud yaşayış yerindən qovub çıxarırdı.

Həmin halların qarşısını almaq məqsədilə Respublika Nazirlər Sovetinin rəhbərliyinin köməyi ilə vilayətin azərbaycanlılar yaşayan və rabitə əlaqəsi olmayan bütün kəndlərinə ratsiya vasitəsilə rabitə əlaqəsi yaradılmasını təşkil etdim.

Ağdam Rayon Partiya Komitəsinin binasında yaradılmış növbətçi məntəqəsinə Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan bütün kəndlərindən sutkanın hər bir vaxtı məlumatlar daxil olurdu və zərurət yarandıqda tədbirlər görülürdü. Həmin kəndlərdən rabitə əlaqəsi saxlayan şəxslərə “parollar”la, yəni üstüörtülü sözlərlə məlumat vermələri də öyrədilmişdi. Məsələn, erməni silahlı dəstələrinin kəndə basqın etmələri haqda məlumat Ağdamda olan mərkəzə belə bir cümlə ilə bildirilirdi: “Pambığa sovka daraşib, təcili tədbir görmək lazımdır”...

Azərbaycanlıların Qarabağda yaşadıkları kəndlərdə yaranmış ağır vəziyyətlə əlaqədar, onların müdafiəsini təşkil etmək məqsədi ilə 1989-cu ilin 6 sentyabrında Azərbaycan

televiziyası ilə çıxış edib, Dağlıq Qarabağda və onun ətraf rayonlarında yaşayan əhaliyə müraciət edib, onları torpağını, ailəsini, sağlamlığını və əmlakını qorumaları üçün hansı vasitə ilə olursa-olsun, silahlanmağa çağırırdım.

Camaatın silahla təmin olunmasına böyük ehtiyac var idi. Odur ki, müxtəlif adamların köməyi ilə və o cümlədən, Sosialist Əməyi Qəhrəmanı Xuraman Abbasovanın vasitəsilə bu işdə camaata yardım edirdik.

Xuraman xanım o vaxtlar, SSRİ Ali Sovetinin deputatı idi.

Onunla birlikdə azərbaycanlıların Dağlıq Qarabağda yaşadıkları bölgələrə yeyinti ərzaq məhsulları aparıb, yardım edirdik.

Xuraman xanımın Ağdamın vətənpərvər və qayğıkeş insanları ilə bu sahədə gördüyü işlər əvəzsiz idi.

Kəndlərə gedən yollarda dayanan rus əsgərləri, yük avtomaşınlarında ərzaqlarla birgə yığılan silah-sursatdan xəbər tutmasınlar deyə, irəlidə pərdəli xidməti avtomaşınında və yaxasında SSRİ deputatı nişanı olan Xuraman xanım hərəkət edirdi. Postlarda dayanan rus hərbiçiləri və erməni yaraqlıları SSRİ deputatı olan Xuraman xanıma görə, yüklə dolu olan avtomaşını saxlamağa və yoxlamağa heç vaxt cürət etmirdilər...

Və beləliklə də, aparılan silah-sursat və ərzaq nəzərdə tutduğumuz ünvanlara çatdırılırdı...

Ağdam-Şuşa yolunun bağlanması

1989-cu ilin payız günləri idi. Ə.Vəzirov zəng edib Şuşa Rayon Partiya Komitəsinin birinci katibi V.Cəfərova dedi ki, təcili Xocalıya gedib, Ağdam-Xankəndi yolunu bağlayan xocalılarla danışıb, yolu açıdırsın.

V.Cəfərov ona cavab verdi ki, Şuşa-Xankəndi yolunu erməni yaraqlıları nəzarətə götürdüklərinə görə həmin yolla Xocalıya getmək olduqca təhlükəlidir. Yalnız ara sakitləşəndən sonra Xocalıya gedə bilər.

Onlar telefonda xeyli danışıqlar da, bir razılığa gələ bilmədilər. V.Cəfərov onun tapşırığını yerinə yetirməkdən boyun qaçırdı. V.Cəfərov ona bildirdi ki, mən də onun kabinetindəyəm. Vəzirovun tələbi ilə o, telefonun dəstəyini mənə verdi. Vəzirov bu işi mənə həvalə etdi. Cavab verdim ki, Xocalıya gedib onun tapşırığını yerinə yetirib, nəticəsini ona məruzə edəyəm.

Telefonun dəstəyini yerə qoyub, V.Cəfərovdan xahiş etdim ki, sərəncamıma bir avtomaşın və iki nəfər silahlı rabitəçi versin.

Cəfərov dərhal xahişimi yerinə yetirdi. Avtomatla silahlanmış iki nəfər rabitəçi özləri ilə ratsiya da götürmüşdülər. Hər üçümüz taksidə avtomaşınımıza minib yola düşdük. Şuşanın çıxacağında Ağdama gedən sənişin avtobusları yolda hərəkət təhlükəli olduğundan, dayanıb gözləyirdilər. Biz onların yanından ötürüb, üzünü Xankəndinə tərəf yolladıq. Yolun yarısında işin tərsliyindən maşınımız xarab oldu. Şuşaya ratsiya ilə xəbər verdik ki, biz dayandığımız yerə iki maşın göndərsinlər və maşının birinin içərisində iki silahlı döyüşçü olsun. Çox çəkmədi ki, içində silahlı əsgərlər olan iki maşın gəldi. Maşının biri ora gələndə iki nəfər əsgərlə birlikdə xarab olan maşını yedəyə alıb Şuşaya qayıtdı. Biz üçümüz isə köməyə gələndə ikinci maşına əyləşib yolumuza davam edib, sağ-salamat Xocalıya çatdıq. Orada yola toplaşan Xocalı camaatı ilə

söhbət etdim. Onlar mənimlə razılaşıb Ağdam-Xankəndi yolunu açdılar. Ermənilər də Şuşa-Xankəndi-Ağdam yolunu açıb oradan uzaqlaşdılar.

Xocalıdan Şuşaya qayıtdıq. Ə.Vəzirova zəng edib, yolların açılmasını bildirdim.

Bu hadisədən az müddət keçəndən sonra ermənilər yenə də həmin yolu nəzarətə götürüb, Ağdam-Şuşa sərnəşin avtobuslarını Xankəndində silahlardan atəşə tutub, daşa basırdılar.

A.Volski ermənilərlə bağlı M.Qorbaçovun onun qarşısında qoyduğu vəzifəni yerinə yetirdikdən sonra 1989-cu ilin sentyabr ayının axırlarında Dağlıq Qarabağı tərk etdi...

Silahlar Gorus-Xankəndi yolu ilə daşınırdı

Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində və onun ətraf rayonlarında müharibənin ilk günlərindən, yağı düşməyə qarşı bir sınavı əsgər kimi cəsarətlə vuruşan, xidmətinin on ilini hərbi kəşfiyyatda olmuş Tofiq Musayev (hazırda o, təqaüddədir) iştirak etdiyi bir çox əməliyyatlardan və hadisələrdən danışır: “Respublikamızın müharibə gedən bölgələrini qarış-qarış gəzən Əlisaab Orucov 1989-cu ilin aprel ayında Laçın rayonunun Cijimli kəndinə də gəldi. Ağsaqqallar və ziyalılar ona müraciət edib, işsizlikdən camaatın kəndi tərk etmələrindən şikayətləndilər. Xeyli söhbətdən sonra belə qərara alındı ki, kənddə iş yeri yaradıb, bu yolla axının qarşısını almaq olar. Əlisaab müəllim dedi ki, Dağlıq Qarabağın bir çox kəndlərində ermənilər tərəfindən işdən qovulan camaatımızın peşəsinə uyğun olaraq iş yerləri yaradıb, onların doğma yurdlarını tərk etmələrini dayandırmışıq.

Məsləhət oldu ki, Cijimli kənd klubunun binasında Bakıdakı müəssisələrdən birinin filialı yaradılsın.

Kəndin ağsaqqalları bu işlə məşğul olmağı mənə həvələ etdilər. Əlisaab müəllim tapşırırdı ki, üç gündən sonra Bakıda olum.

Bakıya gedib onunla görüşdüm. Əlisaab müəllim zəng edib, Azərbaycan SSR-in Yüngül Sənaye naziri Əhməd Mustafayevlə danışdı. Belə qərara gəldilər ki, Cijimli kəndində Bakının Razin, indiki Bakıxanov qəsəbəsindəki Uşaq Geyimləri Fabrikinin filialı yaradılsın.

Nazirlik Yaponiyada istehsal olunmuş 43 ədəd avadanlığı maşınlara yükləyib Cijimliyə göndərdi.

Həmin avadanlıqları Bakıdan göndərilən mütəxəssislər qurdular. Kəndə yalnız təzə avadanlıqlar göndərilmişdi ki, uzun müddət işləndikdə təmirə ehtiyac olmasın. Çünki kənddə onları təmir edə biləcək mütəxəssislər yox idi.

Sexdə bir növbədə 47 nəfər qadın işləyirdi. Camaat yaxşı əmək haqqı alırdı. Bu işin camaata çox xeyri dəydi...

Ə.Orucov daim müharibə gedən bölgələrdə olurdu. Ehtiyacımız olan ərzaq, hərbi texnika, silah-sursatla bizi təmin edirdi.

1989-cu ilin may ayı idi. Ə.Orucov bizə bildirdi ki, ruslarla ermənilər Ermənistandan Dağlıq Qarabağa maşınlarla ərzaq və tikinti materialları adı ilə külli miqdarda hərbi texnika və silah-sursat daşıyırlar. Çoxlu sayda döyüşçü Ermənistandan Dağlıq Qarabağ ərazisinə keçir. Bunun qarşısının alınması zəruridir.

Onlar silahları əsasən Gorus-Xankəndi yolu ilə avto-maşınlarla daşıyırdılar. Silah daşdıqları maşın karvanlarını müasir silahlarla silahlanmış rus-erməni hərbciləri müşayiət edirdi. İlk dəfə həmin ilin may ayında maşın karvanlarının qarşısını kəsməyə cəhd edən Laçın camaatını onlar atəşə tutub, bir neçə nəfərini yaralamışdılar.

Bundan sonra biz də lazımı qaydada silahlanıb böyük dəstələrlə onların qarşısına çıxdıq və bu işdə bir müddət müəyyən uğurlar əldə edə bildik.

1990-cı ilin yanvar ayının son günləri idi. Bakıya Əlisaab müəllimin iş yerinə getdim. Həmin vaxt o, kabinetində müşavirə keçirirdi.

Xahiş etdim, Əlisaab müəllimə bildirin ki, müharibə bölgəsindən Tofiq gəlib. O, iclası təxirə salıb məni kabinetinə dəvət etdi. Təkliddə məni dinləyib, bölgədəki vəziyyətlə maraqlandı, gəlişimin məqsədini soruşdu. Cavab verdim ki, silah-sursata ehtiyacımız var.

O, bir az fikirləşəndən sonra dedi ki, sənə Bakıdan silah-sursat aparmaq çətin olar. Çünki Bakı şəhərində fəvqəladə vəziyyətdir. Elə Bakıda rus hərbciləri səni silah qarışıq həbs edə bilərlər. Sabah cəbhə bölgəsində silah-sursatı sənə çatdırırlar. Həmin gün cəbhəyə qayıtdım.

Mənim əliboş qayıtmağımı görəndə döyüşçülərin qanı qaraldı.

Tez onlara Əlisaab müəllimin vədini çatdırdım.

Səhərişi günü cəbhə bölgəsinə Əlisaab müəllimin tapşırığı ilə Kürdəmir Rayon Milis Şöbəsinin rəisi Elxan Hacıyevin sürücüsü Bəhram gəldi. O, idarə etdiyi qara rəngli QAZ-24 markalı avtomaşında gətirdiyi silah-sursatı döyüşçülərə çatdırdı.

1991-ci ilin may ayından başlayaraq ermənilərin maşın karvanının qarşısını almaq qeyri-mümkün oldu. Çünki bu karvanları müşayiət edən və sayca çox olan silahlı quldurların qarşısına çıxıb, onları bu işdən çəkəndirmək mümkün deyildi. Hadisələrin belə bir vəziyyət almasını görəndə Əlisaab müəllim bizə məsləhət bildi ki, Polyaniçkonun qəbuluna düşüb, ondan silah daşınmasının qarşısının alınmasını tələb edək.

Xankəndinə gedib çox çalışdıq ki, Polyaniçkonun qəbuluna düşək, mümkün olmadı. A.Volskinin vaxtında olduğum kimi, indi də heç cürə onun qəbuluna düşə bilmədik.

Xankəndinin mərkəzində Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayət Partiya Komitəsinin binasında əyləşən Polyaniçkonu iki cərgədən ibarət mühafizə dəstəsi qoruyurdu. Birinci cərgə-

də dayanan erməni yaraqlılarından ibarət dəstə maşınlarda növbə çəkirdilər. İkinci cərgədə isə rus silahlı hərbciləri dayanırdılar. Biz azərbaycanlılar heç birinci cərgədən keçə bilmədik ki, Polyaniçkonun qəbuluna düşə bilək. Onun qəbuluna düşmək mümkün deyildi.

Əslində, Əlisaab Orucov və biz yaxşı bilirdik ki, bütün işlərin başında duran Polyaniçkonun özüdür. Şikayət etməkdə məqsədimiz onu fakt qarşısında qoymaq idi ki, bəlkə bu işdə nəsə bir dəyişiklik yarada bilək. Mühafizəsini də o qaydada Polyaniçko özü belə təşkil etmişdi ki, azərbaycanlılarla üzbəüz gəlməsin və köməksiz vəziyyətdə qalan azərbaycanlılar məcbur olub vilayəti tərk etsinlər”.

Laçın rayonunda o vaxtlar baytar həkimi işləmiş və müharibənin ilk günlərindən düşməyə qarşı mübarizə aparmış Adil Dostiyev həmin günləri belə xatırlayır: "Dağlıq Qarabağ Vilayətində ermənilərin başladığı məlum hadisələrin ilk günündən dövlət ov tufənglərimizi yığdı. Bunun səbəbini belə izah edirdilər ki, guya ermənilərlə aramızda baş verə biləcək hadisələrin qarşısını alırlar.

Ermənilər tərəfindən törədilə biləcək hər bir hücumun qarşısının Sovet Ordusu vasitəsilə alınacağını vəd edirdilər. Biz də buna inanıb, silahlarımızı təhvil verdik. Məsələnin sülh yolu ilə qısa müddət ərzində həll olunacağına inanırıdıq.

Dağlıq Qarabağ azərbaycanlılarının ermənilər tərəfindən kütləvi şəkildə işdən və ata-baba yurdlarından qovulmaları, əmlaklarının və ev-əşiklərinin yandırılıb, məhv edilməsi, ermənilərin məsuliyyətə cəlb olunmamaları bizə belə bir nəticəyə gəlməyə əsas verdi ki, SSRİ-yə rəhbərlik edən M.Qorbaçov və onun Sovet Ordusu ermənilərin keşiyində dayanıb, onlara hər cür yardım edir.

Müharibənin başladığı ilk günlərdən Laçın camaatı ilə görüşlər keçirən Ə.Orucov ermənilərin məkrli məqsəd və niyyətindən, M.Qorbaçovun xarici dövlətlərlə əlbir olub, ermənilərə hər cür yardım etməsindən, bizim isə dünyada təklənməyimizdən çox danışdı.

O, bizə deyirdi: "Çalışın, müxtəlif bəhanələrlə silahlarınızı dövlətə təhvil verməyin. Əgər təhvil veribsinizsə, mal-qaranızı satıb, təcili özünüzə silah-sursat alın. Sovet Ordusuna arxayın olmayın. Onlar erməniləri qoruyurlar. Müharibə gedən bölgələrdə, istər Dağlıq Qarabağda, istər onun ətraf rayonlarında yaşayan bütün Azərbaycan əhalisi silahlanmalıdır. Hər bir kəsin məqsədi ailəsini, əmlakını, torpağını, vətəni, namusunu, qeyrətini düşmən hücumundan müdafiə etməkdən ibarət olmalıdır.

O, bu haqda dəfələrlə televiziya ilə çıxış edib, camaatı silahlanmağa çağırmışdı.

Mən də, hamı kimi bu çağırışa qoşulub inəyimi satıb, özümə silah-sursat aldım. Çünki, dövlət mənim də silahımı əlimdən almışdı.

O vaxt əhalidən köməyini əsirgəməyən Əlisaab müəllim hər dəfə bizimlə görüşəndə deyirdi: "Dağlıq Qarabağa Ermənistanın Gorus rayonu ərazisindən ərzaq və tikinti materialları adı ilə silah-sursat, hərbi və zirehli texnika daşınır. Onların qarşısı nəyin bahasına olursa-olsun, alınmalıdır".

Növbəti dəfə 31 avqust 1991-ci ildə Ermənistandan Dağlıq Qarabağa silah-sursat daşıyan maşın karvanlarının qarşısını kəsib, onların Laçın ərazisindən keçmələrinə imkan vermirdik. Bunu görəndə rus-erməni silahlı dəstələri bizi atəşə tutdular. Onlar 14 nəfərimizə müxtəlif dərəcəli bədən xəsarəti yetirib, silah-sursatı Xankəndinə keçirməyə nail oldular.

Onların törətdikləri bu cinayətlərin qarşısını respublikada alan və tədbir görə bilən təşkilat yox idi.

Bu ərəfədə Dağlıq Qarabağda ermənilərin xeyrinə vəzifəsini yerinə yetirən V.Polyaniçko Xankəndini tərk edib, qərargahını Ağdama köçürdü və "yarımçıq qalmış işlərini" oradan başa çatdırdı...

Babam Rəhim o vaxtlar Soltan bəyin ordusunda xidmət edib, ermənilərə qarşı vuruşubdu. O, 1919-cu ilin oktyabr ayında ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmişdi. O vaxt onun

meyidini ermənilərdən çox çətinliklə alıb, Laçının Alxaslı kəndində dəfn ediblər.

Bizimlə keçmişdən, Ermənistan Respublikasının Gorus rayonunun Bayandur kəndindən dostluq edən Muşek adlı erməninin axırıncı dəfə bizim evə gəlişi, onların Dağlıq Qarabağda başladıkları müharibədən, bir neçə gün əvvəl olmuşdur.

Muşek bizdə möhkəm yeyib-içəndən sonra dedi: "Bu yaxın günlərdə Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətini Ermənistan Respublikasına birləşdirmək məqsədilə, Ermənistan sizinlə müharibəyə başlayacaq". Onun bu sözlərinə təəccüb etdim: "Muşek, sən nə danışdığını bilirsənmi? Sovet hökuməti ölüb ki, siz bizimlə müharibəyə başayasınız?! Ondan qorxmursuz? Heç bir vaxt Sovet hökuməti sizə belə bir imkan verməz". Cavab verdi ki, verər. Özünüz bu günlərdə həmin hadisələrin şahidi olacaqsınız.

Həmin vaxt atam Qasım qonşu otaqda xəstə yatırdı. O, atamın səsini eşidib belə bir söz dedi: "Adil, sənin atan Qasım əsl kişidir, mənim atam isə kişi deyil". Soruşdum ki, nə üçün atan haqda belə deyirsən? Cavab verdi ki, bunu deməyə əsasım var.

Başladı atasının ona vaxtilə söylədiyi bir hadisəni nəql etməyə. Dedi: "1941-45-ci illərin Böyük Vətən Müharibəsi zamanı atamın xidmət etdiyi batalyon almanların mühasirəsinə düşür. Mühasirədən çıxma bilməyən və yaralı vəziyyətdə olan atam meyidlərin arasında qalır və bir azdan onların arasından sürünə-sürünə çıxmaq istəyərkən başının üstünü yaralı bir alman zabiti alır, lakin, atamı öldürmür. Əksinə, o, atamın yarasını sarıyır, ona su-çörək verir. Sonra da, atama bizimkilərin olduğu yeri göstərib, ona deyir ki, həmin istiqamətdə getsin. Atam alman zabitinin göstərdiyi istiqamətdə gedib döyüşdüğü batalyonu tapır. Komandirinə deyir ki, orada alman zabiti var, özü də yaralıdır. Atam həmin zabiti satır. Bizimkilər gedib alman zabitini gətirib, onu sorğu-suala

tuturlar. Ondan heç bir söz qopara bilmirlər və onu güllələyirlər.

Beləliklə, atam onun həyatını xilas edən, yardım göstərən, çörək və su verən adamı satır”...

Muşekin, bu söhbətindən təxminən on gün sonra, Ermənistan Azərbaycana qarşı müharibəyə başladı.

Müharibənin gedişində ermənilərin xəyanətkar olmasının bir daha şahidi olduq...

1991-ci ilin martında Ermənistanın Gorus rayonunun Xıznirək kəndi istiqamətindən Laçın rayonunun Aşağı Cijimli kəndinə hücum keçən ermənilər kəndin camaatından bir neçə nəfərini qətlə yetirib evlərinə və ot tayalarına od vurdular. Biz bir dəstə təşkil edib, həmin kəndə köməyə getdik və bir müddət kəndin müdafiəsində dayandıq.

O vaxt xain ermənilər ərazilərindən Laçın çayına axan suya zəhər tökmüşdülər. Bunu biz, cayda ölənlərin balıqların suyun üzünə çıxmasından bildik. Təcili əhaliyə tapşırıd ki, nə özləri, nə də mal-qara üçün həmin sudan istifadə etməsin. Baş vermiş hadisə ilə əlaqədar hərbi komendanta müraciət etdik. Müraciətlərimizin heç bir müsbət nəticəsi olmadı...

Laçının əhalisini köçürüb, rayonun ermənilər tərəfindən işğal olunmasına şərait yaratmaq məqsədilə 1992-ci ilin mart ayının ilk günlərində Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin rəhbərlərinin rayona göndərdikləri 600 (altı yüz)-dən artıq yük avtomaşınlarını zorla Laçın rayonu ərazisindən qovub çıxara bildik. Həmin avtomaşınlardan iyirmisinin içərisini otla doldurmuşdurlar ki, camaat köç zamanı həmin otu mal-qarasına yedizdirsin.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin rəhbərləri – başda Əbülfəz Əliyev və Rəhim Qaziyev olmaqla, sonralar Şuşa və Laçının ermənilər tərəfindən işğal olunmasına şərait yarada bildilər və respublikada hakimiyyəti ələ keçirdilər”...

**Vəziyyətdən çıxış
yolu mümkündür**

1990-cı ilin yanvar ayının 10-dan sonra Bakı şəhərində və bir neçə rayonda keçirilən mitinqlərdə respublikanın birinci vəzifəli şəxsi olmağıma dair çıxışlar səslənirdi. Azərbaycan KP MK-nın binası qarşısında keçirilən mitinqdə çıxış edən Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin nümayəndəsi: «Respublikada birinci şəxs olmaq uğrunda layiq olmayan vəzifəli şəxslərin mübarizə aparmalarını deyib, həmin vəzifəyə mənim layiq olduğumu və gəlib xalqa yiyə durmağımı» bəyan etmişdi.

Məsələ bir mərkəzdən – Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin rəhbərləri tərəfindən təşkil olunmuşdu ki, həmin ərəfədə Bakıda keçirilən kütləvi ixtiaş və mitinqləri mənimlə əlaqələndirib 20 yanvarda baş verəcək ağır cinayətlərin məsuliyyətini özlərinin üzərindən uzaqlaşdırıb mənə yönəltsinlər.

Bu çıxışlardan yanvarın 18-də xəbər tutdum. Həmin gün Azərbaycan KP MK-nın təşkilat şöbəsində olarkən onun müdiri Səbuhi Abdinov bu haqda mənə bildirib, yanvarın 15-16-17-də mitinqdə olan çıxışların yazısı (stenoqraması) ilə məni tanış etdi. Yazını oxuyandan sonra dedim ki, heç bir vaxt belə bir arzu sahibi olmamışam və belə fikirlər mənim üçün yaddır.

Sonralar həmin çıxışların gələcək fəaliyyətimə çox mənfi təsiri oldu...

Respublikanın müharibə gedən bölgələrində üç aya yaxın prezidentin səlahiyyətli nümayəndəsi oldum. O zaman çox çalışdım ki, müharibədə uğurlar əldə etmək məqsədilə hərbi səlahiyyətə yiyələnəm. Buna imkan verilmədi. Görünür, o vaxt respublikada prezident səlahiyyətlərini icra edən Y.Məmmədov hesab edib ki, belə bir səlahiyyət sahibi olsam və uğur əldə edə bilsəm, sonra hakimiyyətə iddialı olaram. Əfsuslar olsun ki, Y.Məmmədov böyük səhvə yol verir-

di...Yalnız bir məqsədim olub - torpaqlarımızı yağdı düşməni tapdağından azad edim.

SSRİ-nin vaxtında respublikaya rəhbərlik edənlərin özü Moskvanın qorxusundan bir iş görə bilməsələr də, bir rəhbər kimi iş bacaranlara şərait yaradıb, böyük işlər görə bilərdilər. Bütün vasitələrə əl atıb, vəziyyətdən çıxış yolu tapmaq mümkün idi...

Müstəqilliyimiz elan edilən kimi televiziya ilə çıxış edib Dağlıq Qarabağla bağlı Avropa Təhlükəsizlik Şurasına daxil olan dövlətlərin və digər Beynəlxalq Təşkilatlarının Ermənistanı dəstək verdiklərini bildirdim. Əgər ermənilərin beynəlxalq aləmdə müdafiə olunmaları nəzərə alınsaydı, məsələnin həlli Birləşmiş Millətlər Təşkilatına, Avropa Təhlükəsizlik Şurasına və s. onun kimi beynəlxalq təşkilatlara - üçüncü tərəfə həvalə olunmazdı və bu məsələ respublikanın daxili işi olduğuna görə özü həll edib, məsələni respublikadan kənara çıxarmazdı və özündən uzaqlaşdırmazdı... Bir dəhi demişkən, hansı məsələnin həllini uzatmaq istəyirsənsə onun baxılmasını komissiyalara həvalə et. Necə ki, 20 Yanvar və Xocalı faciələrinin, torpaqlarımızın işğaldan azad olunması kimi məsələlərin həlli komissiyalara və beynəlxalq təşkilatlara həvalə edildi.

1990-cı il yanvarın 20-də Bakı şəhərində SSRİ-nin Xüsusi Xidmət Orqanlarının əli ilə faciə törədildi. Nəticədə 131 nəfər dinc əhali həlak oldu, çoxlu sayda insan xəsarət aldı, şikəst oldu və itkin düşdü. Hadisələri təşkil edənlərdən xəsarət alanı, ölənə və cəzalandırılanı olmadı.

20 Yanvar faciəsindən böyük ziyan görən əliyalın Azərbaycan xalqı hadisələr zamanı öz fədakarlığını, cəsəretini, mübarizliyini və qəhrəmanlığını nümayiş etdirdi...

Faciənin qurbanları Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin bəzi fəallarının təhriki ilə əliyalın xalq oldu...

Gəncə şəhərində o vaxt yaranmış vəziyyətlə bağlı bəzi məqamları yaddaşlarda təzələmək yerinə düşər. 1990-cı ilin yanvarında respublikamızın bir neçə şəhər və rayonunda

SSRİ-nin Xüsusi Xidmət Orqanlarının vasitəsilə təşkil olunan aksiyalara, Bakıdan fərqli olaraq Gəncənin müxalif qüvvələri dəstək verməmişdi. Bu Gəncə şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi işləyən Süleyman Məmmədovun bir məqsəd və amal uğrunda əhalini ətrafında birləşdirə bilməsi və hadisələrə düzgün qiymət vermək bacarığı sayəsində mümkün olmuşdu.

Keçirilən tədbirlərin nəticəsi olaraq, Gəncə şəhər sakinlərinə qarşı qoşun yeridilməsinə və o cümlədən, şəhərin daxilində yerləşən iki diviziyanın 10 mindən çox olan hərbiçisinin əliyalın camaata divan tutmasına imkan verilməmişdi (Gəncə haqqında ilk jurnal «Gəncə» 7-ci və 8-ci nömrələri, 2007-ci il)...

20 Yanvar faciəsinin törədilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan SSR Ali Sovetinin 1990-cı ilin 20-21 yanvarında növbədənkenar keçirilmiş sessiyasının qərarı ilə həmin hadisəyə siyasi-hüquqi qiymət verilməsindən ötrü deputat-istintaq komissiyası yaradıldı. Mən də həmin komissiyanın tərkibinə daxil edildim. Akademik Mədhət Abbasov komissiyanın sədri, Tamerlan Qarayev isə onun müavini təyin olundu.

Komissiya dərhal fəaliyyətə başlayıb, böyük bir işçi qrupu da yaratdı və qısa bir müddətdə hərtərəfli araşdırmalar aparıb hadisələrə siyasi-hüquqi qiymət verməklə, ona öz münasibətini bildirdi...

Bununla da komissiya öz üzərinə düşən vəzifəni bitmiş hesab etməli və işini yekunlaşdırmalı idi. Komissiya üzvlərinin əksəriyyətinin və o cümlədən mənim də fikrim belə olmuşdu. Lakin komissiyaya rəhbərlik edən M.Abbasov və onun müavini T.Qarayevin fikirləri tamamilə başqa idi. Onlar bəyan etdilər ki, Respublikanın Ali Sovetindən komissiyaya istintaq səlahiyyətləri verilməsini əldə edəcəklər və bundan sonra, komissiyanın vasitəsilə hadisəni törədən cinayətkarların cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına nail olacaqlar.

Bu fikrin əsassız olmasını və alınmayacağını M.Abbasov bilməyə də bilərdi. Lakin, hüquq sahəsi üzrə alimlik

dərəcəsi olan T.Qarayev yaxşı bilirdi ki, belə bir hüquq və səlahiyyətin komissiyaya verilməsi qeyri-mümkündür. Ona görə ki, Sovet Cinayət-Prosessual Qanunvericiliyinin əsasları ilə müəyyən edilmiş Azərbaycan SSR-nin Cinayət Prosesual Məcəlləsində istintaq aparən orqanların dairəsi müəyyən edilmişdir. Heç bir komissiyaya, o cümlədən deputat-istintaq komissiyasına belə status və hüquq verilə bilməzdi, verilmədi də. Bundan sonra da komissiya işinə yekun vurmadı.

Məsələnin uzadılması, yanvarın 19-dan 20-nə keçən gecə Bakı şəhərində əhaliyə qarşı törədilmiş aksiyanı həyata keçirən, SSRİ-nin xüsusi xidmət orqanlarına bu işdə dəstək verib şərait yaradan Azərbaycan Xalq Cəbhəsinə qarşı xalqın qəzəb və nifrətindən yayındırılmasına xidmət etmişdi. Hamının yaxşı xatirindədir, əliyalın camaatı səfərbər edib, Sovet Ordusunun qarşısına çıxaran bir çox cəbhəçilər hadisədən dərhal sonra respublikanı tərk edib, Moskvada və xarici dövlətlərdə gizlənmişdilər. Ara sakitləşəndən sonra, yenə də ortaya çıxan cəbhəçilər respublikada qeyri-stabil vəziyyət yaratmalarını davam etdirmişdilər...

Bu gün cəbhəçilərin vətəndən, millətdən və qeyrətdən «ürək ağrısı» ilə danışanları, o vaxt 20 Yanvar faciəsinin nəticələrinə görə hakimiyyəti ələ keçirə bilməmələrindən gileylənirdilər. Lakin müstəqilliyimiz əldə edildikdən sonra ərazilərimizin işğal olunması, qanı torpaqlara çilənən minlərlə insanın dünyasını dəyişməsi, xəsarət alması, girov götürülməsi, öz doğma yurd-yuvalarından qaçqın və köçkün düşməsi onların hakimiyyətə yiyələnməsinə kifayət etdi...

Beləliklə, 20 Yanvar faciəsi ilə bağlı yaradılmış komissiyanın fəaliyyəti ilə əlaqədar, Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Sessiyalarında 1990-91-ci illərdə və axırınıcı dəfə 1994-cü ilin martında çıxış edib, komissiyanın işinin əsassız olaraq uzadılmasına dair fikirlərimi bildirmişəm.

Ümumiyyətlə, həmin məsələ ilə bağlı 1990-1991-ci illərdə Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin sessiyalarında çıxış edərkən, salonda əyləşən cəbhəçilərə yanvarın 20-

də ortaqlarının vasitəsilə Azərbaycan xalqına qarşı törətmiş olduqları cinayətlərini xatırladıb, bundan sonra dövlətçiliyə, millətə və vətənə qarşı xəyanət etməkdən əl çəkmələrini tələb etdim.

Çünki onlar köhnə adət və peşələrindən yenə də istifadə edib öz təqsirlərini başqalarının üzərinə yönəltməklə, həmin hesaba xalqın qarşısında itirilmiş etibarının bərpa olunmasına cəhd edərək, xalqın qüvvəsindən yenə də çirkin məqsədlər naminə istifadə etməyə çalışırdılar...

Həmin ərəfədə Gəncə şəhərində baş vermiş ağır hadisədən söz açan Əsəd Fərəcov deyir: “Gəncə şəhər sakini Nizami Namiq oğlu Abdullayev ibtidai istintaq orqanı tərəfindən ittiham olunurdu, ona görə ki, o, 1990-cı ilin yanvarında Gəncə şəhərində baş vermiş kütləvi iğtişaş zamanı idarə etdiyi yük avtomasını ilə qəsdən vurduğu adamlardan dörd nəfər rus zabiti qətlə yetirmiş və iki nəfər rus zabitinə isə ağır dərəcəli bədən xəsarətləri yetirmişdir.

Həmin cinayət işi üzrə respublikada istintaq başa çatdırıldıqdan sonra SSRİ Prokurorluğu vasitəsi ilə bu iş baxılması üçün Rusiya Federasiyasının Rostov Vilayət Məhkəməsinə göndərilmişdi.

İşə baxan Rostov Vilayət Məhkəməsi N.Abdullayevi qəsdən bir neçə adamın ölümündə təqsirli bilib, ona ölümgüllənmə cəzası təyin etmişdi.

Həmin ərəfədə, yəni 1990-cı ilin iyul ayında Moskvada keçirilən Sov.İKP-nin sonuncu - XXVIII Qurultayında respublikanın nümayəndəsi kimi Əlisaab müəllim də iştirak edirdi. O, qurultayda keçirilən iclaslarda Dağlıq Qarabağla bağlı çıxış edib, torpaqlarımızın işğaldan azad olunması və vilayətin cinayətkar ermənilərdən təmizlənməsini tələb etmişdir (çıxış qurultay materialları ilə bağlı bülletendə dərc edilib).

Məhkum Nizami Abdullayevin Gəncə şəhərində yaşayan atası Namiq Abdullayev oğlu Nizaminin işi ilə bağlı o ərəfədə Moskva şəhərində olur. Azərbaycan Nazirlər Soveti-

nin sədri Həsən Həsənovla Əlisaab müəllim onu Azərbaycan SSR-nin Moskvadakı daimi nümayəndəliyində qəbul edirlər.

N.Abdullayev haqqında olan hökmlə orada tanış olan Əlisaab müəllim Bakıya zəng edib ölüm işləri üzrə peşəkar vəkil İsmiyevlə danışıb, ondan Namiqi qəbul edib, RSFSR Ali Məhkəməsinin sədri B.Lebedevin adına nəzarət qaydasında şikayət ərizəsi yazmasını xahiş edir. Namiqə də tapşırır ki, Bakıya qayıdıb, İsmiyevin yazacağı şikayət ərizəsini Moskvaya gətirib ona çatdırsın.

İki gündən sonra Moskvaya qayıdan Namiq ərizəni ona təqdim edir. Həmin ərizə ilə B.Lebedevin qəbulunda olan Əlisaab müəllim onu inandıra bilir ki, N.Abdullayev haqqındakı məhkəmə hökmü əsassız və qanunsuz olduğuna görə ləğv edilməli, cinayəti sübuta yetmədiyi üçün ona bəraət verilməlidir. O, B.Lebedevdən cinayət işinin Rostov Vilayət Məhkəməsindən tələb edib, hökmdən protest verməsini xahiş edir.

B.Lebedev cinayət işini Rostov Vilayət Məhkəməsindən nəzarət qaydasında tələb edir və hökmdən protest verir. RSFSR Ali Məhkəməsinin Cinayət İşləri üzrə Məhkəmə Kollegiyası onun protestini təmin edib, N.Abdullayev haqqında olan Rostov Vilayət Məhkəməsinin hökmünü qanunsuz hesab edərək ləğv edir və cinayət işini əlavə ibtidai istintaq aparılmasından ötrü, Prokurorluq orqanlarına qaytarır.

SSRİ Prokurorluğu RSFSR Ali Məhkəməsinin bu qərarını qanunsuz hesab edib, ondan SSRİ Ali Məhkəməsinə protest verir.

SSRİ Ali Məhkəməsinin rəhbərliyinin qəbulunda olan Əlisaab müəllim, SSRİ Prokurorluğunun həmin işlə əlaqədar olan protestinin əsassız və qanunsuz olması haqda, onları inandıra bilir. Bundan sonra SSRİ Ali Məhkəməsinin rəhbərliyi SSRİ-nin Baş Prokuroruna təklif edir ki, protestini geri götürsün, əks halda SSRİ Ali Məhkəməsində həmin protestə baxılıb rədd ediləcəkdir. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar SSRİ Prokurorluğu öz protestini geri götürməyə məcbur olur. Be-

ləliklə də, RSFSR Ali Məhkəməsinin N.Abdullayev haqqında olan hökmünün ləğvi ilə bağlı qərarı qüvvədə qalır.

RSFSR Ali Məhkəməsinin qərarına əməl edən Azərbaycan SSR Prokurorluğu iş üzrə əlavə istintaq apararaq N.Abdullayev haqqında olan cinayət işinin icraatına xitam verir və onu həbsdən azad edir. Cinayəti sübuta yetmədiyinə görə N.Abdullayevə bəraət verilir.

O vaxt Əlisaab müəllimin müraciətini nəzərə alıb, iş üzrə protest verən və bu gün də Rusiyada ədalət mühakiməsinin həyata keçirilməsinə rəhbərlik edən, ədalətli və təcrübəli hüquqşünas olan B.Lebedev mənim vaxtilə Əlisaab müəllimin müharibə bölgəsində səlahiyyətli nümayəndə olarkən köməkçisi olduğumu bilib, bu hadisəni 2007-ci ilin oktyabr ayında Moskvada mənə danışdı”...

**TORPAQLARIMIZ HƏRB YOLU İLƏ
İŞĞALDAN AZAD OLUNMALIDIR**

28 noyabr 1989-cu ildə SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin Fərmanı ilə “Respublika Təşkilat Komitəsi” yaradıldı.

Həmin komitəyə rəhbərlik etməyi Moskva Azərbaycan KP MK-nın ikinci katibi V.Polyaniçkoya tapşırırdı.

A.Volskinin Dağlıq Qarabağı tərk etməsindən, V.Polyaniçkonun hələ orada işə başlamamasından istifadə edib, 1989-cu ilin son günlərində general Dadaş Rzayevlə birlikdə vertolyotla uçub vilayətin ermənilər yaşayan bir neçə kəndində olduq. Həmin kəndlərdə çoxlu sayda ağır zirehli hərbi texnikanın – tanklar, BMP-lər, BTR-lər, toplar, silah-sursat və sairənin olmasının şahidi olduq. Onlar ora, Rusiyadan və Ermənistandan daşınan silahlar idi.

Dadaş müəllim təcrübəli bir hərbiçi kimi, həmin silah-sursatın siyahısını tərtib edib, onların Dağlıq Qarabağın ərazisindən çıxarılmasını Xankəndinin hərbi komendantı Safonovdan tələb etdi.

“Respublika Təşkilat Komitəsi”nin sədri kimi həmin ərəfədə V.Polyaniçkonun Dağlıq Qarabağda vəzifəsinin icrasına başlaması ilə əlaqədar həmin silah-sursat vilayətdən çıxarılmadı, əksinə azərbaycanlıların tərk silah olunmaları davam etdirildi.

O vaxtlar, böyük Sovet İmperiyası dövründə kim deyirsə ki, Milli Ordu yaratmaq mümkün idi – bu, tamamilə yanlış fikirdir. Onun mümkünlüyündən söz açan hiyləgər insanlar, milləti reallıqdan və haqq yolundan uzaqlaşdırıb, torpaqlarımızın işğalında etmiş olduqları xəyanətə bəraət qazandırmmaq məqsədi güdürdülər.

Milli Ordu yaradılmasının mümkünlüyündən danışan dil pəhləvanlarının lideri Əbülfəz Əliyev «Bu mənim taleyim-

dir» kitabında yazırdı ki, Sovet İmperiyası dövründə Milli Ordu yaratmaq qeyri-mümkün idi...

Biz Respublikamızda Milli Ordu əvəzində yalnız milis işçilərinin sayını iyirmi-otuz min artırma bilərdik. Milli Ordumu bu ad altında deyil, söylədiyim qaydada yarada bilərdik. Xüsusi təyinatlı polis və daxili qoşunlar elə həmin ərəfədə yaradıldı.

Bu qaydada respublikamızın Silahlı Qüvvələrinin yaradılması haqda iclaslarda və televiziya ekranlarında dəfələrlə çıxışlar etmişdim.

Müttəfiq respublikalardan Ermənistan, Gürcüstan, Moldova, Özbəkistan və Ukrayna da Milli Ordu yaratmaq istəyirdilər. Moskva respublikalara Milli Ordu yaratmağa icazə vermədi. O cümlədən bizə də icazə verilmədi. Müstəqilliyimiz elan edilməmişdi ki, Milli Ordu yarada bilək...

M.Qorbaçovun Fərmanı ilə müttəfiq respublikalarda Milli Ordunun yaradılması qadağan edilmişdi...

V.Polyaniçko respublikada mürəkkəb və ağır vəziyyət yaratdıqdan sonra, yəni 20 Yanvar faciəsi nəticəsində Azərbaycan xalqının şüurunda xof yaratdığını güman edib, 1990-cı ilin yanvar ayının 30-dan vilayətdə «iş»inə başladı. O, Dağlıq Qarabağ erməniləri üçün təşkil olunmuş tam sərbəstlik, arxayınçılıq, özbaşınalıq şəraitinin davamçısı oldu. Azərbaycanlıların vilayətdən zorla qovulub çıxarılma davam etdirdi. V.Polyaniçko Ermənistandan, hətta dünyanın hər yerindən erməni və başqa millətlərdən ibarət olan maddəli döyüşçülərin Dağlıq Qarabağa axınını sürətləndirdi. Onun vaxtında vilayətə tikinti materialları və ərzaq adı ilə təyyarə ilə, qatarla, maşınla Ermənistan və Rusiyadan silah-sursatın daşınma halları daha da artdı...

V.Polyaniçko müsəlmanların qatı düşməni idi. Əfqanıstanda müsəlmanların qanını içib Azərbaycana gəlmişdi. Moskva Xankəndində onun hakimiyyətinə hər cür şərait yaratmışdı. Hamı, o cümlədən ordu generalları da Polyaniçkonun göstərişi ilə oturub-dururdular...

V.Polyaniçko Dağlıq Qarabağda Təşkilat Komitəsinin sədrliyinə başlayandan bir müddət sonra, hüquq-mühafizə orqanlarının rəhbərlərini: Respublikanın Daxili İşlər Naziri M.Əsədovu, Respublika Prokuroru İ.Qayıbovu, Respublika Ali Məhkəməsinin sədri H.Talıbovu, Mərkəzi Komitənin inzibati şöbəsinin müdiri Y.Nəsirovu və mənə Mərkəzi Komitədəki kabinetinə dəvət edib, müşavirə keçirirdi. O, Dağlıq Qarabağdakı vəziyyət haqqında danışarkən üzünü mənə tutub istehza ilə: «Get Qarabağı erməni quldurlarından azad et» – dedi. Mən isə: «Qarabağda olan bütün səlahiyyətlərinizi mənə verin, görün Qarabağı necə azad edirəm» – deyib, onun kabinetini tərk etdim...

**Xalq «Respublika Təşkilat Komitəsi»
sədrinin azərbaycanlı olmasını tələb edirdi**

Polyaniçko ömrünün axır gününə kimi azərbaycanlılara qarşı düşmən mövqeyi tutmuşdu. Onun əsas vəzifəsi törətmiş olduğu cinayətləri bilən və görən adamları aradan götürmək və məhv etməkdən ibarət idi. Bununla da etmiş olduğu cinayətlərin üstünü ört-basdır etməyə nail olurdu. Azərbaycan Respublikasını tərk edəndən sonra o, yenə də müsəlman ölkəsinə - Çeçenistana «işə» göndərildi. Ora göndəriləndən təxminən bir ay sonra, əvvəllər birgə cinayətlər törətmiş olduğu həmkarları tərəfindən, vaxtilə başqalarını məhv etdiyi üsulla, özü də qətlə yetirildi...

Polyaniçko Dağlıq Qarabağda fəaliyyətə başladığı gündən, vilayətə getməyimi qadağan etdiyinə görə, vilayətin ətraf rayonlarında olurdum.

Ayaz Mütəllibov ona çox inanırdı. Polyaniçko da Respublikanı istədiyi kimi idarə edirdi. Ondan əvvəl, Respublikada olan ikinci katiblərin heç biri özünü Respublikanın birinci vəzifəli şəxsi kimi aparmamışdılar və onlara belə bir imkan da verilməmişdi. Belə bir adam, “Respublika Təşkilat Komitəsi”nin də sədri təyin olundu. Dağlıq Qarabağın tale-

yi bütövlükdə onun əlində cəmləşdi. Moskvanın Polyaniçkonu ora təyin etməkdə məqsədi Dağlıq Qarabağı zorla Azərbaycandan qoparıb Ermənistana birləşdirilməsini başa çatdırmaqdan ibarət idi.

Azərbaycan xalqı «Respublika Təşkilat Komitəsi» sədrinin milliyyətçə azərbaycanlı olmasını tələb edirdi.

Yaxşı yadımdadır, 1989-cu ilin 1 dekabrında Şuşa Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi Vaqif Cəfərovun kabinetində «Respublika Təşkilat Komitəsi»nin yaranması haqda olan fərmanı müzakirə etdik. Belə qərara gəldik ki, fərmanla bağlı Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlıların fikirlərini öyrənək.

O vaxt Şuşada Azərbaycan Dövlət Televiziyasının filialı fəaliyyət göstərirdi. Onların Dağlıq Qarabağda gedən proseslərə həsr etdikləri verilişlərə Qarabağın və respublikanın Kürdəmir ərazisinə qədər olan rayonların tamaşaçıları baxa bilirdilər. Həmin televiziya verilişlərinin aparıcısı Telman Mehdixanlı ilə birlikdə, Qayıbalı yolu ilə azərbaycanlıların yaşadığı Xankəndinin Kərkicahan məhəlləsinə getdik. Quşbaşı qar yağdı. Sabir müəllimin direktor olduğu məktəbin həyətində camaatla görüş keçirdik. Orada çıxış edənlər, o cümlədən Məhəllə Ağsaqqallar Şurasının sədri Əbülfəz kişi Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində «Xüsusi İdarəetmə» komitəsinin əvəzində, fəaliyyət göstərəcək Respublika Təşkilat Komitəsinin rəhbərinin, mütləq milliyyətçə azərbaycanlı olmasını təkidlə tələb edirdilər. İki saatdan artıq olan həmin çəkilişi T.Mehdixanlı tez Bakıya ötürdü ki, respublikanın televiziya tamaşaçılarına göstərsin. Lakin ondan «Xəbərlər»də cəmi bir dəqiqəlik epizod göstərildi.

Bu məsələ ilə bağlı vilayətin bir çox azərbaycanlılar yaşayan kəndlərində olub, onların da fikirlərini öyrəndik. Onlar da həmin vəzifəyə milliyyətçə azərbaycanlı təyin olunmasını tələb edib, o haqda Moskva və Azərbaycan KP MK-ya teleqram və məktublar göndərdilər. Respublikanın bütün əhalisinin də tələbi belə idi ki, həmin vəzifəyə mütləq

milliyyətçə azərbaycanlı olan, Azərbaycan Respublikasının vətəndaşı təyin olunmalıdır.

Əfsuslar olsun ki, torpaqlarımızın müdafiəsinə yönəlmiş bu məsələnin həllində Azərbaycan xalqının tələbi nəzərə alınmadı...

Azərbaycanın Dağlıq Qarabağla əlaqələrinə son qoyuldu

Aydın Kazımovun o haqda dediklərindən: "1989-cu ilin aprel ayından Dağlıq Qarabağa avtomatlarla hərəkət etmək çətinləşdiyinə görə ora sərnəşin vertolyotlarının uçuşu təşkil olundu.

1989-cu ilin sentyabr ayında Ağdam Rayon İcraiyyə Komitəsinin rəhbərliyi Ağdam aeroportunda olan üç ədəd sərnəşin vertolyotunun Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan rayon və kəndlərinə uçuşunu təşkil etməyi mənə həvalə etdi. Vəzifənin icrası ilə bağlı özümə dörd nəfər köməkçi götürdüm və Ağdam aeroportunda qərargah yaratdım.

Vertolyotların bütün xərcini "Qarabağa yardım" təşkilatı ödəyirdi.

Bakı şəhərində 1990-cı ilin yanvarında faciə baş verdikdən sonra Dağlıq Qarabağda fəaliyyətə başlayan "Respublika Təşkilat Komitəsi"nə rəhbərlik edən V.Polyaniçko "işə" başladığı gündən Ə.Orucovun Ağdamda rəhbərlik etdiyi "Köçkünlərə yardım Komissiyası"nın fəaliyyətini və vertolyotların Ağdamdan Dağlıq Qarabağa uçuşlarını ləğv etdi. Bununla da o, respublikanın Dağlıq Qarabağla olan əlaqəsinə son qoydu.

V.Polyaniçko qərargahını Xankəndindən Ağdamda köçürəndən sonra Ağdamdan vertolyotların Dağlıq Qarabağa uçuşunu bərpa etdi. O, yaxşı bilirdi ki, bundan sonra vertolyotların Dağlıq Qarabağa – azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərə uçuşu olduqca təhlükəli olacaq...

O vaxtlar bütün Qarabağ əhalisi Respublika Təşkilat Komitəsinin rəhbərinin azərbaycanlı olmasını tələb edirdi. Əfsuslar olsun ki, xahişimiz nəzərə alınmadı»...

V.Poyaniçko və A.Volski xüsusi səlahiyyət sahibi idilər

A.Volski və V.Polyaniçko Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərdikləri zaman xüsusi səlahiyyətlərə malik idilər. Onlar əslində heç respublikanın rəhbərliyi ilə hesablaşmırdılar. Yeri gəldikdə, respublika rəhbərliyinə onlar tapşırıq və göstəriş verirdilər. Onlar Dağlıq Qarabağla bağlı tutduqları vəzifə ilə əlaqədar həm də SSRİ Nazirlər kabinetinin Baş nazirinin müavini idilər. Hər ikisini Moskva təyin etmiş, tabeliklərində böyük hərbi arsenalı və silahlı qüvvələri vardı. O vaxt SSRİ-nin ərazisində fəaliyyət göstərən bütün nazirliklər, komitələr, idarələr və s. təşkilatlar onların birbaşa müraciətləri ilə Dağlıq Qarabağ ermənilərinin maraqlarını təmin edən işləri yerinə yetirirdilər.

Camaat arasında bəzən belə bir fikir dolaşır ki, guya Polyaniçko Dağlıq Qarabağda «Respublika Təşkilat Komitəsi»-nə rəhbərlik edərkən, bizim xeyrimizə böyük işlər görmüşdür. Belə düşünmək yalnız və yalnız sadələvhlükdür. Heç vaxt unutmaq lazım deyil ki, Polyaniçko da Volski kimi M.Qorbaçovun bizim respublikaya göndərmiş olduğu nümayəndəsi idi və yalnız onun tapşırıqlarını yerinə yetirirdi.

SSRİ Ali Soveti Rəyasət heyətinin Dağlıq Qarabağda «xüsusi idarəetmə komitəsinin» yaradılması ilə əlaqədar olan 12 yanvar 1989-cu il tarixli Fərmanına əsasən A.Volskinin dövründə Azərbaycan SSR-in Dağlıq Qarabağ üzərində olan suveren hüquqlarından məhrum edilməsindən istifadə edən ermənilər, Dağlıq Qarabağda qeyri-rəsmi olaraq Moskvanın köməyi və dəstəyi ilə minlərlə döyüşçünü birləşdirən silahlı dəstələrinin yaradılıb yerləşdirilməsinə nail oldular. Bundan sonra, SSRİ Nazirlər Soveti 1990-cı il 22 may tarixdə,

Azərbaycan SSR-nin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti üzərində suveren hüquqlarının «bərpa» ilə əlaqədar 493 sayılı Qərar qəbul etmişdi. Moskva həmin qərarın icrasını Dağlıq Qarabağa rəhbərlik edən, V.Polyaniçkonun sədri olduğu “Respublika Təşkilat Komitəsi”nə tapşırırmışdı. Qərarın icrasının Azərbaycan Respublikası hökumətinə həvalə edilməsi əvəzinə, “Respublika Təşkilat Komitəsi”nə tapşırılması, Azərbaycanın Dağlıq Qarabağ üzərində suveren hüquqlarını bərpa etməsinə qəsdən əngəllər yaratmışdı. Bundan sonra “Respublika Təşkilat Komitəsi”nə rəhbərlik edən V.Polyaniçkonun dövründə ermənilər Dağlıq Qarabağdakı silahlı dəstələrindəki döyüşçülərinin sayını on min nəfərə çatdırmışdılar...

Vaqonlar Xankəndinə keçmədi

Harada olurdumsa, vilayətdəki azərbaycanlıların ağır vəziyyəti ilə Polyaniçkonun məşğul olmadığını deyirdim.

1990-cı ilin avqustunda Polyaniçkonun Xankəndində keçirdiyi müşavirədə respublika hüquq mühafizə orqanlarının rəhbərləri və o cümlədən ermənilər də iştirak edirdi. Onun dəvəti ilə mən də Ağdamdan Xankəndinə gedib, həmin müşavirədə iştirak etdim. İclasda çıxış edib dedim ki, Ermənistandan Dağlıq Qarabağa gələn çoxlu sayda «saqqallılar» orada yerləşdirilir. Onlar Ermənistandan daşınan müasir silahlarla təmin olunur. Lakin Təşkilat Komitəsi bunun qarşısını almaq üçün heç bir tədbir görmür. V.Polyaniçkonun diqqətini azərbaycanlıların onun qəbuluna düşə bilməməsinə cəlb edib, onların da qəbuluna vaxt ayırmasını və problemlərini həll etməsini xahiş etdim.

V.Polyaniçko ona dediyim sözlərdən bərk əsəbiləşib: «Hər kəs öz işi ilə məşğul olsa, hər şey səmərəli olar» - dedi. Sonra da məni, Meşəli kəndində olmağım ilə əlaqədar sorğu-suala tutdu və iradələrini bildirdi.

Gördüm ki, haqlı sözüm bu dəfə də onun xoşuna gəlmədi...

Günlərin birində Ağdamda keçirilən mitinqdə V.Polyaniçko ona etiraz edən kütləni ələ almaq üçün: «Ya vaş, ya vaş» - dedi. V.Polyaniçko ikibaşlı məna kəsb edən «Ya vaş (Mən sizinəm)» dedikdə, azərbaycanlıları razı salmaq və digər tərəfdən «Ya vaş (sakit olun)» mənasında işlətməklə, bundan xəbər tuta biləcək erməniləri narazı salmamaq məqsədi güdürdü...

“1990-cı ilin oktyabr ayında Polyaniçko Azərbaycan Dövlət Universitetində Dağlıq Qarabağla bağlı olan çıxışında vilayətdə onun sayəsində qanunçuluğun tam bərpa olunduğunu, erməni yaraqlılarının vilayətdən çıxarılıb Ermənistan qovulduqlarını və sərhədlərimizin möhkəmləndirildiyini bəyan etdi.

Tədbirdə iştirak edənlərdən vilayətdəki həqiqi vəziyyəti bilənlər olmasına baxmayaraq, onun yalanlarını üzünə deyib, ifşa edən olmadı. Əksinə, onun dediklərini başlarını yelləməklə təsdiq etdilər.

Vəziyyətin belə alındığını görüb, salonda əyləşənlərə Dağlıq Qarabağın həmin günə olan həqiqi vəziyyəti barəsində məlumat verərək, ora kənardan çoxlu sayda döyüşçünün və silah-sursatın gətirildiyini bildirdim. Orada bu cinayətlərin qarşısının alınmadığını, əksinə şərait yaradıldığını dedim.

Həmin tədbirdən bir neçə gün sonra Polyaniçko bu dəfə məni Respublika Həmkarlar İttifaqının əməkdaşı Ələkbər Səfərovla (əvvəllər Gəncə Şəhər İcraiyyə Komitəsinin sədri işləyib) Xankəndinə çağırdı.

Polyaniçkonun yanında olduq. O, Dağlıq Qarabağda gördüyü və görəcəyi işlər barəsində yenə də yalanlar danışmağa başladı. O, çox danışdı və gördü ki, danışığına əhəmiyyət verilmir. Sual etdi ki, Orucov, nə üçün dinmirsən? Mən yenə də ona ermənilərin Rusiya və Ermənistandan silah-sursat daşımalarından və həmin hesaba vilayətdə çoxlu sayda döyüşçüsünü birləşdirən erməni ordusunun yaradılmasından

söz açdım. O, dediklərimin həqiqətə uyğun olmadığını bildirdi.

Uzun söhbətdən sonra, Xankəndinə çağırılmağımızın səbəbini soruşdum. Sözümlü eşitməməzliyə vurub, yaxında olan azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərə getməyə fikrimiz olub-olmamasını soruşdu. Bir şərtlə ki, axşam onunla birlikdə qatarla Bakıya qayıtmalıyıq. Onun bu təklifinə təəccüb etsəm də (çünki o, Dağlıq Qarabağ kəndlərinə gedib azərbaycanlılarla görüşməyi mənə qadağan etmişdi), cavab verdim ki, həmin müddət ərzində yaxında olan Cəmilli kəndində ola bilərik.

Təxminən onun məqsədini başa düşdüm....

Binanın qarşısında onun əvvəlcədən bizim üçün ayırdığı, rus hərbiçisinin idarə etdiyi QAZ-69 markalı avtomaşın gözləyirdi. Avtomaşına əyləşən kimi sürücü maşının benzininin olmamasını söylədi.

Ə.Səfərova dedim ki, Xankəndinin yanacaq doldurma məntəqələrində ermənilər bizə benzin vermirlər, ona görə də Xankəndinin yuxarı hissəsində, əsasən azərbaycanlıların sıx yaşadıkları Kərkicahan məhəlləsinə gedib, daim evində ehtiyat benzinini olan Vidadidən benzin alıb, Cəmilli kəndinə yolumuzu davam etdirək.

Maşını Kərkicahan istiqamətinə sürdürdüm. Elə həmin vaxt Polyaniçkonun oturduğu binanın qarşısında növbə çəkən erməni yaraqlıları köhnə, dövlət nömrə nişanı olmayan «Moskviç-412» markalı avtomaşını arxamızca sürüb, bizdən avtomaşını saxlamağı tələb etdilər.

Xankəndinin mərkəzindən uzaqlaşdıq, Kərkicahan məhəlləsi istiqamətində hərəkət edərkən, çöllükdə maşını saxladığımızı görüb, bizə atəş açdılar. Cavab olaraq mən də onlara atəş açdım. Ermənilər gözdən itdilər.

Kərkicahanın girəcəyində olan Özbəkistan küçəsinə çatdıq. Oradan üzüyuxarı qalxanda gördüm ki, arxamızca gələn həmin maşın üzü Xankəndinə tərəf qayıdır.

Kərkicahanın ilk evinə çatanda, həmişə əlində corab toxuyan, məhəllə sakini Nübar xala ilə rastlaşdıq. Nübar xala mənə dedi ki, bir həftə bundan əvvəl ermənilər onun evini yandırılıblar. Bunu eşidən kimi biz maşından düşüb Nübar xalının təpədə yerləşən evinə qalxdıq. O isə qaldı bizim gəldiyimiz maşının yanında. Gördük ki, həqiqətən də onun evi yandırılıb, bir divarları qalıb.

Ə.Səfərov Nübar xalaya ürək-dirək verərək dedi: «Narahat olmayın, bu yaxın günlərdə evin bərpası üçün beş min rubl yardım etdirərəm». Ə.Səfərovun sözünü yarımçıq kəsən Nübar xala bizə dedi: “Baxın, bu gördüyünüz birinci ev erməni Jorikindir. Siz təpədə evimə baxanda o, sizi görüb həyətdəki telefonu ilə ermənilərə zəng edib dedi ki, Orucov buradadır, tez gəlin”. Nübar xala yenə də üzünü bizə tutub: “Qadanızı alım, tez buradan çıxın gedin, yoxsa qırğın baş verəcək” - dedi.

Fikirləşdim ki, ermənilərin bizə hücumu ilə bağlı Kərkicahan camaatı ayağa qalxacaq, bu da ağır nəticələrə səbəb olacaqdır. Odur ki, Nübar xala ilə vidalaşdıq birbaşa məhəllənin mərkəzində yaşayan Vidadigilə getdik. Orada maşınımıza benzin doldurub, vəziyyətlə bağlı Kərkicahan camaatına heç bir söz demədik. Yalnız Vidadiyə vəziyyəti bildirdim və o da bizimlə getməli oldu.

Oradan Qaybalı yolu ilə Şuşaya istiqamət götürdük. Şuşanın girəcəyində olan benzindoldurma məntəqəsinin yaxınlığındakı taksi dayanacağında avtomaşından düşüb, gəldiyimiz maşının sürücüsünə dedim ki, biz Şuşada qalasız olduq. Vidadiyə Ağdama qayıdacağımızı deyib, gəldiyimiz yolla geri qayıtmalarını tapşırıdım.

Onları geri yola salan kimi, Ə.Səfərovla bir taksiyə əyləşib, Xankəndindən keçib özümüzü Ağdama yetirdik.

Cəmilli kəndinə gedə bilmədik.

Polyaniçko qatarda məndən soruşdu ki, deyəsən Cəmilliyə gedə bilmədin. Cavab verdim ki, getməyə vaxtımız çat-

madı. O, gülümsəyərək istehza ilə: “Eybi yoxdur, gələn dəfə vaxt tapıb gedərsən” - dedi...

Rusiyadan Xankəndinə qatarla ərzaq və tikinti materialları adı ilə silah-sursat göndərildiyini bilən Yevlağın vətənpərvər övladları, həmin vaqonların Yevlax dəmiryol stansiyasından Xankəndinə keçməsinə imkan vermirdilər.

Bu məsələdə mənim fəaliyyətimin olmasını haradansa bilən V.Polyaniçko məni Yevlax dəmiryol stansiyasına çağırırdı. Mən ora gələndə, Ağdam rayon Xalq cəbhəsinin sədri Eldar Bağırov da onun yanında idi.

O, mənə və E.Bağırova müraciət edib dedi ki, Yevlaxdan Xankəndinə buraxılmayan vaqonların göndərilməsinə mane olan halları aradan qaldırmalısınız. Onun bu müraciətinə cavab olaraq təklif etdik ki, bizim iştirakımızla komissiya təşkil edilsin, vaqonların içərisində olan əşyaların faktiki olaraq nədən ibarət olması yoxlanılsın və orada qeyri-qanuni əşyalar tapılmazsa, onların aidiyyəti üzrə Xankəndinə göndərilməsi təmin olunsun.

V.Polyaniçko əsəbləşərək: “Siz mənim vaqonlarda un məhsulları olması sözümlə və sənəddə yazılanlara yox, başqalarının sözümlə inanırsız” - dedi.

Sözün qıyası o, vaqonların yoxlanılmasına icazə vermədi.

E.Bağırov Ağdama, V.Polyaniçko Yevlaxdakı qonaq evinə getdi. Mənə isə dəmiryol stansiyasında qalıb vaqonların Xankəndinə göndərilməsinə maneçilik törədən halların aradan qaldırılmasını tapşırırdı.

Polyaniçko hər yarım saatdan bir səhərədək mənə zəng edib cavab istəyirdi. Ona bildirdim ki, vaqonlar yoxlanılmadan Xankəndinə keçməyəcəkdir.

Sözün qıyası, vaqonların yoxlanılmasına icazə verilmədiyinə görə, onun bu planı baş tutmadı...

Vaqonların Xankəndinə keçməsinə imkan verilmədi...

**«Atdığınız bir gülləyə
on güllə ilə cavab alacaqsınız»**

Şuşa Şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi Mikayıl Gözəlovu yaxşı tanıyırdım. Mikayıl cavan olmasına baxmayaraq, ağıllı və müdrik bir insan idi. O, Şuşa şəhər icraiyyə komitəsinin sədri və sonra da partiya komitəsinin birinci katibi olanda Şuşanın müdafiəsi ilə bağlı çox işlər görmüşdü.

Volski və Polyaniçko M.Gözəlova da qənim kəsilmişdilər.

Ermənilər Ağdam-Şuşa sərnəşin avtobuslarını Ağa körpüsü adlanan ərəzidə silahlardan atəşə tuturdular. M.Gözəlov bununla əlaqədar Xankəndinə gedib, ermənilərə öz sözünü demişdi: «Atdığınız bir gülləyə, on güllə ilə cavab alacaqsınız».

Polyaniçko ona Şuşadan axırıncı dəfə çıxarılan 63 erməni ailəsinin geri qayıtmalarına şərait yaratmasını deyəndə, Mikayıl ona belə cavab vermişdi: «Doğma yurd-yuvasından qovulan bütün azərbaycanlılar nə vaxt öz vətəninə qayıtlarsa, o vaxt ermənilərin də Şuşaya qayıtmalarına şərait yaradılacaqdır».

Axır vaxtlar Polyaniçko ilə onun arasında tez-tez mübahisə baş verirdi. Münasibətləri olduqca gərginləşmişdi.

Ölümündən iki gün əvvəl Mikayıl mənə dedi ki, kabinetinin giriş qapısının aşağı hissəsinə, dünən gecə saat 2-də güllə atıblar. Bunu Polyaniçkodan və onun əlaltılarından başqa heç kim təşkil edə bilməz deyib, kabinetinin giriş qapısındakı güllə dəyən yeri mənə göstərdi.

Mikayıla məsləhət gördüm ki, həddindən artıq ehtiyatlı, ayıq-sayıq və tədbirli olsun. Çox heyf ki...

Düşmən öz işini gördü... Onu qətlə yetirdilər...

Heç bir dövlət Qarabağ işinə qarışmasın

Azərbaycan Respublikasında Prezident İdarə üsulu yarandıqdan sonra, yəni, Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin fəaliyyətinin dayandırılması ilə əlaqədar, Polyaniçkonun tutduğu ikinci katib vəzifəsi də ləğv edildi. Bundan sonra da Polyaniçko torpaqların işğalını başa çatdırmaq məqsədilə, Xalq Cəbhəsi ilə birlikdə respublikada hakimiyyəti zəiflədən və gözdən salan tədbirlərin həyata keçirilməsini davam etdirdi...

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi Siyasət Alıyev xidməti vəzifəsini yerinə yetirərkən Xankəndi şəhərinin mərkəzində ermənilər tərəfindən ona həyatı üçün təhlükəli olan xəsarətlər yetirilmişdi.

Həmin hadisədən bir neçə gün sonra Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru İsmət Qayıbovla vertolyotla Xankəndinə getmişdik. Orada vilayətin məhkəmə-prokurorluq orqanlarının əməkdaşları ilə seminar məşğələsi keçirməli idik. Axır vaxtlar Xankəndinə vertolyotla gedəndə, Kərkicahanda düşərdik. Vertolyotun orada enməsi üçün, yer də müəyyən edilmişdi.

Xankəndinin üstündən uçub, Kərkicahanda vertolyotumuz həmişə düşdüyü meydançaya çatmasına az qalmış qəflədən yerə endi. Vertolyotu idarə edən heyətin komandiri Yavərdən bunun səbəbini soruşduqda, bildirdi ki, ona dərhal yerə enməsi barədə əmr verilmişdir. Dərhal yerə enməsəydi, vertolyotun raketlə vurulacağı haqda xəbərdar edilmişdir.

Vertolyot və onun heyəti Kərkicahanda qaldı. Biz isə Xankəndinin mərkəzinə, Polyaniçkonun oturduğu iqamətgaha yollandıq. O, bizi görəndə tək "əsəbiləşdi". Dedi: "Sizin vertolyotun Dağlıq Qarabağa uçmasına dair Stepanakertə məlumat verilməmişdir. Həmin vertolyotun Ermənistanı məxsus olmasını güman edib, onun raketlə vurulmasını əmr etmişdim. Yaxşı salamat qutardınız"...

Məlumat üçün bildirirəm ki, vertolyotun Xankəndinə uçmasına dair bir qayda olaraq bu dəfə də Bakıdan məlumat verilmişdi.

Xeyli söhbətdən sonra gəlişimizin məqsədini ona bildirdik. O, tədbirin keçirilməsinə etiraz etmədi.

Xankəndinin mərkəzində, Polyaniçkonun oturduğu binanın qonşuluğunda yerləşən vilayət məhkəmə-prokurorluq orqanlarının binasında tədbiri keçirib yenidən Polyaniçkonun yanına qayıtdıq. O, bizi görən kimi dedi ki, Siz tədbir keçirdiyiniz binanı tərk edəndən sonra, iclas keçirdiyiniz salon üz-büz olan binadan, atılan mərmilə darmadağın edilmişdir. Bu gün siz iki dəfə ölümün pəncəsindən xilas oldunuz. *Allah üçüncüsündən qorusun*".

Biz onun otağından çıxıb Kərkicahana qayıtdıq. Vertolyotun heyəti və Ağdama getmək üçün yığışan Kərkicahan camaatı bizi gözləyirdi. Biz camaatı da vertolyota mindirib Ağdam aeroportuna qayıtdıq. Həmin gün İsmət Qayıbovla Bakıya döndük. Bu mənim İ.Qayıbovla Dağlıq Qarabağa ilk və son səfərim oldu.

Həmin gün baş vermiş hər iki hadisə Polyaniçkonun göstərişi ilə təşkil edilmişdi...

Polyaniçko vaxtı ilə SSRİ-nin Əfqanıstandakı Xüsusi Xidmət Orqanlarına rəhbərlik edən əməkdaşlarından biri olmuşdur. Əfqanıstanda müsəlmanların başına gətirdiyi bəlaları Qarabağda azərbaycanlıların da başına gətirirdi. Onunla bir vaxtda Əfqanıstanda işləmiş və sonralar SSRİ Ədliyyə nazirinin müavini olan Mixail Vışinski Polyaniçkodan mənə çox danışmışdı. Deyirdi ki, Polyaniçko olduqca təhlükəli və qorxulu bir adamdır. Özünü ondan qoru. Ondan hər şey gözləmək olar. Səndən çox narazıdır...

1991-ci il oktyabrın 23-dən 26-na kimi Vışinskinin rəhbərliyi ilə müttəfiq respublikaların Ədliyyə nazirləri Fransa dövlətinin dəvəti ilə oranın azad və demokrat hüquqşünaslarının qonağı olduq. Orada da M.Vışinski ilə Polyaniçko haqqında çox söhbətimiz oldu.

Tədbirdə iştirak edən Fransa jurnalistləri Dağlıq Qarabağda yaranmış vəziyyətlə əlaqədar mənə və erməni nazirinə çoxlu suallarla müraciət etdilər. Jurnalistlərin suallarını cavablandıraraq, Ermənistanın Dağlıq Qarabağda bizə qarşı müharibə aparmasını və həmin ərazidə əvvəlki vəziyyətin bərpa edilməsinin Azərbaycan Respublikasının daxili işi olmasını dedim. Məsələyə üçüncü tərəf – başqa dövlətlər qarışarsa, bu işin həllinin uzanacağını və ədalətsiz həll ediləcəyini bildirdim. Yaxşı olar ki, heç bir dövlət bu məsələyə qarışmasın və ermənilərə də dəstək verməsin. Hesab edirəm, Ermənistanın Ədliyyə naziri də bu fikirdədir, - deyib, sözümlü bitirdim.

Jurnalistlər həmin suallarla erməni nazirinə də müraciət etdilər. O da mənim fikrimi əsasən təsdiq etdi və dedi: «Orucov düz deyir. Jurnalistlər iki millət arasında yaranmış məsələni və münasibətləri qızıqdırmasalar, kənardan bu məsələyə qarışanlar olmazsa, hər şey qaydasına düşə bilər»...

Onların killer olmasını sonradan bildim

Qeyd etdiyim kimi, haqqımda olan qadağaya görə vilayətdə ola bilməsəm də, ən çox Ağdamda olurdum. Dağlıq Qarabağ camaatı ilə əlaqə saxlayıb, onlara yardımlar edirdim. Lakin oradakı fəaliyyətim Polyaniçkonun nəzərindən yayınmırdı.

Respublikada mənə qarşı düşmən mövqedə dayanıb, ona xidmət göstərənlər də az deyildi.

1991-ci ilin iyununda Polyaniçkonun Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin bəzi fəalları ilə birlikdə mənə qarşı təşkil etdiyi növbəti sui-qəsdə də baş tutmadı.

Onların Ağdama göndərdikləri üç nəfər adam, bir neçə gün Ağdamda olub, tapşırığı yerinə yetirmək üçün fürsət axtarmışdılar. Onlar mənimlə maraqlandıqda, Ağdam camaatının haqqımda xoş söz demələri killerləri bəd niyyətlərindən

çəkindirilmişdi. Həmin adamlar dəfələrlə Bakıya zəng edib, sifarişi yerinə yetirməkdən imtina etmişdilər. Lakin, Bakıdan onlara qətlə yetirilməyim haqda olan sifarişi icra etmədən geri qayıtmamaları tapşırılmışdı.

Həmin hadisədən üç il keçəndən sonra təsadüfən rastlaşdığım bəstəboylu bir nəfər özünü mənə təqdim edib dedi ki, 1991-ci ilin iyun ayında o, Polyaniçkonun və Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin bəzi fəallarının, qətlə yetirilməyim haqda olan sifarişini yerinə yetirmək məqsədilə iki nəfərlə Ağdam şəhərində olmuşdur. Sifarişlə bağlı olan bütün əhvalatı əvvəldən axıra kimi mənə danışdı.

Onu diqqətlə dinlədikdən sonra xatırladım ki, həqiqətən 1991-ci ilin iyununda gecə yarısı Laçın rayonunun İcra Hakimiyyəti başçısı Xanlar Məmmədovun bir vacib məsələ ilə bağlı telefon zəngini gözləyirdim. Vacib məsələ də ondan ibarət idi ki, ermənilər yük maşınlarında Ermənistandan Gorus-Laçın-Xankəndi yolu ilə Dağlıq Qarabağa hərbi texnika, silah-sursat daşıyırdılar.

Onun qarşısını artıq ala bilməyən laçınlılara məsləhət görmüşdüm ki, məsələ ilə bağlı Polyaniçkonun qəbulunda olub ona şikayət etsinlər ki, tədbir görsün. Onlar heç cürə Polyaniçkonun qəbuluna düşə bilmədilər.

Vəziyyətin belə çıxılmaz olduğunu görüb, 1991-ci ilin may ayında Xankəndinə zəng edib Polyaniçko ilə danışmağa məcbur oldum. Telefonda ona bildirdim ki, A.Volskinin vaxtında da indiki kimi, ermənilər tikinti materialları və ərzaq adı ilə Ermənistandan Dağlıq Qarabağa silah-sursat daşıyırlar. Dedim: “1989-cu ilin may ayı idi. Ermənilərlə rusların silah-sursat və hərbi texnika daşdıqları avtomaşınların qarşısını Laçında kəsib, geri - Ermənistana qayıtmalarını tələb edən azərbaycanlılara qarşı onlar silah işlədib bir neçə nəfərinə müxtəlif dərəcəli bədən xəsarəti yetirmişdilər”.

Polyaniçko ilə telefon söhbətimi davam etdirib, ona həmin baş vermiş hadisə ilə əlaqədar o zaman Laçına getməyimi dedim: «Rayonun birinci katibi Xanlar Məmmədo-

vun Laçın camaatını iclas salonuna toplayıb, onları səbirli olmağa çağırmasını görüb, tribunaya qalxdım. X.Məmmədovun sözünü kəsib, üzümü camaata tutub onlardan mal-qarasını satıb, o hesaba silahlanmalarını, dəstələr yaradıb Gorus-Xankəndi yolunu nəzarətə götürüb, Dağlıq Qarabağa silah daşınmasının qarşısını almalarını tapşırırdım».

Laçın camaatının o vaxtlar ermənilərin həmin cinayətlərinin qarşısını qismən aldıklarını ona söylədim. Sözümlə davam edib, məni sakit dinləyən Polyaniçkoya bildirdim: “Sizə dəfələrlə demişəm və yenə də deyirəm, ermənilər ruslarla birlikdə həmin yolla silah-sursat daşınmasını davam etdirirlər. Bunun qarşısı mütləq alınmalıdır. Əks halda, görünür, yenə də Laçın və Şuşa camaatına bu cinayətlərin qarşısını almaları üçün, müraciət etməli olacam”.

Məni diqqətlə dinləyən Polyaniçko belə cavab verdi: «Dövlət də var, onun rəhbəri və qanunları da var. Görünür, Orucov, sizin deyilən sözlərdən və xəbərdarlıqlardan özünü-zə nəticə çıxarmaq fikriniz yoxdur» - deyib, əsəbi halda telefonun dəstəyini asdı.

Polyaniçko ilə aramda olan həmin telefon söhbətindən bir neçə gün sonra X.Məmmədovla Laçında görüşüb belə qərara gəldik ki, ermənilərin həmin cinayətlərinin qarşısını almaq üçün başqa yollara əl atıb, tədbir görülməlidir. Ondan xahiş etdim ki, həmin məsələ ilə hərtərəfli və ciddi məşğul olub, vəziyyəti mənə bildirsin.

Həmin gecə istəyirdim ki, öyrənim, görüm X.Məmmədov nə edə bildi. Odur ki, X.Məmmədovun zəngini Ağdamın qonaq evinin böyük salonunda gözləyirdim. Bu vaxt salona, hazırda mənimlə söhbət edən bu adam (killer), iki nəfərlə daxil olub, məndən polkovnik İsmayılovu soruşdu. Mən onun sözünü kəsib dedim ki, əvvəla qonaq evində belə bir adam olmayıb, əgər olubsa da, necə bilim ki, o adam hazırda haradadır. Onların uzaq yoldan gəlmələrini güman edib, əyləşib çay içib, çörək yemələrini təklif etdim. “Çox sağ olun, tələsirik” - deyib, qonaq evini tərk etdilər.

Sən demə, onları süfrəyə dəvət etməyim və Ağdam camaatının haqqında onlarla olan müsbət söhbətləri killerləri bəd niyyətindən çəkəndir. Həmin vaxt onların killer olmasını bilməmişdim.

O ki, qaldı X.Məmmədovla o gecəki telefon söhbətimə, killerlər qonaq evini tərk edəndən bir az sonra telefon danışığı baş tutdu. O, bildirdi ki, ermənilər həmin yolla silah-sursat daşımalarını davam etdirirlər. Maşın karvanlarını silahlanmış böyük dəstələr müşaiyət etdiyindən, onlara yaxın düşmək qeyri-mümkündür...

X.Məmmədovla olan həmin söhbətdən sonra yaranmış vəziyyətlə əlaqədar başqa yollara əl atmalı olduq...

Polyaniçko və Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin bəzi fəalları ilə münasibətimin pozulmasına səbəb, onların Azərbaycan xalqına və dövlətinə qarşı etdikləri xəyanətə görə mübarizə aparmağım olmuşdur. Onların bu əməllərinə qarşı ilk gündən olan çıxışlarım yəqin ki, hamının yadındadır.

Beləliklə, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin bəzi fəalları pis əməllərindən, mən də öz doğru əməllərimdən geri çəkilmirdim...

Abdulla Qurbani «Meşəli od içində» kitabında o haqda belə yazır: «Yenə də Ə.Orucovun vilayətdə olmasını Polyaniçkoya xəbər vermişdilər.

Polyaniçko 1990-cı ilin avqustunda Xankəndində keçirdiyi müşavirədə onun da iştirak etməli olmasını bəhanə edib, Ağdama «QAZ-69» markalı maşın göndərmiş və Orucovun təcili Xankəndinə gəlməsini təkidlə tələb etmişdir.

Polyaniçkonun ona qarşı dəfələrlə qurduğu bir çox sui-qəsdən cəsərlə çıxmış Ə.Orucov bu dəfə də ehtiyatı əldən verməmişdi. O, Ağdam şəhərindən çıxanda izlənildiyini hiss etmişdi. Lakin Qarabağın yollarına, fiziki-coğrafi şəraitinə yaxından bələd olduğundan, bu dəfə də Polyaniçkonun planı baş tutmamışdı.

Polyaniçko Xankəndinə gələn Ə.Orucovu sorğu-sual etmişdi:

- Yenə Qarabağda nə gəzirsən?
 - Dost-tanışın xeyir-şərinə gəlmək nə vaxtdan qadağan olunub?
 - Deyirlər, dünən Meşəli kəndində olmusan?
 - Olmuşam.
 - Camaata nə məruzə oxuyurdun?
 - Onlar köməksizdirlər, arxasızdırlar.
- Heç olmasa mənəvi yardıma, qayğıya, təsəlliyyə ehtiyacları var.
- O sənlik deyil. Badara kəndi barədə də söhbətlərin olub.
 - Bəli, Meşəlini ermənilərin çox sayda yaşadıkları Badara kəndi tərəfdən böyük təhlükə gözləyir. Ermənistandan, hətta xaricdən də, son vaxtlar həmin kəndə gələnlər var. Bəs, siz hara baxırsınız? Bir neçə gün qabaq Zori Balayan, SSRİ xalq deputatı Yelena Starovoytova da həmin kənddə olublar.
 - Olmaya, Dağlıq Qarabağda əks-kəşfiyyat işləri sizə həvalə edilib? Bizim xəbərimiz yoxumuş. Mümkünsə açıqla.
 - Bu, mənim vətəndaşlıq borcumdur. Hər bir azərbaycanlının taleyi mənim taleyimdir. Mən qan qardaşlarımla taleyinə biganə qala bilmərəm.
 - Əvvəla hər bir azərbaycanlının yox. Axı, siz bu respublikanın Ədliyyə nazirisiniz. Azərbaycanda yaşayan hər bir rusun da, erməninin də, kürdün də, ləzginin də, talışın da taleyi sən taleyindir.
 - Doğru deyirsiniz. Azərbaycanı özünə Vətən bilən öz namusu kimi bu torpağın namusunu, qeyrətini qoruyan, dərgündə bu torpaq uğrunda ölməyə getməyi belə özünə borc bilən hər bir vətəndaşın da taleyi mənim taleyimdir.
 - Ancaq Dağlıq Qarabağ azərbaycanlılarının taleyi sən daha çox narahat edir.

- Siz deyəndən də çox. Onların taleyi bir teldən asılıdır. Heç kim onların ərizəsini oxumur. Nə Bakıda, nə də ki, Moskvada Qarabağ azərbaycanlılarının səsini eşidən yoxdur.

- Sənin eşitməyin kifayət deyilmi, möhtərəm Ədliyyə Naziri?

- Mən Şuşada və Həsənabadda yerləşdirilmiş dörd mindən artıq Ermənistan qaçqınının oradan çıxarılmasının əleyhinəyəm.

- Bəlkə onları da biz çıxartmışıq?

Bəlkə burda da Polyaniçkonun, Volskinin təqsiri var. «A balam, özünüzkülər belə məsləhət biliblər.»

Sapı özümüzdən olan baltaların təhriki ilə Qarabağda ağalıq edən Sovet imperiyası nümayəndələrinin Ə.Orucova qarşı diqqət və nəzarəti artırdı. Hər sözünə, hər addımına, hər hərəkətinə nəzarət qoyulurdu, onu millətçi damğası ilə damğalamağa çalışırdılar. Lakin o, həvəsdən düşmədi. Əhəlinin torpağa, yurda möhkəm bağlanması üçün, tikinti-abadlıq işlərinin aparılmasına, yeni iş yerlərinin açılmasına, əhəliyə torpaq sahələrinin verilməsinə nail oldu. Xocalıda 49, Malıbəylidə 18 fin evinin quraşdırılmasını təşkil etdi. Hətta qanunsuz torpaq tutma haqqında olan, Azərbaycan SSR Cinayət Məcəlləsindən 162-ci maddəsinin çıxarılmasına nail oldu. Bununla da, vilayətdə yaşayan azərbaycanlıların və respublikamıza pənah gətirmiş qaçqınların vilayətdə özlərinə ev-əşik tikmələrinə şərait yaratdı. Bundan əlavə, oradakı kəndlərdə məktəblər, sexlər, fabriklər, kitabxanalar və yaşayış evləri inşa olundu.

Əlisaab müəllim yalnız iki-üç ayda bir kərə vaxt tapıb evinə baş çəkə bilirdi. Onda da ki, «QAZ-31»-də gəzməyi özünə sığışdırmırdı. Ona elə gəlirdi ki, hər şey onu məzəmmət edir – xalı-xalçalı kabinet də, nazir kreslosu da, pərdəli «Volqa»da, rahat oturacaqlar da. Tez də qayıdırdı Qarabağa.

Əziz oxucu, sənə qəribə gəlməsin ki, nazir haqqında belə canfəşanlıqla danışırım. Yox, həmin şəxs bu gün nazir kreslosunda əyləşməyib. Onu Dağlıq Qarabağın kiçikdən tut-

muş böyüyə kimi hamı özünün köməyi, arxası, ağsaqqalı kimi tanıyıb. Qapısını döydüyüm hər bir qaçqın ailəsi, şəhid ailəsi onu əzizləri kimi yada salıb, «Dünya durduqca dursun», «Allah onun zəhmətini yerdə qoymasın» və s. deyiblər. Hətta Yevlax şəhərində məskunlaşmış kərkicahanlı Nübar xalanın görüşünə Əlisaab müəllimlə gedəndə, yazıq arvadın onu qucaqlayaraq «Oğlum, gəlişinlə Kərkicahanın qoxusunu gətirdin mənim bu qaçqın komama» sözlərini öz qulaqlarımla eşitmişəm.

Ə. Orucov 1988-1992-ci illərdə Ali Sovetin sessiyalarından tutmuş, Nazirlər Sovetinin, MK-nın və Prezident Aparatının yığıncaqlarınadək car çəkirdi ki, kömək edin, Qarabağın hər şeyə ehtiyacı var. Qarabağa gün ağlayın. Lakin sapı özümüzədən olan baltalar onun haqq səsini susdurmağa çalışırdılar. Lakin o, susmur, Dağlıq Qarabağın, hətta o vaxt heç kimin belə ağına gəlməyən, alınmaz qalamızın - Şuşamızın harayını dünyaya çatdırırdı.

Böyük rəşadət və igidliklər göstərərək Meşəlidə qəhrəmancasına şəhid olmuş Allahverdi Novruz oğlunun cibindən çıxmış, «Şuşa» qəzetinin 28 noyabr 1989-cu il tarixli nömrəsi qarşımdadır. Həmin qəzeti güllə dəlib keçmişdir. Qəzetin dördüncü səhifəsində bir şeir diqqətimi çəkdi. Həmin şeiri şair Ənvər Əhməd Əlisaab Orucova ithaf etmişdir.

Oğullar yurdunda qayalaşanda

*Gəzdirib köksündə o qeyrət gözü,
Qeyrətli oğulun özü qılncdır!
Qeyrətsiz oğulun qarovdır gözü,
Qeyrətli oğulun sözü qılncdır!*

*Kişinin qanında olanda qeyrət,
Vətən, Vətən deyər ürəyi, canı.
Onun tək cürətli oğullar əlbət,
Qaldırar köksündə Azərbaycanı!*

*Yaralı quş kimi düşmək istədi,
Soyuq nəfəslərdən üşüyən yarpaq.
Qarabağ sözünü o elə dedi,
Ayağı altında od aldu torpaq!*

*Olmasa qəlbində eşqi, təpəri,
Kişinin qeyrəti korşalar, itər,
Qeyrətli oğullar düşmən çəpəri,
Qeyrətsiz oğullar qanqal tək bitər!*

*O, gül tək qoxlayıb hər yurd daşını,
Düşəndə dağlarda dumana, sisə,
Çoxları qoltuğa soxub başını,
Bakıda burnunu verirdi hisə!*

*Kişi qəzəb-qəzəb tezdən doğular,
Səbri, köksü altda aşıb-daşanda,
Torpaq da, Vətən də ürəkli olar,
Oğullar yurdunda qayalaşanda!*

Əlisaab müəllimlə əlaqədar yazılmış bir neçə hadisə və epizod diqqətimi cəlb edir.

“Yeni fikir” qəzetinin 1989-cu il 7-ci sayında Müsəllim Həsənov yazır: “Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti – bu “Qaynar nöqtə” Əlisaab Orucovdan nazirdən çox, bir vətəndaş kimi, xalqımızın övladı kimi işləməyi tələb edib. Beləcə, nazir vilayəti kəndbəkənd gəzib adamların dərd-sərini dinləməli olub, ekstremal vəziyyətdə təxirəsalınmaz qərarlar qəbul edib. Bəzən azərbaycanlılar yaşayan ucqar kəndlərə gedib axşamtərəfi gülləbarana düşüb, kənddə gecələməli olub. Bəzən erməni quldurları ilə üz-üzə gəlib, xalqın ağır günündə dərdliyə həyan olub, sözünü eşidib.

Ən əsas məqsədi və vəzifəsi isə o olub ki, vilayətin əhalisinin Azərbaycan kəndlərini tərk etmələrinin qarşısı alınsın”...

“Yeni fikir” qəzeti, 1989-cu il

“Azərbaycan gəncləri” qəzetinin 23 noyabr 1989-cu il tarixli sayında hörmətli şairimiz Famil Mehdi Vilayətin Meşəli kəndində, kapron yolka hazırlanan sexin açılmasından və oranın kənd camaatının qonaqpərvərliyindən yazmışdır. O yazır ki, Ə.Orucovun bu ağır vaxtlarda yurdsuz-yuvasız insanlara öz torpağında təhqir olunmuş, alçaldılmış adamlara göstərdiyi qayğı əsl vətəndaşlıq, qeyrət nümunəsidir və unudulan deyildir. Yol yoldaşlarımı heyrləndirən bir də o idi ki, Əlisaab müəllim bu kəndlərdə uşaqdan-böyüyə kimi hamısının adını əzbərdən bilir. Hamı onunla ən doğma adamı kimi görüşür”...

**“Azərbaycan gəncləri” qəzeti,
23 noyabr 1989-cu il**

Yelena Starovoytova iki saat Xankəndinin hərbi komendaturasında saxlandı

V.Polyançko məni millətçi adlandıraraq dəfələrlə SSRİ Ədliyyə Nazirliyinə yerimə təyin olunması üçün öz namizədini göndərmiş, razılıq istəmişdi. Lakin bu razılığı əldə edə bilməmişdi.

Vəziyyətin belə yarandığını görən V.Polyaniçko başqa hiyləyə əl atdı. O, 1990-cı ilin avqust ayında məndən aşağıda qeyd olunan məzmununda məktub aldı: “3 aprel 1990-cı il tarixli “Fövqəladə vəziyyət” haqqında olan qanuna görə, «Respublika Təşkilat Komitəsi»nin sədrinin razılığı olmadan, respublikamızdan kənarında yaşayan heç bir vətəndaş vəzifəsindən asılı olmayaraq, o cümlədən, SSRİ Ali Sovetinin deputatları Dağlıq Qarabağa səfər edə bilməz. Bu qanuna tabe olmayanlar inzibati qaydada məsuliyyət daşımaqla, Dağlıq Qarabağdan dərhal uzaqlaşdırılmalıdır”.

Hesab etdim ki, belə bir məktubu o, məndən işin xeyrinə alır. Sən demə, məktubu əleyhimə istifadə etmək üçün almış. O, həmin məktubdan yalnız Xankəndinə səfər edən SSRİ-nin xalq deputatı Yelena Starovoytovaya qarşı istifadə

edərək, onu Xankəndi aeroportunun hərbi komendaturasında iki saatdan artıq saxlatdırdıqdan sonra Dağlıq Qarabağ ərazisini tərk etməyə məcbur etmişdi. Y.Starovoytova mənim məktubumu qanunsuz hesab edərək, məndən SSRİ Ədliyyə naziri B.Yakovlevə və SSRİ-nin Baş Prokuroru A.Suxarevə şikayət etmiş və bu barədə mətbuatda da əleyhimə çıxış etmişdi. Həqiqətən məktubuma irad tutmağa əsas var idi.

Bu hadisədən hələ xeyli əvvəl Moskvada olarkən Dağlıq Qarabağda yaranmış vəziyyətlə əlaqədar ayrı-ayrılıqda B.Yakovlev və A.Suxarevlə görüşüb, onlardan bizim Dağlıq Qarabağla bağlı olan haqlı mövqeyimizi yeri gəldikdə müdafiə etmələrini xahiş etmişdim.

Məktub məsələsindən sonra, növbəti dəfə Moskvada olarkən B.Yakovlev və A.Suxarevlə görüşdükdə onlar Y.Starovoytovanın məndən şikayət etməsini bildirib, hərəkətlərimdə olduqca ehtiyatlı olmağı məsləhət bildilər...

Mətləbdən uzaqlaşmayaraq, qayıdaq A.Qurbaninin “Meşəli od içində” əsərində söhbət gedən əsas hadisələrə. A.Qurbaninin həmin əsərinin baş qəhrəmanı olan 18 yaşlı Baratin əfsanəvi igidlikləri adamı heyrətə gətirir.

Bu qəhrəman bu gün də bizimlə yaşayan, həyatın hər ağrı-acısına mətanətlə sinə gərən eloğlumuzdur. Ata-anasını, bacılarını, qardaşı Allahverdini erməni quldurları vəhşicəsinə qətlə yetirsələr də Barat yenə də mübarizdir. Düşmən qarşısında öz dəyanətini, iradəsini itirmir.

Cəsarəti və iradəsi sayəsində ölümün pəncəsindən xilas olur.

“Belə ki, 23 dekabr 1991-ci ildə Meşəli kəndinə hücumu keçən bir neçə erməni döyüşçüsünü qətlə yetirən Barat patronu qurtarır deyə, ermənilərə qarşı vuruşduğu otaqdan çölə çıxır və cəld sırtqlısının sağ cibindəki axırıncı qumbaranı çıxarıb, pəyədə dayanan quldurların komasına tərəf atır.

Ölənələr, yaralananlar bir-birinə qarışırlar. Quldurlar ona neçə dəfə atəş açsalar da, hec biri onların qarşısında mişen kimi dayanmış Barata dəymir.

Qonşu Badara kəndinin sakini Armaisin əmri ilə atəş dayandırılır: - Öldürməyin! O bizə diri lazımdır. O, Novruzun oğludur. Onun dərisini şairləri Nəsimi kimi soyaçağıq.

Armais avtomatının qundağı ilə Baratın boynunun ardından ilişirdi.

- Ara, Rubeni sən öldürmüşən?

- Yox!

- Onda atan öldürüb?

- Yox!

- Bəlkə qardaşın öldürüb?

- Xeyr!

- Nə fərqi var, siz öldürmüşünüz?

- Xəbərim yoxdur.

- Evdə yenə adam var?

- Var, çox.

- Onların da külünü göyə sovuraçağıq.

- Bəs Orucov hardadır?

- Orucov kimdir?

- Özünü tülkülüyə qoyma. Arxalandığımız Orucovu deyirəm. Ara, gördün də onu necə Dağlıq Qarabağdan uçurduq. Bəs necə? Polyaniçko da öz adamımızdır.

- Bu gün də Orucova arxalanırıq.

- Ara, qorxma, arxanızın da axırına çox qalmayıb. Bakıda da adamlarımız yaxşıca işləyirlər. Hələ de görüm, qardaşın hardadır?

- Bilmirəm.

- Gəl düzünü de.

- Dedim ki, bilmirəm.

- Bu gün onu gözlərinin qabağında doğrayıb kabab edəcəyik. Qardaş ətinin şaşlıqının özgə ləzzəti olur.

Bir azdan sahibsiz qalan evləri qarət edən ermənilər oradan əlidolu çıxdılar. Orada olan Ernest adlı erməniyə tap-

şırıldı ki, Baratı arı fermasının gölünün yanına aparsın. Ratsiya ilə xəbər veriblər ki, maşınlar oraya gəlsin...Yolda Barat qaçmaq istəyir, lakin qaçmağa fürsət tapa bilmir.

Artıq gölün yanına yığışan maşınlar gözləyirdi. Qarət olunmuş əşyaları maşınlara yüklədilər. Orada olanların hamısı kefli idi. Maqnitofonun səsi aləmə yayılmışdı. Rus əsgərləri də yeyib-içir, oynayırdılar. Saqqallı sürücü ona tərəf irəli gəldi:

- Ara, bu kimdir?

- Musurmandır.

- Şan vorti, burada nə gəzirsən?

- Öz kəndimdir də.

- Nə öz kəndin? Ara, Qarabağ kimindir?

- Bizim.

- Şuşa kimindir?

- Bizim.

- Ağdam, Laçın...

- Bizimdir, bizim!

- Xa-xa-xa! Ala bax, budur sizinki, - deyə sürücü dirseyini göstərdi. O, maşının üstünə qalxdı ki, kəndir versin, Baratın ayağını bağlasınlar.

Qayanın başında oturmuş “boyeviklər” Baratı ələ salırdılar. Bu vaxt bir “boyevik” təzə boşaltdığı araq butulkasını Barata sarı tullayanda o, yavaş-yavaş qolları bağlı vəziyyətdə geriye çəkilir və özünü sıldırımlı 15-16 metrlik qayadan atır, yumalanıb, küləyin yığıdığı qar topasının üstünə düşür. Oradan qonşu Qaragav kəndinin meşəsinə qaçır və meşəyə çataçatda görür ki, sıırıqlısının çiyini alışıdı. Dərhal çiyinini ağaca sürterek odunu söndürür və yenə də qaçmağa üz qoyur. Meşəyə az qalmış sola dönür, görsün onu güllə-borana tutan “boyeviklər” yenə də arxasınca gəlirlərmi. Elə bu vaxt sol tərəfdən atılan işıq saçan güllə sifətini dəlib keçir. Özünü çətinliklə meşəyə salır. Kömür quyusu daldalanmaq üçün ən etibarlı yer idi.

Qardaşı Allahverdinin dalınca Meşəli kəndinə doğru gedir. Aralıda ermənilərin olmasını görüb, yenə də Qaragav kəndinə üz tutur və kənddən 500 metr aşağıda, sağ qalan Meşəli camaatı ilə qarşılaşır. Bacıları Familəylə Zabiləni də burada görəndə sevinir. Sevinir ki, heç olmasa, iki bacısı sağ qalıb. Onun xəbəri yox idi ki, qardaşı Allahverdi də bir az bundan əvvəl şəhid olmuşdur. Artıq Baratgil Qaragav kəndindədirlər.

Meşəlinin üstünü tüstü-duman bürümüşdü”...

Nahaq qan yerdə qalmaz

Əsgəran rayonunun Meşəli kəndində o vaxtlar baş vermiş hadisələri xatırlayan Kərim Orucovun söhbətlərindən: «Mən o vaxtlar, ermənilərin gizli və yarı aşkar azərbaycanlıları doğma vətənləri olan Qarabağdan sıxışdırıb çıxartmaq istədikləri bir dövrdə, Rusiyanın Tümen şəhərindəki Ali hərbi məktəbdə təhsil alırdım. İldə iki dəfə məzuniyyətdə olub, vətənə gəlirdim. Məzuniyyətdə olduğum vaxtlar bu hadisələrin həm şahidi olurdu, həm də ki, yaxınlarımdan, xüsusən də atamdan o haqda eşidirdim.

Atam ermənilərin həmişə bizim çörəyimizi yeyib, sonra bizə güllə atdıqlarını deyirdi. Hələ bu hadisələrdən xeyli əvvəl, 1985-86-cı illərdən başlayaraq ermənilərin demokratiya pərdəsi altında gizli işlər görmələrini, pul yığdıqlarını deyir, onların Qarabağda nəşə, bir iş törədəcəklərini bildirirdi. Bunun səbəbini o, Qarabağ ermənilərinin son vaxtlar çox pullanmalarında və ölkədə (SSRİ-də) yaranmış ermənipərəst mövqeyin artmasında görürdü.

Bizim aramızda Dağlıq Qarabağla bağlı söhbətlərimiz, müzakirələrimiz çox olurdu. Bu söhbətlər bir gənc, gələcəyin zabiti kimi mənə, eləcə də qardaşlarımdan vətənpərvər ruhda böyüməyimizə çox kömək edirdi.

Atam dünyagörüşlü bir insan olmaqla yanaşı, az-çox siyasi gedişləri izlədiyindən, vəziyyətin olduqca çətin olaca-

ğını qabaqcadan hiss edirdi, lakin işin bu yerə gəlib çıxacağına heç ağına belə gətirməzdi. O, deyirdi ki, erməniləri pul yoldan çıxarıb, ancaq nəticədə onlar heç nə əldə edə bilməyəcəklər...

Mən ilk dəfə, haqqında çox eşitdiyim, ancaq üzünü görmədiyim Əlisaab müəllimi 1988-ci ilin avqust ayında atam Miryusif Əsgəran rayonunun Meşəli kəndində şəhid olduqdan sonra, doğma kəndimiz olan Laçın rayonunun Fərraş kəndində keçirilən yas mərasimində gördüm. Mən onda məzuniyyətdə idim.

Atam Meşəli kəndində ermənilərlə olan qeyri-bərabər döyüşdə, patronu qurtardıqdan sonra yaralı vəziyyətdə düşmənin əlinə keçmişdir. Ermənilər işgəncə verməklə onu öldürmüşdülər.

Onun meyidinin ermənilərdən alınmasında qohumlarımız və bir çox vətənpərvər insan kimi, Əlisaab müəllimin də böyük rolu olmuşdu. Atamın meyidini iki gündən sonra kəndimizə gətirdilər və orada dəfn etdik.

Orada Əlisaab müəllim çox ürək yanğısı ilə çıxış etdi və üzünü Məlik babama tutub: “Miryusifin qanı yerdə qalmamalıdır, onun qisası qısa bir müddət ərzində alınmalıdır. Düşmənlərimiz bilsinlər ki, nahaq qan yerdə qalmır” - dedi.

Məlik babam da öz növbəsində Əlisaab müəllimə söz verdi ki, Miryusifin qisası onun qırx mərasiminə qədər alınacaqdır.

Əlisaab müəllim kənd camaatına və yasda iştirak edən Laçın, Şuşa, Xocalı, Ağdam və digər bölgələrin əhalisinə müraciət edərək, ölkə rəhbərliyinə arxayın olmamağı, torpaqların müdafiəsi ilə özlərinin məşğul olmalarını tövsiyə etdi. O, ölkə rəhbərliyinə arxalanmayın, dedikdə, camaatı göydə Allaha, yerdə isə öz vətənpərvər oğullarına arxalanmağa çağırırdı. Onun əsas ideyası, yerlərdə yerli camaatdan kiçik partizan dəstələri yaratmaq, düşməndə qorxu və vahimə yaradıb, onları torpaqlarımızdan uzaqlaşdırmaq məqsədinə xidmət edirdi. Çünki, o dövrdə açıq hücumla keçmək

mümkün deyildi. Ona görə ki, Qarabağda yerləşdirilən Sovet qoşunları və ölkə rəhbərləri buna imkan vermirdi...

Məlik babam Əlisaab müəllimə atamın qisasını alacağına söz verdiyinə görə, bu işə hazırlaşmağa başladı. Qohumların çoxu və eləcə də biz bu işdə iştirak etmək istəyimizi ona bildirsək də, babam buna razılıq vermədi.

Nəhayət, babamla bərabər bu tədbiri həyata keçirmək üçün, babamın əmisi oğlu Səfəralı Sevdimalı oğlu Novruzov (Ağdam rayonunda yaşayırdı), atamın dostu – əslən laçınlı olan və o vaxt Ağdamın Əhmədavar kəndində yaşayan Tapdıq əmi (el arasında ona uzun Tapdıq deyirdilər), atamın əmisi nəvəsi – Meşəli kəndində yaşayan Əli Mürsəl oğlu Mehrəliyevin iştirak etmələri qərara alındı.

Əməliyyat Əlisaab müəllimin dediyi kimi, olduqca gizli saxlanılmalı idi. Çünki heç kimə bu məsələdə etibar etmək olmazdı.

Məlik babam danışdı: «Bu qisası həyata keçirmək üçün, ermənilərin Meşəli kəndinin qonşuluğunda sıx yaşadıkları ən böyük kəndi olan Badara kəndinə getməyi planlaşdırırdı. Əli Meşəlidən olduğundan həmin ərazini və həmçinin, o kəndin adamlarını yaxşı tanıyırdı.

Bizim hansısa yoldan keçən erməninini öldürmək fikrimiz yox idi. Biz, ermənilərin torpaqlarımızı işğal etməkdə onlara yol göstərən və rəhbərlik edənlərdən biri, Badarada yaşayan ermənilərin xüsusi hörmət bəslədiyi və Miryusifin ölümündə bilavasitə əli olan badaralı Rubeni axtarırdıq ki, alınan qisas Miryusifin adına və ruhuna layiq olsun. Ona görə də Badara kəndi ətrafında bir neçə gün pusquda durub, onu gözlədik. Gözlədiyimiz məqam gəlib yetişdi. Gördük, o tərəfdən iki silahlı atlı gəlir. Əli tez işarə verdi ki, - axtardığımız adam gəlir, - deyib, yekəpər Rubeni bizə göstərdi. (*Bu, Armaisın Baratdan soruşduğu həmin Ruben idi – red.*)

Məqamı əldən vermək olmazdı. Qisas hissi bizi daha da ruhlandırır, neçə gündür gözləməyimizə baxmayaraq, bizi təmkinli olmağa çağırırdı. Belə qərara aldığımız ki, mən yaxşı

güllə atdığımdan (1917-ci ildə ermənilərin böyük Ordusunu Laçının Zabux dərəsi adlanan ərəzidə məhv etmiş Soltan bəylə çiyin-çiyinə vuruşan və onun sərkərdələrindən biri olan «Gülləçi» Xanəlinin oğlu Məlikin gülləsi boşa çıxıb bilməzdi) Rubeni, o biri erməni isə yoldaşlarım atsın. Elə də etdik. Ermənilər həmin an təhlükəni hiss etdilər. Əllərini silahlarına atar-atmaz, mən Rubeni sinəsindən əlimdəki beşatılan ilə nişan aldım və sərrast atəşlə onu vurub yerə sərdim. O biri erməni də yanımdakılar vurdular. Mənim ürəyim soyumadı və həm də dəqiq olsun deyə, onların Miryusifin vurduğu yerdən – Rubenin sinəsinə bir güllə də vurdum. Sonra biz onların atlarına minib oradan uzaqlaşdıq. Çünki artıq orada qalmaq olmazdı. Biz hadisə yerindən xeyli uzaqlaşdıqdan sonra ermənilərin Badara kəndində yerləşən Sovet qoşunlarının texnikalarının ora gəldiyini gördük. Onlar dağa tərəf xeyli irəliləyərək atəş açıdırsa da, yerimizi dəqiq bilmədiklərinə görə, bizi vura bilmədilər və biz Miryusifin qisasını alıb, sağ-salamat kəndə qayıtdıq»...

Məlik babam dünyasını dəyişən günədək (27 iyun 2006-cı ildə vəfat edib) elə hey Əlisaab müəllimin necə böyük ürək sahibi olmasından, xalqın adamı olmasından, qoçaqlığından heyrətamizliklə danışır.

Məlik babam söyləyirdi: «Miryusifin qisasını alandan bir neçə gün sonra Bakıya getdim. Əlisaab müəllimlə görüşmək üçün onun işlədiyi Ədliyyə Nazirliyinə yollandım. Qəbul otağındakı işçisinə onunla görüşmək istədiyimi bildirdim. Çox çəkmədi ki, məni Əlisaab müəllimin otağına dəvət etdilər. O, ayağa qalxıb böyük hörmətlə məni qarşıladı. Xeyli söhbətdən sonra, məndən Miryusifin qanını necə almağımı danışmağı xahiş etdi. Mən də ona hadisəni əvvəldən axıra kimi danışdım. O, Miryusifin qanı yerdə qalmadığına görə o qədər sevindi ki, hətta sevincdən gözləri yaşardı. O, mənim nə çətinliyimin olması ilə maraqlandı. Bakıda qalacaq yerimin olub-olmamasını soruşdu. Mən isə ona, heç bir narahatçılığın olmadığını və qalacaq yerimin olduğunu bildirdim.

Sonra o, sürücüsünə tapşırırdı ki, mənə hara lazımdır ora çatdırırsın. Biz sağollaşmış ayrılıqda da o, mənə minnətdarlığını bildirdi. Elə bil qisası alınan mənim yox, onun əzizi idi. Sonra Əlisaab müəllim Miryusifin qırxına gələndə, ona həmin hadisəni təkrarən danışdım»...

Məlik babam danışdı ki, 1992-ci ilin fevral ayında Fərraş kəndindən bir neçə nəfərlə yığılıb Şuşaya Rəhim Qaziyevin yanına silah istəməyə gediblərmiş. İstəyirlərmiş ki, ondan 4-5 avtomat silahı alıb, kəndin müdafiəsini qursunlar. Rəhim Qaziyev isə onlara deyib: «Ağsaqqal, narahat olma, bu yaxınlarda bir bomba gətirəcəyəm ki, bütün erməniləri qırsın». Bu adla onlara silah vermədən, əliboş yola salmışdı.

Babam həmişə onun sözlərini xatırlayır: «Rəhim Qaziyevin atdığı bomba bizimkiləri tanıyır deyər, ancaq erməniləri qıracaq» - söyləyərək, istehza ilə gülürdü.

Mənim heç yadımdan çıxmaz, qardaşım Rafiqin indiki Neft Akademiyasında oxuyarkən, onun «leytenant Şmidt» adına zavoda işə düzəlməsi, zavodun yataqxanasında yerləşməsi və pasport qeydiyyatına düşməsi üçün şəxsən zavod rəhbərliyindən Əlisaab müəllimin xahiş etməsi, sonradan da Rafiqin təhsili ilə mütəmadi maraqlanması, onun necə qayğıkeş insan olmasından, bizim ailəyə qarşı xoş münasibətindən xəbər verirdi. Onun belə münasibəti tək bizim ailədə yox, bizim kimi minlərlə ailədə hiss olunurdu. Bir çoxları Əlisaab müəllimin bizim ailəyə etdiyi köməkliyə görə elə bilirdilər ki, o, bizim doğma əmimizdir.

Yadımdadır, 1989-cu ilin avqust ayında atamın ölümünün birinci ildönümündə də Əlisaab müəllim və onunla birlikdə o vaxtlar Laçın rayon partiya komitəsinin birinci katibi işləyən Xanlar Məmmədov, rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri Səlim Səlimov, hazırda Azərbaycan Respublikasının Daxili İşlər naziri işləyən Ramil Usubov və digər ziyalılar vertolyotla bizə gəldilər. Başsağlığı verib yaşayışımızla maraqlandılar. Bizə həm mənəvi, həm də maddi köməklik göstər-

dilər. Sonralar da, Əlisaab müəllim bizi tək buraxmadı, vəziyyətimizlə maraqlandı, həmişə bizə dəstək oldu...

Həmin ərəfədə ermənilərin «boyevik»lə dolu olan «YAK-40» təyyarəsi Fərraş kəndinin üzərindəki Qırxqız dağının zirvəsində, dumanlı, çənli bir gündə qayaya dəyərək, qəzaya uğramışdı.

Əlisaab müəllimlə Fərraş kəndi sakinlərindən bir dəstə adam atlara minib təyyarənin qəzaya uğradığı yerə qalxdı. Təyyarənin yalnız quyruq hissəsi Qırxqız dağının Fərraş kəndi tərəfindəki zirvəsində qalmışdı. Digər hissəsi meyidlərlə birlikdə Qırxqızın o biri tərəfinə, Dağlıq Qarabağın Əsgəran rayonunun Meşəli kəndi ərazisinə düşmüşdü”...

V.Polyaniçkonun iç üzü açıldı

Rusiya Dumasının deputatları o zamanlar tez-tez Dağlıq Qarabağa və Şaumyan (kənd) (indiki Ağcakənd)) rayonuna gələrək, ermənilərlə görüşlər keçirir və onların əsassız torpaq iddialarını hər yerdə təbliğ edirdilər.

1991-ci ilin yayında Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin növbəti sessiyası keçirilirdi. Sessiyanın gedişində elan olundu ki, Rusiya Dumasının deputatı Respublikaya məlumat vermədən, bu dəfə Goranboy rayonunun azərbaycanlıları ilə görüşlər keçirməkdədir. Təcili Goranboya gedib, onun Respublikanın Ali Sovetinə dəvət olunması haqda bizə tapşırıq verildi.

Respublika Ali Sovetinin deputatları Araz Əlizadəni, Qurban Namazəliyevi, Əsgər Məmmədovu və mənə Ali Sovetin yaxınlığında, Badamdar yolunun üstündəki meydançada hərbi vertolyot gözləyirdi.

İclası yarımçıq tərk edib, oradan vertolyota oturub, Goranboya yollandıq. Bir müddət uçandan sonra vertolyotun heyət komandiri N.Solovyov bildirdi ki, Ermənistanı məxsus olan bir vertolyot erməni silahlı dəstələri üçün gətirdiyi silahları oradakı təpənin aşağı hissəsində boşaltmaqdadır. O,

Ağcakənd rayonunun Goranboy ilə sərhəddəki təpədə olan, səngərin yanındakı vertolyotu bizə göstərib dedi: “Əmr verilsə, həmin vertolyotu məhv edə bilərəm”. Mən xidməti vəsiqəmi ona təqdim edib əmr etdim: «Düşmən vertolyotunu təxirə salınmadan məhv edin».

N.Solovyov dedi ki, ona səngərlərin üzərindən uçmasına razılıq verilməlidir ki, oradakı düşmən vertolyotunu vura bilsin. Biz razılıq verdik.

Səngərlərin üzərindən vertolyotun uçması hamımızın həyatı üçün təhlükəli idi. Vertolyotu səngərlərdəki düşmən döyüşçüləri vura bilərdi.

Bundan sonra N.Solovyov tələb olunan hündürlüyü əldə edib, düşmənin səngərləri üzərindən uçub, ərazini bir dəfə dövr etdi. İkinci dəfə düşmən vertolyotu olan istiqamətə uçduqda, yerdən ona verilən əmrə əsasən oradan uzaqlaşdı, öz marşrutu ilə uçuşunu davam etdirdi. O, cəbhə xəttindən uzaqlaşdı Goranboyun həmin rusiyalı deputat olan kənddə yerə endi.

Komandirdən nə baş verdiyini soruşdum.

Cavab verdi ki, sizdən də vəzifədə böyük olan, Polyaniçkonun göstərişi ilə verilən əmri yerinə yetirməli oldum...

Polyaniçkonun bu hərəkəti, növbəti dəfə də onun iç üzünü açdı.

Rusiyalı deputatı Goranboydan vertolyotla Bakıya gətirib Ali Sovetin rəhbərliyinə təqdim etdik...

Bu hadisədən bir neçə gün sonra növbəti dəfə Goranboya getmişdim. Əslində, orada tez-tez olurdum. Məlumat üçün bildirim ki, Goranboy rayonunun Manaşir, Erkeç və Buzluq kəndləri istiqamətindən ermənilərin Goranboya, Göygölə və Gəncəyə hər an təhlükəsi gözlənilirdi. Həmin kəndlərdə ağır şəraitdə keçirilən döyüşlərdə həmişə bizim döyüşçülərimiz üstünlük əldə edirdilər. Orada döyüşən ermənilərə daim kənardan köməklik olunurdu.

1990-cı il yanvarın 13-də Ermənistanı məxsus olan vertolyot Goranboyun Todan kəndi üzərindən uçub atəş aç-

araq üç nəfər Gəncə sakinini və 1 nəfər Todan kənd sakinini (kolxozun sədrini) qətlə yetirmişdi.

SSRİ və Ermənistan SSR-nin rəhbərliyi Dağlıq Qarabağın ərazisini işğal edəcəklərini qabaqcadan bildiyinə görə, Respublikamızın Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətindən kənarda, yəni, Azərbaycan Respublikasının digər bölgələrində yaşayan erməni əhalisini 1988-1990-cı illər ərzində Azərbaycandan sağ-salamat köçürdülər. O vaxt Gəncə şəhərində olmuş SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının komandanı Şatalin, Ermənistan SSR-nin Daxili İşlər naziri Vardanyan Xanlar (Göygöl) rayonunun Çaykənd, Kamo və Azad kəndlərində məskunlaşmış ermənilərin köçürülməsini təşkil etdilər. Azərbaycanın digər regionlarında yaşayan ermənilərin də sağ-salamat ərazimizdən köçüb getmələrinə Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəalları köməklik edirdilər...

Beləliklə, öz doğma yurdlarından və torpaqlarından ermənilər tərəfindən zorla qovulub çıxarılan azərbaycanlılardan fərqli olaraq, respublikamızı könüllü tərk edən ermənilərin köçüb getmələrinə şərait yaradanlar, onların zorla qovulmalarına dair yalanlar yaymaqla, ermənilərin mənafeyinə xidmət edirdilər. Hazırda on minlərlə erməni əhalisinin respublikamızda qalıb yaşaması, deyilənləri əyani surətdə tam təsdiq edir...

O vaxt Goranboyda olarkən rayonun İcra başçısı İrşad Əliyevlə görüşdüm. Söhbət zamanı o, bildirdi ki, ona gətirilmiş hərbi silah-sursatın pulunu sabah saat 12-yə kimi ödəməlidir. Əks halda, silahlar geri qaytarılmalıdır. Dedi, gümanı gələn adamlara zəng edib, pul istəmiş, lakin əl tutan olmamışdır.

Dedim sabah saat 12-yə kimi pulu çatdıraram. Bakıya qayıdıb, xalqımızın vətənpərvər övladlarının köməyi ilə həmin məbləği toplayıb, yenidən Goranboya qayıdaraq vaxtında onu İ.Əliyevə çatdırdım.

İ.Əliyev Goranboyda işə başladığı gündən rayonun müdafiəsini möhkəmləndirmək üçün xeyli işlər gördü...

**«Ermənistanla Azərbaycan arasında gedən
münaqişə deyil, müharibədir»**

1990-cı ilin aprel ayında Azərbaycan televiziyasındakı çıxışımı dinləyən xalq şairi Məmməd Araz mənə məktub yazmışdı. Onun məktubunu mənə Qarabağın ağır günlərində qaynar bölgələrdə tez-tez olan hörmətli yazığımız Aqıl Abbas təqdim etmişdir.

Azərbaycan Televiziyasının birinci proqramı ilə «Aktual Ekran» verilişində məndən başqa Ali Məhkəmənin sədri Hüseyn Talibov və Respublika Prokurorunun birinci müavini Murad Babayev çıxış etmişdi.

Çıxışında Qarabağ azərbaycanlılarına müraciət edib demişdim: «Yaxşı olar, mal-qaranızı satıb özünüzə silah-sursat alasınız. Bir fikirləşin, qonşuluğunuzda olan erməniləri ruslar silahlandırır. Onlar da silahı ruslardan pulla alırlar. Demirəm ki, silah alıb kimisə nahaqdan öldürün. Deyirəm silah alıb, torpağımızı qoruyun. Müharibə gedən bölgədə mütləq sizin də silahlarınız olmalıdır». Sonra dedim: «Ay respublikanın imkanlı adamları, gedin öz istirahətinizi gözəl Qarabağda keçirin. Bütün xalq Qarabağa üz tutmalıdır. Bütün xalq ayağa qalxmalıdır. Bu tək cə Qarabağ camaatının problemi deyil, bütün Azərbaycan xalqının dərdidir. Bu çox ciddi məsələdir. *Ermənistanla Azərbaycan arasında gedən münaqişə deyil, müharibədir*».

Bu çıxışından iki gün sonra xalq şairi Məmməd Araz mənə məktub göndərdi. Həmin məktubu olduğu kimi təqdim edirəm:

«Hörmətli Əlisaab müəllim! İki gün bundan əvvəl Azərbaycan televiziyasının «Aktual ekran» rubrikasında Ali Məhkəmənin sədri, Respublika Prokurorunun müavini və Sizin çıxışınızı dinlədim. O yoldaşlar nə danışdı, necə danışdı, onda işim yoxdur, məqsədim ayrıdır. Məqsədim bu məsələlərə öz münasibətimi bildirməkdir. Sizin bir başa təklifləriniz, sətiraltı və ya eyhamlı söhbətiniz mənə çox aydındır. Sizin

əvvəllər də buna yaxın və ya elə bu mövqedə çıxışlarınız olub. Ekran da, ayrı-ayrı yığıncaqlarda da. Biz nə vasitə ilə olur-olsun, özümüzü qorumalıyıq.

Mən hər hansı zorakılığın, insana qarşı silah işlətməyin əleyhinəyəm. Belə hallar bəşəri demokratiyanın və sivilizasiyanın təbiətinə, ümumən insanlığa ziddir. Elə ki, xalqın, vətənin, torpağın tale məsələsi həll olunur, onda ən mədəni, ən humanist ziyalı da silaha sarılıb qəddarlaşa, «quduzlaşa» bilər.

Bu hadisələr başlananda mən «Kommunist» qəzetinə məktub yazmışdım. O məktubu çap etmədilər. O vaxt mən yazmışdım: «Erməni ekstremistləri» deyib, xalqımızı azdırmayın. Olanı olduğu kimi də təqdim etmək lazımdır. Bütün ermənilər bizimlə davaya girişib, bizdən torpaq istəyirlər. Bunun ayrı adı yoxdur.

L.Tolstoyun belə bir sözü var: «Əgər naqis adamlar (oparoçniye lyudi), müəyyən məqamda birləşsə və bu birləşmə də müəyyən qüvvə (qorxu) təşkil edərsə, onda yaxşı adamların bir yolu qalır: onlar kimi olmaq!» Biz ermənilərlə qonşu, müəyyən vaxtlarda dost olmuşuq. Görünür, onlar daha qonşuluq şərtlərinə (hələ dostluğu demirəm), əməl etmək fikrindən tamamilə çəkiblər. Bir dəfə bizim Yazıçılar İttifaqında (60-cı illərin əvvəllərində) bir yığıncaqda erməni yazıçısı Qarayin dedi: «Dostluq bir qırmızı almadır, bir gün sizdə, bir gün bizdə». Tutaq ki, qırmızı alma indi bizdədir, bəs sonra?! Sonrası?!

Sizin fikirlərinizə şərik oluram. Bu hadisələr zamanı xalqımızı ayıq-sayıq olmağa çağırır, mövqeyinizə tərəfdar oluram. Bu, ürəyimin səsi idi. Sizə yazdım. Necə qəbul edə bilərsiniz, deyə bilmərəm.

Hörmətlə, Məmməd Araz

17 aprel 1990-cı il».

Bu çıxışımla bağlı Abdulla Qurbani yazır: “Ə.Orucovun da iştirak etdiyi «Aktual ekran» rubrikasından verilmiş çıxışı son zamanlar əhali arasında böyük səs-küyə səbəb olmuşdur. İlk dəfə idi ki, Respublikanın televiziya tamaşaçıları böyük

auditoriya qarşısında, Azərbaycan Dövlət Televiziyası ilə nazirin – özü də Ədliyyə Nazirinin belə kəskin, açıq çıxışını dinləyirdilər.

Düzdür, həmin verilişdən sonra bəzi müxalif qüvvələr Ə.Orucova qarşı həm açıq, həm də gizli mübarizəyə keçdilər. Lakin bütün xalq Dağlıq Qarabağın cəfakeş camaatı, Ə.Orucovun «Aktual ekran»dakı çıxışını alqışladı. Naxçıvan Muxtar Respublikasının ucqar Sədərək kəndindən Ə.Orucovun “Aktual ekran”dakı çıxışını dəstəkləyən 1 və 2 saylı orta məktəblərinin pedaqoji kollektivi göndərdikləri teleqramda yazırdılar:

««Aktual ekran» verilişindəki çıxışınıza görə Sizə minnətdarlığımızı bildiririk. Fəxr edirik ki, Azərbaycan xalqının sizin kimi qeyrətli, qorxmaz oğulları var. Qarabağ məsələsində sizin mövqeyiniz xalqın ürəyincədir. Azərbaycan xalqı Polyaniçkonun rəhbərlik etdiyi komitənin köməyinə yox, Sizin kimi mətin oğulların qeyrətinə, dəyanətinə ümid bəsləyir».

Laçın rayonunun sakinləri Zakir Məmmədov, Aslan Abbasov və Vahid Məmmədov, Beyləqan rayonundakı Şahmat məktəbinin kollektivi, beləliklə onlarla, yüzlərlə minnətdarlıq məktubları və teleqramları gəlmişdi»...

Məmməd Araz 1995-ci ildə xəstəliyi ilə əlaqədar müalicə olunmaq üçün Almaniyaya getmişdi. O, müalicədən qayıdıandan sonra ona baş çəkən Abdulla Qurbani həmin görüş haqqında “Meşəli od içində” kitabında belə yazır: “Məmməd Araz Almaniya müalicədən qayıdıandan sonra ona baş çəkdim. Hal-əhval tutdum. Dedi ki, müalicə olduğum xəstəxana yaşıl meşələr qoynunda idi. Hər tərəf gül-çiçəyə bürünmüşdü. Quşların cəh-cəhi bir-birinə qarışmışdı. Ancaq mən vətəndən uzaqlarda, qərrib ellərdə nə o gözəlliyi görürdüm, nə quşların cəh-cəhini eşidirdim, nə də ki, güllərin, çiçəklərin ətrini duyurdum. Bir ovuc torpağım, bir içim suyum üçün burnumun ucu göynəyirdi”.

Abdulla Qurbaninin Məmməd Araza ithaf etdiyi “Bir içim su gətirin” şeirini oxucuların diqqətinə çatdırıram.

BİR İÇİM SU GƏTİRİN

... Qərib eldə qəriblərə hava olmaz,
Qərib eldə dərdlilərə dava olmaz,
Qəribə bel bağlamazlar,
Qərib deyib ağlamazlar.
Mənə İsa bulağından
Bir içim su gətirin siz.
Dədə Şəmşir mənsizləyib,
Burnum ucu göyüm-göyüm,
Qan ağlayır yerim-göyüm.
Məni Laçın dağlarına,
Məni Şuşa bağlarına,
Meşəliyə,
Kəlbəcərə,
yaylaqlara, gədiklərə
yetirin siz.
Durnagözlü bulaqlardan
Bir içim su gətirin siz.
Ağ atlı oğlan olaram,
Mən təzədən doğularam.
Cıdırda köhlən çaparam,
Dərdimə məlhəm taparam.
Pərim deyib hay salaram,
Saranı seldən alaram.
Dəlidağın zirvəsindən
Bir parça buz gətirsəniz,
Məni Göyçə, Zəngəzura
Çatdırsanız, yetirsəniz.
... Aman Allah, aman Allah!
Kirs dağına çən düşübdü,
Qırxqız məndən gen düşübdü.
Ömrüm-günüüm, gecdi daha,

*Ürəyimə həsrət xalı,
Saçlarıma dən düşübdü.
Zaman-dəyirman üyüdür,
Tərsinə hərlənir daha
Fələyin çərxi-təkəri,
Nahaq qandan, gözyaşından
Coşur Bərgüşad, Həkəri.
Ömrüm-günüm keçdi daha,
Əsir, girov torpaqlarım
Qayıtmasa, gecdi daha.
Dərdimə dərman axtarma
Orda-burda.
Nə almanda,
nə yunanda,
nə firəngdə,
Ərəseydə, nə də Çində.
Dərmanım öz əlimdədir,
Dərmanım öz elimdədir.
Torpağımda, suyumdadır,
Çiçəyimdə, gülümdədir.
Dərmanım öz içimdədir,
Dərmanım od içindədir,
Dərmanım köz içindədir.
Çıxar qundan qılıncını,
Geyin dəmir yapıncını.
Ömrüm-günüm, qurban olum,
Bir də demə, gecdi daha,
Həsrət məni üzdü daha.
Qalx ayağa, son zamandı,
Qana-qandı,
qana-qandı!
Gücdü daha!
El içində,
öl içində,
qal içində!*

...Şeirdən göründüyü kimi, Məmməd Arazın dərdi torpaqlarımızın işğal altında olmasıdır. Onun dərdinə məlhəm bu torpaqların işğaldan azad olunması idi. Təəssüf ki, o günü görmək Məmməd Araza nəsbil olmadı. M.Araz o səbəbdən də silahlı terrordan qat-qat ağır olan, mənəvi terrordan dünyalarını dəyişən minlərlə həmvətənlərimiz kimi torpağa qovuşdu...

M.Arazın həyat yoldaşı Gülxanım Fətəli qızının "Məmməd Arazlı günlərim" adlı xatirələr kitabında Məmməd Arazın bir neçə məktubu, o cümlədən Dağlıq Qarabağ torpaqlarının erməni işğalından müdafiə olunması ilə bağlı televiziya-dakı çıxışıyla əlaqədar mənə də yazdığı məktubu dərc olunmuşdur. Kitabın 151-ci səhifəsində qeyd olunur: "Məmməd danışa bilmir, çıxış edə bilmir, xəstəliyinə üsyan etmək istəyir, öz fikirlərini heç olmasa məktub şəklində bildirməyə çalışırdı"...

Mənəvi terrorun qurbanlarından olan böyük xalq şairimiz Şahmar Əkbərzadə ilə görüşəndə Qarabağın başına gətirilən oyunlar və bəlalarla bağlı həmişə söhbətimiz olurdu və o deyirdi ki, Əlisaab, erməni terrorunun qurbanı olub, ömür boyu əziyyət içində yaşamaqdansa, artıq sözlə geri qaytarılmayan torpaqları birdəfəlik silah gücü ilə azad etməliyik.

Şahmar Əkbərzadənin Qarabağ faciəsi ilə bağlı bir çox şeirləri var. Onlardan birini oxucuların nəzərinə çatdırıram.

ÖLÜ TORPAQLARA MƏZAR QAZILMIR

*Allah, bu torpağın kəsilib başı,
Quran oxumağa mollası yoxdur.
Kəfən axtarmağa qohum-qardaşı,
Şivən qoparmağa anası yoxdur.*

*Ana torpaq dedik, axı, ona biz,
Yığışın, ay ellər, anamız ölüb!
Bizə öz qoynunda yer verənimiz,
Ruzular yetirən dünyamız ölüb!*

*Yerlərə, göylərə sığmaz bu günah,
Qatil özümüzük, müsibətə bax.
Öləni torpağa gömərlər, Allah,
Bəs ölmüş torpağı harda basdıraq?*

Ermənilər bizə qarşı mənəvi və fiziki terrorla başladığı müharibəni bu gün də həmin qaydada davam etdirirlər.

Silahlı terrordan 20 mindən artıq soydaşımız dünyasını dəyişibse, mənəvi terror nəticəsində dünyasını dəyişən insanların sayı ondan qat-qat çoxdur.

Azərbaycan xalqı bu gün də terrorun təsiri altında ömür sürür...

Qorxu və dəhşət

1984-94-cü illərdə Laçın Rayon Polis Şöbəsinə rəhbərlik etmiş polis-polkovniki Akif Səlimov "Erməni terrorunun özəllikləri" haqqında dərc etdirdiyi məqaləsində fikirlərini belə izah edir: "Terrorizm termin olaraq XVIII əsrdə burjua inqilablarının radikal məqsədlərini əks etdirmək üçün latın dilində olan "terror" sözünə istinadən seçilmiş, mənası qorxu və dəhşət deməkdir.

XIX əsrin son onilliklərindən etibarən İngiltərə, Fransa, Rusiya kimi dövlətlərin xristianlığın mahiyyətinə söykənən və qəsbkar məqsədləri ilə səciyyələnən, apardıqları türk düşmənçiliyi siyasətinin nəticəsi olaraq Osmanlı dövlətinin içərisində dağınıq halda yaşayan, ancaq dövlət idarəçiliyində xüsusən maliyyə qaynaqlarında nüfuz sahibi olan, orduda, hüquq orqanlarında, valiliklərdə vəzifələr daşıyan, İstanbuldakı erməni kilsəsinin Lusavoriçağın (Qriqoryan) xəttinin ətrafında sıx toplum halında ideya birliyinə malik ermənilərdən istifadə etməklə, altı əsrdən çox tarixə malik olan böyük bir imperiyanı daxildən dağıtmaq, parçalamaq, nəhayət, xəritədən silmək arzusunu reallaşdırmağa başladılar.

Dünyanın bütün xristian dövlətlərinin məqsədi Bizansın qisasını Türkiyədən almaq idi.

1975-ci ildə uydurma erməni soyqırımını yenidən gündəmə gələndə erməni terroru mütəşəkkilləşmiş, sərbəst fəaliyyətə keçmişdir. Erməni terrorunun təməli bolşeviklərin "qırmızı terror" və sol eserlərin terror taktikaları əsasında qurulmuşdur. Dünya miqyasında sadə türklərə, türk diplomatiyasına qarşı amansız terror aktları törədən ermənilərə əvvəl-axır bir cavab verilməli idi. Dünya isə susur, seyr edir. Ancaq qəti, aydın ədalətə söykənən mövqeyini ortaya qoymağa tələsmirdi.

Həmişə olduğu kimi, Türkiyə dövlət olaraq dünyaya öz sözünü dedi. Keçmiş ölkə prezidenti Kənan Evren "türk diplomatlarını qətlə yetirən terrorçular dünyanın heç bir ölkəsində güvən içində olmayacaqlar" - söylədi. Bu açıqlamadan sonra Parisdə ermənilərə məxsus üç əhəmiyyətli obyekt havaya sovruldu. Marsel şəhərində, "erməni soyqırımını"na ucaldılan abidə açılışından on saat sonra partladıldı, yerlə-yeksan oldu. Dünyanın hər yerində qısa zaman ardıcılığı ilə erməni terrorçuları bir-bir məhv edildi. ASALA-nın erməni terror təşkilatının yaradıcısı Akopyan Afinada qatarda öldürüldü. "ASALA-RM"-in (bu da erməni terror təşkilatıdır) liderlərindən Monte Melkonyan adlı cəllad 1992-ci ildə Qarabağ ərazisində əsgərlərimiz tərəfindən öldürülmüş və onun başsız bədəni Yerevanda basdırılmışdır. Ara Topalyan da məhv edildi.

Türkiyə dövlət olaraq, bu işlərə rəsmən qarışmasa da, türk vətənpərvərləri günahsız insanların qanını axıdan erməni terrorçularını cəzalarına çatdırdı. Zora qarşı zorun çox zaman faydalı və zəruri olduğunu bir daha təsdiqlədi.

Dünyanın böyük dövlətləri yalnız özləri terrordan zərər gördükdən sonra Türkiyə dövlətinin və türk xalqının nələr çəkdiyini etiraf etmək məcburiyyətində qaldı. Yalnız bundan sonra beynəlxalq terrora qarşı əməli hərəkətə keçildi.

1987-ci ilin iyununda terrorçu qruplar Ermənistanda və Dağlıq Qarabağda o vaxtki Sovet rəhbərliyinin dəstəyini alaraq leqal fəaliyyətə başlamışdılar. Bu işlərin başında yerli li-

derlərdən ən fəalları Robert Köçəryan, Serj Sarkisyan, Arkadi Qukasyan, Zori Balayan və başqaları dayanmışdılar. Mübarizə qruplarının təşkili, silahlandırılması, xarici terrorçu qruplarla işbirliyinin qurulması, terror aktlarının hazırlanması işlərinə məhz bu adamlar bilavasitə cavabdehlik daşıyırdılar. Terrorçu qruplar arasında "Şahin" ləqəbi ilə tanınan Köçəryan xüsusi koordinator rolunu oynayırdı. O, Dağlıq Qarabağ Vilayətində ermənilərdən ümumi sayı on mindən artıq olan 12 quldur batalyonunun hazırlanmasında onlara təlim keçən xaricdən gəlmiş peşəkar terrorçuların təhkim olunması və s. bu kimi işlərdə fəallıq göstərmişdir.

Ermənistan Respublikasının müdafiə nazirinin müavini Manvel Qriqoryanın 1992-93-cü illərdə rəhbərlik etdiyi "Arabo terror" qruplaşması (ərəb ölkələrindən gəlmiş erməni terrorçuları və ərəb millətindən olan mücahidlər) qatı terrorçu Monte Melkonyanın ətrafında birləşərək İran və İraqdan gələn "Akpar qrupu", Ermənistandan gəlmiş yezidi kürdlərdən ibarət PKK Simpatiyalı döyüşçülər və hətta istifadə olan bir yunan generalının başçılıq etdiyi yunan-erməni qrupu ilə birgə yerli azərbaycanlı dinc sakinlərə, mülki və hərbi əsirlərə qarşı aqulasız vəhşiliklər törətmişlər. Erməni terrorizmi müasir dövrdə də türkə nifrət üzərində qurulmaqla, dünya ermənilərinin dini ideoloji mərkəzi sayılan Ecmiadzinə bilavasitə bağlıdır. Bu terrorçular bu gün Ermənistan adlanan bir respublikada prezident, baş nazir, müdafiə naziri, daxili işlər naziri və s. vəzifələr tutmaqdadırlar. Məhz bu reallıqdan baxıb qiymətləndiriləndə Ermənistan yalnız terroru dəstəkləyən yox, həm də terror aktlarını hazırlayıb reallaşdıran bir dövlət kimi tanınmalıdır..."

"Ədalət" qəzeti, 26 fevral, 2008-ci il.

“Ya Şəhid ol, ya Qazi”

XIX əsrin əvvəlindən ermənilərin Azərbaycanda törətdikləri cinayətlərdən söz açan Tunc İsmayıl Abbas oğlu həmin hadisələr haqqında belə deyir: «Ata-babalarım Azərbaycanın İrəvan xanlığında doğulub, orada da yaşamışlar. Özüm isə Türkiyədə doğulmuşam.

1918-1920-ci illərdə, ermənilərin rusların köməyi ilə Azərbaycanda törətdikləri qırğın və vəhşilik, babam Abduləhədi ailə üzvləri ilə birlikdə Azərbaycanı tərk etməyə məcbur etmişdir.

Babam Azərbaycandan Türkiyəyə köçərək orada sərhədə yaxın olan Türkiyənin İqdır şəhərində məskunlaşmışdır.

Tunc soyadı, dədə-babalarımın gələn bir soyaddır. Abduləhəd babamdan götürmüşük bu soyadı. Tunc – igidlik rəmzidir.

Orada biz vətən həsrəti ilə yaşayıb adət və ənənələrimizi daima qoruyub saxlamışıq...

Atam Abbas, 1990-cı ilin qanlı yanvar faciəsindən sonra məni yanına çağıraraq dedi: «Oğlum, sən doğulduğun Türkiyədə hərbi xidmət edib dövlət qarşısında öz vətən borcunu vermişən. İndi mənim vətənim olan Azərbaycan dardadır.

Orada ruslarla ermənilər birləşib, xalqıma qarşı soyqırımı törədirlər, Qarabağı Azərbaycandan zorla qoparıb Ermənistanı bəxş etmək fikrindədirlər. Sən, Azərbaycana gedib ya şəhid, ya da ki, qazi (qələbə çalan insana qazi deyilir) olmalısən». Atamın bu vəsiyyətinə əməl edib, 1990-cı ilin yanvar ayının son günlərində əzab-əziyyətlə Azərbaycana gəlib çıxıb bildim.

Müraciətlərimi nəzərə alıb, məni müharibə gedən bölgələrdən ən ağır olan Tərtər bölgəsinə göndərdilər.

Mən orada hərbi fəaliyyətə başladım. Ağdərənin Çıldırın düzünə kimi olan ərazisinin erməni işğalçılarından təmizlənməsi uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak etdim.

İlk döyüşümüz ermənilərin Levonarx kəndi uğrunda oldu.

Ağdərənin Çardaxlı kəndi uğrunda gedən döyüşlərdən söz açan İsmayıl deyir: “Böyük bir ağacın arxasına keçib düşməni atəşə tutmuşdum, düşmənin bir PDM-ni qumbara-atanla vurub sıradan çıxartdım. Həmin vaxt düşmən tankından atılan mərmə yanımda partladı. Mən kürəyimdən, qollarımdan və baş nahiyəmdən ağır qəlpə yaraları aldım.

Bakıda Respublika Xəstəxanasında müalicə olunmağa başladım, sonra həkimlərin icazəsi olmadan müalicəmi yarımçıq qoyub döyüş bölgəsinə qayıtdım. Yenə də döyüşçü yoldaşlarımla bir çox əməliyyatları uğurla başa vurduq.

Ağdərənin Drambon ərazisində gedən şiddətli döyüş zamanı, ikinci dəfə ağır yaralandım. Sol ayağımın bud nahiyəsindən dəyən güllə, budumu dəlib keçmişdi. Hərbi hospitalda müalicə olunub, yenə də müharibə bölgəsinə üz tutdum və orada da bir çox uğurlu əməliyyat keçirdik. Müharibədə göstərdiyim igidliyə görə, mən «Milli Qəhrəman» adına layiq görüldüm. O haqda Respublikanın o vaxtkı prezidenti Əbülfəz Əliyev Fərman imzalamışdı. Lakin o vaxtlar Azərbaycan rəhbərliyinin səriştəsizliyi və respublikada gedən çəkişmələr ucbatından, mənə verilmiş fəxri adın sənədləri itibata salındı. Əlimə o haqda sənəd ala bilmədim. Yalnız 2001-ci ildə, müharibədə olan fəaliyyətimlə əlaqədar «İgidliyə görə» medalı ilə təltif olundum.

Ordudan özüm istəmədən tərxis olundum. Daha doğrusu, ordudan tərxis olunmağım üçün məcburi şərait yaratdılar. Əgər bunu etməsəydim, kim bilir başıma nələr gətirəcəktilər.

Hazırda Respublikanın Polis orqanlarında çalışıram.

Hər an Azərbaycan torpaqlarının müdafiəsi uğrunda, bir əsgər kimi xidmət etməyə hazırım”...

Qollarımızı qandalladılar

SSRİ-nin Əfqanıstanda apardığı müharibədə 1987-89-cu illərdə iştirak etmiş və respublikanın DİN-nin Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsinin sıralarında 1990-92-ci illərdə xidmətdə olmuş və ermənilərə qarşı aparılan bir çox döyüşlərin iştirakçıları - Hüseynağa Abdullayev və Hikmət Şikarov Goranboy rayonunun Buzluq, Manaşir, Erkeç və Todan kəndində ermənilərə qarşı aparılan döyüşlərdə iştirak ediblər. *Onlar düşməyə qarşı keçirdikləri bir sıra əməliyyat və döyüşlərdən söz açdılar:* “Bir müddət Goranboy rayonunun həmin kəndlərinin müdafiəsi ilə əlaqədar keçirilən bir çox döyüşlərdə iştirak etdikdən sonra, Dağlıq Qarabağ azərbaycanlılarının ermənilərin hücumlarına məruz qalmalarını bilib ora yollandıq. Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərən SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin və Dövlət Təhlükəsizlik Orqanlarının əməkdaşları bizə orada erməni yaraqlılarına qarşı döyüş əməliyyatı aparmağa imkan vermirdilər. Ermənilərin hücum etdikləri Azərbaycan kəndlərinə yalnız gecələr daxil olub, oranı düşməndən təmizləyib, gecə ilə də kəndi tərk edirdik.

1991-ci ilin oktyabr ayında məlumat aldığımız ki, yenə də ermənilər yaşadıkları On verst kəndindən hücum keçib, Şuşanın azərbaycanlılar yaşayan Göy Tala kəndini yandırılar.

Gecə ilə Şuşadan On verst kəndinə daxil olub, oranı erməni quldurlarından təmizlədik.

Əlimizdən qaçan erməni quldurlarının Aşağı Qala Dərəsində gizləndiklərini bilib, onlara qarşı hücum keçdik. Oradan da qaçan ermənilər bu dəfə Yuxarı Qala dərəsi kəndinə çəkildilər. Səhərin açılmasına az qaldığını görüb rusların əlinə keçməmək üçün oradan uzaqlaşdıq.

Səhəri gün yenidən məlumat aldığımız ki, ermənilər Yuxarı Qala dərəsindən ora yaxın olan Laçının kəndlərinə hücumlar təşkil edirlər. Məlumatı alan kimi Laçının Turşsu kəndinə gəldik.

Əməliyyat hazırladıq ki, hava qaralandan sonra Yuxarı Qala dərəsinə hücumla keçib, kəndi ermənilərdən təmizləyək. Dəstəmiş 18 nəfərdən ibarət idi. Qabaqcadan pusqu qurub bizi orada gözləyən SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlarının əməkdaşları qollarımızı qandallayıb, BTR-lərdə Xankəndinə apararkən, Şuşanın çıxacağında yerləşən benzindoldurma məntəqəsinin qarşısındakı yolda BTR-lərin qarşısını kəsən Şuşa camaatı bizi zorla onların əllərindən ala bildilər.

Rusların bizi həbsə almalarına səbəb On verst kəndindən erməni quldurlarını təmizləməmiş və Dağlıq Qarabağ ərazisinə daxil olub düşmənlə qarşı vuruşmağımız idi.

Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərməmişə rusların heç cürə imkan verməmələrini görüb, vilayətin ərazisini məcburiyyət qarşısında tərək edib Şuşadan Ağdama gəldik. Xeyli vaxt, 1992-ci ilin mart ayının əvvəllərinə kimi orada xidmətdə olduq. İmkan və fürsət düşdükcə, Dağlıq Qarabağın ərazisinə daxil olub, azərbaycanlıları və torpaqlarımızı düşmənlə hücumlarından müdafiə edirdik”.

Qarakənd faciəsinin təşkilatçısı

1991-ci il noyabrın 20-də Qarakənd faciəsi baş verdi. Azərbaycanın hökumət rəhbərlərini Qaradağlı kəndinə aparan vertolyot Qarakənd kəndi üzərində məhv edildi. Vertolyotda Azərbaycanın dövlət adamları həlak oldu. Bu, Polyaniçkonun ermənilərlə birlikdə Azərbaycan dövlətinə və xalqına qarşı törətmiş olduğu növbəti terror aktı idi.

Həlak olmuş insanların əksəriyyəti Polyaniçkonun dövlətçiliyimizə qarşı Dağlıq Qarabağda törətmiş olduğu cinayətlərin şahidi olanlar idi. Belə adamların həyatda sağ qalıb yaşamaları, hər an Polyaniçkonun şəxsində, Moskvanın Dağlıq Qarabağda bizə qarşı olan xəyanətkar siyasətinin ifşa olunması üçün təhlükə yarada bilərdi...

Vertolyot hadisəsindən təxminən iki ay əvvəl Polyaniçko şəyihə yaymışdı ki, Dağlıq Qarabağ erməniləri guya o, azərbaycanlıları müdafiə etdiyinə görə, onu düşmən adlandırır və həyatına sui-qəsd etmişdilər. Yəni, iş otağını mərmilə vurub darmadağın etmişdilər.

Halbuki, Polyaniçko kabinetində olmayanda, özü qumbaraatandan otağına atəş açıdırıb, darmadağın etdirmişdi. O, həmin hadisədən də sonra Dağlıq Qarabağda qalmasını qeyri-mümkün olduğunu elan edərək, qərargahını Xankəndindən Ağdama köçürməyə nail olmuşdu.

Polyaniçkonun bu sözlərinə bir anlığa inanmaq da olardı. Lakin o, Xankəndini tərk edəndən az müddət sonra Dağlıq Qarabağ ərazisində Qarakənd hadisəsi baş verir.

Bəs, necə oldu ki, o, Xankəndinə və Qarakəndə hadisə yerinə gedə bildi?! Özü də düşmən adlandırdığı ermənilərə tapşırıqlar və göstərişlər verdi və onlar da onun tapşırıqlarını yerinə yetirdilər?! O, hadisə yerini ermənilərin vasitəsilə nəzarətə götürərək, bir neçə saat ərzində baş vermiş hadisəni gizli saxladır və həmin əraziyə heç kimin buraxılmasına icazə vermirdi...

O, Ağdamda fəaliyyət göstərdiyi dövrdə də, Dağlıq Qarabağdakı xidmətini davam etdirir, lazım gəldikdə ora gedib-gəlirdi.

Polyaniçkonun Xankəndindəki kabinetinə mərmə atdırması onun növbəti hiyləsi idi. Ona artıq ermənilərin Dağlıq Qarabağda azərbaycanlılara qarşı kütləvi şəkildə törədəcəyi cinayətlərə, yəni vilayətin azərbaycanlılardan təmizlənməsi prosesinə kənardan rəhbərlik etməsini və həmin mərhələdə orada olmamasını vacib və məqsədemüvafiq hesab edirdi. Onun bu hərəkətləri Moskvanın həmin proseslərdə iştirakının olmamasını sübut etməyə yönəldilmişdi.

O ki, qaldı vertolyot hadisəsinə, Azərbaycan Respublikasının o vaxtkı Dövlət katibi Tofiq İsmayılovun komissiya üzvləri ilə birlikdə noyabrın 20-də Bakıdan Ağdama gələcəyini V.Polyaniçko artıq noyabrın 19-da bildirdi. Maraqlıdır

ki, bu barədə Sovet ordusunun Ağdam aeroportunda yerləşən hərbi hissəsinin komandiri S.Popovun da məlumatı var idi. Hadisədən bir gün əvvəl Popovun Xankəndində yaşayan arvadını Ağdama – öz yanına bizə məxsus vertolyotla gətizdirməsini təşkil etməsi onun Polyaniçko ilə əlbir olmasından xəbər verir. T.İsmayılovgilin hadisə yerinə uçacaqlarına əvvəlcədən əmin olan Polyaniçko, noyabrın 20-ə planlaşdırdığı terror aksiyasını həyata keçirməklə, onların vertolyotunu ermənilərə məhv etdirmişdir.

Bununla, respublikamıza və Azərbaycan xalqına cinayətkar hərəkətləri ilə mühüm zərbə vuran V.Polyaniçko böyük imkanları hesabına bu cinayətin izini itirməyə nail oldu. Moskvanın Ekspertiza Laboratoriyasının mütəxəssislərinin vertolyotun «qara qutu»sunun yararsız olması haqda rəy verməsi həmin məqsədə xidmət edirdi.

Bundan sonra, Dağlıq Qarabağda olan erməni-rus silahlı birləşmələri vilayətdə yaşayan azərbaycanlı əhaliyə qarşı silahlı hücumu keçib, onların hamısının vilayətdən çıxarılmasına nail oldular.

Beləliklə də, Moskva Dağlıq Qarabağla bağlı ermənilərin xeyrinə olan siyasətinin bu mərhələsini Polyaniçkonun vasitəsilə başa çatdırdı...

1991-ci ilin 20 noyabrında baş vermiş vertolyot hadisəsi ilə əlaqədar İslah Paşayevin dediklərindən: “19 noyabr 1991-ci ildə Bakıdan Ağdama zəng edən keçmiş Daxili İşlər naziri Məhəmməd Əsədov bildirdi ki, sabah tezdən respublikanın dövlət katibi Tofiq İsmayılovun rəhbərlik etdiyi komissiyanın tərkibində Qaradağlıda baş vermiş hadisəni araşdırmaq məqsədilə Ağdama gəlib, həmin gün də Bakıya qayıdacaqlar. O, Qaradağlı kəndinin vəziyyəti ilə maraqlandı. Həmin kəndin azərbaycanlıların sıx yaşadığı böyük kənd olmasını bildirdim. Ermənistandan qovulan çoxlu sayda soydaşımızın, həmin ərazidə məskunlaşmaları haqda onu məlumatlandırdım.

Həmçinin ona noyabrın 18-də ruslarla ermənilərin həmin kəndə BTR-lərlə hücumu keçib, azərbaycanlıların yaşadıkları ev-eşikləri darmadağın etmələrini, dinc əhalidən ölənlər və xəsarət alan olmasını bildirdim.

Hadisə ilə bağlı Xocavənd və Qaradağlı camaatının Ağdama yığıldığını dedim.

Ümumiyyətlə, həmin bölgə ilə bağlı daim məlumatım olurdu. Ora gedib camaatın vəziyyəti ilə tez-tez maraqlanırdım.

Noyabrın 20-də səhər saat 8:30 radələrində Ağdam rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Səyyaf Verdiyevlə aeroporta gedib, saat 9:00-da Bakıdan gələn qonaqları qarşıladıq.

Bakıdan respublikanın dövlət katibi Tofiq İsmayılov, baş nazirin müavini Zülfü Hacıyev, respublika prezidentinin müşaviri Məhəmməd Əsədov (keçmiş Daxili İşlər naziri), Respublikanın Müdafiə Nazirliyinin baş qərargah rəisi, general-leytenant Valeh Bərşadlı, Prezident Aparatının Mətbuat xidmətinin rəhbəri Osman Mirzəyev, Respublikanın Meliorasiya və Su Təsərrüfatı nazirinin I müavini Qurban Namazəliyev, xalq deputatları Vaqif Cəfərov, Vəli Məmmədov və başqaları, təxminən on beş nəfərdən ibarət dövlət nümayəndəsi Ağdama gəlmişdilər.

Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədr müavini və AXC-nin liderlərindən biri olan Tamerlan Qarayev və Respublikanın Baş prokuroru İsmət Qayıbov əvvəldən Ağdamda idilər. T.Qarayev Poyanıçkonun rəhbərlik etdiyi Respublika Təşkilat Komitəsinin qərargahında otururdu.

Həmin vaxt Ağdam aeroportunda təxminən iki mindən artıq Xocavənd və Qaradağlı camaatı, onlardan başqa Ermənistan qaçqınları ilə birlikdə beş min nəfərə yaxın adam toplaşmışdı. Camaat Bakıdan gələn qonaqları olduqca pis qarşıladı. Onları nalayiq söyüşlərlə təhqir etdilər.

Həmin gün hava olduqca soyuq və ciskinli idi.

Qonaqları camaatın əlindən alıb, Ağdam rayonunun keçmiş İcraiyyə Komitəsinin binasında yerləşən "Respublika

Təşkilat Komitəsi”nin qərargahına gətirdik. Burada toplaşan təxminən minə yaxın Xocavənd və Ermənistan camaatı da qonaqları çox pis qarşılayıb, onların və respublikanın prezidenti A.Mütəllibovun ünvanlarına küçə söyüşləri yağdırdılar. Onlar M.Əsədovun respublikanın Daxili İşlər naziri vəzifəsindən azad olunmasına dair öz etirazını bildirdi.

Birtəhər binaya daxil olub qərargah olan mərtəbəyə qalxdıq.

Qaradağlıda yaranmış vəziyyəti T.İsmayılova məruzə etdim. O, göstəriş verdi ki, ora yığılan camaat iclas salonuna dəvət edilsin.

O, Qaradağlı və Xocavənd camaatını dinləmək istəyirdi.

Camaat olduqca əsəbi vəziyyətdə olduğuna görə, T.İsmayılova onlarla görüşməsinə məsləhət bilmədim. O, razılaşmadı və yenə də camaatın iclas salonuna dəvət olunmasını tələb etdi.

Camaatın bir hissəsini iclas salonuna buraxdıq, salon ağzına kimi adamlarla doldu. Bundan sonra T.İsmayılov M.Əsədova müraciət edib, Dağlıq Qarabağın hüquq-mühafizə Orqanlarının və hərbi komendaturasının rəhbərlərinin Ağdamə dəvət edilməsini tapşırırdı. M.Əsədov Xankəndinə zəng edib, Dağlıq Qarabağ Vilayətinin daxili İşlər İdarəsinin rəisi V.Kovalyovla danışdı, T.İsmayılovun tapşırığını ona çatdırdı və onların gələcəkləri vertolyotu Ağdam aeroportunda qarşılayacağını bildirdi.

Bundan sonra T.İsmayılov «Respublika Təşkilat Komitəsi»nin üzvləri Z.Hacıyev və Q.Namazəliyevlə iclas salonuna keçdilər. M.Əsədovla mən də təxminən on beş dəqiqəyə yaxın iclas salonunda iştirak etdikdən sonra Xankəndindən gələn qonaqları qarşılamaq üçün Ağdam aeroportuna yollandıq.

Biz onları aeroportda qarşılayıb, T.İsmayılovun yanına gətirdik.

T.İsmayılov Xankəndindən gələn V.Kovalyovu, vilayətin prokuroru İ.Plavskini, Respublika Milli Təhlükəsizlik Nazirliyinin vilayət üzrə Şöbəsinin rəisi S.İvanovu və vilayətin Fövqəladə vəziyyət rayonunun komendantı N.Jinkini çox pis qarşıladı və onları söyüb, təhqir etdi.

T.İsmayılov respublikanın baş prokuroru İ.Qayıbova tapşırıq verdi ki, Qaradağlıda törədilmiş hadisələrin yoxlanılması məqsədilə cinayət işi başlasın.

Zalda olan Qaradağlı və Xocavənd camaatı çox təkid etdi ki, komissiya üzvləri Qaradağlıya gedib rusların və ermənilərin kənddə törətdikləri vəhşilikləri yerində görsünlər.

Bu vaxt hərbi komendant N.Jinkin bildirdi ki, Qaradağlı camaatı yalan danışır. Ruslar Qaradağlı camaatına qarşı heç bir əməliyyatda iştirak etməyiblər və ümumiyyətlə, Qaradağlıya noyabr ayının 18-də heç bir hücum olmayıbdir.

Uzun söhbətdən sonra T.İsmayılov komissiya üzvlərinə Qaradağlıya gedib kənddə yaranmış vəziyyəti öz gözlərilə görmələrini təklif etdi. Onu da deyim ki, Xocavənd və Qaradağlı camaatının təkidi olmasaydı, T.İsmayılovun Qaradağlıya getmək fikri yox idi.

...Onlar Ağdam aeroportundan saat 11:05 dəqiqədə, həmin aeroportda yerləşən Sovet ordusunun hərbi hissəsinin sərəncamındakı, Qazaxıstana məxsus Mİ-8 hərbi vertolyotu ilə Qaradağlıya uçdular.

O vaxt Dağlıq Qarabağda başlanmış hadisənin sülh yolu ilə həll edilməsinə Rusiya ilə Qazaxıstan Respublikaları vasitəçilik edirdilər. Ona görə də həmin respublikalardan olan müşahidəçi generallar da onlarla birlikdə Qaradağlıya uçdular...

Havaya qalxmamışdan əvvəl M.Əsədov mənə bildirdi ki, təxminən bir saat yarım sonra Ağdama qayıdacaqlar...

Çox gözlədik, vertolyot qayıtmadı. Beş dəfə aeroporta gedib-gəldik. Vertolyotdan bir xəbər çıxmadı.

Bir neçə dəfə Ağdamın hərbi komendantı İ.Petrovdan qonaqların qayıtmamalarının səbəbini soruşdum.

Axşam saat 19 radələrində o, dedi ki, bir hərbi vertolyot vilayətin Qarakənd kəndi (erməni kəndi) üzərindən uçarkən dağa dəyib qəzaya uğramışdır. Həmin vertolyotun kimə və hara məxsus olduğunu dəqiq deyə bilmədi.

Zəng vurub, Xankəndinin hərbi komendaturası ilə danışdım. Onlar da həmin məlumatı təsdiq etdilər. Lakin onlar da hərbi vertolyotun hara məxsus olmasını və onun içərisində kimlərin olmasını demədilər.

Ağdamın hərbi komendantı İ.Petrovu və Ağdam aeroportunda yerləşən hərbi hissənin komandiri S.Popovu yanıma dəvət etdim.

Onlarla belə qərara gəldik ki, hadisənin baş verdiyi yerə – Qarakəndə gedək.

Biz hər üçümüz və S.Popovun özü ilə götürdüyü on iki nəfər silahlı rus əsgəri zirehli hərbi maşına minib hadisə yerinə yollandıq.

Yola düşməmişdən əvvəl hərbiçilərdən seçilməmək üçün mən də hərbi forma geyinmişdim. Onlar mənə tapşırıdılar ki, yolda postlardan keçərkən ermənilərlə olacaq söhbətlərə qarışmayım.

Qarakənd ərazisinə çatanda ermənilər bizi saxladılar. Vertolyotla maraqlandığımızı bilib, hadisə yerinə getməyə icazə verdilər. Ora çatmamış ikinci postda bizi yenə rus-erməni hərbiçiləri saxladılar. Petrovla Popov maşından düşüb, özlərini onlara təqdim etdilər və hadisə yerinə getdiklərini bildirdikdə, etiraz etmədilər.

Gəlib hadisə yerinə çatdıq. Vertolyot dağın zirvəsindən təxminən 50 metr aşağıda, yamacda alovlanıb yanırdı. Biz hadisə baş verən yerə qalxdıq. Vertolyot elə yanırdı ki, onun alüminiumdan olan hissəsi əriyib su kimi yamacdan üzəşığı axırdı.

Fənərlərimizi yandıraraq vertolyota və ümumiyyətlə, hadisə yerinə baxış keçirdik. *Meyidlər vertolyotdan təxminən iki metrədən beş metrə kimi aralıda yerə sərilməmişdi.* Orada mən

T.İsmayılovun, İ.Qayıbovun, V.Kovalyovun, Rusiya və Qazaxıstandan olan generalların meyidlərini tanıdım.

Vertolyotun içərisində, lap ön hissəsində yanan insan cəsədlərindən ibarət tonqal alovlanırdı. Cəsədlərin kimə məxsus olduğunu tanımaq qeyri-mümkün idi. Görünür, M.Əsədovun cəsədi də həmin tonqalda idi. Çünki vertolyotun ətrafında olan meyidlərin arasında onu çox axtardım, tapa bilmədim.

Vertolyotun qanadları (pərləri) onun sağına və soluna, təxminən 7-8 metr aralıda yerə düşmüşdü. Oradan biz yenə də zirehli maşına oturub, geri – Ağdama qayıtdıq.

Bundan sonra Bakıya zəng edib, hadisə barəsində ətraflı məlumat verdim və səhərə kimi ölənlərə tabut hazırlatdırdım.

Təxminən 20 dəqiqə olardı ki, hadisə yerindən qayıdıb kabinetimdə əyləşmişdim. Jurnalist Çingiz Mustafayev yanıma gəldi. Hadisə ilə əlaqədar onu məlumatlandırdım. Çingizin gəlişindən 10 dəqiqə sonra V.Polyaniçko kabinetimə gəlib hadisə ilə maraqlandı ki, görsün, hadisə haqqında nə kimi məlumatım var. Mən hadisə yerində gördüklərimi ona da danışdım və başqa heç bir şey bilmədiyimi dedim. V.Polyaniçko özünü elə aparırdı ki, elə bil xırda, əhəmiyyətsiz hadisə baş verib. Onun davranışından hiss etdim ki, o, hadisədən tam xəbərdardır. O, mənim yanımdan tez də çıxıb getdi.

Hadisənin səhərisi günü, noyabrın 21-də tezdən respublikanın Baş Prokurorunun I müavini Murad Babayev, Respublika Prokurorluğunun İstintaq İdarəsinin rəisi Adil Ağayev və Respublika Prokurorluğunun digər əməkdaşları Ağdama gəldilər.

Ağdam Polis İdarəsinin tabeliyində olan təxminən 50 nəfər silahlı polis əməkdaşı ilə hadisə yerində olduq. Xankəndindən gəlmiş SSRİ Hərbi Prokurorluğunun əməkdaşları, hərbcilər və V.Polyaniçko artıq hadisə yerində idilər.

Hadisə noyabrın 20-də gündüz saat 11:15-də vertolyot Ağdam aeroportundan havaya qalxandan on dəqiqə sonra vilayətin Qarakənd kəndi üzərində baş vermişdi. Birinci dəfə iki nəfər rus zabiti və on iki nəfər rus əsgəri ilə noyabrın 20-də axşam saat 21-də, hadisə baş verəndən 10 saat sonra hadisə yerində olduq. İkinci dəfə isə hadisə yerində noyabrın 21-də səhər saat 9-da, hadisə baş verəndən 22 saat sonra olduq.

A.Ağayevin rəhbərliyi ilə istintaq-əməliyyat qrupu SSRİ Hərbi Prokurorluğunun əməkdaşları ilə birlikdə hadisə yerində baxış keçirdilər. Hadisə yerindən “qara qutu” və s. maddi sübutlar, əşyalar götürüldü.

Vertolyotun qanadlarının bir neçə yerində güllə izləri var idi...

Moskvadan gəlmiş ekspert-mütəxəssislər də hadisə yerinə baxış keçirdilər.

Ekspertlər bildirdilər ki, vertolyotun qəzaya uğramasına səbəb onun qanadlarını saxlayan trosun kənardan güllə ilə vurulub sıradan çıxarılması olmuşdur. Onlar həmçinin dedilər ki, vertolyotu idarə edən heyət üzvlərindən güllə ilə vurulub qətlə yetirilmələri də qəzaya səbəb olmuşdur...

Hadisə yerinə baxış keçirilib qurtardıqdan sonra meyidləri hadisə yerindən götürüb, Ağdam məscidinə gətirdik. Onları orada yuduzdurub, tabutlarda Bakıya göndərdik. Başqa respublikalardan olan şəxslərin meyidlərini də öz vətəninə yola saldıq.

Hadisənin baş verməsini Qarakənd kəndi ilə həmsərhəd olan Ağdamın Mərzili kənd sakinləri – ata ilə oğul heyvanlarını çöldə otararkən görmüşdülər.

Onlar qonşu Qarakənd kəndi üzərində uçan vertolyotun, həmin kənddəki yüksəkliyin üzərinə düşdüyünü söylədilər”.

O günlərdə Ağdam aeroportundan Dağlıq Qarabağa azərbaycanlıların yaşadıkları kəndlərə vertolyotların uçuşlarını təşkil edən Aydın Kazımov 20 noyabr 1991-ci ildə baş vermiş vertolyot qəzasını və ümumiyyətlə, həmin ərəfədə Ağ-

dam aeroportunda baş vermiş hadisələri belə xatırlayır: “20 noyabr 1991-ci ildə Bakıdan Ağdama təyyarə ilə gələn qonaqları Xocavənd və Qaradağlı camaatı olduqca pis qarşıladı. T.İsmayılov başda olmaqla, komissiya üzvlərinin ünvanına nalayiq sözlər deyildi.

Onların Qaradağlıya uçduqları Mİ-8 hərbi vertolyot hadisədən təxminən bir ay əvvəl, Ağdam aeroportunda çadırlarda yerləşdirilmiş Sovet ordusuna məxsus olan hərbi hissənin sərəncamında idi. O hərbi vertolyot Qazaxıstan Respublikasından gətirilmiş üç ədəd hərbi vertolyotdan biri idi.

Həmin hərbi hissənin Ağdam aeroportunun ərazisində çadırlarda yerləşdirilməsi özü təəccüb doğururdu. Halbuki Ağdam şəhərinin mərkəzində və yaxud rayonun aeroporta yaxın olan ərazisində onların yerləşdirilmələri üçün çox yaxşı şəraiti olan binalar var idi. Onlar nədənsə, Ağdam aeroportunda çadırlarda yerləşməyə üstünlük vermişdilər.

O vertolyotlar hər gün səhər tezdən Ağdam aeroportundan Xankəndinin mərkəzi stadionuna uçur, oradan Yerevan-Xankəndi arası uçuşlar edib, axşamlar da Ağdam aeroportuna qayıdırdılar.

Vertolyotlar Xankəndinin Xocalı yaxınlığında olan aeroportundan istifadə etmirdilər. Ona görə ki, oradakı aeroport bizim polis əməkdaşları tərəfindən mühafizə olunurdu. Vertolyotların Yerevana uçuşu məxfi saxlanılırdı.

Burada ən maraqlı məqamlardan biri də ondan ibarətdir ki, V.Polyaniçko qərargahını Xankəndindən Ağdama köçürən ərəfədə, həmin hərbi hissə də Ağdam aeroportunda peyda olmuşdu. Hərbi hissə, o cümlədən, T.İsmayılovgil uçan hərbi vertolyot Polyaniçkonun sərəncamında olmaqla, onun rəhbərliyi altında fəaliyyət göstərirdi...

Hadisə baş verməmişdən bir gün əvvəl, yəni noyabr ayının 19-da günortaya yaxın həmin hərbi hissənin komandiri S.Popov mənə müraciət edib, dedi ki, naharı bir yerdə edək. Mən razılaşdım və günorta onunla bir yerdə nahar etdik. Yaxşı yeyib-içəndən sonra o, mənə hərbi hissənin Ağdam

aeroportunda yerləşməsinin bir neçə səbəbini açıqladı: “Biz burada sizin Dağlıq Qarabağla bağlı gördüyünüz hər bir işə nəzarət edirik”. Vertolyotların Yerevan-Xankəndi arası uçuşunu və ermənilərə xidmət etməsini söylədi. Sonra o, mənə ailəsinin Xankəndində yaşamasını və onu uzun müddət görmədiyini bildirdi. Ailəsinin bu gün günortadan sonra Xankəndindən gəzmək adı ilə Şuşaya gedəcəyini söyləyib, onun Şuşadan bizim vertolyotla Ağdama gətirilməsini məndən xahiş etdi. Mən razılıq verdim.

Onunla olan söhbətdən sonra S.Popovun arvadını bizim vertolyotla həmin gün Şuşadan Ağdama gətizdirdim...

Vilayətdəki ermənilərə Xankəndindən rəhbərlik edən Polyaniçko qərargahını Ağdama köçürdükdən sonra, vilayət ermənilərinə həm Xankəndindən, həm də Ağdamdan yardım və rəhbərlik edirdi. Komandiri olduğu hərbi hissənin və orada olan hərbi vertolyotların V.Polyaniçkonun sərəncamında olmasını mənə S.Popov söhbətimiz zamanı söyləmişdi...

Vertolyotun vurulması ilə əlaqədar onu deyə bilərəm ki, noyabrın 20-də Bakıdan Ağdama gələn Tofiq İsmayılov-gili təhqir edən Qaradağlı və Xocavənd camaatına rəhbərlik edən, komissiya üzvlərinin Qaradağlıya getmələrini ən çox təkid edənlərdən biri, əvvəllərdən yaxşı tanıdığım Rəhman idi.

T.İsmayılov Qaradağlıya uçuş üçün vertolyota minərəkən, onların oraya getməsində israrlı olanları çox axtardı ki, onlardan birini özü ilə hadisə yerinə aparsın, amma tapılan olmadı...

Komissiya üzvləri ilə Qaradağlıya İ.Qayıbov da uçdu. Vəzifəli şəxslərdən yalnız T.Qarayev Ağdamda qaldı...

Rəhmanla bağlı əvvəllər baş vermiş, iki hadisə barəsində məlumat verməyi vacib hesab edirəm. Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində hadisələr yenidən başlayanda, Ağdam camaatının Xocavənd və Qaradağlı kəndlərinə yardım göndərirdiyi un məhsulu orada kənd camaatına paylanarkən, Rəhman yardım olunan undan imtina edərək demişdi ki, azərbaycan-

luların ununa ehtiyacı yoxdur. Ermənilərin verdiyi un ona bəs edir. Onun bu sözüne çox təəccüb etmişdim...

Bu əhvalatdan bir müddət sonra, 1988-ci ilin oktyabr ayında Ağdamda «Köçkünlərə yardım komissiyası» yaradıldı. Həmin komissiyaya Ə.Orucov rəhbərlik edirdi. Onun qəbuluna həddindən çox Dağlıq Qarabağın azərbaycanlı əhalisi və oradan köçkün düşən insanlar gəlirdilər. Bir gün bir nəfər dostu ilə Əlisaab müəlimin qəbuluna gələn Rəhman, heç nədən hay-küy saldı. Həmin vaxt Rəhmana un əhvalatını xatırlatdım. Bunu eşidən Əlisaab müəllim onunla çox ciddi danışdı. Rəhməngil vəziyyətin yaxşı alınmadığını görüb, tələsik qərargahı tərk etdi.

Qərargahımız Xankəndinə gedən yolun üstündə, Ağdam şəhərinə bitişik olan Əhmədavar kəndindəki Tikinti-Quraşdırma İdarəsinin binasında yerləşirdi.

1989-cu ilin yay ayları idi. Əlisaab müəllim vilayətin azərbaycanlılar yaşayan və rəbitə əlaqəsi olmayan kəndlərinə ratsiya quraşdırdırırdı. O ərəfədə həmin dostu ilə qərargaha gələn Rəhman Əlisaab müəllimdən xahiş etdi ki, onların da kəndinə ratsiya rəbitə əlaqəsinin quraşdırılmasını təşkil etsin. Onların da kəndinə ratsiya quraşdırıldı.

Bir müddətdən sonra Əlisaab müəllimə məlumat çatdı ki, Rəhman kənddəki ratsiyayı çıxarıb bir erməniyə verib. Erməni də həmin ratsiyayı idarə etdiyi QAZ-69 markalı avtomasına quraşdırıb, ondan istifadə edir.

Bunu bilən Əlisaab müəllim Rəhmanı yanına çağırtdırıb, ratsiyayı ondan tələb etdi. Rəhman ratsiyayı erməniyə verdiyini etiraf etdi. Əlisaab müəllim ondan tələb etdi ki, günü bu gün ratsiyayı ermənidən geri alıb, qərargaha gətirsin. Rəhman daima bir yerdə olduğu dostu ilə qərargaha əliboş qayıdıb, Əlisaab müəlimə bildirdi ki, ratsiyayı ermənidən geri ala bilmir.

Əlisaab müəllim onu erməninin cəsusunu adlandıraraq qərargahdan qovdu və ona tapşırırdı ki, bir daha Ağdama ayaq

basmasını. Əlisaab müəllimin bu tapşırığından sonra, o, Ağdamda görünmədi...

Əlisaab müəllimin Dağlıq Qarabağa getməsini qadağan edən V.Polyaniçko rəhbərlik etdiyi Təşkilat Komitəsinin qərargahını Xankəndindən Ağdama köçürəndən sonra, onun Ağdama gəlməsini də qadağan etdi.

V.Polyaniçkonun Ağdamda olduğu müddətdə, Əlisaab müəllim artıq Ağdama gələ bilmirdi.

Bundan sonra, Ağdama yenidən ayaq açan Rəhman dostu ilə birgə günlərini V.Polyaniçkonun qərargahında keçirirdilər...

Vertolyot hadisəsi baş verdikdən sonra Polyaniçko “Respublika Təşkilat Komitəsi”nin fəaliyyətinə yekun vurdu. Ağdam aeroportunda Sovet ordusuna məxsus olan hərbi hissə də, hadisə baş verən günü gecə ilə Ağdamdan Dağlıq Qarabağın Xocavənd rayonunun ərazisinə köçürüldü»...

Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorunun I müavini və sonra baş prokuroru işləmiş Murad Babayevin vertolyot hadisəsi barəsində dediklərindən: “Hadisə haqqında mənə axşam məlumat verildi. Respublika Prokurorluğunun İstintaq İdarəsinin rəisi Adil Ağayevin və İstintaq Şöbəsinin rəisi Nazim Tağıyevin rəhbərliyi ilə təxminən on beş nəfərdən ibarət istintaq qrupu yaradıb, gecə ilə onları Ağdama göndərdim. Sonra İ.Qayıbovun və M.Əsədovun evlərinə gedib ailələri ilə görüşdüm. Gecə saat 3-də özüm də Ağdama yola düşdüm.

İşin istintaqını Respublika Prokurorluğunun baş müstəntiqi Rəşail Əliyevə tapşırıdım. Vertolyotun “qara qutu”sunun ekspertizasının respublikada keçirilməsi üçün laboratoriya olmadığına görə müstəntiq R.Əliyevi ekspertiza institutunun ekspertləri və AZAL-ın mütəxəssisləri ilə birlikdə “qara qutu”nun ekspertizasının aparılmasından ötrü Moskvaya göndərdim.

Moskvada “qara qutu” müstəntiq R.Əliyev, onunla birlikdə ora getmiş ekspert və mütəxəssislər tərəfindən ekspertiza laboratoriyasına təqdim edilmişdi.

Moskvanın ekspertləri tərəfindən “qara qutu” tədqiq olunarkən müəyyən olunmuşdur ki, güclü yanğının təsiri (terminal təsir) nəticəsində “qara qutu”nun lenti sıradan çıxmış və yararsız vəziyyətə düşmüşdür. Həmin səbəbdən də “qara qutu” üzrə rəy verilməsi mümkün olmamışdır. Lakin ekspertiza tərəfindən (“qara qutu”suz) vertolyot hadisəsinin baş vermə səbəbləri barəsində rəy verilmişdir.

Komission ekspertizanın rəyindən məlum oldu ki, hadisənin baş verməsinə səbəb pulemyot və yaxud avtomat silahlarından atılan güllələrin vertolyotun yuxarı hissəsində olan pərlərinə dəyib onları saxlayan trosu zədələyərək sıradan çıxarması və vertolyotu idarə edən heyətin üç nəfər üzvündən ikisinin qətlə yetirilməsi olmuşdur.

Cinayət işi üzrə şahid kimi dindirilənlər Ağdam rayonunun Mərzili kənd sakinləri ata ilə oğul idi. Onlar həmin vaxt çöldə heyvanlarını otarırmışlar. Onlar qonşu Qarakənd kəndinin üzərindən uçan vertolyotun dağın döşünə düşməsinə təsdiq etmişdilər.

Cinayətin kimlər tərəfindən törədilməsini bu günədək aparılan istintaqla sübuta yetirmək mümkün olmamışdır”...

Baş tutmayan əməliyyat

Laçın batalyonunun döyüşçüsü Tofiq Musayev Qarabağımızın həmin dövrdə olan vəziyyətindən söz açır: “1991-ci ilin dekabrında Əlisaab müəllimlə belə qərara gəldik ki, vilayətin Hadrut rayonu erməni hərbi birləşmələrindən təmizlənməlidir. Oradan daim Cəbrayıl, Zəngilana, Füzuliyə, Qubadlıya və Laçına təhlükə gözlənilirdi. Əlisaab müəllim soruşdu ki, Hadrutu düşməndən təmizləmək üçün yetərli qüvvəmiz varmı? Cavab verdim ki, var, əgər ehtiyac olarsa, əlavə qüvvələrin də cəlb edilməsi mümkündür.

Xeyli söhbət və məsləhətləşmədən sonra birlikdə Laçının Qayğı qəsəbəsinə gedib orada ruslardan ibarət olan hərbi birləşmənin briqada komandiri Malyukla görüşdük. Onunla xeyli söhbətdən sonra, istədiyimiz razılığı əldə etdik. Şərtimiz belə oldu ki, onun Hadruta yetirəcəyi artilleriya zərbələrindən sonra, oranı erməni hərbi birləşmələrindən təmizləyib bizə təhvil verməlidir. Necə ki, bizim torpaqları alıb ermənilərə təhvil verdikləri qaydada.

Əlisaab müəllim Malyukla söhbətini yekunlaşdırdıqdan sonra başqa bölgələrə getdi. Mən isə Malyukla idarə etdiyim “Niva” markalı avtomaşında Qubadlıda olan hərbi qərargaha gəldik ki, orada olan hərbiçiləri nəzərdə tutduğumuz əməliyyata cəlb edib, onu keçirməyə başlayaq. Mehmanxanaya daxil olmaq istədikdə, qapıda əli silahlı dayanmış Teymur adlı növbətçi bizi içəri buraxmadı.

Malyuk təəccüblə üzümə baxıb soruşdu: “Başa düşürəm, bu kimdir?”

Teymur ona cavab verdi: «Rus hərbiçilərini “Akara” dəmiryol stansiyasına yola saldıq. Onlar qərargahı bizə təhvil verdilər».

Bu sözləri eşidən kimi Qubadlının Xalq Cəbhəsinin fəalları ilə əlaqə yaradıb, onlardan xahiş etdim ki, heç olmasa onlara iki gün möhlət verin, qayıdıb Hadrutla əlaqədar əməliyyatı həyata keçirsinlər. Dedilər, heç cür mümkün deyil. Məsələn bu qaydada, rusların hərbi komandanlığı ilə Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin rəhbərliyi həll edibdir.

Beləliklə, nəzərdə tutduğumuz bu əməliyyat, həmin səbəbdən baş tutmadı”...

Hadrutun 12 kəndi təmizləndi

Hadrutun 12 kəndi Cəbrayıl Rayon Polis şöbəsinin rəisi Rəşid Məmmədovun hünəri və bacarığı sayəsində erməni yaraqlılarından təmizləndi.

Rəşid Məmmədovla həmin uğurlu əməliyyatları davam etdirməyə çalışırdıq. 1991-ci il ərzində Cəbrayıl rayonuna külli miqdarda silah-sursatla yardım etdik. Onlara bir ədəd ağır zirehli hərbi texnika olan BRDM-də alıb vermişdik.

Hadrutun 12 kəndi ermənilərdən azad olunandan sonra Cəbrayılda daha çox olurdum. Azad olunan kəndlərin sayını artırmaq üçün yollar axtarırdıq. Əsas vəzifələrdən biri də azad olunan kəndlərin üzərində nəzarətin gücləndirilməsi idi.

Düşmən Sur kəndini oradakı dağın döşündəki kahalarda yerləşdiriyi mövqelərindən nəzarətə götürüb kəndi geri almağa çalışırdı. Təhlükəni aradan qaldırmaq məqsədilə, Cəbrayılın Böyük Qışlaq kəndi istiqamətində 1992-ci ilin 9 fevralında səhər saat 6-da əməliyyata başladıq.

Hücum əməliyyatına R.Məmmədov rəhbərlik edirdi. Döyüşdən əvvəl hər kəs R.Məmmədovun göstərişi əsasında öz yerini tutdu. Bizimkilər toplardan Sur dağının döşündə olan, kahalardakı düşmən mövqelərini atəşə tutdular. Toplar işini görüb qurtardıqdan sonra R.Məmmədov, mən və R.Cəfərov QAZ-69 markalı maşına əyləşib oradakı dərənin üstündəki körpünü keçdik. Arxamızca hərəkət edən BTR-ə R.Məmmədov işarə etdi ki, o da körpünü keçib bizdən irəlidə dayansın.

Məqsədimiz ondan ibarət idi ki, BTR körpünü keçib irəlidə hərəkət etsin, biz piyadalar onun arxasınca hərəkət edib kəndə yaxınlaşaq və yaxın məsafədən kahalarda olan düşməni zərərsizləşdirək.

Sən demə, biz maşınla keçdiyimiz körpünün üzərində ermənilər tərəfindən tank əleyhinə mina qurulubmuş. BTR körpünün üstünə çıxan kimi onun enli təkərləri minaya düşdü. Güclü partlayış baş verdi. Həmin an düşmən qüvvələ-

rinin maşınımıza atdıqları güllələr, maşının brezent örtüyündən içəri daxil olub, sağımızdan-solumuzdan uçurdu.

Maşının qapısını açıb özümüzü yerə atdıq. BTR-in parça-parça olmuş təkərləri göydən üstümüzə tökülürdü. Tez qaçıb BTR-ə yaxınlaşdıq. Gördük ki, itki yoxdur. BTR-ə yaxınlaşmağımızı gören düşmən döyüşçüləri kahalardan yenə bizi atəşə tutdular.

Rəşid BTR-in lyukunda oturan əsgərdən BTR-in pulemyotundan düşmən mövqeyinə atəş açmasını əmr etdi. Atəşdən sonra düşmən dərhal susduruldu. BTR nasaz vəziyyətdə körpünün üstündə qaldı.

Biz oradakı təpənin üstündə olan üzümlüklə sürünə-sürünə Sur kəndinə doğru irəliləyirdik. Bu zaman Hadrut-Sur yolu ilə bizə tərəf təpəni aşan bir ədəd düşmən BMP-si və hərbi vertolyotu bizi atəşə tutdu. Ermənilərin oradakı bizim avtobusa atdıqları mərməi onu darmadağın etdi. Onlar bizi atəşə tutdular və sonra Rəşid Məmmədovun «qaubitsadan» atdığı atəşlə, BMP-ni vuracağından ehtiyat edib vertolyotla birlikdə geri dönüb gözdən itdilər.

Əməliyyat başa çatdırıldıqdan sonra, BTR dərədəki körpünün üstündən «Kamaz» maşını ilə çıxarılaraq yedəyə alınıb, təmirə göndərildi. Düşmən qüvvələri kahalarda olan mövqelərini tərk etməyə məcbur oldular.

Həmin gün olan ağır döyüşlərdə itki vermədik. Sur kəndi bizim döyüşçülərin nəzarətində qaldı...

Sur kəndi uğrunda gedən döyüşün iştirakçısı Elnur Seyidəliyev o günü belə xatırlayır: “1992-ci ilin soyuq fevral günləri idi. Döyüşçülərimiz Cəbrayıl torpaqlarının keşiyində ayıq-sayıq dayanmışdılar. O vaxt rayon polis şöbəsinin rəisi R.Məmmədovun səyi nəticəsində alınmış Hadrutun 12 kəndinə nəzarət edirdik.

Sur, Şişqaya, Zamzur, Dolanlar kəndlərinə hər an düşmən basqını ola bilərdi. Onda bizim batareyamız Banazur yüksəkliyində - Qanlı qayada yerləşirdi. Həmin Qanlı qaya-

dan strateji cəhətdən əhəmiyyətli olan Ağ yol, Hadrut-Sur yolu və Şayak yüksəkliyinə nəzarət edilirdi.

Sur kəndi yaxınlığında ağır döyüşlər gedirdi. Ordudan tərxis olunmuş Mustafa Hüseynov düşməni göz açmağa qoymurdu. O vaxt R.Məmmədovla bərabər bir nəfər də bizimlə birlikdə döyüşürdü. O, döyüşçüləri ruhlandırır, qələbəyə çağırırdı. Bu şəxsin yanımızda olması, bizə ürək-dirək verməsi və bizimlə bir səngərdə vuruşması bizi daha da ruhlandırırdı. O günlərdə qorxu nə olduğunu belə unutmuşduq. Biz eşidəndə ki, öz hərəkətləri ilə sırası döyüşçülərimizdən seçilməyən həmin şəxs nazirdir, doğrusu, təəccübləndik. Nazir hara, səngər hara?

Həmin şəxs adını eşidib, üzünü görmədiyimiz, Qarabağın ən ağır, ən çətin günlərində özünü oda-alova atmış Ədliyyə naziri Əlisaab Orucov idi.

Əlisaab müəllimlə bir dəfə də Murovdağda görüşdük. 1996-cı ilin qarlı-şaxtalı yanvar günləri idi. Hacıkənddə məskunlaşmış qaçqınlara, bir də bizə - Murovdağ döyüşçülərinə baş çəkməyə gəlmişdi. Əliboş da deyildi. Əlisaab müəllim döyüşçülərə xeyli ərzaq və digər sovqatlar gətirmişdi. Hissəmizin şəxsi heyəti ilə görüşdü. Bizə uğurlu xidmət arzuladı. Sur əməliyyatını xatırladıq»...

İmkansızlara yardım olunurdu

Dağlıq Qarabağda müharibə başlayan gündən, cəbhə bölgəsinə çox sayda jurnalistlər gəlirdi, baş verən hadisələrlə maraqlanıb, müsahibəmi alırdılar, sonra da müharibə bölgələrindəki fəaliyyətimi video-lentə almaq təşəbbüsündə olurdular. Fəaliyyətimin lentə alınmasına razılıq vermirdim. Deyirdim ki, bu görülən işlər və yardımlar heç də reklam üçün və kiminsə xatirinə olunmur. Bunlar «Allah xatirinə» olunur. Onun bilməsi bəs edər. Hətta yardım etdiyim insanlardan xahiş edirdim ki, yardım haqda heç kəsə, xüsusən də Polyaniçkoya, Volskiyə və Respublika rəhbərliyinə bildirməsinlər.

Xahişimə əməl etməyənlər də olurdu. Ona görə də həmin adamlar bir də yanıma gələndə onları məzəmmət edib deyirdim: “Siz bu hərəkətinizlə görülən işə xeyir əvəzinə, ziyan vurursunuz”.

Elə hallar olurdu ki, yardım etmək istədiyim adam yardım almağı özünə sığışdırmır və köməkdən imtina edirdi. Onda yardımı borc adı ilə edirdim və deyirdim, nə vaxt imkanın oldu borcumu qaytararsan. Yardımın adını borc qoyub, imkansızlara əl tuturdım...

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi 1989-cu ildən başlayaraq, Respublikada yerli hakimiyyət orqanlarını zəiflədib hakimiyyəti ələ keçirmək məqsədilə, bir sıra rayonlarda qanunsuz silahlı dəstələr yaratmışdı.

Sonradan onlar, respublikada hakimiyyətə yiyələndikdə, həmin silahlı dəstələrin bir çoxunun öhdəsindən gələ bilmədilər.

1989-cu ilin son günləri idi. Ə.Vəzirovun tapşırığı ilə Lənkəranda yaranmış vəziyyətlə əlaqədar ora getdim. Əlikramla görüşüb, xeyli söhbət etdim.

Onun tələbinin nədən ibarət olmasını soruşdum. Bildirdi ki, əvvəlki iş yerinə – baş mühəndis vəzifəsinə bərpa olunmaq istəyir. O barədə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin rəhbərliyinə məlumat verdim.

Onun əvvəlki işinə bərpa edilməsinə dair əmr verildi. Bundan sonra da o, hərəkətlərinə son qoymadı və işinə qayıtmadı. Demə, onun istək və arzusu tamamilə başqa imiş.

O, 1993-cü ildə silahlı üsyan edib, respublikanın cənub bölgəsində yerləşən bir neçə rayonda yerli hakimiyyət orqanlarını devirərək, Talış Muğan respublikası yaratmağa cəhd etmişdi. Lakin onun istəyi baş tutmadı...

Əlikramı həmin vəziyyətə çatdıran və onun vasitəsilə respublikada qeyri-normal vəziyyət yaradan Azərbaycan Xalq Cəbhəsi olmuşdu...

1989-cu ilin dekabr ayının son günləri idi. Laçına zəng edən Ə.Vəzirov məni Bakıya çağıraraq, Cəlilabadda keçirilən mitinqlərlə bağlı yaranmış vəziyyətə görə bu dəfə ora gətməyimi tapşırırdı. Məndən əvvəl Bakıdan ora göndərilən respublikanın bir neçə tanınmış ziyalı mitinq iştirakçıları tərəfindən, olduqca hörmətsiz qarşılanmışdı.

Cəlilabada çatanda, partiya komitəsinin binası qarşısında izdihamlı mitinqin keçirilməsinin şahidi oldum. Oradakı meydana camaatla birlikdə çıxışları dinləyirdim. Həmin vaxt mitinqə rəhbərlik edən Miralim gəlişimdən xəbər tutub, məni tribunaya dəvət etdi. Xəbər göndərdim ki, əvvəlcə başqa yerdə görüşüb söhbət edək. O, təklifimlə razılaşmadığına görə, tribunaya qalxasam oldum. Orada, onunla xeyli söhbət etdim. Ona mitinq iştirakçılarının tələblərini yazılı qaydada təqdim etməsini və mitinqə son qoymasını məsləhət gördüm. O, mənim məsləhətimi dinləyib belə cavab verdi: «Ermənilər Dağlıq Qarabağ və Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı törətdikləri cinayətlərinə son qoyduqda, mitinq də öz işinə son qoyacaqdır».

Mitinqdə mən də çıxış etdim.

Həmin günlər Bakıda Respublika Ali Sovetinin Sessiyası keçirilirdi. Sessiyada müzakirə olunan məsələ ilə bağlı bir gün sonra Cəlilabada zəng edən Ə.Vəzirov, mənə Bakıya qayıdıb, sessiyada çıxış etməyi tapşırırdı. Bakıya qayıdıb, Ali Sovetin Sessiyasında müzakirə olunan Qanun layihəsi ilə əlaqədar çıxış etdim. Bir az keçmiş Sessiyanın iclasında iştirak edən Ə.Vəzirov elan etdi ki, Cəlilabadda dünən axşam, (mən oranı tərk edəndən bir neçə saat sonra) mitinq iştirakçıları ilə yerli hakimiyyət orqanları arasında yaranmış qarşıdurma nəticəsində, rayon partiya komitəsinə hücum edən mitinqçilər rayon kommunistlərinin orada saxlanılan qeydiyyat kartoçka-

larını (vərəqələrini) və partiya bileti blanklarını məhv etməklə, bir neçə inzibati binaya zərər yetirmişlər.

Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin katibi Telman Orucovun, Ali Sovetin hüquq şöbəsinin müdiri Abdulla İbrahimovun, Respublika prokuroru İlyas İsmayılovun, Respublika Dövlət Təhlükəsizlik Komitəsinin sədri Vaqif Hüseynovun, Ali Məhkəmənin sədri Hüseyn Talibovun və mənim Cəlilabad rayonu na getməyimiz tapşırıldı.

Axşam tərəfi Cəlilabadın Prişip qəsəbəsində vertolyotumuz yerə endi. Oradan avtomaşınla Cəlilabadın hərbi komissarlığına gəldik. Rayonun hərbi komissarı öz iş otağında idi. Ondan, mitinqin kimlər tərəfindən idarə olunmasını soruşduq. O, suala cavab vermək əvəzinə dedi ki, Moskvadan bir az əvvəl zəng edib, Cəlilabadda yaranmış vəziyyətlə bağlı maraqlanan M.Qorbaçovun köməkçisi ilə danışıb, ona rayonda yaranmış vəziyyət barəsində məlumat vermişdir. O, həmin adamın Moskvadan yenə də zəng edəcəyini söylədi. Elə həmin vaxt o, telefon zənginə cavab verib, Cəlilabaddakı vəziyyət barəsində ətraflı məlumat verdi. O, bizə yenə də həmin adamla danışdığını bildirdi. Doğrusu, biz onun həqiqətən hara ilə və kiminlə telefon əlaqəsi saxladığını bilmədik...

Hərbi komissardan təkrar olaraq mitinqin kimlər tərəfindən idarə olunduğunu soruşduqda o, həmin şəxslərin adlarını saydı. Onun sadaladığı adların içərisində, vaxtilə əvvəlki işinə qayıtmasında köməkliyim dəymiş bir nəfərin də adı var idi. Həmin adamı çox çətinliklə yanıma dəvət etdirib, H.Talibovla birlikdə onunla söhbət etdik. Ondən xahiş etdim ki, bütün güc və bacarığını, camaatın hücumlarının qarşısını alınmasına sərf etsin. O, gedib tapşırığımı yerinə yetirib, gecə ilə məni məlumatlandırdı.

Səhəri gün rayonda artıq sakitlik idi. Rayonun mərkəzində olan klubda mitinq iştirakçılarının nümayəndələri ilə birlikdə asayişin bərpası ilə bağlı iclas keçirdik. Həmin

iclasda çıxış etdim. Orada iştirak edən Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin liderlərindən olan Pənah Hüseynov da çıxış etdi...

O ki, qaldı Cəlilabadda bir aya yaxın keçirilən mitinqlərə rəhbərlik edən Miralimin və qeyrilərinin cinayət məsuliyyətinə cəlb edilib məhkəməyə verilmələrinə səbəb, onların həmin günlər rayonun vəzifəli şəxslərindən pul yığıb mənim səmələri olmuşdu.

Halbuki, ədalət naminə desək, Cəlilabaddan əvvəl Bakı şəhərində keçirilən mitinqlər zamanı yığılan və mənim sənilən xüsusilə küllü miqdarda pul və ərzaqlarla əlaqədar, bir nəfər də olsun, cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməmişdi...

Abşeron rayon xalq məhkəməsində Miralim və qeyrilərinin cinayət işinə baxılarkən, işə baxan hakimlərin diqqətini, həmin hallara cəlb edərək, onların haqqında ədalətli hökm çıxarılmasını məsləhət bildim.

İşə baxan məhkəmə, Miralim və qeyriləri haqqında ədalətli hökm çıxarıb, onların hökmə qədər həbsdə saxlanıldıqları müddətlə kifayətlənib, azad etdi...

1992-ci ilin aprel ayının son günləri idi. Bir neçə gün idi ki, müharibə gedən bölgələrə Prezidentin səlahiyyətli nümayəndəsi təyin olunmuşdum.

Respublika prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirən Yaqub Məmmədov Ağdama zəng edib, Bərdə rayon İcra Hakimiyyətinin Başçısı Yusif Allahverdiyevi silah gücünə vəzifəsindən kənarlaşdıran Bərdə rayon istehlak cəmiyyətinin («Raypo»nun) anbardarı «qağa» ləqəbi ilə tanınan İsmayıl Əliyevin hərbiçilərin köməyi ilə həmin vəzifəyə yiyələndiyini bildirdi. Vəziyyətlə bağlı Bərdəyə gedib, orada baş verənləri araşdırıb, onu məlumatlandırmağımı tapşırırdı.

Axşam saat 20 radələri olardı. Bərdəyə gedib, rayon icra hakimiyyətinin binası qarşısında dayanan hərbiçilərdən İsmayılı soruşdum. Onların arasından mülki geyimdə olan bir nəfər: «İsmayıl sizi eşidir» - dedi.

Ondan hansı hünərlə rayonda hakimiyyəti devirib, ona yiyələndiyini soruşdum?

İsmayılın sualıma cavab verə bilməməsini görüb, vəziyyəti yumşaltmaq və onunla təkliddə söhbət etmək məqsədilə: «Sizi bilmirəm, mən yaman susamışam» deyib, binaya daxil oldum. «Əlisaab müəllim, xoş gəlmişsiniz, xahiş edirəm yeməxanaya buyurun» - deyən İsmayıl, binanın birinci mərtəbəsində olan yeməxanaya keçdik. İsmayıl, nə sifariş edəcəyimi soruşdu. Toxam, - deyib, yalnız çay içəcəyimi bildirdim. O, binanın dəhlizində dayanmış hərbcilərə kabinetə qalxıb, orada bizi gözləmələrini xahiş etdi.

Yeməxanada İsmayıl bildirdim: «Rayonda hakimiyyəti devirib bu yolla ona yiyələnməkdə böyük səhvə yol vermişən». Ondan hərbciləri bundan sonra çirkin oyunlara cəlb etməməsini və onların hərbi hissəyə qayıdıb getmələrinə təşəbbüs göstərməsini tapşırıdım.

Onun nəzərinə çatdırdım ki, Respublika rəhbərliyinin bu gündən etibarən Bərdəyə İcra başçısı vəzifəsinə göndərəcəyi adam, hörmətlə qarşılanmalıdır.

Çay içəndən sonra, onun oturduğu otağa qalxdıq. Orada bizi gözləyən hərbcilərə minnətdarlığını bildirən İsmayıl, onlardan xidmət etdikləri hərbi hissəyə qayıtmalarını xahiş etdi. Onlar bizimlə sağollaşıb, otağı tərk etdilər.

Həmin hərbcı uşaqları əvvəldən tanıyırdım. Onlar Qarabağ müharibəsinin ilk günlərindən düşmənə qarşı cəsarətlə vuruşan döyüşçülərimiz idi.

Hərbcilər getdikdən sonra baş vermiş hadisə ilə bağlı ətraflı məlumat verən İsmayıl rayonda yaranmış ağır vəziyyətdən danışdı. Vəziyyətdən çıxış yolunu, özü rayonun rəhbəri olarsa, rayon camaatının güzaranının yaxşılaşdırılmasına yönələn bir sıra tədbirlər görəcəyini və Qarabağın düşmən hücumundan müdafiəsi uğrunda ciddi işlər həyata keçirə biləcəyini güman etdiyini söylədi.

Bakıya zəng edib, Yaqub Məmmədovla danışib, Bərdədə yaranmış vəziyyətlə bağlı onu ətraflı məlumatlandırdım.

Bir az keçmiş xəbər gəldi ki, Tərtərin Dağlıq Qarabağın Ağdərə rayonunun Leninavan və Marquşavan kəndləri ilə həmsərhəd olan ərazisində, bizim silahlı dəstələrlə düşmən döyüşçüləri arasında qızğın döyüşlər gedir. Buna səbəb, Tərtər rayon mərkəzinin düşmənin həmsərhəd kəndlərindən daim artilleriya atəşinə tutulmaları olmuşdu. Bu da rayon əhalisinə olduqca ağır ziyan yetirirdi. Döyüşçülərimizin məqsədi həmin erməni kəndlərini quldur dəstələrindən təmizləyib, rayon mərkəzində yaşayan əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək olub...

Xəbəri eşidən kimi İsmaylla təcili döyüş bölgəsinə yollandıq.

Tərtər rayonunun mərkəzində bütün işıqlar söndürülmüşdü. Döyüş gedən yerə gəldik. Döyüşə rəhbərlik edən komandir və zabitlərlə görüşdük. Onlar bizim ora gelişimizdən çox sevindilər.

Toplarımız ara vermədən düşməne zərbələr endirirdi. Toplar işini görüb qurtardıqdan sonra, piyadalar hücum keçdilər.

Döyüşün uğurla nəticələncəyini görüb, İsmaylla müraciət edib dedim: «İsmayıl, döyüşün uşaqların qələbəsini mükafatlandırmaq üçün onlara sovqat paylamalıyıq». Bu sözlərimi eşidən kimi İsmayıl Bərdəyə yollandı. O, az müddətdə xeyli sovqatla geri qayıtdı və onları komandirə təhvil verdi.

Səhərə yaxın mən Ağdama, İsmayıl da Bərdəyə qayıtdı.

Hücumlarını uğurla davam etdirən döyüşçülərimiz qısa müddət ərzində həmin kəndləri erməni quldurlarından azad etdilər...

AXC respublikada hakimiyyətə giyələndikdən bir neçə gün sonra 1992-ci ilin iyun ayının 6-da axşam saat 20 radələrində Goranboya zəng edən Respublika Prezident Aparatı

tının şöbə müdiri Arif Hacıyev mənə, Ağcabədidə Məmməd və Tahir Mehrəliyev qardaşları ilə rayonun İcra Hakimiyyəti Başçısı Münsif Səfərov arasında qarşıdurma yaranması nəticəsində, icra hakimiyyəti binasının həmin qardaşlar tərəfindən atəşə tutulduğunu bildirdi. Rayonun hüquq-mühafizə orqanları əməkdaşlarının hadisəyə müdaxilə edə bilmədiklərini və həmin səbəbdən rayonun icra başçısının iş otağında müdafiəsiz vəziyyətdə qalmasını deyən A.Hacıyev Ağcabədiyə gedib, məsələ ilə məşğul olub, vəziyyətin bərpa edilməsindən ötrü yerində tədbir görməyimi xahiş etdi.

Ağcabədidə vəziyyətin həmin qaydada davam etməsi, bir gün sonra, iyunun 7-də respublikada keçiriləcək prezident seçkilərinin rayonda pozulması ilə nəticələnmə bilərdi.

Məlumatı alan kimi, axşam saat 22 radələrində Ağcabədiyə çatıb, icra hakimiyyətinin binası olan əraziyə getdim. İcra Hakimiyyətinin binası məktəb istiqamətindən təxminən 300 metr məsafədən atəşə tutulurdu. Atəş açılan ərazidə işıq olmadığından, oradakıları görmək mümkün deyildi.

İcra hakimiyyətinin binası yaxınlığındakı böyük bir şam ağacının arxasından hadisənin gedişatını izlədikdən sonra qərara aldım ki, fürsət yaranan kimi icra hakimiyyəti binasının çöl giriş hissəsində işıqlanan pilləkənə qalxıb, oradan onlarla danışmağa cəhd edim.

Növbəti atəşdən sonra, yaranan qısa sakitlikdən istifadə edib, pilləkənə qalxıb Məmmədi səslədim və ondan atəşə son qoymalarını tələb etdim. Atəş susdu. Təkrarən ona müraciət edib, səhər saat 9-da onu icra hakimiyyətinin qonaq evinə dəvət etdim. Ondan bir cavab olmadı. Hesab etdim ki, razılaşdıq...

Ertəsi gün səhər saat 9-da Məmməd və Tahir qardaşları qonaq evinə gəldilər. Onlarla birlikdə Qulu adında bir ağsaqqal da gəlmişdi.

Süfrə başında keçirilən xeyli söhbətlərdən sonra, Məmməd və Tahir qardaşları ilə rayonun icra başçısı M.Səfərovu barışdırdım.

Söhbət zamanı məlum oldu ki, bundan əvvəl də Ağcabədidə bir neçə milis şöbə rəislərini və icra başçılarını rayondan qovan, hazırkı başçı M.Səfərovu vəzifəyə otuzduran həmin qardaşlar olmuşdur. Qardaşlar tərəfindən qabaqcadan şərt qoyulmuşdur ki, o, vəzifəyə yiyələndikdən sonra onların sifarişlərini yerinə yetirəcək. Lakin M.Səfərov vəzifəyə keçdikdən sonra, onların sifarişlərini yerinə yetirməkdən imtina etdiyinə görə bu hadisə baş vermişdi...

1992-ci ilin 7 iyununda yaradılmış normal şəraitdə, Ağcabədidə prezident seçkiləri keçirildi...

Respublikanın həmin dövrdəki vəziyyətindən söz açan, vaxtı ilə Kürdəmir rayonunun prokuroru işləmiş Ramiz Cəfərov o günləri belə xatırlayır: «1991-ci ilin dekabr ayının son günləri idi. Xəbər çatdı ki, Cəbrayıl bölgəsində ağır döyüşlər gedir. Döyüşçülərimizin silah-sursata böyük ehtiyacı vardır.

Əlisaab müəllimlə silah-sursat əldə edib, Kürdəmir rayon Polis Şöbəsinin rəisi Elxan Hacıyevin sürücüsü Bəhrəmin idarə etdiyi QAZ-24 markalı avtomaşında ora yollandıq. Yaranmış ağır vəziyyətlə əlaqədar Respublikanın Baş Prokuroru Murad Babayev də Cəbrayıla silah-sursat gətirmişdi. Həmin günlər erməni-rus hərbi birləşmələri Dağlıq Qarabağın ərazisi boyu silahlı hücumla keçmişdilər.

Ə.Orucov M.Babayevə müraciət edib dedi ki, gətirdiyimiz silah-sursatı döyüşçülərə özümüz paylayaq. Bu da hüquq işçiləri və insanlar arasında bir ənənəyə çevrilsin. O cümlədən, hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına, döyüşçülərə silah-sursatla yardım edən insanlara toxunulmaması tapşırılsın.

Əlisaab müəllimlə razılaşan M.Babayev bildirdi ki, onlar da döyüşçülərə hər cür köməklik edirlər, lakin bu gündən sonra bu işdə açıq və daha geniş fəaliyyətdə olacaqlar. Və heç bir prokurorluq işçisi, bu məsələdən kənar qala bilməz.

Elə oldu ki, həmin söhbətdən bir neçə gün sonra Respublika Prokurorluğunda ilin yekunlarının müzakirəsi ilə əlaqədar geniş kollegiya iclası keçirildi və həmin iclasda Respublikanın Ədliyyə Naziri Ə.Orucov və rayon prokuroru kimi mən də iştirak edirdim. İclasda M.Babayev çıxış edərək, Respublikanın bütün prokurorluq işçilərinə tapşırıq verdi ki, bu gündən etibarən onların fəaliyyəti cəbhəyə silah-sursatla etmiş olduqları köməyə görə qiymətləndiriləcəkdir. Onun bu çıxışı həqiqətən də Respublikanın bütün hüquq-mühafizə orqanlarının əməkdaşlarına müsbət təsirini göstərdi. O sahədə çox işlər görüldü. Prokurorluq işçilərindən hətta cəbhə bölgələrinə yollanaraq, orada bilavasitə bir sırayı əsgər kimi vuruşanlar da oldu... Əli-Bayramlı Şəhər prokuroru Eldar Sultanov müharibə gedən bölgələrdə, əsasən də Şuşanın Kosalar kəndində xeyli müddət olub, döyüşçülərimizi silah-sursatla təmin edirdi...

Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun şöbə prokuroru Ağabala Quliyev Qarabağın qaynar bölgələrində olub, bir sırayı əsgər kimi orada gedən döyüşlərin fəal iştirakçısı olmuşdu...

Füzuli rayon prokuroru Eldar Məcidov düşməne qarşı keçirilən bir sıra əməliyyatlarda iştirak edib, əsgərlərimizə hər cür yardım edirdi və s...

1992-ci ilin may ayının ortalarında Əlisaab müəllim, Ağdam bölgəsi üzrə briqada komandiri Elxan Orucovla Kürdəmirə gəldi. Səhər saat 6 radələri olardı. Gəlişlərinin məqsədi, Şuşa və Ağdam istiqamətində düşməne qarşı hazırlanan əks hücum əməliyyatlarında uğurlar əldə edilməsindən ötrü qırıcı təyyarələrə olan ehtiyac idi. E.Orucov soruşdu ki, Şuşanın düşməndən geri alınması üçün Kürdəmir qırıcı hərbi hissəsində olan SU-25 təyyarələrinin iki ədədindən istifadə olunmasından ötrü nə kimi köməklik edə bilərəm?

Bildirdim ki, həmin hərbi hissənin komandiri P.Usaçovla səmimi münasibətim var. Onunla görüşüb o haqda söhbət edərim və nəticəsini bildirərəm.

Əlisaab müəllimgili yola salandan sonra, P.Usaçovla görüşüb söhbət etdim. Ona görəcəyi işin müqabilində tələb edəcəyi vəsaitin verilməsinə cavabdehlik daşdığımı bildirdim. Məsələ ilə bağlı P.Usaçovun mənə cavabı belə oldu: «Kürdəmirdən səmaya qalxan təyyarələr hər an Tbilisi şəhərində yerləşən Zaqafqaziya Ümumi Qoşun dairəsinin havadan müdafiə qüvvələri tərəfindən qeydə alınır. Onlardan gizli bu işi görmək qeyri-mümkündür. Məsələnin həll olunma çətinliyi ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikası Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (MDB-nin) üzvü deyildir... Əgər, sizin Respublika MDB-nin üzvü olsaydı, bazadakı «qırıcı» təyyarələrdən düşmən mövqelərinə qarşı istifadə edilməsini təşkil edə bilərdim». Hesab edirəm ki, onun ixtiyarı olsaydı, bu işdə köməyini əsirgəməzdi. Çünki əvvəllər ona olan müraciətlərimi müsbət həll etmişdi. Biz də onun hərbi hissəsinə qayğı və diqqətimizi əsirgəmərdik.

Bir dəfə belə bir hadisə baş vermişdi. Döyüş zamanı bizim «qırıcı» təyyarənin sağ qanadının zədə alması ilə əlaqədar, Əlisaab müəllim müraciət edib, təyyarənin zədə alan qanadının yenisi ilə əvəz olunmasına kömək etməyimi xahiş etmişdi. Mən də P.Usaçovdan lazım olan hissələri alıb yerinə çatdırdım və təyyarə təmir olundu. P.Usaçovla aramızda belə bir səmimi münasibətin yaranmasına əsas səbəb, onun bir mühüm məsələ ilə əlaqədar 1992-ci ilin təxminən mart ayında mənə müraciət etməsi və həmin məsələnin də tərəfindən müsbət həll edilməsi olmuşdu.

Onun mənə müraciətinə səbəb komandiri olduğu «qırıcı» təyyarələrin Kürdəmirdə yerləşən hərbi hissəsinə Zaqafqaziya hərbi dairəsindən ezam olunmuş iki nəfər yüksək rütbəli zabitin həmin hərbi hissənin yaxınlığında pusquda duran, Laçın bölgəsindən olan “özünümüdafiə könüllü dəstəsi” tərəfindən girov götürülmələri olmuşdur. Hadisə barəsində məlumat alan kimi, rayonun polis şöbəsinin rəisi Elxan müəllimi və hərbi komissarı Bahadır müəllimi yanıma dəvət edib, hadisə haqda onları məlumatlandırdım. Onlarla birlikdə

hərbi hissəyə yollandıq. Ora çatmamış, əvvəlcə onun yaxınlığındakı – Usaçovun komandiri olduğu hərbi hissənin vaxtilə havadan müdafiəsini təmin edən və hazırda Sovet Ordusu tərəfindən tərk olunub sahipsiz qalmış hərbi hissəyə baş çəkməyi qərara aldım.

Guman etdim ki, girov götürülən zabitlər orada saxlanıla bilər. Onu da deyim ki, həmin baş çəkəcəyimiz hərbi hissədə təxminən bir ay əvvəl mühüm bir məsələ ilə bağlı olmuşdum. Mühüm məsələ də ondan ibarət idi ki, aldığım məlumatlara görə hərbi hissə tərk olunduqdan sonra, orada 32 (otuz iki) ədəd hava hücumundan müdafiəni təmin edən və 30 km kimi radiusu vura bilən «yer-hava» raket qurğuları və onları daşıyan avtomaşınlar həmin ərazidə mühafizəsiz qalmışdır.

Hərbi hissənin sahipsiz qalmasından istifadə edən yerli əhali həmin avtomaşınların ehtiyat hissələrini söküb dağıdırdılar. Məlumatı alan kimi, ora getdim. Deyilənlərin həqiqətə uyğun olmasını görüb, rayonun polis şöbəsinin rəisi Elxan Hacıyevin vasitəsilə hərbi hissənin mühafizəsini təşkil etdim. Yaranmış vəziyyətlə bağlı məlumatı Respublikanın Müdafiə Nazirliyinin həmin sahəyə baxan nazir müavini Baba Nəzərliyə çatdırıb, raketlərin oradan götürülməsini ondan xahiş etdim. Müdafiə Nazirliyi tərəfindən on beş gün ərzində tədbir görülmədiyinə görə zəng edib bu barədə Əlisaab müəllimə məlumat verdim. Ona olan zəngimdən sonra, təxminən üç gün ərzində həmin raketlər və onu daşıyan texnika oradan götürüldü...

Nəhayət, qərara alındığı kimi, yolüstü sahipsiz qalan həmin hərbi hissəyə daxil olduqda məlum oldu ki, orada təxminən 20 nəfər naməlum döyüşçü istirahət edir. Onların komandirini dəvət edib, özümü ona təqdim etdim. Səhv etmərsə, həmin komandirin adı Elçin idi. Onu kənara çəkib, təkliddə xeyli söhbət etdim. Söz arası ondan girov götürülən rus zabitlərinin harada saxlandıklarını soruşdum. O elə güman etdi ki, girovların onlar tərəfindən götürülməsindən

xəbərim var. Cavab verdi ki, girovlar uzaqda saxlanılır. Ondan zabitlərin hansı məqsədlə girov götürülməsinin səbəbini soruşdum. Cavab verdi ki, onları bu işi görməyə vadar edən, iki gündən sonra Laçın bölgəsində keçirəcəkləri döyüşlə əlaqədar silah-sursata olan ehtiyac səbəb olmuşdur. Onların bu hərəkəti ilə bağlı yaranmış vəziyyətin ağır nəticələrə səbəb ola biləcəyini onun nəzərinə çatdırdım. Ona hərbi hissənin komandiri Usaçovla görüşüb danışıqlar aparacağımı və söhbətin nəticəsindən asılı olaraq necə hərəkət etməli olacağını izah etdim. Ona rayon prokurorluğuna gedib, orada gözləməsini tapşırıdım.

Bundan sonra Elxan və Bahadurla hərbi hissəyə yollandıq. Usaçova sahibsiz olan hərbi hissədə olduğumuzu və orada döyüşçülərlə görüşməyimizi bildirmədim...

Onunla xeyli söhbət edəndən sonra bildirdim ki, yaranmış vəziyyətdən yeganə çıxış yolu, döyüşçülərin tələb etdikləri silah-sursatı onlara verməkdən asılıdır. Cavab verdi ki, eyni təkliflə rəhbərliyinə müraciət etmiş, lakin oradan rədd cavabı almışdır. Ondan xahiş etdim ki, təkrarən məsələ ilə bağlı rəhbərliyinə müraciət edib razılıq əldə etsin. Belə razılığa gəldik ki, o, Tbilisi ilə təkrarən danışib, nəticəsini axşamədək mənə bildirəcək.

Həmin söhbətdən sonra biz öz iş yerimizə qayıtdıq. Elçin prokurorluqda məni gözləyirdi. Onunla iş otağıma keçib, yaranmış vəziyyəti müzakirə edirdik. Həmin vaxt telefon zəng etdi. Zəng edən Usaçov idi. O, telefonda soruşdu ki, güllə səsini eşidirsinizmi? Telefona qulaq asdıqda atəş səsləri eşitdim. Ondan xahiş etdim ki, atəşə cavab verməsinlər. Təcili ora gəlirik, - deyib, Elxan, Bahadur və Elçinlə Bəhramın idarə etdiyi avtomaşınla Usaçovun yanına getməzdən əvvəl, bizim döyüşçülərimiz olan həmin sahibsiz hərbi hissəyə yollandıq. Hərbi hissənin yaxınlığında avtomaşını saxladıb, sürücü Bəhramı hərbi hissəyə göndərdik ki, gedib Elçinin adından atəş açan döyüşçünü yanımıza gətirsin. Təxminən on dəqiqə keçmişdi ki, Bəhram həyəcanlı halda geri qayıdıb bil-

dirdi ki, həmin döyüşçü az qala onu öldürəcəkdirdi. Gəlməkdən də imtina edir. Vəziyyətin belə alındığını görən Elçin özü ora yollandı və əslən Şamaxıdan olan həmin döyüşçünü yanımıza gətirdi. Biz onu məzəmmət edib, hərəkətlərini ona irad tutduqda dedi: «Siz bilmirsiniz, ruslar vaxtı uzadıb bizi qıracaqlar. Necə ki, bu yaxınlarda Şəmkirdə buna oxşar hadisə baş verərkən, rus hərbciləri silah-sursat tələb edən döyüşçülərlə danışıqları uzadıb, onların çoxunu atəşə tutub qətlə yetirmişdilər».

Xeyli fikirləşdikdən sonra Elxanı, Bahaduru, Elçini və rusalara atəş açan döyüşçünü rayona yola salıb, danışıqları davam etdirmək məqsədilə Usaçovun yanına getdim. Ondan bir daha xahiş etdim ki, bu dəfə mənim iştirakımla rəhbərliyinə zəng edib, vəziyyətlə bağlı söhbət etsin. Usaçov xahişimi yerinə yetirib, öz rəhbərliyindən, girovların geri alınmasından ötrü döyüşçülərə, əvəzində silah-sursat verilməsinə razılıq istədi. Onunla razılaşmayan hərbi dairənin komandanlığı qəti etiraz bildirərək, sabah səhər saat 10-a kimi girovların geri qaytarılmalarından ötrü vaxt müəyyən edib, əks təqdirdə, güc tətbiq edərək girovları geri alıb, onları girov götürən döyüşçüləri məhv edəcəyini demişdi. Tez iş yerinə qayıdıb, Elçindən girovların harada saxlanıldığını soruşdum. O, girovların Oğuz (keçmiş Vartaşen) rayonunda olduqlarını söylədi.

Təxirə salmadan girovları gətizdirib Usaçova təhvil verməsini ondan tələb etdim. Elçingil səhəri gün saat 10-da girovları Usaçova təhvil verdilər.

Biz də müəyyən qədər silah-sursat tapıb döyüşçülərimizə verərək, onları müharibə bölgəsinə yola saldıq.

Baş vermiş həmin hadisə ilə əlaqədar Moskvadan «Vremya» proqramı iki dəfə məlumat verdi. İkinci məlumatda, girovların geri alınmasında Kürdəmir rayon yerli hakimiyyət orqanlarının xüsusi xidmətlərindən söz açaraq, həmin hesaba ağır nəticələrə səbəb ola biləcək hadisənin qarşısının alınması qeyd olunmuşdu»...

Kənd qapqara kömür libası geyinmişdi

1991-ci il dekabrın 25-də Bakıda eşitdim ki, erməni yaraqlıları dekabrın 23-də Dağlıq Qarabağın Əsgəran rayonunun azərbaycanlıların yaşadığı Meşəli kəndinə hücumla keçib, kəndin bir neçə dinc əhalisini, polis və Milli Ordu əsgərlərini qətlə yetiriblər.

Erməni yaraqlıları kənd cavanlarının və Rövşən Cavadovun rəhbərlik etdiyi xüsusi təyinatlı polis dəstəsinin rəşadəti sayəsində geri otuzdurulmuşdur.

Həmin gün Ağdama gəldim. Vaxtı ilə Ağdamda «Köçkünlərə yardım Komissiyası»nın qərargahında köməkçim olan Aydın Kazımovla birlikdə, dekabrın 25-də Bakıdan özümle gətirdiyim silah-sursat və ərzağı götürüb, Ağdam aeroportundan vertolyotla Meşəli kəndinə uçduq.

Vertolyot Meşəlinin üstündə 2-3 dəfə dövr etdi. Lakin kənddə heç kəs görünmürdü.

Kəndin həyət və küçələrində sahibsiz qalmış mal-qara vertolyotun səsindən qaçırdılar. Kənd qapqara kömür libası geyinmişdi. Hesab etdim ki, kəndin camaatı haradasa gizlənilib. Dörd-beş dəfə kəndin üzərində dövr etdik. Vertolyotun heyət komandiri Qənbərov kənddə artıq heç kimin olmadığını güman edib, Meşəliyə enmədən geri qayıtmaq istədiyini dedi. Etiraz edib yerə enməsini xahiş etdim.

Qənbərov xahişimi nəzərə alıb vertolyotu aşağı endirib, yerə təxminən 2 metr qalmış tullanmağımızı əmr etdi. O, vertolyotu yerə oturtmaqdan ehtiyat etdi ki, yerdən havaya qalxana kimi düşmənlər qüvvələri tərəfindən vurula bilər. Vertolyotda camaat üçün gətirdiyimiz ərzaqla dolu olan torbaları və yeşilləri yerə tullayıb, özümüz də əlimizdəki silah-sursatla yerə tullandıq, üç saatdan sonra vertolyotun arxamızca gəlməsini xahiş etdim. Bizim vertolyot bir anda gözdən itdi.

Onun ardınca ikinci vertolyotun kəndə yaxınlaşıb, dərhal da geri qayıtdığını görüb, təəccüb etdim. A.Kazımov bil-

dirdi ki, ikinci vertolyotun bizi mənzil başına çatanadək müşayiət etməsini o tapşırıbmış.

Vertolyotdan düşəndən sonra kəndə həmişə getdiyimiz açıq yolla hərəkət etməyə ehtiyat etdik.

Qırxqız dağından axan çay Meşəli kəndindən keçir. Onun suyu olduqca soyuq, göz yaşını kimi dumduzu və insanların kimi safdır. Qərara aldıq ki, çayın kənarı ilə – sıx meşəliklə kəndin mərkəzinə doğru hərəkət edək.

Ərzaq isə hələlik oradakı talada qaldı. Çay kənarı kəndə doğru hərəkət etməkdə fikrim o idi ki, Hüseyn kişi və Əli Mahmudgilin məhləsinə çatdıqda, kəndin mərkəzində olan məktəbin yanına çıxıb, oradan da Alışgilə qalxıb, kəndin müdafiəsi ilə bağlı tədbirlər görək. Bir az irəliləmişdik ki, gördüm meşənin ağacları arasından çıxan Rövşən Cavadov dəstəsi ilə bizə yaxınlaşır. O, mənimlə görüşüb soruşdu:

- Əlisaab müəllim, bura necə gəldiniz?

Kəndin vəziyyətini ondan soruşdum.

Cavab verdi ki, vəziyyət olduqca ağırdır. Kənd hər tərəfdən düşmən silahlı qüvvələrinin mühasirəsi və nəzarəti altındadır. Dedi: «Əlisaab müəllim, çəkilişi dərd deyil. Heç faşist də belə hərəkət etməzdi. Quldurlar apara bildiklərini aparıblar, apara bilmədiklərini güllədən keçiriblər. Evlərə, ot tayalarına od vurublar və mal-qaranı qırıblar. Bu erməni faşistləri nə qədər vəhşiləşsə, hətta meyidləri belə yandıırıblar.

Söhbət edə-edə kəndin mərkəzinə çatdıq. Rövşən orada ermənilərin gecədən pusquda dayanıb səhərə yaxın kəndə hücumu keçdikləri tərənin ətəyindəki meyid yarıqlarının torpaq üzərində qalmış izlərini bizə göstərərək, dedi: «3 gündür ki, Respublikanın Daxili İşlər Naziri Tofiq Kərimovdan əvəz olunmaları üçün qüvvə göndərilməsini gözləsələr də, hələlik bir cavab və nəticə yoxdur». Elə bu vaxt Rövşəngili əvəz etməyə göndərilən Şəki Polis Şöbəsinin əməkdaşlarından ibarət bir dəstə Şuşadan dağlarla piyada gəlib Meşəliyə çıxdı.

Camaat üçün gətirdiyimiz yeyinti ərzağını Rövşənin döyüşçüləri gedib taladan kəndin mərkəzinə gətirdilər. Həmin ərzağı və silah-sursatı Şəkidən gələn polis döyüşçülərinə verdik...

Meşəli kəndinin erməni-rus döyüşçülərindən azad edilməsi əməliyyatında iştirak etmiş Hüseynağa Abdullayevin dediklərindən: “1991-ci il dekabrın 23-də Ağdamda eşitdik ki, erməni-rus yaraqlıları Dağlıq Qarabağın Əsgəran rayonunun Meşəli kəndinə hücumla keçiblər. Rövşən Cavadovun rəhbərlik etdiyi 18 nəfər döyüşçü ilə Meşəli kəndinin yaxınlığında olan Qaragav kəndinə uçduq. Meşəli kəndinə daxil olanda düşmən qüvvələri kənddə idi. Düşmənlə atışa-atışa kəndin mərkəzinə daxil olduq.

Kənd camaatının əksəriyyəti çoxlu sayda düşmən qüvvəsinin qarşısında tab gətirə bilməyib, kəndi tərk etmişdi. Kəndin dinc əhalisini erməni quldurları qaz balonlarından düzəldikləri od püskürən silahlarla yandıraraq, xüsusi amansızlıqla və qəddarlıqla qətlə yetirmişdilər. Camaatın heyvanlarını da güllələmişdilər.

Kənd camaatından qətlə yetirilənlərin meyidlərini, çoxlu sayda yaralının Qaragav kəndinə aparılmasına köməklik göstərdik. Kənd cavanlarının, başqa kəndlərdən köməyə gələn camaatın və orada olan polis əməkdaşlarının köməyi ilə kəndi elə həmin gün düşmən qüvvələrindən azad edə bildik...

1991-ci il dekabrın 25-də Meşəli kəndi ilə ermənilərin çoxlu sayda sıx yaşadıkları Badara kəndinin arasında olan talaya, Meşəli kəndinin üstündə bir neçə dəfə dövr edən vertolyotun enməsinə görə tələsik ora gəldik. Sıx ağacların arasından tamaşa etdikdə gördük ki, vertolyotun yerə enməsinə bir az qalmış onun içərisindən bir neçə kisə və yeşik tulladılar. Sonra vertolyotdan yerə iki nəfər tullandı və onların gəldiyi vertolyot uçub getdi. Onlar ətrafa xeyli göz gəzdirib, sıx meşəliklə Qırxqızdan üzəşəği axan çaya doğru hərəkət etdilər. Bu vaxt onların düşdüyü əraziyə yaxınlaşan

ikinci vertolyot həmin ərazinin üzərində bir dəfə dövrə vurub, birinci vertolyotun ardınca üzü Ağdam istiqamətinə geri qayıtdı. Onlar bizə yaxınlaşmağa 5-6 metr qalmış R.Cavadov təəccüblə dedi: “Gələn Ədliyyə naziri Ə.Orucovdur, gedək qarşılayaq”.

Biz onlara yaxınlaşdıq. R.Cavadov Ə.Orucovla görüşüb, xeyli söhbət etdi. Birlikdə kəndin mərkəzinə qalxdıq. Əlisaab müəllim onunla birlikdə Meşəliyə gələn Aydın Kazımovla bizi tanış etdi.

R.Cavadov Əlisaab müəllimə camaatın ermənilər tərəfindən yandırılıb qətlə yetirildikləri yerləri göstərdi. O, həmçinin bildirdi ki, ermənilər yaxınlıqda olan Badara kəndinə həddindən çox canlı qüvvə və silah-sursat toplayıblar.

Dekabrın 24-də mən bir nəfərlə Badara kəndinə kəşfiyyətə gedib, oradakı vəziyyəti öyrənib R.Cavadova məruzə etmişdim. Orada müasir silahlarla silahlanmış çoxlu sayda rus və erməni əsgərinin olmasını yəqin edib, ermənilərə qarşı hazırladığımız hücum planını təxirə saldıq.

...Meşəliyə bizi əvəz etməyə Şuşada ezamiyyətdə olan Şəki Polis Şöbəsinin əməkdaşları gəlib çıxdı. Biz gedib Əlisaab müəllimin talaya boşaltdığı yeyinti ərzağını kəndin mərkəzinə gətirib, ərzağı, onların gətirdiyi bir torba əl qumbarasını silahlarla birgə Şəki Polisinin əməkdaşlarına təhvil verdik.

Biz Meşəli kəndində ermənilər tərəfindən iki güllə yarası almış və düşmənin ölmüş hesab etdiyi, ağır vəziyyətdə olan on altı yaşlı Elmira adlı qızı da xərəkdə götürüb, vertolyota mindirib bir neçə dəqiqədən sonra Ağdam aeroportuna çatdıq. Oradan Elmiranı Ağdam xəstəxanasına gətirib, ona təcili yardım göstərilməsini təşkil etdik”...

Meşəlinin işğal olunduğu günləri Aydın Kazımov belə xatırlayır: “Həmin günlərdə Şuşanın Malibəyli, Quşçular və vilayətin azərbaycanlılar yaşayan digər kəndlərinə ermənilərlə rusların intensiv hücumları başlandı.

Meşəlinin işğalını eşidən Əlisaab müəllim Bakıdan birbaşa Ağdam aeroportuna gəldi. O, özü ilə gətirdiyi silah-sursatı və ərzağı vertolyota yığıb kəndə tək uçmaq istədi. Mən onun ora tək getməsinə imkan verməyib, zorla özümü vertolyota sala bildim.

Aeroportda olan ikinci vertolyotun komandiri Yavərdən xahiş etdim ki, biz havaya qalxandan on dəqiqə sonra Meşəli kəndi istiqamətində bizim vertolyotu müşayiət etsin. Uçduğumuz vertolyot vurularsa, xilas etmə tədbirləri görsün. Çünki həmin an Meşəli kəndində olan rus-erməni silahlı dəstələri ilə bizim orada olan silahlı dəstələrimiz arasında ara-sıra döyüşlər gedirdi. Şükür Allaha ki, Meşəliyə həmin gün sağ-salamat uçub, geri qayıda bildik. Çünki bundan bir ay əvvəl ermənilər Qarakənddə T.İsmayılovgilin uçduğu Mİ-8 vertolyotunu vurandan sonra yaman fəallaşmışdılar. Vilayətə uçan vertolyotlarımızı ermənilər daima atəşə tutub vurmağa cəhd göstərirdilər”.

Abdulla Qurbani «Meşəli od içində» kitabında yazır: “Dağlıq Qarabağın dilbər guşələrindən biri olan Meşəli kəndinin itirilməsi Əlisaab Orucova yaman yer eləmişdi. O, Bakıya qayıtdıqdan sonra yenə də mübarizəsini davam etdirir, ümumiyyətlə, Dağlıq Qarabağın, o cümlədən də, Azərbaycanın mədəniyyət ocağı olan Şuşanın, Laçının, Kəlbəcərin, Ağdamın başı üstə qara buludlar dolaşdığını aləmə car çəkirdi. O, Dağlıq Qarabağda vəziyyətin sabitləşdirilməsi, silahlı quldur dəstələrinin silahsızlaşdırılması, həmin dəstələrin silahlarla təmin olunmalarının qarşısının alınması, vilayətin saqqallılardan təmizlənməsi və azərbaycanlıların təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üçün təxirəsalınmaz zəruri tədbirlər görülməsini tələb edirdi”...

Xocalı... Xocalı... Xocalı...

1992-ci il fevral ayının 27-də jurnalist Çingiz Mustafayev, Kürdəmir rayonunun prokuroru Ramiz Cəfərov və Bakı Dövlət Universitetinin rektoru Mirabbas müəllimlə birlikdə Ağdama yollandıq.

Mirabbas müəllimin sürücüsü Nərimanın idarə etdiyi avtomaşında Ağcabədi yolu ilə hərəkət etdikcə, Ağdamdan Ağcabədiyə doğru ardı-arası kəsilməyən maşın karvanının hərəkət etdiyini gördük. Maşından düşüb nə baş verdiyini soruşduqda, ermənilərin Ağdam şəhərinə girdiklərini söylədilər.

Biz Ağdama çatanda axşam saat 20 radələri olardı. Gördük ki, mərkəzi küçə ilə üzü Bərdəyə doğru bir dəstə piyada hərəkət edir. Yaxınlaşanda, onların Ağdamda təzəliklə məskunlaşan Meşəli kəndinin sakinləri olmalarını bildim. Nə hadisə baş verdiyini soruşduqda, onlar da ermənilərin Ağdama girdiklərini söylədilər.

Mən deyilənlərin yalan olduğunu bildirdim və onları sakitləşdirib məskunlaşdıqları binaya qayıtmalarını məsləhət gördüm. Onlar məni eşidib orada olan Xocalı, Malıbəyli və Daşbulaq qaçqınları ilə birlikdə yaşadıkları yerə döndülər.

Həmin gün düşmən qüvvələri həqiqətən Ağdamın mərkəzi bazar hissəsinə və Polis şöbəsinə artilleriya zərbələri endirmişdilər. Həmin günədək Ağdamın rayon mərkəzinə artilleriya zərbələri endirilməmişdi...

Səhəri günü, yəni, fevralın 28-də Xocalı camaatı ilə görüşdüm. Onlarla xeyli söhbət etdim. Gördüm, vəziyyətləri olduqca ağırdı. Bir çoxu qışın qarlı-şaxtalı günlərində evindən nazik paltarda, pulsuz-parasız çıxmışdı. Təcili Bakıya, Ədliyyə Nazirliyinə zəng edib, ədliyyə və məhkəmə işçilərinin yardım üçün topladıqları 350 min rublu elə həmin gün Ağdama gətizdirdim. Rayonun xalq hakimi Adil Həsənov Xocalı şəhər İcra Hakimiyyəti başçısının müavini Göyüşlə birlikdə pulu Xocalı camaatına paylamağa başladılar.

Xocalı camaatının Şelli kəndi yaxınlığında, Qara qaya yüksəkliyi ilə ermənilərin donuz ferması arasında azərbaycanlıların qətlə yetirildikləri yeri fevralın 28-də lentə alan Ç.Mustafayevin video çəkilişinə həmin gün axşam Ağdamın qonaq evində baxdıq. Olduqca çoxlu sayda insanın qətlə yetirildiyini görəndə dəhşət bizi bürüdü.

Axşam saat 21-də Respublika Prezidenti Ayaz Mütəllibova zəng edib, Xocalıda çoxlu sayda insanın vəhşicəsinə qətlə yetirildiyini, yaralandığını və bir çox insanın da çöllərdə qalıb, Ağdama gəlib çıxma bilmədiklərini dedim. Xahiş etdim ki, tarix üçün hadisə yerini ətraflı lentə almaq məqsədilə və həmçinin çöllərdə köməksiz qalmış insanların oradan götürülmələri üçün Ağdama vertolyotlar göndərilməsini təşkil etsin.

Xocalılarla apardığım söhbət və sorğu-sualdan, gördüyüm tədbirlərdən narahatçılıq keçirən, uzun müddət Ağdamda olan Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəalları Ağdam şəhərinin mərkəzində fevralın 29-da keçirdikləri səhər mitinqində elan edirlər ki, Ağdama Bakıdan gəlmiş vəzifəli hökumət adamları hal-hazırda Ağdamın qonaq evində yeyib-içirlər və xocalıların vəziyyəti onları qətiyyənlə maraqlandırmır. Bunu eşidən, əzizlərini və yaxın qohumlarını itirən bir dəstə Xocalı camaatı səhər saat 10:30 radələrində mənim, Çingiz Mustafayevin, Respublika Səhiyyə naziri Rəhim Hüseynovun və başqa qonaqların qaldığı Ağdamın qonaq evinə hücum etdilər. Onlar hadisə yerini lentə almağa getmək üçün hazırlaşan Ç.Mustafayevin əlindəki video kameranı zorla əlindən alıb məhv etmək istəyirdilər. Dartışdırıb kameranın qapağını sındırdılar.

Biz Çingizi kamerası ilə birlikdə, ona qarşı hücum çəkən kişi və qadınların əlindən birtəhər aldıq. Sonra onlar hər yeri ələk-vələk etdilər. Spirtli içki axtarırdılar. Belə bir şeyin olmadığını görüb və deyilənlərin yalan olmasına əmin olub, əsəbi halda yemək stolunun üstündəki süfrəni qab-qacaq qa-

rışıq stolun üstündən çəkib yerə töküb, təpikləri ilə qırdılar. Həmin anda qadınlardan birinin ürəyi getdi.

Qadını Səhiyyə naziri Rəhim Hüseynovla aparıb çarpayığı uzatdıq. Rəhim ona tibbi yardım göstərdi. Onlar özlərini ələ alandan sonra məni tanıyıb çox pərt oldular və üzr istəyib qonaq evini tərk etdilər.

Mən onların ardınca qonaq evinin həyətinə çıxanda gördüm ki, həyətdə təxminən yüz nəfərə yaxın adam toplaşmış. Həyətdə olan Xocalı və Malıbəyli camaatı məni görüb bir nəfər kimi hamısı başını aşağı salıb, mənim qonaq evində olduğumu bilmədiklərini söylədilər. Qonaq evinə aldadılaraq göndərildiklərini dedilər. Xocalı camaatının hücumundan bir az əvvəl Respublikanın Prezidenti A.Mütəllibova vertolyotlarla bağlı yenə də zəng etmişdim. Mütəllibov mənə Gəncədən göndərilən iki ədəd hərbi vertolyotun səhər saat 10-dan Ağdam aeroportunda olduğunu bildirdi.

Ağdama bir çox xarici dövlətlərdən jurnalistlər də gəlmişdi. Onlar Xocalıda öldürülənlərin milliyyətə erməni olmalarını iddia edirdilər.

Ç.Mustafayev, M.Məmmədov, Ə.Fərəcov və xarici jurnalistlərlə birlikdə xocalıların qətlə yetirildikləri hadisə yerinə mən də gedəcəkdim. Lakin Ağdamın qonaq evində baş vermiş hadisənin qarşısını alıb, yoxlanılmasına böyük ehtiyac var idi.

Ç.Mustafayev, M.Məmmədov, Ə.Fərəcov və xarici jurnalistlər hadisə yerinə getmək üçün Ağdam aeroportuna yola düşdülər. Telefonla zəng edib orada olan hər iki vertolyotun heyət komandirləri ilə danışdım. Onlardan hadisə yerinin lentə alınmasına şərait yaratmalarını və çöllərdə sağ qalan xocalıların tapılıb Ağdama gətirilmələrinə kömək göstərmələrini xahiş etdim.

Bundan sonra qonaq evinə hücumların kimlər tərəfindən və hansı məqsədlə təşkil olunduğunu araşdırdım. Yaxından tanıdığım adamlarla apardığım sorğu-sualdan sonra hər şeyi aydınlaşdırdım.

Fevralın 29-da Xocalı camaatını mitinqdə qızıışdıran həmin Bakıdan gələn cəbhəçilərin özləri fevralın 26-da axşam saatlarında Ağdamın qonaq evində yeyib-içib sərxoş olmuş, problemləri ilə bağlı Xocalı camaatından ora gələn bir neçə nəfər onların bu vəziyyətdə olmalarını görüb, gəlişlərinin məqsədini bildirmədən qonaq evini tərk etmişdilər. Cəbhəçilər xocalıların diqqətini həmin hadisədən yayındıraraq başqa istiqamətə yönəltmək və Xocalıda baş verənlərin tərəfindən araşdırılmasına mane olmaq məqsədilə mitinq iştirakçılarında bu cür yalan məlumat söyləməklə, belə bir hiyləyə əl atmışdılar...

Qonaq evinə hücumla bağlı olan məsələni tam aydınlaşdırdıqdan sonra, Ağdam məscidində bir neçə gün ərzində gətirilmiş çoxlu sayda insan meyidinin dəfni ilə bağlı lazımı əşyaların ətraf rayonlardan məscidə gətirilməsini təşkil etdim...

Bir müddət keçdikdən sonra hadisə yerinə göndərdiyim dəstəyə rəhbərlik edən, peşəkar jurnalist və mübariz bir insan olan Ç.Mustafayev hadisə yerini yenidən ətraflı lentə alıb jurnalistlərlə birlikdə Ağdama qayıtdılar. Onlar özləri ilə vertolyota götürdükləri uşaq meyidlərini də məscidə gətirdilər.

Xarici jurnalistlər, meyidlərin heç birinin cibində şəxsiyyətlərini təsdiq edən sənədləri olmadığına görə, onların milliyyətə erməni olmalarını iddia edirdilər. Onlara izah olundu ki, Xocalıda azərbaycanlılar yaşayır, qətlə yetirilənlərin hamısı azərbaycanlılardır. Gördüm ki, onları heç cür başa salmaq mümkün deyil. Odur ki, məsələyə aydınlıq gətirmək məqsədilə xarici jurnalistlərin diqqətini kişi meyidlərində müsəlmançılığı sübut edən əlamətə cəlb etdim. Bundan sonra Xocalıda qətlə yetirilənlərin azərbaycanlılar olmasını dərk edən xarici jurnalistlər bu haqda dünyaya car çəkdilər.

Çingizin bu dəfəki videokasetinə baxanda, oradakı dəhşətli vəziyyətdən dünya başımıza fırlandı. Meyidlər eybəcər şəkllə salınmışdı.

Həmin bu videoçəkiliş ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətmiş olduqları soyqırımı bütün dünyaya tanıtdıran yeganə lent yazısıdır.

Xocalı soyqırımından iki il sonra televiziya vasitəsilə çıxış edən Tamerlan Qarayev xocalılara o vaxt Ağdamda maddi yardım göstərilməsini, xocalıların o vaxt Bakıya yürüş edib hakimiyyətə qarşı çıxış etmələrinin qarşısının alınması kimi qiymətləndirmişdir. O, unutmuşdur ki, insanlara yardım Allah xatirinə olunur. Orada uzun müddət olan T.Qarayev xocalıların o vaxt hansı vəziyyətdə olmasını hamıdan yaxşı görürdü və bilirdi...

Hücuma keçmək üçün bizə qoşulan olmadı

Xocalı faciəsinin baş verdiyi günləri Hüseynağa Abdullayevlə Hikmət Şikarov belə xatırlayırlar: “1992-ci ilin fevral ayının 24-nə Ağdamda Milli Ordu əsgərləri və özünü müdafiə dəstələri tərəfindən xocalıları mühasirədən çıxarmaq məqsədilə hücumu keçmək tədbiri hazırlanmışdı. Həmin tədbiri həyata keçirmək üçün hücumdan bir gün əvvəl, yəni, fevralın 23-də axşam hava qaralandan sonra Ağdamda olan könüllü döyüşçülərdən ibarət olan kəşfiyyat dəstəsi düşmənin yerləşdiyi Dağlıq Qarabağın Əsgəran rayonu ərazisinə keçib orada hücumqabağı kəşfiyyat işləri aparıb, müşahidəedici məntəqələr qurub, fevralın 24-də hücumu keçəcək qüvvələrə istiqamət verməliydilər. Həmin məqsədlə fevralın 23-də axşam hava qaralandan sonra 17 nəfərdən ibarət kəşfiyyat dəstəsi “Ural” markalı maşında Ağdamdan Dağlıq Qarabağ ərazisinə keçmişdilər. Magistral yolla Əsgəran istiqamətində irəliləyərkən avtomaşın partladılmış, içində olan döyüşçülərdən ölənlər və xəsarət alanlar olmuşdu.

Çox qəribədir ki, avtomaşın minaya düşməmişdi.

Avtomaşının partlayışına qabaqcadan onun içərisinə öz ərazimizdə partladıcı qurğunun quraşdırılması səbəb olmuşdu.

Baş vermiş bu hadisə düşməyə qarşı nəzərdə tutulan hücum əməliyyatının pozulması məqsədi ilə təşkil olunmuşdu... Elə də oldu.

Fevralın 25-dən 26-na keçən gecə ermənilər ruslarla birlikdə Xocalıda soyqırımını törətdikdən sonra, həmin gecə biz Rövşən Cavadovun rəhbərlik etdiyi 30 nəfərdən ibarət dəstə ilə sağ qalmış xocalılara kömək məqsədilə Əsgəran qalası istiqamətində düşməyə qarşı hücum keçdik. Əsgəran qalası yaxınlığında düşmənin silahlı qüvvələri və iki ədəd BMP-2-si bizi atəşə tutdular deyə, Əsgəran qalasından o tərəfə keçə bilmədik. Gecə olduğundan və əsasən də düşmənin güclü müqaviməti ilə rastlaşdıığımızdan, Qara qaya istiqamətində geri çəkilməli olduq.

Nədənsə, həmin vaxt "Qara qaya" və onun yaxınlığında çoxlu sayda Milli ordu və könüllü özünümüdafiə silahlı dəstələrindən bizə qoşulub düşməyə qarşı hücum keçməyə cəhd edən olmadı.

Fevralın 26-da səhərə yaxın biz bu dəfə 16 nəfər Xüsusi Təyinatlı Polis dəstəsinin döyüşçüsü R.Cavadovun rəhbərliyi ilə təkrarən Naxçıvanik-Əsgəran istiqamətində hücum keçib Xocalı camaatına kömək və yardım göstərmək istədik. Qara qaya yüksəkliyi yaxınlığından keçərkən oradakı silahlı dəstələrimizdən bizə kömək üçün yenə də qoşulan olmadı. Biz həmin yüksəkliyin yanından keçib ermənilərin donuz ferması istiqamətində hərəkət edərkən, Qara Qaya yüksəkliyi ilə ermənilərin donuz ferması arasında, Ağdamın Şelli kəndinin üst hissəsində olduqca çoxlu sayda təzəcə qətlə yetirilənləri, yaralıları və bir az onlardan aralıda salamat qalan xocalıları gördük. Vertolyot və maşınlar təşkil edib, ilk növbədə yaralıların, salamat qalan insanların və ən nəhayət, meyidlərin müəyyən hissəsinin həmin gün daşınmasını təşkil etdik. Həmin gün bu işlərin görülməsində fəal iştirak edən və

qəhrəmanlıqlar göstərib xocalılara yardım edən Yaqub Rza-
yevin oğlu Canpoladı T-72 tankında tank əleyhinə qumbara
atanla düşmən döyüşçüləri vurub qətlə yetirdilər.

Fevralın 27-də və 28-də biz, bu dəfə cəmi yeddi nəfər,
azıb çöllərdə qalmış, Ağdama gəlib çıxma bilməyən xocalılara
yardım etmək məqsədilə Əsgəran istiqamətində hücumu keç-
mək üçün Qara qaya yüksəkliyinin yanından ötüb keçərkən,
yənə də orada olan döyüşçülərdən bizə qoşulanı olmadı.

Fevralın 28-də biz iki dəstəyə bölündük, dördümüz bir
dəstədə, üç nəfər isə Rövşənlə birlikdə ikinci dəstəni təşkil
etdi. Həmin vaxt orada olan hərbi vertolyotlara istiqamət ver-
dik ki, onlar ermənilərin donuz fermasını vursunlar. Onlar da
“Nurs” mermiləri ilə fermanı güclü atəşə tutdular. Artıq gün
günortadan keçmişdi. Həmin vaxt Çingiz Mustafayev hadisə
yerini lentə alırdı. Vertolyotlar işini görüb geri qayıdandan
sonra fermaya yaxınlaşdıq. Bağlı qapının arasından içəriyə
baxanda gördük ki, fermanın içərisindəki bunkerdən silahlı
döyüşçülər çıxır. Biz cəld fermanın qapısından uzaqlaşdıq o
biri tərəfinə keçdik. Həmin vaxt fermadan çölə çıxan 13 nə-
fərdən ibarət erməni döyüşçüsü ilə gözlənilmədən üzbəüz
gəldik. Onlar bizə, biz də onlara baxanda onlardan biri başla-
dı bizdən erməni dilində söz soruşmağa. Cavab vermədi-
yimizi görüb, azərbaycanlı olduğumuzu başa düşdülər. Onlar
çaşdı qalmışdılar. Təəccüb edirdilər ki, biz o ərazidə nə
gəzirik. Bizim orada olmağımız onlar üçün gözlənilməz idi.
Onlardan birinin əlindəki avtomatının lüləsini yavaş-yavaş
yuxarı - üstümüzə qaldırmasını görüb, onlara atəş açdım. Ya-
nımda olanlara mövqelərə çəkilməyi əmr etdim. Düşmənlər-
dən bir neçəsini məhv etdik. Bu vaxt R.Cavadov üç nəfər-
dən ibarət olan dəstəsi ilə bizə köməyə gəldi. Biz onlarla
birlikdə düşməne qarşı döyüşü davam etdirdik. Ermənilərin
sağ qalanları geri dönüb özlərini fermanın içərisinə sala bil-
dilər. Fermanın pəncərəsindən bizimlə atışmanı davam
etdirdilər.

Bir az keçmiş Naxçıvanıq tərəfdən onlara kömək üçün iki ədəd Qaz-66 və bir ədəd “Ural” markalı hərbi maşında döyüşçülər gəldi. Onları görən kimi Rövşən dedi ki, köməyimiz olmasa, bizi burada məhv edəcəklər. Biz atışa-atışa geri çəkilməyə başladıq. Qəzəbimdən boğulurdum. Yenə də Qara qaya yüksəkliyində olan silahlı dəstələrdən bizə kömək əlini uzadan olmadı. Döyüş zamanı Rövşənin dəstəsindən ayrı düşdük. Hikmət Rövşənin dəstəsində idi. Bizim dəstəyə Rövşənin müavini kimi mən rəhbərlik edirdim. Biz geri çəkilib, “Qara qaya”nın yanından keçəndə orada olan döyüşçülər bizə dedilər ki, Rövşəngili mühasirədən hərbi vertolyot çıxarıb, Ağdam istiqamətinə apardı. Oradan Ağdama gəldik və Rövşəngillə Ağdamda görüşdük”.

**«Ağdama verilən silah-sursatla
Ermənistanı iki dəfə almaq olardı»**

Xocalıda baş vermiş hadisələrlə bağlı Ağdama gəlmiş və o vaxt Qəbələ rayonunun prokuroru işləyən Kəmo Fətəliyev həmin günləri belə xatırlayır: “1992-ci il fevralın 26-da Xocalıda baş vermiş faciəni eşidib, təqribən axşam saat 19 radələrində Ağdama gəldim. Birbaşa Ağdam məscidinə getdim. Xocalıda qətlə yetirilmiş insan meyidləri məscidə daşınırdı. Söhbət zamanı mənə məlum oldu ki, oradakı döyüşçülərimizin silah-sursata ehtiyacı var. Tez Qəbələyə qayıtdım. Silah əldə etmək üçün Qəbələdəki RLS-ə getdim və oranın məsul əməkdaşı, mənə yaxın münasibəti olan Ruslanla görüşdüm. Gəlişimin məqsədini ona bildirdim. Fevralın 27-də səhər tezdən Ruslanla birlikdə Mingəçevirdəki Havadan Müdafiəolunma Hərbi Hissəsinin komandanının müavini və Ruslanın yaxın qohumu olan Maqomed Maqomedovun yanına getdik. Ondan bizə silah-sursat əldə etməkdə köməklik etməsini xahiş etdik.

O, təəccüblə üzümə baxıb: “Ağdama indiyə qədər verilən silah-sursatla Ermənistanı iki dəfə almaq olardı” - dedi.

Onun mənə verdiyi silah-sürsətı həmin gün Ağdam döyüşçülərinə çatdırdım.

Xocalı faciəsindən təxminən iki ay sonra, yenə də silah-sürsət əldə etmək üçün Ruslanla Mingəçevirə gedib, Maqomedin yanında olduq. O, bildirdi ki, hal-hazırda ən ağır vəziyyət Mingəçevirdə yaranıb. Əldə olunan dəqiq məlumata görə Mingəçevirdəki Azərbaycan Dövlət Rayonlararası Elektrik Stansiyasının (Az.DRES-in) dəryaçasının bəndinin düşmənin tərəfindən dağıdılması planlaşdırılıb.

Soruşdum ki, bu haqda Respublikanın Müdafiə Naziri R.Qazıyevin məlumatı varmı? Cavab verdi ki, bilmir. Onların hər ikisindən xahiş etdim ki, tez Bakıya gedib R.Qazıyevi məlumatlandırmaq lazımdır. Biz, hər üçümüz elə həmin gün Bakıya R.Qazıyevin qəbuluna getdik. M.Maqomedov Mingəçevirdə yaranmış vəziyyəti ona məruzə etdi. R.Qazıyev o haqda 5-6 gün əvvəl xəbəri olduğunu deyib, məsələnin həlli üçün heç bir reaksiya və tapşırıq vermədi.

Onun yanından çıxandan sonra biz məsələnin həlli yolunu axtarırdıqda müəyyən etdik ki, Sumqayıt şəhərinin yaxınlığındakı hərbi hissədə Havadan Müdafiəolunma tədbirlərini həyata keçirən hərbi texnika, avadanlıqlar və ümumiyyətlə, hər cür qurğu var.

Qəbələyə qayıtdıq və RLS-in məsul əməkdaşı olan Ruslanın geniş imkanları və əlaqələri hesabına Mingəçevirdəki həmin obyektin havadan müdafiəsini təmin edən bütün hərbi texnika, avadanlıqlar, qurğular və silah-sürsətı qısa bir müddət ərzində M.Maqomedov olan hərbi hissənin sərəncamına verdirdi.

Həmin ərəfədə R.Qazıyev M.Maqomedovu respublikanın Havadan Müdafiəolunma Hərbi Silahlı Qüvvələrinin komandanı təyin etdi. Bir müddətdən sonra onu nədənsə, vəzifəsindən azad edib, respublikadan uzaqlaşdırdı”...

Məlumat üçün arayış: *Dağlıq Qarabağda ermənilərin törətdikləri cinayətlərin istintaqını aparan dəstədə olan azərbaycanlı müstəntiqlər tərəfindən axtarış zamanı milliyyətə*

erməni olan bir nəfərin cibindən həmin obyektin partladılmasına dair sxem tapılıb götürülmüşdü. Həmin sənədlə bağlı dindirilən erməni, Mingəçevir Su Dəryaçasının partladılması ilə əlaqədar müəyyən hazırlıq işləri gördüklərini demişdir.

Beləliklə, ermənilərin o vaxt törədəcəkləri terror hadisəsinin qarşısı vaxtında müəyyən edilib alındı...

Xocalı faciəsilə bağlı 27 fevral 1992-ci ildə saat 16:20-dən 17:35-ə kimi hadisələrin baş verdiyi yerlərdə Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun mühüm işlər üzrə müstəntiqi Tofiq Manafov, hal şahidləri N.Ağayevin və Z.Hüseynovun iştirakı, vertolyotun heyət komandiri X.Səttarov, üzvləri F.Bayramov və Qala Əkbərovla birlikdə baxış keçirilmişdir.

Hadisə yerlərinə baxış protokolunda göstərilir: “Hadisə yerləri ermənilərin silahlı qüvvələri tərəfindən müasir silahlarla atəşə tutulduğuna görə oraya 25157 sayılı Mİ-8 hərbi vertolyotundan yerə enmədən baxış keçirilmişdir. Xocalı şəhərində hadisə yerinə baxış təxminən 500-600 metr hündürlükdən keçirilmişdir. Xocalı şəhərinin mərkəzində beşmərtəbəli binanın yanması, evlərin dağıdılması, binaların ətrafında 100-ə qədər insan meyidinin olması, inzibati və təsərrüfat əhəmiyyətli tikililərin yanması, xırda və iribuynuzlu heyvanların məhv edilməsi və bir çox avtomaşınların yandırılması qeyd olunmuşdur.

Düşmənin Silahlı Qüvvələrinin Xankəndi, Əsgəranın Naxçıvanik və Xanabad kəndləri istiqamətlərindən vertolyotu raket-zenit atəşinə tutaraq, vurmağa cəhd etdiklərinə görə orada dəqiq baxış keçirilməsi mümkün olmamışdı.

Qar-qar çayının sağ sahilində, hadisənin baş verdiyi yerə vertolyotla 5-7 metr hündürlüyündə uçaraq baxış keçirdikdə isə qarla örtülmüş və topa-topa ağac kolları olan ərazidə, qarın üstündə təxminən 650-700 nəfər insan meyidinin və yaralının olması aşkar olunmuşdur. Meyidlərin arasında qadın, uşaq və hətta südəmər körpələrin, hamilə qadınların olması müəyyən olunmuşdur. Meyidlərin, yaralıların ətrafında və yaxınlığında qan gölməçələri əmələ gəlmişdir” ...

Xocalı faciəsi baş verdiyi dövrdə prezidentin Dağlıq Qarabağ üzrə səlahiyyətli nümayəndəsi olan Musa Məmmədovun köməkçisi və sonra mənim köməkçim olmuş Əsəd Fərovun dediklərindən: «1992-ci il fevral ayının 25-dən 26-na keçən gecə bəşər tarixinə qanla yazılmış Xocalı faciəsi baş verdi. Lakin Xocalıda baş vermiş soyqırımından hamı xəbərsiz idi. Dünyanın bir çox ölkələrindən gələn jurnalistlər də bu faciə haqqında dəqiq məlumata malik deyildilər. Azərbaycan televiziyası Xocalıda cəmi iki adamın həlak olduğunu bildirmişdi.

Qohum-qardaşından xəbər tutmaq istəyənlər, xarici mətbuat nümayəndələri - hamı Ağdama yenicə gəlmiş Ədliyə naziri Ə.Orucovun üstünə gəlirdi.

O, Xocalıda dəhşətli hadisənin baş verməsini hamıya desə də heç kim inanmırdı. Hamı çaş-baş qalmışdı. Belə olduqda, Ə.Orucov A.Mütəllibovun vasitəsilə Ağdama iki vertolyot gətizdirə bildi.

Telereportyor Ç.Mustafayev, jurnalist Mais Məmmədov və İngiltərənin, Amerikanın, Fransanın, Türkiyənin, Rusiyanın və başqa bir çox ölkələrin iyirmi nəfərə yaxın jurnalisti ilə birlikdə faciəni öz gözlərimizlə görüb lentə almaq üçün hadisənin baş verdiyi yerə uçduq. Düzdür, o vaxt bu işə Ağdamda maneçilik törədənlər də oldu. Qonaq evinə təşkil olunmuş hücumla bağlı Ə.Orucov bizimlə gedə bilmədi.

Fevralın 29-da səhər saat 11-də Ağdam aeroportundan havaya qalxdıq. Müxbirlər hamısı susmuşdu. Yalnız Çingizlə mən danışırıdık. O deyirdi, necə olursa-olsun, bütün dünya bu ağlasığmaz faciədən xəbərdar olmalıdır. Vertolyotlar meyidlər olan yerə, ermənilərin donuz ferması yaxınlığında Ağdamın Şelli kəndinin üst hissəsinə, Qar-qar çayının sağ sahilindəki əraziyə endi. Yaxınlıqda yeyib-içən erməni və rusların səsi gəlirdi.

Vertolyotlar Rusiyaya məxsus olduğundan vəhşiləşmiş quldurlar əvvəl bizə əhəmiyyət vermirdilər. Bir neçə uşaq meyidini zorla anasının qucağından qopara bildik. Hətta jur-

nalist Mais Məmmədov başı tamamilə dağıdılmış uşaq meyidini görəndə özündən getdi. Ümumiyyətlə, günahsız insanların başına nə fəlakətlər açıldığını sözlə ifadə etmək mümkün deyildi. Meyidləri belə güllələmişdilər. Ümumiyyətlə, onlar eybəcər şəklə salınmışdı.

Burada kiçik arayış vermək istəyirəm. Fevralın 26-dan Ağdam məscidinə daşınan meyidlərin, o cümlədən fevralın 28-də Ç.Mustafayevin hadisə yerində etdiyi video-çəkilişdəki meyidlərin üzərində eybəcərləşmə əlamətləri yox idi. Meyidlər bu vəziyyətə Ç.Mustafayevin fevralın 28-i çəkilişindən sonra salınmışdı. O haqda Ç.Mustafayevin özü də fevralın 29-da hadisə yerində çəkiliş apararkən məlumat verdi...

Bir saat keçməmiş, quldurlar sanki ayıldılar. Hadisə yerini video-lentə aldığımızı görə bizi atəşə tutdular. Jurnalistlər özlərini itirdilər. Əlimdə qumbaranı hazır vəziyyətdə tutmuşdum. Mən Əfqanıstan müharibəsində iştirak etdiyimdən, özümü nisbətən sərbəst hiss edirdim. Vertolyotlardan biri çöllərdə qalan xocalıların axtarışı ilə məşğul oldu. Hadisə yerinin çəkilişini tam başa çatdırdıqdan sonra geri - Ağdama qayıtdıq. Əlisaab müəllim hər iki vertolyotun komandirinə etdikləri xidmətə görə göndərdiyi pulları onlara çatdırdım.

Bir çox xarici jurnalistlər qətlə yetirilənlərin erməni olduqlarını iddia edirdilər. Əsəblərini cilovlaya bilməyən Ə.Orucov xarici jurnalistlərin diqqətini məsciddə olan kişi meyidlərinin üzərində müsəlmançılığı sübut edən əlamətlərə cəlb etdi. Bundan sonra həqiqəti dərk edən jurnalistlər yanlışlıqlarını etiraf etdilər.

Bir gün sonra «Novosti» dünyaya car çəkdi ki, doğrudan da Xocalıda bəşərin ən böyük faciəsi baş vermişdir. Xarici jurnalistlər də azərbaycanlıların başına gətirilən faciələr və soyqırımını ilə əlaqədar dünya ölkələrinə məlumatlar yaydılar.

Xocalı faciəsinin olduğu kimi dünyaya çatdırılmasında Ə.Orucovun xidmətləri əvəzsiz olmuşdur”...

Ə.Fərəcov başqa bir hadisədən, Vaqif adlı təyyarəçimizin ermənilər tərəfindən Naxçıvanıkdə vurulmasından danışdı: “1992-ci il aprel ayının ikinci yarısında Surət Hüseynovun Ağdamın Dağlıq Qarabağla sərhəddə olan 19-cu mövqeyin komandiri Yaqub Rzayevin yanına gəlməsini bilən Ə.Orucovla, əslən Ağdamdan olan Tahir adlı sürücünün idarə etdiyi «Niva» markalı avtomaşınla ora yollandıq. Ora çatmağa bir az qalmış düşmən qüvvələri bizim avtomaşını vurmaq məqsədilə oradakı yüksəklikdən raket atəşinə tutdular. «Niva»nı idarə edən Tahir bir anlıq çaşıb maşını saxlamaq istədikdə Əlisaab müəllim ona maşının sürətini artırıb özünü tez yolun açıq hissəsindən yaxınlıqdakı ağaclığa çətdirməsini əmr etdi.

Naxçıvanıkdə erməni mövqelərini bombardman edən Vaqifin qırıcı təyyarəsi 3 gün əvvəl düşmənin silahlı qüvvələri tərəfindən vurulmuşdu. Təyyarəçi Vaqifin ölü və yaxud diri olmasını bilmirdik. Bircə onun təyyarəsinin vurulub Naxçıvanıkdə yüksəkliyinin dərəsinə düşməsi haqda məlumatımız var idi.

Naxçıvanıkdə yüksəkliyi hərdən bizim, əsasən də ermənilərin əlində olurdu. Naxçıvanıkdə üz-üzə olan yüksəklikdən həmin dərəyə həm bizim qüvvələr və həm də Naxçıvanıkdə yüksəkliyində olan erməni döyüşçüləri nəzarət edirdilər. Odur ki, uzun müddət orada olan meyidləri heç bir tərəf götürə bilmirdi.

19-cu mövqeyə çatan kimi, Y.Rzayevin otağına daxil olan Ə.Orucov S.Hüseynovla görüşdü və məlum oldu ki, ora yığışmaqda məqsəd Naxçıvanıkdə hücum edib yüksəkliyi ələ keçirib təyyarəçi Vaqifi dərədən götürməkdən ibarətdir. Ermənilər bizim ora topladığımızı görüb, hücumu keçəcəyimizi başa düşdülər. Ona görə də Naxçıvanıkdə dərhal əlavə qüvvələr cəlb edib, orada olan mövqelərini daha da möhkəmləndirdilər. Əlisaab müəllimil olan qərargahı düşmən yaxınlıqda olan yüksəklikdən intensiv raket atəşinə tuturdu. Otağa daxil olub, ona çöl tərəfdən bitişik olan yeməxananın

və sağ tərəfində olan transformatorun artıq raketlə vurulub darmadağın olduğunu bildirdik. Onlar otağı tərk etmədilər.

Bizim Naxçıvanik yüksəkliyi ilə üzbəüz olan mövqedən Yaquba (Qatır Məmmədə) ratsiya ilə məlumat verildilər ki, düşmən tərəfi Naxçıvanikdə möhkəm hazırlıq işləri görür. Onlar oraya əlavə hərbi texnika və canlı qüvvə toplayırlar. Ona hazır vəziyyətdə olmasını məsləhət gördülər.

Düşmən tərəf mövqeyini gücləndirdiyinə görə onlara qarşı hücumla keçmək mümkün olmadı.

Biz Ağdama, S.Hüseynovgil də Yevlağa qayıtdılar...

Sonra Ə.Fərəcov bir neçə hadisədən söz açdı: “Əlisaab müəllim Ağdamın mərkəzində yerləşən qonaq evində qalırdı. Mayın 8-i səhər saat 7:00 radələrində qonaq evinin üç metrliyinə düşən «Qrad» mərmisi binanın pəncərələrini sındıraraq, şüşə qəlpələrini hər yerə yaymışdı. Qərribəsi ondadır ki, Ağdama düşmən tərəfindən son zamanlar tez-tez artilleriya zərbələri endirilirdi. Lakin həmin günə kimi qonaq evi istiqamətinə bir dəfə də olsun zərbə endirilməmişdi.

Mayın 8-dən sonra da həmin yerə ermənilər bir neçə dəfə mərmilə atdılar. Ə.Orucov məcbur olub “RAYPO”-nun qonaq evinə köçdü. İki gündən sonra ermənilər oranı da «Qrad» atəşinə tutdular. Ora da birinci dəfə idi ki, artilleriya atəşinə tutulurdu. Qaldığımız həyət və bina mərmilərin düşdüyü yerdən sıçrayan torpaq və palçıqdan batmışdı. Ermənilərə görünür, yerimizi dəyişdiyimiz növbəti ünvan da verildiyinə görə, onlar yeni ünvanı da mərmilə atəşinə tuturdular. Belə bir vəziyyətdə Ə.Orucov məcbur olub tez-tez gecələdiyi ünvanları dəyişirdi. Onun Qarabağda olduğu illər ərzində həyatına çox sui-qəsdlər təşkil olunmuşdu. Onu Allah qoruyurdu”...

İkinci hadisə: “1992-ci ilin may ayının 14-də səhər tezdən baş verdi. Ə.Orucov Laçından Ağdama qayıdan kimi Ağdamın Abdal-Gülablı kəndində qızgın döyüşlər gedən bölgədə olduq. Ermənilərin Pribaltikadan gətirdikləri idmançı qızlardan ibarət olan muzdlu snayperçilər dəstəsi ermənilərin

tərəfində bir çox döyüşlərdə iştirak edib, onların üstünlük əldə etmələrini təmin edirdilər. Hazırkı döyüşdə də bu qızlar döyüşçülərimizə göz açmağa imkan vermirdilər, irəli keçəni güllə ilə vururdular. Vəziyyəti belə görən Ə.Orucov mənə tapşırıq verdi ki, təcili olaraq Ağdamın Qərvənd kəndinin qonaq evinə Gəncədən polis zabiti, qorxmaz insan Nazim Dadaşovun vasitəsilə yenidən gətizdiriyi 14 nəfərdən ibarət xüsusi məktəb və xidmət keçmiş peşəkar kəşfiyyatçıların döyüş gedən yerdə olmalarını təmin edim. Mən tapşırığı yerinə yetirdim. Ə.Orucov onlara, qızların olduğu istehkamı (blinda-ji) göstərib, onların məhv olunması əmrini verdi. Bir saat ərzində keçirilən əməliyyat nəticəsində qızlar istehkam qarışıq məhv edildilər. Həmin qızlar susdurulduqdan sonra düşmən çoxlu itki verərək Abdal-Güləblini tərk etməyə məcbur oldu”...

Üçüncü hadisə. Azərbaycan Respublikasının baş nazirinin müavini Rauf Gülməmmədovun müharibə bölgəsinə gəlməsi ilə bağlıdır: “1992-ci ilin iyun ayı idi. Rauf Gülməmmədov Ə.Orucovun dəvəti ilə Ağdama gəlmişdi. O, respublikada aparılan tikinti işlərinin kuratoru olduğuna görə, müharibə bölgəsində xidmətdə olan silahlı qüvvələrimizin düşmənin hər bir hücumundan müdafiə olunmaları üçün səngərlərin və istehkamların inşa olunmasını və qurulmasını təşkil etmək məqsədilə gəlmişdi. Onun bir neçə mövqe ilə tanış olması üçün ön cəbhədə yerləşən mövqelərə aparmalı olduq.

Əlisaab müəllim Rauf müəllimə izah etdi ki, hazırda gedəcəyimiz növbəti postumuz elə bil ki, düşmənin ovcunun içindədir. Odur ki, təhlükəsizliyi təmin etmək məqsədilə həmin posta təxminən 20 metr qalmışa kimi, yəni, düşmənin yüksəklikdən nəzarət edə bildiyi əraziyədək, BTR-lə getdik. Posta çatandan sonra Əlisaab müəllim ona bildirdi ki, başımızın üstündə olan yüksəklikdən düşmən qüvvələri bir çox əraziyə nəzarət edə bilir. Düşmənin hücumlarını dəf etmək məqsədilə əsgərlərimizin dayandıqları mövqelər hərtərəfli möhkəmləndirilməlidir.

Rauf müəllim bizim Milli Ordunun əsgərlərinin pis şəraitdə olmalarını görüb olduqca məyus oldu. O, üzünü əsgərlərimizə tutub dedi: «Sizə şərait yaratmaq üçün əlimdən gələni edəcəyəm and içirəm».

Rauf müəllim Bakıya qayıtdıqdan sonra həqiqətən müharibə bölgələrində müdafiəmizin gücləndirilməsi məqsədilə oraya çoxlu texnika, inşaat materialları və mütəxəssislər göndərərək xeyli işlər gördürdü. Müharibə gedən bölgələrə operativ şəkildə rabitə əlaqəsi saxlamaq üçün üç rəqəmli hökumət telefonları çəkirdi”...

Dördüncü hadisə: “1992-ci ilin iyun ayının son günlərində baş verdi. Həmin günlər erməni-rus hərbi birləşmələri Ağdama güclü artilleriya zərbələri endirirdi.

Ağdam batalyonları Əskəran rayonunun yeddi kəndindən erməni-rus hərbi birləşmələrini vurub çıxarmışdı.

Ağdam şəhərində çox az adam qalmışdı. Ağdamın mərkəzində yerləşən qərargahımızın yaxınlığında «Qrad» mərmilərinin partlayışından bir çox yaşayış və inzibati binalar, müəssisələr, yollar və elektrik dayaqları dağılmışdı. Şəhərin mərkəzi raket atəşinə tutulanda Əlisaab müəllim oturduğumuz qərargahın binasının zirzəmisinə düşüb, oradan lazımı yerlərlə telefon əlaqəsi saxlayırdı. O zaman Ağdam rabitə evində fəaliyyət göstərən telefonçu qızlar xüsusi fədakarlıq göstərirdilər. Rabitə evi bizim bina ilə yanbayan idi. Dəfələrlə oraya atılan «Qrad» mərmiləri onların da binasının bir hissəsini dağıtmışdı. Həmin günlər binalarda qalmaq olduqca təhlükəli idi. Çünki həmin ərazi düşmən tərəfindən arası kəsilmədən «Qrad» və raket mərmiləri ilə vurulurdu. Buna baxmayaraq, telefonçu qızlar qərargahı tərk etməyən Əlisaab müəllimin tələbi ilə lazımı yerlərlə telefon əlaqələri yaradırdılar.

Növbəti günlərin birində Ağdama güclü artilleriya zərbələri endirildiyinə görə Əlisaab müəllim yenə də zirzəmidə işini davam etdirirdi. Mən isə zirzəminin yaxınlığında, çöldə gəzişirdim. Həmin vaxt daim Qarabağda ezamiyyətdə olan

Əlisaab müəllimin həmyerlisi Azərbaycan Respublikası Prokurorluğunun Mühüm İşlər üzrə müstəntiqi Tofiq Manafov hərbi geyimdə, əli avtomatlı tələsik zirzəmiyə düşüb Əlisaab müəllimə dedi: “Yaranmış qarışıqlıqdan istifadə edən bir dəstə silahlı adam sizin həyatınıza sui-qəsd etmək istəyir”. O, Əlisaab müəllimdən ehtiyatlı olmasını xahiş etdi və özü də onun təhlükəsizliyini qorumaq üçün cəld zirzəmidən çöldə çıxdı və zirzəminin ətrafında hərəkət etməyə başladı. Mən də tez avtomatımı götürüb ona qoşuldum. Görünür, həmin silahlı dəstə bizim silahlı olduğumuzu görüb ora yaxınlaşmaqdan ehtiyat etdilər.

Ümumiyyətlə, Əlisaab müəllimin Qarabağdakı fəaliyyəti ilə bağlı çox faktlar sadalamaq olar”...

Xocalı faciəsinin baş vermə səbəblərindən, müharibənin ilk günlərindən Qarabağ bölgəsində gedən proseslərdən söz açan Azərbaycan SSR Daxili İşlər Nazirinin müavini və sonradan birinci müavini işləmiş Ramiz Məmmədovun dediklərindən: «Ermənilərin Dağlıq Qarabağda başladığı müharibənin əvvəlindən orada olmuşam.

1988-ci ilin mart ayı idi. Ermənilərin Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayətində azərbaycanlılara qarşı törətdikləri cinayət hərəkətlərinə rəhbərlik edən «KRUNQ» adlandırdıqları cinayətkar təşkilatın üzvlərinin həbsə alınmalarına dair hazırlanan əməliyyatın həyata keçirilməsinə SSRİ rəhbərliyi imkan vermədi. Əməliyyatın keçirilməsində məqsəd vilayətdə yaranmış kriminogen vəziyyətlə əlaqədar orada qanunçuluq və ictimai asayışı bərpa edib, cinayətkar üsürlərdən təmizləməkdən ibarət idi.

O vaxtlar ermənilərin bizim əhaliyə qarşı yaratdıqları dözülməz vəziyyətlə əlaqədar, Dağlıq Qarabağın azərbaycanlılar yaşayan kənd və qəsəbələrində tikinti-inşaat işlərinə başlandı. Xocalıda toxuculuq kombinatının filialı, çörək zavodu və sair müəssisələr inşa olundu.

Köçkün düşən camaatımıza Xocalıda və Malıbəyli kəndində yaşayış evləri inşa olundu.

Xocalı ərazisində, Xankəndi yaxınlığında yerləşən aeroporta Ermənistanın Yerevan və Qafan şəhərlərindən sənişin təyyarələri hər gün 17 reys uçuş edirdi. Sənişin təyyarələrində ermənilər vilayətə silah-sursat daşıyırdılar. Vəziyyətin qarşısını almaq məqsədi ilə Respublikanın Daxili İşlər naziri Məhəmməd Əsədov Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti qarşısında məsələ qaldırıb, təyyarələrin uçuşunun sayını 4 reysə endirilməsinə nail oldu.

Təyyarələrdə daşınan yüklərə nəzarət etmək məqsədi ilə, Əlif Hacıyev aeroporta rəis təyin olundu. Aeroportda nəzarəti gücləndirmək məqsədi ilə orada olan milisə kömək etmək üçün, hər ay 14 nəfər OMON-çu göndərilirdi...

Sənişin təyyarələri ilə Qarabağa silah-sursat daşımaq imkanından məhrum olan ermənilər, Şuşanın Topxanasında sanatoriya inşa etməyə başlayıb, oraya inşaat-tikinti materialları ilə yanaşı, silah-sursat və hərbi texnika da daşımağa başladılar.

A.Volskinin rəhbərliyi ilə vilayətdə fəaliyyət göstərən, SSRİ-nin hüquq mühafizə orqanları bu işdə, ermənilərə dəstək verib hər cür yardım və köməklik göstərirdilər.

Ermənistandan Dağlıq Qarabağa ermənilərin silah-sursat daşdığı avtomaşın karvanının qarşısını almaq üçün Laçında və Qubadlıda tərəfimizdən keçid-nəzarət məntəqələri yaradıldı. Həmin ərəfədə erməni-rus silahlı dəstələri ilə müşayiət olunan silah-sursatla dolu 15 avtomaşını saxlayıb, Laçın milis şöbəsinə təhvil verdik...

O vaxtlar Laçın camaatından Əlisaab müəllimin təşəbbüsü və dəstəyi ilə yaradılan silahlı dəstələr erməni-rus döyüşçülərinin müşayiət etdikləri maşın karvanının qarşısını qəfləti hücumları ilə kəsib, onların 1991-ci ilin may ayına kimi Dağlıq Qarabağa keçmələrinə bir çox hallarda imkan vermirdilər. Sonralar V.Polyaniçkonun gördüyü bir sıra tədbirlər nəticəsində həmin karvanların qarşısını almaq qeyri-mümkün oldu...

1989-cu ilin yaz günlərinin birində, Ə.Vəzirovla Xankəndinə gedəsi olduq. Orada o, SSRİ rəhbərliyinin Dağlıq Qarabağda yerləşdirdiyi silahlı qüvvələrinin komandanları ilə görüşdü. Ermənilərlə də iclas keçirdi.

Xankəndində nəzərdə tutduğu tədbirləri başa çatdırdıqdan sonra, biz SSRİ Daxili İşlər Nazirliyinin Daxili Qoşunlar Komandanı Şatalin, SSRİ Ali Sovetinin deputatı Y.Starovoytova və Dağlıq Qarabağ Muxtar Vilayəti İcraiyyə Komitəsinin sədri Babayanla Şuşa şəhərinə yollandıq.

Həmin gün Şuşada, kərkicahanlı Orduxanın və laçınlı Əlinin ermənilər tərəfindən qətlə yetirilmələri ilə əlaqədar əzəmətli mitinqlər keçirilirdi. Babayan və Starovoytovanın ora gəlişi ilə əlaqədar Şuşa camaatının onlara qarşı etiraz edib hücumu keçmələrini görüb, onların təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədi ilə, hər ikisini rayon partiya komitəsinin zirzəmisində gizlətdim. Ə.Vəzirovla Şatalini isə rayonun birinci katibinin otağına ötürdüm.

Mitinq dağılandıqdan sonra biz hamımız yenidən Xankəndinə qayıtdıq. Oradan Ə.Vəzirovu Bakıya yola saldıq...

Azərbaycan SSR Daxili İşlər Nazirliyinin hadisələrin xronologiyası haqqında 1990-cı ilin iyun ayında tərtib etdiyi arayışından göründüyü kimi, ermənilər Azərbaycanın Ermənistanla sərhəd olan kənd və rayonlarına 1990-cı ilin 1 yanvarından həmin ilin 24 iyununadək 214 dəfə silahlı basqın və hücumlar edib, azərbaycanlı əhaliyə qarşı mənəvi, maddi və fiziki ziyan yetirmişdilər...

1990-cı ildə Livan Ərəb Respublikasından Dağlıq Qarabağa gəlmiş erməni və digər millətlərdən ibarət olan yaraqlıları vilayətin kəndlərində yerləşdirilərək, orada erməni-rus döyüşçüləri ilə birlikdə torpaqlarımızı işğal etmək məqsədi ilə, əlaqəli qaydada bu işləri təşkil etmələri üçün vilayətdən kənarında yaşayan ermənilərin kənd və qəsəbələrində mərkəzləşdirilmiş rabitə sistemi yaratmışdılar. Onlar indiki Göy-göl (Xanlar) rayonunun Çaykəndində, indiki Ağcakənd (Şaumyan (kənd)) rayonunun Erməni-Borisi kəndinin Şaumyan-

Dağ adlanan yüksəkliyində və Laçının «Kirov» adına sovxozunda həmin rabitə qurğularını quraşdırmışdılar. Bundan sonra ermənilər, respublika ərazisində öz işğalçı siyasətini planlı və əlaqəli surətdə həyata keçirməyi davam etdirirdilər.

SSRİ Prezidentinin «Müttəfiq Respublikalarda Qanunda nəzərdə tutulmayan Silahlı Birləşmələrin yaradılmasını qadağan edən və qanunsuz saxlanılan silahların müsadirə edilməsi» haqda olan 25 iyul 1990-cı il tarixli Fərmanı ilə müttəfiq respublikalarda Milli Ordunun yaradılmasını qadağan etmişdir. Bundan sonra Ermənistan SSR-nin Nazirlər Soveti 1990-cı ilin 21 avqustunda qəbul etdiyi 411 sayılı qərarı ilə Respublikasının Daxili İşlər Nazirliyi nəzdində xüsusi təyinatlı silahlı dəstələrin və daxili qoşunların yaradılmasını təşkil etdi.

Azərbaycan SSR Nazirlər Soveti Ermənistan SSR-nin bu qərarını əsas götürərək, 1990-cı ilin oktyabrında Respublikamızın Daxili İşlər Nazirliyi nəzdində Daxili Qoşunların və Xüsusi Təyinatlı Dəstənin (OMON) yaradılması haqda qərar qəbul etdi. Beləliklə, həmin strukturlar bizim Respublikada da təşkil edildi.

Bizim bu döyüşçülərin Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərməsi və öz ərazisini düşmən yaraqlılarından təmizləyib, ictimai asayişini bərpa etməsinə, SSRİ-nin orada olan güc strukturları imkan vermirdilər. Bu məsələ pərakəndə şəkildə yox, dövlət səviyyəsində, planlı şəkildə təşkil olunmalı idi.

1991-ci ildə ermənilər Dağlıq Qarabağın Mardakert (indiki Ağdərə) rayonunun Umudlu kəndində Kəlbəcərə gedən yolu bağladılar. Məcbur olub Kəpəz dağının aşağı hissəsindən Kəlbəcərə gedən piyada yolu genişləndirib, avtomaşınların hərəkət yoluna çevirdik. Bu yolun çəkilməsində Gəncə şəhər Polis İdarəsinin rəisi Zahid Dünyamalıyevin xüsusi zəhməti və köməyi olmuşdur.

Həmin yol açıldıqdan sonra, ermənilər Göy-göl rayonunun Çaykəndindəki fermanın yaxınlığında qurduğu mövqelərdən, bu yolla hərəkət edən insanları və avtomaşınları atəşə

tutub, məhv edirdilər. Biz də həmin mövqeləri və orada Qara Bulaq kəndində yuva salmış 26 nəfər erməni yaraqlısını, onlara rəhbərlik edən Petros Manukyanla birlikdə məhv etdik.

Kəlbəcər 1993-cü ilin aprelində ermənilər tərəfindən işğal olunarkən, oranın əhalisi həmin yolla çıxmağa bilmişdilər...

1992-ci ilin yanvar ayı idi. Xocalı ermənilərin mühasirəsində idi. Qərara alındı ki, onları mühasirədən çıxarmaq üçün, Ağdam-Xocalı arasına dəhliz açılmalıdır. Bu məqsədlə, mən Dadaş Rzayevin rəhbərlik etdiyi 500 nəfərlik Milli Ordu əsgərinə, Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 150 nəfərdən ibarət xüsusi təyinatlı dəstəsinə və 100 nəfərdən ibarət olan Bakı polis məktəbinin kursantına, Ağdamda «Fred» Asifin rəhbərlik etdiyi batalyonun 50 nəfərlik döyüşçüsünə və «Qatır Məmməd» ləqəbi ilə tanınan Yaqub Rzayevin rəhbərlik etdiyi batalyonun 150 nəfərdən ibarət olan döyüşçüsünə, cəmi 1000 nəfərə yaxın silahlı qüvvələrə rəhbərlik edib, həmin yolu (dəhlizi) açmalı idim. Əfsuslar olsun ki, həmin əməliyyatın həyata keçirilməsini qəsdən pozdular.

3 fevral 1992-ci ildə D.Rzayev rəhbərlik etdiyi Milli Ordu taborunun əsgərləri ilə Ağdamdan Goranboya göndərildi. Yaqub Rzayev tabeliyində olan döyüşçülərlə Əsgəran rayonunun Xramort kəndi uğrunda gedən döyüşə cəlb olundu, Fred Asif tabeliyində olan batalyonun əsgərləri ilə başqa cəbhə bölgəsinə göndərildikdən sonra, mənim sərəncamımda yalnız OMON döyüşçüləri və Bakı polis məktəbinin kursantları qaldı.

Xocalı ilə bağlı keçiriləcək əməliyyatın bu qaydada pozulması haqda Respublikanın Daxili İşlər Naziri Tofiq Kərimova məlumat verdim. Cavab verdi ki, vəziyyətdən tam xəbərdardır və tapşırırdı ki, nə etməli olacağımı bildirəcəkdir. Bir gün sonra o, zəng edib bildirdi ki, Ağdamda olan OMON döyüşçülərindən 100 nəfərini və 100 nəfər də polis məktəbi-

nin kursantını Bakıya göndərim. Onun əmrini yerinə yetirib, yalnız 50 nəfər OMON döyüşçüsü ilə Ağdamda qaldım.

Fevral ayının ortalarında ermənilər Göy-göl rayonunun Çaykənd, Goranboy rayonunun Manaşir və Erkeç kəndlərindən, qonşuluqda yaşayan azərbaycanlıların Todan, Sarısu və Quşçu-Armavir kəndlərinə silahlı basqınlar edib, camaata məxsus 800 baş iri və xırda buynuzlu mal-qaranı aparmışdılar. Mən də həmin hadisələrlə bağlı sərəncamımda qalan 50 nəfər OMON döyüşçüsü ilə, nazir T.Kərimovun göstərişinə əsasən Goranboy və Göy-göl rayonuna ezam olundum. Oradan erməniləri, bizim camaat yaşayan kəndlərin ətrafında qurduqları səngər və hücum mövqelərindən qovub, apardıqları 500 baş heyvanı geri alıb, öz sahiblərinə qaytara bildik...

Nazir T.Kərimov Xocalının vəziyyəti ilə yaxından tanış idi. Həmin ərəfədə o, Ağdamda olur və daim orada olan Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin əsas liderlərindən biri, yaxın qohumu və Respublika Ali Sovetinin sədr müavini Tamerlan Qarayevlə Xocalının vəziyyətini müzakirə edirdi.

T.Qarayev xocalılara vəd verirdi ki, Ağdam-Xocalı dəhlizinin açılmasını təşkil edib, onların təhlükəsizliyini təmin edəcəkdir. Lakin dəhliz açılmadı və mühasirədə qalan Xocalı camaatının bir çoxu düşmən tərəfindən vəhşicəsinə qətlə yetirildi, şikəst edildi, girov götürüldü və itkin düşdü. Onların əksəriyyəti T.Qarayevin doğma kəndi olan Ağdamın Şelli kəndi yaxınlığında qətlə yetirilmişdilər...

Ağdamın Uzun Dərə adlandırılan ərazisində yerləşən hərbi bazasında və şəhərin mərkəzindəki «Sapyornı» adlanan hərbi hissəsində rusalardan qalmış silah-sursat, hərbi texnika və avadanlıqlardan dəhlizin açılmasına sərf edilməsi əvəzinə, əksinə onun açılması ilə bağlı nəzərdə tutulmuş tədbir qəsdən pozulmuşdur, T.Qarayevin təşkilatçılığı və Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin digər fəalllarının iştirakı ilə oradan götürülən silah-sursatın bir hissəsi Xalq Cəbhəsinin döyüşçülərinə paylanmaqla, əksər hissəsi Ağdamdan çıxarılıb müxtəlif istiqamətlərə daşınmışdır. Müxtəlif ünvanlara daşınan həmin si-

lah-sursatdan ələ keçirən düşmənin silahlı qüvvələri onları özümüzə qarşı istifadə etmişdir. Bir müddətdən sonra Azərbaycan Xalq Cəbhəsi də əldə etdiyi həmin silah-sursatdan istifadə edib respublikada hakimiyyəti ələ keçirmişdi.

Əfsuslar olsun ki, həmin silah-sursatdan, hərbi texnika və avadanlıqlardan respublikada yenicə təşkil olunmuş Müdafiə Nazirliyinin Milli Ordusun və, respublikanın Daxili İşlər Nazirliyinə verilməmişdi...

Düşmənlə keçirilən əksər döyüşlərdə qələbə bizim tərəfimizdə olurdu. Lakin hərbi rəhbərliyin və hakimiyyəti ələ keçirməyə cəhd edən AXC-nin xəyanəti məğlubiyyətimizə səbəb olurdu.

Hətta elə olurdu ki, Milli Ordumuzun təxribatla məşğul olan döyüşçüləri bizi güllə atəşinə tuturdu. Belə halların şahidi çox olmuşam. Bunun səbəbini, həmin döyüşçülərə rəhbərlik edən komandirlərdən soruşduqda, cavabları bir olurdu, guya səhv nəticəsində belə hallara yol veriblər»...

**«TƏCAVÜZƏ TƏCAVÜZLƏ CAVAB
VERİLMƏLİDİR»**

1991-ci ilin oktyabrında Respublikamızın müstəqilliyi elan olundu. Bundan sonra ermənilər Dağlıq Qarabağdan azərbaycanlıları kütləvi qaydada təmizlənməsi əməliyyatına başladılar.

1991-ci ilin 20 noyabrında Polyaniçkonun rəhbərliyi ilə təşkil edilmiş terror aksiyasının həyata keçirilməsində əsas məqsəd respublikada hakimiyyəti sarsıdıb, onu devirməkdən və bununla da, torpaqlarımızın işğalına tamamilə şərait yaratmaqdan ibarət olmuşdu.

Elə də oldu. Bir müddətdən sonra Xocalı faciəsi baş verdi.

1992-ci il martın 2-də və 3-də Ağdam şəhərinin mərkəzi küçələrində çoxlu sayda ağır hərbi texnikanın, tankların, BMP-lərin və canlı qüvvənin cəmləşməsinin bilavasitə şahidi oldum.

Ağdam şəhərinin girəcəyindən, vilayətin Əsgəran rayonunun Naxçıvanik kəndinə kimi uzanan hərbi texnika və silahlı qüvvələr hazır vəziyyətdə dayanıb, Dağlıq Qarabağı erməni işğalından azad etmək əmri gözləyirdilər.

Bu cür vəziyyətin yaranması, hakimiyyətə can atan qüvvələrə və torpaqlarımızı işğal edən ermənilərə sərf etmirdi. Onlar nəyin bahasına olursa-olsun, Əsgəran istiqamətində hazırlanmış hücum planını pozmaq istəyirdilər. Çünki həmin Silahlı Qüvvələr hücumu keçib, Dağlıq Qarabağ ərazisini erməni işğalçılarından təmizləsəydi, bu ermənilərin və hakimiyyətə can atan qüvvələrin planlarını alt-üst edərdi.

Ona görə də Azərbaycan Xalq Cəbhəsi həmin tədbirin həyata keçirilməsini təşkil edən A.Mütəllibovu hakimiyyətdən uzaqlaşdırmaq məqsədilə martın 5-də Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin növbədənəkənar Sessiyasının çağır-

rılmasına nail oldular. Ali Sovetdən Ağdama zəng edib, mənə də martın 5-də keçiriləcək iclasa dəvət etdilər.

1992-ci il martın 5-də sessiya öz işinə başladı. Ali Sovetin binası Xalq cəbhəsinin fəalları tərəfindən planlı şəkildə mühasirəyə alınmışdı.

Sessiya öz işinə başlayan kimi deputatlara və Respublikanın rəhbərliyinə qarşı əsassız hücumlara və təhqirlərə başlandı. Hətta deputatlardan döyülənlər də oldu. Ssenari üzrə təşkil olunmuş adamlar, sessiya keçirilən salona daxil olub, Respublikanın Prezidenti A.Mütəllibovun istefasını tələb edirdilər.

A.Mütəllibov istefa ərizəsini verməli oldu. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri E.Qafarova artıq istefa ərizəsini vermişdi.

Hakimiyyətdə baş vermiş böhranla əlaqədar 1992-ci il martın 5-də düşməyə qarşı nəzərdə tutulmuş hücum planı pozuldu. Rus silahlı qüvvələri Ağdamı tərk etdi...

Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinə Yaqub Məmmədov sədr seçildi. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətləri də ona tapşırıldı.

Burada bir məqama diqqət yetirmək vacibdir. Həmin vaxt Azərbaycan Xalq Cəbhəsi Respublikada hakimiyyətə asanlıqla yiyələnə bilərdi. Faktiki olaraq respublikanı onlar idarə edirdilər. Lakin o zaman onlar hakimiyyəti ələ keçirmədilər.

Sual olunur – nə üçün? Ona görə ki, Şuşa şəhərinin və Laçın rayonunun boşaldılması və düşmən tərəfindən işğal olunması hələ mümkün olmadığına görə, bu onların qarşıdakı planları idi. Hakimiyyətləri dövründə düşmənin Şuşanı və Laçını işğal etməsi, onların xalqın qəzəbinə tuş gəlib, kreslolarını itirmələrinə səbəb olardı. Həmin rayonların da başqasının hakimiyyəti dövründə işğal olunmasını vacib hesab edib, Yaqub Məmmədovun müvəqqəti olaraq həmin vəzifəyə seçilməsinə mane olmadılar.

Y.Məmmədov Azərbaycan Xalq cəbhəsi fəallarının əlində bir alətə çevrilmişdi. Onun Azərbaycan Xalq Cəbhəsi fəalları sırasından vəzifələrə təyin etdiyi adamların heç biri, onun sərəncam, tapşırıq və göstərişlərini yerinə yetirmir, onu saymır və dövlət daxilində özləri üçün dövlət yaradıb, respublikanı istədikləri kimi idarə edirdilər. Onların Y.Məmmədovun çağırışına gəlməmələrinin və onu eşitməmələrinin özüm dəfələrlə şahidi olmuşam...

SSRİ dağıldıqdan sonra, ərazisində müharibə gedən Azərbaycan Respublikasının Müstəqil Dövlətlər Birliyinə (MDB-yə) vaxtında daxil olmasına böyük ehtiyac var idi. Həmin dövrdə respublikada ağılıq edən Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəalları ölkənin MDB-yə daxil olmasına qəsdən imkan vermədilər.

Ermənistanın MDB-yə daxil olmasından istifadə edən Rusiya erməniləri açıqdan-açığa müasir silahlarla təmin etdi. Bundan istifadə edən düşmən qüvvələri bütün cəbhə boyu bizə qarşı hücumə keçib, torpaqlarımızı silahlı basqın və terror yolu ilə işğal etdi...

1992-ci ilin apreldə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi təyin olundum. Ağdamda olarkən Uzun dərədəki, hərbi bazadan silah-sursatın talan olunması məsələsi ilə maraqlandıqda məlum oldu ki, həqiqətən də 1992-ci ilin yanvar-fevral aylarında adıçəkilən bazada olan hərbi silah-sursat T.Qarayevin təşkilatçılığı ilə oradan götürülərək, bir hissəsi Xalq Cəbhəsinin döyüşçülərinə paylanmış, əksər hissəsi Dağlıq Qarabağa və naməlum ünvanlara daşınmışdır.

Torpaqlarımızı işğal edən rus-erməni hərbi birləşmələri həmin silahlardan ələ keçirib, özümüza qarşı istifadə etdilər. Məsələn, Dağlıq Qarabağın Ağdərə rayonunun Sırxavənd kəndi 1992-ci il martın 14-də işğal olunarkən, işğal ərəfəsində həmin kəndə qəsdən daşınan külli miqdarda silah-sursat rus-erməni döyüşçüləri tərəfindən ələ keçirilərək, özümüza qarşı istifadə edilmişdir. Şuşaya, Dağlıq Qarabağın digər

bölgələrinə və naməlum ünvanlara daşınan silah-sursatın əksəriyyəti torpaqlarımızı işğal edən düşmən tərəfindən Azərbaycan əhalisinə qarşı istifadə edilmişdir.

Bazadakı silah-sursata yiyələnənlər, oranın yerli əhali tərəfindən talan edilməsi haqda rəy yaratmağa cəhd etmişlər. Odur ki, onlar bazanı qəsdən mühafizəsiz qoyaraq yerdə qalan az miqdarda hərbi texnikanın, silah-sursatın, rabitə-nəqliyyat vasitələrinin əhali tərəfindən dağıdılmasına şərait yaratmışlar. Camaat hərbi bazadan götürdüyü rabitə təyinatlı avtomaşnlarda mal-qara və ot daşıyırdı.

Sovet Ordusundan qalmış həmin silahları respublikanı tərk edən rus hərbciləri Azərbaycan Xalq Cəbhəsi ilə razılış bə qəsdən hərbi baza və hissələrdə saxlamışdılar ki, ondan müxalif qüvvələr Respublika hakimiyyətinə qarşı istifadə edib onu ələ keçirsinlər və həmçinin torpaqların rus-erməni birləşmələri tərəfindən işğal olunmasına şərait yaratsınlar.

Ermənilərin tərəfində bizə qarşı vuruşan rus ordusu həmin silahları heç də respublikamızın Milli Ordusu üçün saxlamamışdır ki, həmin silahlardan onların özünə qarşı istifadə edilsin...

Səlahiyyətli nümayəndə olarkən, əslən Ağdamdan olan müavinim Aydın Quliyev Uzun Dərədəki silah-sursatın talan edilməsindən, Xocalıya dəhlizin açılmamasının səbəblərindən və AXC-nin bəzi fəallarının həmin ərəfədə Ağdamda törətdikləri təxribat və xəyanətindən çox danışırdı...

1992-ci ilin yanvar ayının ilk günləri idi. Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı bölgələrindən qayıdıb, Ağdama gəlmişdim.

Harada oldumsa, gördüm Ağdam camaatı Uzun Dərədəki hərbi bazada çoxlu sayda silah-sursat və hərbi texnikanın olmasından danışır və böyük narahatçılıq keçirirlər. Camaatda belə bir xof yaratmışdılar ki, guya yaxın vaxtda həmin bazada olan silahlar etibarlı ələ keçməzsə və yaxud oradan götürülməzsə, hərbi baza düşmən qüvvələri tərəfin-

dən partladıla bilər. O da, nəinki Ağdamın, bütün respublika ərazisinin dağıdılmasına səbəb olar.

Camaatda belə qorxu və vahimə yaradanlar «təhlükənin» aradan götürülməsinə tədbir qılıb, hərbi bazanın taleyini istədikləri kimi həll etdilər...

O vaxtlar Ağdamda uzun müddət ezamiyyətdə olmuş Xüsusi Təyinatlı Polis Dəstəsinin döyüşçüsü Hüseynağa Abdullayevin silah-sursatın dağıdılması ilə əlaqədar dediklərindən: “Ağdamın mərkəzindəki “Sapyornı” batalyonundakı külli miqdarda silah-sursatın uzun müddət Ağdamda olan Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədr müavini, Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin liderlərindən biri T.Qarayevin rus hərbiçilərindən təhvil götürdüyünü və həmin silahları yaxınlarına, xalq cəbhəsinin döyüşçülərinə payladığının şahidi olmuşdu...

Ağdamın Uzun-Dərə dəki hərbi bazasının üzərində bütün səlahiyyətlər T.Qarayevin əlində cəmləşmişdi.

Bazada sayı-hesabı olmayan, xüsusilə külli miqdarda silah-sursat maşınlarla oradan müxtəlif ünvanlara daşınıb, yerləşdirildikdən sonra onun əksər hissəsini rus-erməni döyüşçüləri əldə edib, torpaqlarımızın işğalında və azərbaycanlı əhalinin məhv edilməsində istifadə etmişlər.

1992-ci ilin 10 yanvarından Şuşa şəhərinin - Fövqəladə vəziyyət rayonunun komendantı təyin olunmuş R.Qaziyevin Ağdama göndərdiyi hərbi maşınlarla həmin silah-sursatdan külli miqdarda Şuşaya daşınmışdır. Həmin silahlardan Şuşadan Xankəndini daima top atəsinə tutan Rəhim Qaziyev, Xocalının işğalı zamanı Xankəndinə olan atəşi daha da gücləndirmək əvəzinə, onu qəsdən dayandıraraq, oda qalanmış xocalılara kömək əlini uzatmadan, Şuşanı tərk etmişdi.

Rəhim Qaziyev Uzun Dərədəki hərbi bazanın dağıdılmasına başladığı ərzədə Şuşaya komendant təyin olunmasına nail olmuşdu. O, orada qarşısına qoyduğu bir sıra məsələləri həll etdikdən və Dağlıq Qarabağ ərazisinin çox bir

hissəsinin işğalına şərait yaratdıqdan sonra Şuşanı tərk edib Bakıya qayıtmış və həmin il martın 18-də Respublikanın Müdafiə naziri təyin olunmuşdur.

Aydın Kazımovun o haqda dediklərindən: «Sovet Ordusunun Uzun Dərədəki hərbi bazasında və “Sapyorni” adlanan hərbi hissəsində qoyub getdiyi külli miqdarda silah-sursat, hərbi texnika, nəqliyyat vasitələri və s. hərbi avadanlıqların taleyini T.Qarayev yaxın silahdaşları ilə birlikdə istədikləri qaydada həll etdilər. Silah-sursat və hərbi avadanlıqlar maşınlarda bazadan çıxarılıb, müxtəlif ünvanlara daşınırdı. Bundan sonra hərbi bazada az miqdarda qəsdən saxladıkları nəqliyyat vasitələrinin və silah-sursatın camaat tərəfindən talan edilməsi üçün şərait yaradıb, oranı mühafizəsiz qoydular...

Əlisaab müəllim Yaqub Məmmədovun dövründə üç aydan az müddətdə respublika prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi olduğu dövr ərzində Ağdamın və Ağcabədinin pambıq tarlalarında o vaxtlar daşınıb, çoxlu sayda gizlədilmiş silah-sursatı tapdırıb götürdərək hərbi hissəyə təhvil verirdi.

V.Polyaniçkonun da ayrı-ayrı şəxslərə “bağışladığı”, yəni “Respublika Təşkilat Komitəsi”nə – dövlətə məxsus olan avtomaşınların və s. avadanlıqların yerlərini müəyyənləşdirib, onları qanunsuz mülkiyyətçilərdən aldırıb, dövlətə qaytardırtdı”...

A.Volski və V.Polyaniçkodan sonra Musa Məmmədovun və onun ardınca mənim hərbi səlahiyyət verilmədən Dağlıq Qarabağa “səlahiyyətli nümayəndə” göndərilməyi faydasız və mənasız hesab edirdim.

Y.Məmmədov məni Dağlıq Qarabağa səlahiyyətli nümayəndə təyin etmək fikrini bildirdikdə ona vilayətin o vaxtkı vəziyyəti ilə bağlı geniş məlumat verib, Şuşa şəhərindən başqa Dağlıq Qarabağın bütün ərazisinin düşmənin işğalı altında olmasını, Polyaniçkonun və Volskinin əllərində olmuş böyük səlahiyyətlər hesabına ermənilərin Dağlıq Qarabağa yiyələndiyini izah etdim...

Y.Məmmədovu inandırmağa çalışdım ki, hazırkı vəziyyətdə ora səlahiyyətli nümayəndə göndərmək əvəzinə öz ərazimiz olan vilayətə qoşun yeridib oranın birdəfəlik cina-yətkar erməni silahlı dəstələrindən təmizlənməsi, məsələnin düzgün və ədalətli həlli olar.

İrəli sürdüyüm bu təkliflə razılaşmayan Yaqub Məmmədov bildirdi ki, onun həyata keçirilməsi qeyri-mümkündür...

Çünki Y.Məmmədov da vəzifəsinin itirilməsindən çox ehtiyat edirdi...

Y.Məmmədov bu təkliflə razılaşmadıqda ondan xahiş etdim ki, əgər ora məni səlahiyyətli nümayəndə göndərmək fikrində qalırsa, onda mülki səlahiyyətdən vacib mənə hərbi səlahiyyət verilməlidir ki, bəlkə əldən gedən torpaqların geri qaytarılması uğrunda bir iş görülməyə bilər.

Xahiş etdim ki, Respublikanın Mudafiyə naziri R.Qaziyevi və Daxili İşlər naziri T.Əliyevi mənimlə birlikdə yanına dəvət etsin. Hər üçümü də tapşırıq və göstərişlərini versin ki, birlikdə Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərsin.

Ona həmçinin bildirdim ki, 1991-ci ilin sentyabrında V.Polyaniçko qərargahını Xankəndindən Ağdama köçürərək Dağlıq Qarabağ torpaqlarının tam işğalına kənardan rəhbərlik edirdi. Ondan sonra Dağlıq Qarabağda həmin işlərin davamçısı Rəhim Qaziyev və onun AXC-dən Ağdamda olan həmkarı olmuşdur. Onlar da orada öz "işini" başa çatdırdıqdan sonra, 1992-ci ilin mart ayının əvvəllərindən Bakıya qayıdıb, Şuşa və Laçının işğalına kənardan şərait yaratmaqdadırlar. Odur ki, onlar hər cür bəhanə gətirərək Dağlıq Qarabağa getməkdən və bilavasitə orada fəaliyyət göstərməkdən imtina edəcəklər.

Y.Məmmədov məni R.Qaziyev və T.Əliyevlə görüşdürməyi vəd etsə də, bunu bacarmadı. Onlar görüşməkdən imtina etdilər. Nəhayət, Qarabağa gedib işə başlamağıma göstəriş verən Y.Məmmədov qaldırdığım məsələləri sonra

həll edəcəyinə söz versə də, heç birini həll etmədi. Yalnız yalan-yalan vədlər verdi...

Yaqub Məmmədov məni Ədliyyə naziri vəzifəsindən azad edib, Respublika Prezidentinin Fövqəladə Səlahiyyətli Nümayəndəsi və Respublikanın Baş Nazirinin müavini vəzifəsinə təyin edərəkən Fərmanının 4-cü bəndi ilə Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin Milli Şurasına təklif etmişdir ki, məni Dövlət Müdafiə Komitəsinin üzvü seçsinlər. Bununla da mənə hərbi səlahiyyətin verilməsi məsələsi həll olundu. Lakin Yaqub Məmmədov həmin məsələni sədrlik etdiyi Milli Şuranın iclasına çıxarmadı və beləliklə də, mənə hərbi səlahiyyət verməkdən imtina etdi. Şuşa və Laçının işğalı ilə bağlı keçirilən məhkəmədə ondan mənə hərbi səlahiyyət verməməsinin səbəbini soruşduqda əvvəlcə bildirdi ki, Rəhim Qaziyev o vaxt mənə hərbi səlahiyyət verilməsinə razı olmayıb. Gördü ki, cavabı düz alınmır, əlavə etdi ki, “hərbi səlahiyyət sənə nəyinə lazım idi. Surət Hüseynova hərbi səlahiyyət verildi. O nə edə bildi?” Ona cavab verdim ki, hərbi səlahiyyət hesabına o çox işlər görə bildi. Lakin ona işləri başa çatdırmaq imkanı verilmədi...

Yaqub Məmmədov cavablarının məntiqsiz olduğunu dərk edib axırda belə dedi: “Sənə hərbi forma geyinməyə icazə vermişdim, o da sənə hərbi səlahiyyətin idi”. Beləliklə, onun bütün cavabları məntiqsiz və qeyri-səmimi oldu. Bu hərəkətləri ilə o, əslində özünə və imzaladığı fərmanına hörmətsizlik etmişdi.

O vaxtlar müharibədə böyük xidmətləri olan, düşməne qarşı amansız və qorxmaz insan olan Fətulla Hüseynovla görüşüb, ona nümayəndəlikdə müavinim olmağa razılıq verməsini təklif etdim. O, bildirdi ki, Sizə nə vaxt hərbi səlahiyyət verilsə, o vaxt müavin gələrəm.

Nəhayət, səlahiyyətli nümayəndə təyin olunduqdan iki gün sonra 1992-ci il aprelin 12-dən 19-dək müharibə gedən bütün rayonlara gedib onların müdafiə imkanları və qabiliyyətləri ilə tanış oldum.

1992-ci il aprel ayının 16-da Kəlbəcərdə vəziyyəti öyrənmək məqsədilə əslən Kəlbəcərdən olan bir neçə nəfərlə, Gəncə şəhər Polis İdarəsinin rəisi Eldar Həsənov (sonradan Azərbaycan Respublikasının Baş Prokuroru oldu), Gədəbəy rayonunun İcra Başçısı Qənbər Qurbanov, Xanlar şəhər Sovetinin sədri Təhməz müəllim və kəlbəcərli Əvəz Şükürovlə Gəncədən Kəlbəcərə yola düşdük...

Kəlbəcərin Ağdaban kəndinin faciəsi aprelin 7-dən 8-ə keçən gecə baş vermişdi. Yolboyu Qənbər müəllimlə respublikada gedən oyunların Kəlbəcəri də böyük təhlükə qarşısında qoyduğunu çox götür-qoy etdik. Söhbət zamanı Qənbər müəllim mənə doğma kəndi olan Ağdabanı ziyarət etmək istədiyini dedi.

Maşınımızı Ağdabanın yol ayrıcında saxlatdırdım. Hamı maşından yerə düşdü. Təklif etdim ki, əvvəlcə Ağdabana gedib, oranı ziyarət etdikdən sonra, qayıdıb Kəlbəcərə yolumuzu davam etdirərik.

Hamılıqla razılığa gəldik ki, əvvəlcə Ağdabana gedək.

Maşına oturub oradakı tərənin döşü ilə Ağdaban yoluna qalxmaq istədikdə, Əvəz Şükürov qəflətən nə fikirləşdिसə, Ağdabana getmək fikrindən daşınmağı mənə məsləhət gördü. Səbəbini soruşduqda cavab verdi ki, onda olan məlumata görə ermənilər Ağdabana gedən yolu minalayıblar.

Nəhayət, çox söhbətdən sonra Ağdabana gedəsi olmadıq. Buna görə də yolumuzu Kəlbəcərə doğru davam etdirdik.

Kəlbəcər yolunun vəziyyəti həddindən artıq pis idi. Qənbər Qurbanov məsləhət bildi ki, əgər Təhməz müəllim prezidentin səlahiyyətli nümayəndəliyinə işə götürülüb Kəlbəcər bölgəsinə göndərsə, o, Kəlbəcər-Xanlar yolunu qaydaya salar. Qənbər müəllimin təklifi ilə razılaşdım.

Kəlbəcərdə olduq. Camaatla poçtun qarşısındakı meydana görüş keçirdik. Orada onların qarşısında çıxış etdim. Camaatın əsas tələbi Kəlbəcər yolunun qaydaya salınmasından ibarət idi. Onların yolla əlaqədar olan tələbinə cavab

olaraq, Qənbər müəllimin o haqda təklif irəli sürdüyünü və həmin təklifi qəbul etdiyimi dedim.

Kiçik bir həsiyə. Qənbər müəllim uzun illər Kəlbəcər rayon İcraiyyə Komitəsinin sədri və xeyli müddətdən sonra yenə də Kəlbəcərə qayıdıb rayonun İcra başçısı vəzifəsində çalışmışdır. O, olduqca xeyirxah və qayğıkeş bir insan olaraq, rayonun sosial-iqtisadi həyatında köklü dönüş yaratmışdır.

Tale ona Gədəbəyin İcraiyyə Komitəsinin sədri və bir müddətdən sonra rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı vəzifəsində işləməyi qismət etmişdi. Həmin vaxtlar o, rayonun iqtisadi və sosial-mədəni inkişafı ilə əlaqədar xeyli abadlıq və quruculuq işləri aparmışdı.

Bir müddət sonra Dağlıq Qarabağda məlum hadisələr başlayır. Ermənistanla sərhəd olan Gədəbəyin vəziyyəti olduqca ağırlaşır. Ermənilərin tərəfində bizə qarşı vuruşan sovet ordusu öz silahlı qüvvələrini Ermənistanın Gədəbəylə sərhədinə toplayıb, Gədəbəyi hədəfə götürür.

Yaranmış bu vəziyyətdən istifadə edən Gədəbəy rayonu ərazisində yerləşən Ermənistanın Başkənd kəndinin erməni sakinləri azərbaycanlı əhalini Azərbaycanın Gədəbəy rayonunun Şınıx bölgəsinə getmələrinə imkan vermirdilər.

Günlərin birində Başkənddən Şınığa keçib getmək istəyən altı nəfər azərbaycanlı öz «Jiquli» maşınında ermənilər tərəfindən gülləbaran edilərək, qətlə yetirilmişdilər. Ermənistanın hüquq-mühafizə orqanları bu ağır cinayəti törədən ermənilər haqqında heç bir tədbir görmür və bundan azğımlaşan Başkənd erməniləri daha da fəallaşırlar. Bu da sonralar Başkəndin ermənilərdən təmizlənməsinə səbəb oldu.

Qənbər müəllim müharibə vəziyyətində olan Gədəbəy əhalisinin silah-sursatla təmin olunması və rayonun müdafiə qüdrətinin möhkəmləndirilməsi üçün bütün imkanlarından istifadə edir. O, Gəncədə yerləşən Sovet Ordusunun Quru Qoşunları Diviziyasının böyük bir kontinentinin Gədəbəyin Ermənistanla sərhəd olan ərazisində yerləşdirilməsinə nail

olur. Bir neçə sərhəd kəndində hərbi məntəqələrin yaradılmasını təşkil edir.

Onun quruculuq və hərbi sahədə gördüyü işlər hakimiyyətə yiyələnən Azərbaycan Xalq Cəbhəsi iqtidarını olduqca narahat edir və onlar Qənbər müəllimi vəzifəsindən uzaqlaşdırırlar...

Kəlbəcərdən qayıdan günün səhəri Təhməz müəllimin əmrini verib nümayəndəliyə işə götürüb, Kəlbəcəre göndərdim.

Təhməz müəllim həqiqətən də qısa bir müddət ərzində Kəlbəcər-Xanlar yolunun qaydaya salınmasında ağılsız işlər gördü...

Ağdabanda baş vermiş hadisə ilə bağlı dəqiq məlumat əldə etmək məqsədilə Kəlbəcərdə olarkən oranın batalyon komandiri ilə görüşdüm.

Cib dəftərçəmi ona verib, Ağdaban hadisəsi haqqında və Kəlbəcərin düşmən hücumundan müdafiə olunma imkanına dair məlumatları orada qeyd etməsini xahiş etdim.

Onun dəftərçəmdə qeyd etdiyi məlumata görə Kəlbəcərin Ağdaban hadisəsi belə baş vermişdi: «1992-ci ilin aprelin 7-də axşam saat 22 radələrində erməni yaraqlıları Çapar kəndi istiqamətindən kəşfiyyata gəlib, aprelin 8-nə keçən gecə səhər saat 6 radələrində orada olan əsas yüksəklikləri ələ keçirib, iriçaplı pulemyotla iki BMP, iki BTR və bir tankla Ağdaban kəndini mühasirəyə alıblar. Qeyri-bərabər döyüşdə 33 nəfər dinc kənd sakini qətlə yetirilmiş, Aşıq Şəmşirin ev muzeyini yandıraraq məhv etmişdilər.

Onların qətlə yetirdikləri adamların arasında balaca bir qız uşağı da olmuşdur. Altı nəfər - iki uşaq, iki qadın və iki kişi əsir aparılmışdı”.

Dəftərçəmdə o, həmçinin ixtiyarında olan silahları sadalamaqla hansı silah-sursata ehtiyac olmasını da qeyd etmişdir. O haqda respublikanın Müdafiə nazirliyini rəsmən məlumatlandıraraq, təkliflərimi vermişdim...

Aprelin 19-da Y.Məmmədova zəng edib müharibə gədən bölgələrdə vəziyyətin ağır olmasını bir daha ona bildirdim. Xüsusən pərakəndə vəziyyətdə fəaliyyət göstərən hərbi hissələrin uğursuzluğunun yerində yoxlanılmamasını, özbaşınalıq hallarının və məsuliyyətsizliyin baş alıb getdiyini ona dedim. Odur ki, Silahlı Qüvvələrdən lazımi qaydada, məqsədyönlü istifadə edib işğal olunmuş torpaqların azad olunması və əhalinin təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə təxirə salınmadan Ağdamda hərbi qərargahın yaradılmasının zəruriliyini bildirdim.

Təklifimi qəbul edən Y.Məmmədov elə həmin gün, yəni, 1992-ci il 19 aprel tarixli, 691-10 sayılı sərəncamı ilə Ağdam şəhərində hərbi əməliyyatlara rəhbərlik edən, qərargahın qısa müddətə təşkil edilməsini respublikanın Müdafiə naziri Rəhim Qazıyevə tapşırırdı. Mənə hərbi səlahiyyət veriləcəyinə yenə də söz verdi.

Həmin sərəncam da Y.Məmmədovun digər sərəncamları kimi icrasız qaldı.

30 apreldə zəng edib ondan sərəncamının icra olunmasının səbəbini soruşduqda cavab verdi: «Əlisaab, Rəhim məni eşitmir».

Bilinmirdi ki, bu Rəhim kimin diktəsi ilə hərəkət edir. Respublikanın Müdafiə Naziri torpaqların müdafiəsi və işğaldan azad olunması ilə bağlı irəli sürülən təşəbbüsün həyata keçirilməsinə mane olurdu.

Səlahiyyətli nümayəndə təyin olunub Ağdamda gəldiyim günün səhəri, 1992-ci ilin aprel ayının 11-də belə bir əhvalat baş verdi. Həmin gün Ağdamda olan batalyon komandirlərinin, Respublika Müdafiə Nazirliyinin Dağlıq Qarabağda fəaliyyət göstərən məsul işçisi Səfər Əbiyevin və zabitlərinin iştirakı ilə keçirdiyim müşavirədə Cəmilli kənd sovetinin sədri, əvvəllərdən yaxşı tanıdığım və etibar etdiyim, Ramiz müəllim çıxış edib təklif irəli sürdü ki, onların kənd cavanlarından ibarət 80 nəfər avtomatla silahlanmış dəstəni Ağdamın hərbi hissəsində olan Milli Ordu əsgərləri ilə bir-

ləşdirək, düşmənin mühafizə edə bilmədiyi ərazilərindən biri olan Ağdərənin Sırxavənd kəndi istiqamətində hücum əməliyyatına başlayaq. Ora ələ keçirildikdə, iki hissəyə parçalanan Dağlıq Qarabağın həmin ərazisində əmələ gəlmiş dəhlizdən, torpaqlarımızın işğaldan azad olunması üçün istifadə edərik...

Onun bu ağıllı məsləhətini dərhal qəbul etdim.

Onlar Bərdə rayonunun peşə məktəbində məskunlaşmışdılar.

Müdafiə Nazirliyinin müşavirədə iştirak edən zabitlərindən xahiş etdim ki, həmin 80 nəfərdən ibarət silahlı dəstəni aprelin 12-i səhər saat 8-də Bərdədəki peşə məktəbindən avtobuslara mindirib Ağdamın Uzun Dərədə olan hərbi hissəsində olmalarını təmin etsinlər.

Səhəri günü tezdən Uzun Dərəyə getdim. Xeyli gözlədim. Təxminən səhər saat 10-da ora gələn zabit bildirdi ki, həmin silahlı dəstə Ağdama gəlməkdən imtina etdi.

Doğrusu, zabitin sözüne inanmadım və məsələnin nə yerdə olması ilə yerində maraqlandıqda məlum oldu ki, Müdafiə Nazirliyinin həmin zabitləri 80 nəfər silahlı döyüşçünün silahlarını əllərindən alıb, özlərinə də «qulaq burması» vermişlər ki, bir də belə təşəbbüsdə olmasınlar.

Həqiqətən, o vaxtlar düşmənin işğal etdiyi Sırxavənd kəndini 2-3 nəfər erməni döyüşçüsü qoruyurdu. Demək olar ki, işğal olunan torpaqlarda düşmən qüvvəsi yox idi.

Nəzərdə tutulan əməliyyatı həyata keçirmək üçün kifayət qədər hərbi texnikamız, canlı qüvvəmiz və silah-sursatımız da var idi.

Silahlı birləşmələrimiz müəyyən adamların mənafeyinə xidmət etdiyindən, hazırlanmış əməliyyat planları daim pozulurdu...

Bu söhbətdən bir müddət keçdikdən sonra bu dəfə həmin məsələ ilə bağlı 1992-ci il iyun ayının ilk günlərində Ağdam hərbi briqadasının komandiri Elxan Orucovla Ali Sovetin sədri İ.Qəmbərin qəbulunda olduq. O, həmçinin Res-

publika Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirirdi. Ondan xahiş etdik ki, hücumla keçib Sırxavənd dəhlizini yaradıb, oradan Dağlıq Qarabağın işğal olunmuş torpaqlarını ermənilərdən azad edək. 1992-ci ilin may ayının ortalarında mənə Ağdama dəvət edib Elxan Orucova təhvil verdim milliyətçə ruslardan ibarət 14 nəfər təcrübəli kəşfiyyatçı dəstəsi dəfələrlə Dağlıq Qarabağ ərazisində kəşfiyyatda olub, məlumat verirdilər ki, Dağlıq Qarabağın işğal edilmiş ərazisində düşmən qüvvələri yox dərəcəsindədir.

Həmin kəşfiyyatçılar Dağlıq Qarabağ ərazisində böyük işlər görürdülər. Onlar Şuşaya kimi gedib çıxırdılar. Dağlıq Qarabağla sərhəd olan ərazilərimizi düşmənin minalarından təmizləyir, ermənilərin mühüm hərbi obyektlərini partladır-dılar. Orada cəbhə xəttinə yaxın olan ərazidə xırda zədə yetirdikləri düşmənin hərbi texnikasını yedəyə qoşub ərazimizə gətirirdilər. Kəşfiyyat dəstəsinin gördüyü işlər ermənilərin radio-perexvatı ilə də təsdiq olunurdu. Onlar kəşfiyyatda olarkən, Əsgəran rayonu ərazisindən girov götürdükləri bir erməni döyüşçüsünü Ağdama gətirdilər. Aidiyyəti orqanların nümayəndələri ilə onu sorğu-sual edib, lazımi məlumatlar əldə etdik. O da təsdiq etdi ki, işğal etdikləri torpaqları əldə saxlamaq üçün yetərli qüvvələri yoxdur.

Səhəri gün həmin erməni döyüşçüsü ilə söhbəti davam etdirmək məqsədilə onu qaldığımız binada saxladım. Ona avtomatla silahlanmış əsgərimiz nəzarət edirdi. Gecə yarısı qəflətən yuxudan ayılıb erməninin saxlanıldığı otağa keçdim. Otaqa daxil olanda gördüm ki, bizim əsgərin yuxuya getməsindən istifadə edən həmin erməni döyüşçüsü qollarını açmağa bilib, özünü bizim əsgərə yetirməkdədir. Onun hücumunu dəf etməyimlə əsgərin yuxudan oyanacağı bir oldu. Səhərə kimi özüm də, həmin otaqda qalası oldum. Səhər o yenə də tərəfimizdən sorğu-sual edildi. Sonra onu aparıb bizim ermənilərdə olan girovlarımızla dəyişdilər...

Bundan əlavə, 1992-ci ilin birinci yarısında Dağlıq Qarabağın işğal altında olan torpaqlarımızın üzərindən dəfə-

lərlə vertolyotla uçub, orada düşmənin silahlı qüvvələrinin yox dərəcədə olmasının bilavasitə özüm də şahidi olmuşdum...

Qayıdaq İ.Qəmbərlə olan söhbətimizə. İsa Qəmbər bizə bildirdi ki, sabah saat 14-də yanıma gəlin, Müdafiə naziri Rəhim Qaziyevi və Daxili İşlər naziri Tahir Əliyevi dəvət edib, məsələni onlarla birlikdə müzakirə edərik.

Səhəri gün yenə də İsa Qəmbərin qəbulunda olduq. İ.Qəmbər bildirdi ki, R.Qaziyev və T.Əliyev həmin məsələ ilə bağlı qəbuluna gəlməkdən və bizimlə görüşməkdən imtina etdilər və odur ki, onlarsız bu məsələni həll edə bilməz.

Beləliklə, o vaxtkı iqtidar bu fürsətdən də istifadə etməyə imkan vermədi...

Cəbhə bölgələrində yaranmış son dərəcə ağır vəziyyətə baxmayaraq, yenə də vahid komandanlıqdan söhbət gedə bilməzdi. AXC-nin məqsədinə qulluq edən ayrı-ayrı silahlı birləşmələri, hətta bu qurumun ayrı-ayrı liderlərinin öz dəstələri və Müdafiə Nazirliyinin pərakəndə silahlı qüvvələri mövcud idi ki, onların hər biri siyasi məqsəd güdürdü. Belə bir vəziyyətdə mən, Respublika Prezidentinin Fövqəladə Səlahiyyətli Nümayəndəsi təyin olundum və həmin vəzifədə çalışdığım qısa bir müddətdə Respublikada dörd dəfə rəhbərlik dəyişdi.

Müdafiə Nazirliyi ilə Daxili İşlər Nazirliyi arasında narazılıq var idi. Müdafiə Nazirliyi tələb edirdi ki, DİN-in silahlı qüvvələri onlara tabe olsunlar. DİN isə buna razı olmurdu və müharibə bölgələrində Müdafiə Nazirliyi ilə birgə fəaliyyət göstərmələrinin tərəfdarı idi. Həmin səbəbdən də Müdafiə Nazirliyi, Daxili İşlər Orqanlarının Silahlı Qüvvələrinin uğur əldə etmələrinə mane olurdu.

Beləliklə, sadalanan bütün hadisələr onu göstərdi ki, o vaxt Milli Ordu vətən torpaqlarını düşmən hücumundan müdafiəsini təmin etmək üçün deyil, yalnız respublikada hakimiyyəti ələ keçirmək məqsədilə yaradılmışdır...

**Ermənilər “Qatır Məmməd”dən
ehtiyat edirdi**

Əsgəran Rayon Polis Şöbəsinin cinayət axtarış bölməsinin rəisi Qərib Arutunyan Dağlıq Qarabağda yaşayan azərbaycanlılara qənim kəsilmişdi. Qərib Arutunyan cinayət məsuliyyətinə cəlb edildi. Onun cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinə səbəb, Əsgəranın hərbi komendaturasının milliyətçə rus olan qərargah rəisinin həyatına sui-qəsd etməsi oldu.

Əslən Laçının Fərraş kəndindən olan Miryusif Orucov Əsgəran rayonunun Meşəli kəndinin erməni hücumlarından müdafiə edilməsinin ilk təşkilatçılarından idi. Miryusif Orucovun da qətlə yetirilməsinin təşkilatçılarından biri Qərib Arutunyan idi.

Miryusifin övladları da, özü kimi vətən torpaqlarının müdafiəsi uğrunda gedən döyüşlərdə fəal iştirak edirdilər.

Onun Kərim adlı oğlu atasının şəhid olduğu torpağın müdafiəsi uğrunda gedən döyüşlərdə ağır qəlpə yarası aldığına görə hal-hazırda ikinci qrup müharibə əlilidir. O, Rusiyanın Tümen Vilayətində ali hərbi təhsil alıb, birbaşa vətənə qayıtmış və müharibəyə yollanmışdı. Kərim yaralanandan sonra onu müharibədə qardaşı Rafiq əvəz etdi.

Rafiq Meşəli kəndi, Füzuli və Cəbrayıl bölgələrində düşmənə qarşı keçirilən bir çox döyüş əməliyyatlarında qəhrəmanlıq göstərmiş, Cəbrayıl rayonunun Cocuq Mərcanlı kəndi yaxınlığında gedən döyüşdə şəhid oldu. Ölümündən sonra o, “İgidliyə görə” medalı ilə təltif olundu.

Q.Arutunyanın Dağlıq Qarabağda olması Azərbaycan əhalisi üçün böyük təhlükə yaradırdı.

Q.Arutunyan həmçinin erməni quldurlarını silahla təmin edir, vilayətə kənardan gələn saqqallıları silahlandıraraq Qarabağda yerləşdirirdi. Vilayətdə baş verən hadisələr barəsində məlumatları Q.Arutunyan Ermənistanı və Moskvaya çatdırırdı.

Əsgəranın hərbi komendaturasının milliyyətçə rus olan qərargah rəisi Daşbulaq kəndinin ərazisindən keçərkən Qəribin evi tərəfdən onun maşını atəşə tutulmuş, yoluna mina qoyulduğu aşkar edilmişdi.

Milliyyətçə rus olan qərargah rəisinin həyatına Q.Arutunyanın sui-qəsd etməsi Respublikanın Daxili İşlər naziri Məhəmməd Əsədova və baş prokuror İsmət Qayıbova onun həbsə alınmasına və cinayət məsuliyyətinə cəlb olunmasına imkan verdi.

Arutunyanın törətdiyi ağır cinayətlərin zərərçəkənləri arasında milliyyətçə rus olmasaydı və bu səbəbdən də onun V.Polyaniçko ilə münasibətləri pozulmasaydı, onun həbsə alınmasına Moskva heç vaxt icazə verməzdi...

Q.Arutunyan haqqında olan cinayət işinin istintaqını, Moskvanın tapşırığı ilə öz icraatına götürən Azərbaycan Respublikası Prokurorluğu işin istintaqını başa çatdırdıqdan sonra Respublikanın Ali Məhkəməsinə göndərdi.

Moskva Q.Arutunyanın cinayət işinin istintaqının SSRİ Prokurorluğu tərəfindən aparılmasını məqsədmüvafiq hesab etməmişdi. Çünki onların bu hadisə ilə bağlı istintaq aparıb, Q.Arutunyanı məhkəməyə vermələri rus-erməni münasibətlərində ziddiyyət yaratmış olardı.

O, həmin Qərib idi ki, Azərbaycan Respublikasının baş prokuroru İ.Qayıbov televiziya verilişlərinin birində hiddətlənərək ona, «haram olsun sənə Azərbaycanın çörəyi!» - demişdi.

Q.Arutunyan 1992-ci ilin martında Ali məhkəmənin hökmü ilə 10 il müddətə azadlıqdan məhrum edildikdən bir neçə gün sonra, respublikadakı çoxhakimiyyətlik dövründə həbsdən azad edilərək, azərbaycanlı əsirlərlə dəyişdirildi.

O vaxt respublikanın «rəhbəri» Azərbaycan Respublikası Prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirən Yaqub Məmmədov idi. Q.Arutunyanı ermənilərə Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəalları qaytardı. Burada belə bir sual yaranır –

onda necə olub ki, AXC-nin fəalları hakimiyyətdə olmadan belə bir işi görə biliblər?!

Y.Məmmədovun hakimiyyətdə olduğu dövrdə respublikanın əsas güc strukturlarının - Daxili İşlər Nazirliyinin, Müdafiə Nazirliyinin və bir neçə başqa strukturların rəhbərləri AXC fəallarından ibarət idi...

Q.Arutunyanın yaşadığı Əsgəran rayonunun Daşbulaq kəndi iki hissədən ibarət idi. Kəndin ortasından çay axırdı. Aşağı düzənlik hissəsində ermənilər, yuxarı hündür hissəsində isə 40 azərbaycanlı ailəsi yaşayırdı, azərbaycanlılarla kəndin mağaza müdiri Məhəmmədin evində görüşürdüm. Hər dəfə mən kənddə olanda, Arutunyan bir dəstə erməni ilə kəndin azərbaycanlılar yaşayan hissəsinə gəlib, ora gəlişimə öz etirazını bildirirdi.

Dəfələrlə ona tapşırırdım ki, çirkin əməllərinə son qoysun. Onun mənə cavabı belə olurdu: «Volskinin sizin kəndə gəlişinizdən xəbəri varmı? Gəlişiniz haqqında ona xəbər verməliyəm».

Sonuncu dəfə ona tapşırırdım ki, bir də qarşıma çıxsa özündən küssün.

Növbəti günlərin birində Meşəli kəndinə gedərkən qərara aldım ki, yolüstü (Əsgəran rayonunun Meşəli kəndinə yol Daşbulaq kəndinin ortasından keçir) Məhəmmədgilə dönüb orada camaatımızla görüşüm. Camaatla bir neçə məsələni müzakirə edib, maşına əyləşib, Meşəliyə getmək istəyirdim. Həmin vaxt pusquda durub, dəstəsi ilə gəlişimi gözləyən Əsgəran Rayon Polis Şöbəsinin rəisi Karlen Ağacanyanla qarşılaşdım. Onlar yolun ortasına çıxaraq, maşınının qabağını kəsdilər. Q.Arutunyan da onlarla idi..

Avtomaşından düşüb rəisə yaxınlaşdım və nə baş verdiyini soruşdum. Dedi: «Volskinin icazəsi olmadan kənddə nə işin var?»

“Torpağında gəzməyi mənə qadağan edəcəksiniz»?! - deyib, kəndin azərbaycanlı və erməni sakinlərinin gözü qarşısında onun «dərs»ini verdim. Bunu qəsdən etdim ki, qoy

azərbaycanlılar özünü torpağının əsl sahibləri olduqlarını unutmazın və heç kimdən çəkinməsinlər.

Maşına əyləşib Daşbulaqdan Meşəli kəndinə yollandım.

Volski K.Ağacanyanla bağlı Ə.Vəzirova şikayət etdiyinə görə, Dağlıq Qarabağa getməyim qadağan olundu.

Təxminən üç gündən sonra Dağlıq Qarabağ azərbaycanlılarının Azərbaycan KP MK-ya göndərdiyi nümayəndələrinin tələbi ilə Ə.Vəzirov mənim Dağlıq Qarabağa yox, yalnız Ağdama qayıtmağıma icazə verdi. Tapşırdı ki, yalnız orada köçkünlərin yerləşdirilməsi ilə məşğul olum.

Ağdama qayıtdım. Yenə də vilayətin kəndlərinə gedirdim. Başqa cür mümkün deyildi. Çünki vilayətdə Azərbaycan rəhbərlərinin olmamasından istifadə edən Volski ermənilərlə birlikdə orada yaşayan azərbaycanlıları öz yurduvalarından müxtəlif bəhanə və hiylə ilə köçürürdü.

Mənə xəbər çatdı ki, Daşbulaq kəndinin Famil adlı sakini 13 min rubla evini erməniyə satıb. Ona tapşırıdım ki, evini ermənidən geri alsın. Ona çox dedim, az eşitdi.

Öyrəndim ki, Ağdamda Familin qayınatası yaşayır. Dəvət edib onunla da söhbət etdim və dedim ki, kürəkəni başa sal. Qayınatası mənimlə razılaşdı. Famil onu da eşitmədi.

Ev yandırıldı, bu da kənddən köçmək istəyənlərə və ev alıb-satanlara bir dərs oldu...

O vaxtlar Q.Arutunyanın dəyişdirilməsi haqda Ağdam batalyonlarından birinin komandiri olan Allahverdi Bağirovdan eşitdim. Ağdamda əsirlərin dəyişdirilməsi ilə Allahverdi Bağirov məşğul olurdu.

Təsəvvür edin, Arutunyan kimi cani məhkəmənin hökümü ilə ona təyin edilmiş cəzanı çəkmədən, azad edilib azərbaycanlı əsirlərlə dəyişdirilir. O vaxtlar respublikamızda dəyişdiriləsi çoxlu sayda erməni əsiri var idi. Q.Arutunyanın azərbaycanlı əsirlərlə dəyişdirilməsində məqsəd onun ermənilərə qaytarılması idi. Lakin oğlu Canpoladı vətənin müdafiəsi uğrunda qurban verən və ümumiyyətlə, vətən yo-

lunda canından keçən, saysız-hesabsız qəhrəmanlıqlar göstərən, xalq arasında «Qatır Məmməd» ləqəbi ilə tanınan Yaqub Rzayevi doğma vətəninə cəbhə iqtidarı əsassız olaraq həbsə alıb, Bayıl təcridxanasına (türməsinə) salır. O, məhkəməsindən iki gün əvvəl Bayıl təcridxanasında müəmmalı şəkildə dünyasını dəyişir...

Y.Məmmədovun təkidi ilə 1992-ci ilin 20 aprelində Dağlıq Qarabağ Vilayətinin Polis İdarəsinin rəisi Armen İsaqulovla Əsgəran rayonunun ərazisində atəşkəs əldə etmək və əsirlərlə bağlı danışıqlar aparırdım. Y.Rzayevin tez-tez adının çəkilməsindən hiss etdim ki, ermənilər Y.Rzayevdən çox ehtiyat edirlər. A.İsaqulov atəşkəslə bağlı söhbət zamanı belə bir ifadə də işlətdi: «Biz atmırıq, Yaqub atır. Əgər o, atmazsa, atəşkəs əldə olunar». O, təklif etdi ki, Ağdamın Dağlıq Qarabağla sərhəddindəki 19-cu mövqedə olan batalyon komandiri Yaqub başqası ilə əvəz edilsə yaxşı olar. Hətta belə bir söz də işlətdi ki, sülh tərəfdarı olan Allahverdi Bağırov 19-cu mövqeyə komandir təyin olunarsa, atəşkəs əldə oluna bilər. Cavab verdim ki, Yaqubun həmin mövqedə əvəz olunmasına ehtiyac yoxdur. Oranın elə əsl komandiri Yaqubun özüdür. Bir azdan Allahverdi Bağırov da gözlənilmədən ora gəlib söhbətinin üstünə çıxdı...

Rəhbərlik etdiyim səlahiyyətli nümayəndəliyin əməkdaşları Aydın Kazımovun, Əsəd Fərəcovun və döyüşçü Qorxmazın iştirakı ilə A.İsaqulovla danışıqlar apararkən onunla birlikdə görüşə gələn 20 nəfər erməni döyüşçünün arasında Ermənistanın hazırkı prezidenti S.Sarkisyan da vardı. O, Dağlıq Qarabağdakı silahlı dəstələrə rəhbərlik edərək, orada yaşayan Azərbaycan əhalisinə qarşı törədilmiş ən ağır və qəddar cinayətlərin bilavasitə təşkilatçısı idi.

A.İsaqulovla aparılan danışıqlardan iki gün sonra, müharibə bölgəsində yaranmış vəziyyətlə əlaqədar 1992-ci il aprelin 22-də Müdafiə Naziri Rəhim Qazıyevin və Baş qərargahın rəisi Şahin Musayevin adlarına şifro-teleqram göndərərək Şuşa, Laçın, Ağdam, Tərtər və Füzuli bölgələrinin

olduqca təhlükəli vəziyyətdə olduğunu bildirdim. Vurulan şifro-teleqram aşağıda göstərilən məzmununda idi.

ŞİFRO-TELEQRAM

**Azərbaycan Respublikası
Milli Müdafiə naziri R.Qaziyev yoldaşa
Azərbaycan Respublikası milli müdafiə nazirliyinin
baş qərargah rəisi Ş.Musayev yoldaşa**

Vətən təhlükədədir. Şuşa, Laçın, Ağdam, Tərtər və Füzuli rayonlarının əhalisinin vəziyyəti olduqca qorxuludur. Düşmən Qarabağın dağlıq hissəsinə və eləcə də, Ermənistanla sərhəd boyunca vertolyotla daşıyıb yığıqları hərbi texnikanı yerləşdirmişdir. Olduqca operativ şəkildə göstərilən regiona müdafiə üçün xeyli canlı qüvvə, hərbi texnika-tanklar, BMP, vertolyotlar və sair döyüş texnikasının təxirə-salmadan göndərilməsi tələb olunur.

Cəbhə boyu müharibəyə komandanlıq etmək üçün regiona gəlməyiniz zəruridir.

***Azərbaycan respublikası prezidentinin
fövqəladə səlahiyyətli nümayəndəsi*** **Ə. ORUCOV**

Aprəlin 26-da Ermənistan Silahlı Qüvvələri Zəngilanın Şayıflı kəndi istiqamətində hücum keçərək onun sərhəd kəndlərini işğal etmişdilər. Həmin gecə Zəngilana getdim...

Yeri gəlmişkən, qeyd etmək istəyirəm ki, müharibədə hərbi səlahiyyətim olmasa da, mənim məsləhət və göstərişimlə hesablaşan komandirlərə tabe olduqları yuxarı komandanlıqdan maneə olmasaydı, keçirilən bir sıra hərbi əməliyyatlarda böyük uğur qazana bilərdik – yolumuz qələbəyə doğru idi!

Əsəd Fərəcov o günləri belə xatırlayır: “1992-ci il aprel ayının 26-da axşam saatlarında Zəngilan rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Əli Quliyev Ə.Orucova zəng edərək bildirmişdi ki, Ermənistan Ordusu Qafan ərazisindən Azərbaycanın Zəngilan rayonunun Günqışlaq, Ağkənd, Qazançı, Dərəli, Seyidlər, Pirveys kəndlərini güclü atəşə tutublar. Erməni yaraqlıları artıq sərhədi keçərək Qazançı və Dərəli kəndlərini ələ keçiriblər.

Aprelin 27-nə keçən gecə Ə.Orucovla Ağdamdan Zəngilana yola düşdük. Füzuli ərazisində olan Dövlət Avtomobil Müfəttişliyi postunun yanından keçərkən orada Daxili Qoşunların əsgərləri ilə içi dolu olan bir avtobusun dayandığını gördük. Məlum oldu ki, onlar da Zəngilanın Şayıflı kəndinə getmək əmri alıblar. Əlisaab müəllim onlara: «Arxamızca gəlin!» - əmrini verdi.

Zəngilana çatıb oranın İcra başçısı Əli Quliyevi də götürüb, səhər saat 9-da Şayıflıda yerləşən hərbi qərargahda olduq.

Orada Ə.Orucov vəziyyətlə ətraflı tanış olduqdan sonra əmr etdi ki, düşməni geri oturtmaq və Ermənistanın Qafan ərazisinə girmək lazımdır, qoy bizim də əsgərlərin ayağı sərhədin o tayına, düşmən torpağına dəysin. Bu, hamının ürəyindən oldu.

Bir azdan Daxili Qoşunların əsgərləri də gəlib ora çıxdılar. Ə.Orucov bütün döyüşçülər qarşısında geniş nitq söylədi. Artıq hamı hücumu hazır idi. Həmin vaxt Laçından da canlı qüvvə və silah-sursat göndərmişdilər.

Polkovnik-leytenant İldırım Məmmədovun əmri ilə döyüş əməliyyatı başlandı. Əvvəl artilleriya dindi. Topların nə-rəsindən yer-göy titrəyirdi. Sonra piyadalar hücumu keçdilər. Düşmənin ələ keçirdiyi kəndlərimiz azad edildi. Elə orada əsgərlərimizin hücumlarını gözləyən həmin kəndlərin sakinləri, dərhal yenicə azad olunmuş kəndlərinə qayıtdılar.

Döyüşçülərimiz artıq Ermənistan sərhədini keçib Qafan rayonu ərazisinə daxil olmuşdular. Qafan şəhərinin tüstüsü

ərşə dayanmışdı. Ermənilər Qafanı tərək edirdilər. Döyüşün belə bir qızğın vaxtında rabitəçi bildirdi ki, R.Qaziyev komandiri telefona çağırır. Hiss olunurdu ki, R.Qaziyev İldırım Məmmədova bərk qəzəblənib. O isə Ə.Orucovun da burada olduğunu bildirdi. İ.Məmmədov tələsik telefonun dəstəyini Ə.Orucova verdi.

R.Qaziyev: - Sizə kim ixtiyar verib ki, bizim işimizə qarışırsız? Axı kim Sizə belə bir səlahiyyət verib? Tez olun, atəşi dayandırın. Bütün Moskva, Yerevan ayağa qalxıb.

Ə.Orucov: - Ermənistan bütün Dağlıq Qarabağı işğal edib. Şuşa da mühasirədədir. Nə üçün buna Moskva səsini çıxarmır? Nə qəbahət iş görmüşük ki?! Qoy Azərbaycan əsgərinin də ayağı sərhəddən o yana – düşmən torpağına dəysin. Bəlkə ermənilərin ağılları başlarına gələ. Dünya dağılmayıb ki...

R.Qaziyev: - A kişi, sən nə danışırsan? Qafanı dağıtmı-sınız, iyirmidən artıq çoxmərtəbəli binanı yerlə-yeksan etmişiniz. Artilleriya atəşlərini dayandırın, qüvvələri Ermənistan ərazisindən geri çəkin.

Ə.Orucov: - Atəş dayanmayacaq, qüvvələr də geri çəkilməyəcək - deyib, əsəbi halda telefon dəstəyini rabitəçiyə verdi.

Onun sevincinin həddi-hüdudu yox idi. Artıq Azərbaycan əsgəri də düşmən torpağına ayaq basmışdı. Yarım saat keçəndən sonra, rabitəçi Ə.Orucovu çağırırdı ki, Yaqub Məmmədova cavab versin.

Y.Məmmədov: - Orucov, mən Sizi ağıllı bir adam bilirdim. Hansı ixtiyarla hərbiçilərin işinə qarışırsız?! Kim Sizə belə bir ixtiyar verib?! Sizə dəfələrlə tapşırılıb ki, bu işlərə qarışmayın. Bir baş komandan kimi Sizə əmr edirəm – təxirəsalmadan hücumu və atəşi dayandırın və Ermənistan ərazisindən geri çəkilin!!!

Ə.Orucov ona belə bir cavab verdi:

- Elə isə, komandirlə danışın. Mən heç kiməm. Məni bura göndərməkdə nə məqsəd güddüyünüzü indi anladım...

Polkovnik-leytenant İ.Məmmədovla Y.Məmmədovun telefon danışığından sonra hücum və atəş dayandırıldı və döyüşçülərə geri – öz ərazimizə çəkilmək əmri verildi.

Bu dəfə də döyüşçülərimizin əl-ayağını beləcə soyutdu-lar.

Ə.Orucovla maşına oturub geri döndük. O, hirsindən öz-özünə deyirdi: “Vallah, bu millətin yiyəsi yoxdur. Olsaydı, dağı-dağ üstə qoymaq olardı. Heyf belə oğullardan ki, səriştəsiz, bacarıqsız başçılarımızın güdazına gedəcəklər”.

Şuşaya səmadan zərbələr endirilməmişdir

Vəziyyətin son dərəcə ağırlaşması ilə əlaqədar, 1992-ci ilin may ayının 4-ü və 5-də Cəbrayıl, Zəngilan və Qubadlı rayonlarında oldum. Oradakı vəziyyəti öyrəndim.

Mayın 6-da Laçının ön cəbhə xəttinə gedib, vəziyyətlə yerində tanış oldum.

Ermənistanın Gorus rayonu ilə sərhəd olan torpaqlarımızın müdafiəsində dayanan əsgərlərimizlə xeyli vaxt bir yerdə olduq. Onlarla söhbət etdim. Onlar əsasən Azərbaycan Texniki Universitetinin tələbələri idi. Könüllü olaraq hərbi xidmətə gəlmişdilər. Onları görəndə həmin vaxt orduda könüllü xidmət edən oğlum Mehman yadıma düşdü.

«Mehman 1991-ci ildə 18 yaşı tamam olandan sonra ali məktəbin əyani bölməsində təhsil alarkən, Vətən torpağını düşməndən müdafiə etmək məqsədilə könüllü olaraq hərbi xidmətə çağırılması barədə rəsmi ərizə ilə Respublika Müdafiə nazirinə müraciət etmişdi.

Ərizəsinin nəticəsiz qaldığını görüb, 1992-ci ilin martından həmin ilin dekabrınadək könüllü olaraq OMON-nun kəşfiyyat dəstəsində xidmət etmişdi. Füzuli rayonunun Qacar, Yuxarı Yağlıvənd, Məlikcanlı, Xırmancı, Arış, Veysəlli və bir sıra kəndlərinin düşməndən qorunması və azad olunması uğrunda gedən döyüşlərdə iştirak edirdi”...

Uşaqlarla çay içib, xeyli söhbət etdikdən sonra onlar xidmət etdikləri ərazidə bekarçılıqdan əkdikləri ağacları mənə göstərdilər və hər an hücumə keçməyə hazır olduqlarını bildirdilər.

Onlarla birlikdə oradakı ağır hərbi texnikaya, xüsusən də BTR-lərə diqqət yetirəndə məlum oldu ki, onlardan nasaz vəziyyətdə olanları daha çoxdu. Uşaqlara söz verdim ki, orada mənimlə birlikdə olan Laçın rayonunun İcra başçısının müavini Səlim Səlimovla sabah Gəncədəki hərbi hissəyə gedib, oradakı mexaniklərdən bir neçəsini Səlim müəllimə qoşub bura göndərəcəm ki, həmin nasaz BTR-ləri təmir etsinlər.

Düşmən ərazisinə nəzər yetirəndə bizimkilər tərəfindən vurulub məhv edilmiş, yerdə sərili vəziyyətdə qalan düşmən döyüşçüsünün meyidini gördüm. Onların BMP-si cəhd edirdi ki, meyidi götürsün, lakin bizim döyüşçülər atəş açaraq, buna imkan vermirdilər.

Sərhəd boyu səngərlərdə dayanan əsgərlərlə görüşüb, onların problemləri ilə maraqlandım. Bəzi yerlərdə sal qaya olduğuna görə səngərin qazılması mümkün olmamışdı. Əsgərlərimizlə həmin açıq yerlərdən qaça-qaça keçərkən düşmən tərəf bizi atəşə tuturdu. Bizimkilərin cavab atəşi onları susdururdu.

Oradakı əsgərlərimizin vətənpərvərliyi, qorxmazlığı, qeyrəti və mərdliyi məni çox sevindirdi.

Ümumiyyətlə, müharibədə olduğum bütün illər ərzində əsgərlərimizin əksəriyyətinin yüksək döyüş əhval-ruhiyyə-sində olduqlarını çox görmüşəm. Həmişə işləri korlayan onlara yuxarıdan rəhbərlik edənlər və hakimiyyətə can atan torpaq dəllalları olub. Yoxsa heç bir vaxt bizim torpaqlar alınmışdı.

S.Səlimovla belə qərara gəldik ki, mayın 7-də səhər tezdən, Laçından birbaşa Gəncəyə gedək.

1992-ci il mayın 7-də səhər saat 9-da Gəncəyə çıxmağa hazırlaşırıdım ki, həmin vaxt Laçın rayon Polis Şöbəsinin

rəisi Akif Səlimov qonaq evinə gəldi. Məlumat verdi ki, 1992-ci ilin fevralından bağlanmış Laçın-Şuşa yolunu Bala Kirs yüksəkliyindən nəzarətdə saxlayan düşmən qüvvələri mayın 6-dan 7-nə keçən gecə həmin yüksəkliyi tərk etmişdir. Artıq Şuşaya yol açıqdır. Bunu eşidən kimi biz mayın 7-də Şuşaya yollandıq və bütün günü Şuşada olub, həmin gün axşam saat 17 radələrində Şuşanı tərk etdik.

Ağdama gecə çatdığımıza görə birbaşa Gəncəyə gedə bilmədik və gecələmək üçün S.Səlimovu onun xahişilə Ağdamın Qərvənd kəndində yaşayan yaxın qohumlarının evinə apardım ki, səhər tezdən, yəni, mayın 8-də onunla Gəncəyə gedək.

Mayın 7-dən 8-nə keçən gecə Şuşaya düşmən hücumu başlandıqına görə Gəncəyə gedə bilmədik...

Mayın 7-də biz Şuşada olarkən orada olan milli ordunun hərbi briqadasında xidmət edən əsgər və döyüşçülərin sayının azalmasını bildikdən sonra, vəziyyətin bərpa olunması məqsədi ilə zəng edib R.Qaziyev və Ş.Musayevlə danışdım. Onlardan Şuşaya başqa bölgələrdən əlavə qüvvələr yeridilməsini və Milli Ordu əsgərlərinin və döyüşçülərinin hərbi hissələrə geri qayıtmalarını təmin etmələrini tələb etdim.

Şuşanın təxirə salınmadan müdafiəsini möhkəmlətmək, torpaqlarımızı düşmən tapdağından azad etmək məqsədi ilə bütün cəbhə boyu düşməyə qarşı hücum tədbirləri görməyi tələb etdim. ATƏT-in və Qırmızı Xaç komitəsinin Şuşaya gəlib-gəlməyəcəklərini də soruşdum. Cavabları belə oldu ki, yaxın günlərdə belə bir tədbir nəzərdə tutulmur.

Şuşadan geri dönərkən, yolda Respublika Daxili İşlər Nazirinin müavini Natiq Talıbovla qarşılaşdıq. O, müharibənin ilk günlərindən vətən qarşısında böyük rəşadət və fədakarlıq nümayiş etdirmiş və bu işdə heç nədən çəkinmədən bütün imkan və bacarığından istifadə edən nümunəvi bir rəhbər olmuşdur. O, Şuşanın müdafiəsi ilə bağlı həmin gün ora silah-sursat aparırdı.

Yolda həmçinin Bakıdan qayıdan Şuşanın İcra başçısı Nizami Bəhmanovla rastlaşdıq. Şuşada yaranmış vəziyyətlə bağlı xeyli söhbətimiz oldu. Ona, mənim Rəhim Qazıyevə qarşı irəli sürdüyüm təkliflərə dəstək verməsini və Rəhim Qazıyevi inandırmağa cəhd etməsini tapşırıdım. Dedim ki, düşmənin Dağlıq Qarabağda işğal etmədiyi yeganə ərazi Şuşadır. Düşmən xeyli vaxtdır Şuşanı mühasirəyə alıb, şəhərin ətrafına yeni qüvvələr toplayıb. Bir də görəcəksən ki, onlar Şuşaya hücumla keçiblər.

O, deyilənlər barəsində Rəhim Qazıyevlə söhbət edə-cəyinə söz verdi. Onu da dedi ki, Rəhim Qazıyev bu günlərdə Şuşaya xeyli silah-sursat göndərəcəkdir.

Həmin günlər İran İslam Respublikasında rəsmi səfərdə olan Azərbaycan respublikası prezidentinin səlahiyyətlərini həyata keçirən Yaqub Məmmədov, 7 may 1992-ci il axşam saat 19 radələrində Tehrandə İran İslam Respublikasının prezidenti Rəfsancaninin vasitəçiliyi ilə Ermənistan prezidenti T.Petrosyanla bir araya gəlib imzaladığı sənədin 3-cü bəndində nəyin nəzərdə tutulduğunu bilməmişdir. Özünün sonralar izah etdiyi kimi: “Həmin sənəd fars dilində tərtib olunduğundan, orada nə yazıldığından xəbəri olmayıb”.

Həmin sənədin 3-cü bəndində Laçın dəhlizinin “humanitar dəhliz” kimi Dağlıq Qarabağ ermənilərinə güzəşt edilməsi nəzərdə tutulmuşdu.

Halbuki Ermənistandan Dağlıq Qarabağın Hadrut rayonunun Arpa Gədiyi kəndinə 7 km məsafəsi olan yaxın ərazidən dəhliz olmuşdur. Əslində, ermənilərin Laçın dəhlizinə ehtiyacı yox idi. Onlara Laçın ərazisi lazım idi ki, Dağlıq Qarabağı Ermənistanla birləşdirdinsinlər.

Bu sənəd imzalandıqdan 5 saat sonra erməni-rus silahlı birləşmələri Şuşanı, onun ardınca Laçını və sonra da hər iki dəhlizdən istifadə edib, bir neçə rayonumuzu işğal etdilər...

O vaxtlar Bakı şəhər Nəsimi rayon Polis Şöbəsinin rəis müavini olan Asif Əliyev 1992-ci ilin 28 aprelində Polis Şöbəsinin 50 nəfər əməkdaşı ilə Şuşada ezamiyyətdə olmuşdu.

Onlar Şuşada ezamiyyətdə olan Bakının Yasamal rayonunun Polis Şöbəsinin əməkdaşlarını əvəz edərək, əsas vəzifələləri Şuşa şəhərində komendant saatını təmin etməkdən ibarət idi...

Asif Əliyevin mayın 8-də Şuşanın işğalı ilə bağlı dediklərindən: "Şuşa şəhərinə gəldiyimiz gündən Mingəçevir və Sumqayıt şəhər Polis İdarələrinin əməkdaşları ilə birlikdə növbə ilə şəhərdə komendant saatına riayət olunmasını təmin edirdik.

Bir neçə gün xidmət etdikdən sonra, bizim 3-4 nəfərimiz Şuşa polis şöbəsinin rəisi Vahid Bayramova müraciət edərək, şəxsi heyətin bilavasitə döyüş bölgəsində iştirak etmək istəyini bildirdi. O vaxt Şuşa müharibə bölgəsi olduğuna görə, ora ezam olunmuş bütün polis əməkdaşları orada olduqları müddət ərzində, tapşırıq və əmri Şuşanın polis şöbəsinin rəisindən alırdı.

O, belə təklif etdi ki, Şuşa polis şöbəsindən mayın 3-də Böyük Kirsə gedən əməkdaşlarına bizdən də 10-15 nəfər qoşulub gedə bilər.

Beləliklə, qərara alındı ki, 37 nəfərimiz Şuşa şəhərində qalıb xidmətini davam etdirsən, qalan 13 nəfərimiz isə könüllü olaraq düşmənin dayandığı Bala Kirs yüksəkliyi ilə üz bəüz olan Böyük Kirs yüksəkliyinə gedib, oradakı mövqelərimizdən Şuşa şəhərinin müdafiəsini təşkil edək. Şuşada qalan 37 nəfərə Şirin Şirinov rəhbərlik edirdi, 13 nəfər polis əməkdaşı ilə Böyük Kirs yüksəkliyinə yollandıq. Mayın 3-dən 6-dək orada olduq. Mayın 6-da Ş.Şirinov dörd nəfər polis əməkdaşı ilə Böyük Kirsə gəlib məni əvəz etdi. Mən dörd nəfər əvəz olunan polis əməkdaşı ilə birlikdə Şuşa şəhərinə qayıtdım.

Mayın 7-ə Şuşada komendant saatını təmin etmək növbəsini başa vurduq.

Mayın 7-dən 8-nə keçən gecə saat 1 radələrində Sumqayıt-Mingəçevir polis idarələrinin əməkdaşları Şuşa şəhərində komendant saati xidmətini daşıyarkən, Şuşa şəhərinə

dörd tərəfdən düşmənin intensiv artilleriya hücumları başlandı. Hücum səhər saat 6 radələrində kimi ara vermədən davam etdi.

Düşmənin avtomat və pulemyot silahlarından açılan atəş səsini eşidib, saat 6 radələrində tabeçiliyimdə olan polis əməkdaşlarına silah payladım.

Onlara qaldığımız Turbazada gözləmələrini tapşırıb, özüm üç nəfər polis əməkdaşı ilə Şuşa rayon polis şöbəsinin rəis müavini Eldəniz Quliyevin (həmin vaxt şöbənin rəisi Vahid Bayramov bir neçə gün idi ki, Şuşada yox idi) yanına gedib, ondan Şuşanın müdafiəsi ilə bağlı tapşırıq verməsini xahiş etdim. Eldəniz mənə Şuşa türməsi istiqamətində vəziyyətin olduqca ağır olmasını və həmin ərazidən düşmən qüvvələrinin hücumu keçib şəhərə daxil olmaq istədiklərini bildirdi.

Həmin ərazidən şəhərin müdafiəsinin təmin olunmasını tapşırırdı.

Tez Turbazaya qayıdıb, oradakı polis əməkdaşları ilə birlikdə Şuşa türməsinin yerləşdiyi əraziyə gəldik.

Orada Şuşa türməsinin əməkdaşları və dustaqlarla birlikdə türmə ətrafında müdafiə mövqeyi qurub, türmənin aşağı hissəsindəki əraziyə iki tərəfdən daxil olmağa cəhd edən düşmən qüvvələrini geri oturtduq. Onlar bizi güclü top atəşinə tuturdular. Qızgın döyüşlər gedirdi. Rəhbərlik etdiyim 40 nəfərə yaxın polis əməkdaşının bir çoxu müxtəlif dərəcəli güllə yarası aldılar. Onlara yerində göstərilən tibbi yardımlar, döyüşü davam etdirmələrinə imkan verirdi. Bizimlə bir sırada düşməne qarşı vuruşan və türməni tərk edən dustaqlar, cəsarətli hərəkətləri ilə bütün döyüşçülər üçün nümunə idilər. Orada vuruşanlardan, əslən Şuşadan olan İslam adlı dustaq cəsarətli hərəkətləri və fədakarlığı ilə daha çox fərqlənirdi. O, avtomat silahından etdiyi atəşlə, 400-500 metr məsafədə olan düşmənin canlı qüvvəsinə zərər yetirə bilmədiyini görüb, döyüş bölgəsinə yaxın olan evindən beş atılan karabin tüfəngini gətizdirdi. O, həmin silahdan 1000-1500

metr məsafədə olan düşmənin çoxlu sayda canlı qüvvəsini məhv etdi. Onun atdığı güllələrin heç biri boşa çıxmırdı.

Təxminən axşam saat 18 radələrində döyüş meydanının yaxınlığında olan bir evdən, Şuşa polis şöbəsinə zəng vurub vəziyyətlə maraqlandım.

Şöbədən zəngimə cavab verən olmadı. Narahat olub polis kapitanı Nüsret Kərimlini yerimə komandir təyin edib, Şuşa polis şöbəsinə getdim. Orada heç kəs yox idi. Şəhərdə qarşıma çıxan bir nəfərdən soruşdum ki, Milli Ordu əsgərləri və polis əməkdaşları haradadırlar?

Cavab verdi ki, hərbiçilər və polislər qərargahlarını Şuşanın Laçın istiqamətində olan "Zastava" adlanan ərazisinə köçürdülər.

Yeri gəlmişkən, bir məsələni də qeyd etmək istəyirəm. Aprelin 28-də Şuşada gördüyüm Milli Ordu əsgərlərinin sayını mayın 7-ə olan vəziyyətlə müqayisə etdikdə, gördüm ki, onların sayı xeyli azalıb. Milli Ordu əsgərləri öz mövqelərini başlı-başına buraxıb getmişdilər.

Nəhayət, hərbi qüvvələrin "Zastava" adlanan ərazidə yığıldığını biləndən sonra həbsxana yaxınlığında olan polis əməkdaşları ilə birlikdə "Zastava"ya gəldik. Axşam saat 20 radələri olardı.

Bizi yola salan İslam adlı dustaq düşməne qarşı vuruşub Şuşanı müdafiə etmək üçün əvvəlki döyüş yerinə qayıtdı...

Onlardan başqa Şuşada qalan olmadı...

Şuşa həbsxanasında cəza çəkən məhbuslar Şuşanın müdafiəsi uğrunda düşməne qarşı axıradək cəsarətlə vuruşaraq düşmənin xeyli sayda canlı qüvvəsini məhv edib, qəhrəmancasına həlak olmuşdular...

"Zastava" adlanan ərazidə Elçin Məmmədovun rəhbərlik etdiyi 777 saylı hərbi hissənin və başqa döyüşçülərin hesabına kolonna təşkil olunmuşdu. Onların içərisində döyüşən Şuşa sakinləri də var idi. Şuşada bizimlə birlikdə həmin gün düşməne qarşı axıradək vuruşan əsasən dustaqlar, Şuşanın

döyüşən əhalisi, polis işçiləri, Laçından köməyə gəlmiş polislər və 777 saylı hərbi hissənin döyüşçüləri idi.

Digər döyüşən qüvvələr Şuşanı müdafiəsiz vəziyyətdə qoyub oranı tərk etmişdilər.

Şuşa şəhərinin "Zastava" adlanan ərazisinə toplaşanlar briqada komandiri Elbrus Orucovun əmrini gözləyirdilər. Dedilər ki, o, Şuşa şəhərinin giriş-çixışını "minalamaqla" məşğuldur ki, düşmən qüvvələri Şuşaya daxil ola bilməsinlər.

Həmin gün günorta saatlarında Şuşanın köməyinə səmadan uçuş edən vertolyotlarımız öz mövqelərimizi atəşə tutmuşdular. Bundan başqa, həmin gün Şuşanın köməyinə səmadan heç bir vertolyot və təyyarə uçuş etmədi və Şuşaya havadan heç bir zərbə endirilmədi.

Axşam saat 22 radələri olardı. Artıq hava qaralmışdı. Elbrus Orucov "Zastavaya" gəlib şəhərin minalandığını bildirdi. Minaya düşməmək üçün bizə də kolonnaya qoşulub Şuşanı tərk etməyi əmr etdi. Biz də kolonnaya qoşulduq.

Kolonnanı irəlidə bir tank, axırda isə bir BMP müşayiət edirdi. Laçın rayonu istiqamətinə hərəkət edirdik. Zarıslı kəndində Rövşən Cavadovun dəstəsi ilə rastlaşdıq.

Nəhayət, gəlib Laçının Turşsuyuna çatdıq...

Şuşa şəhərinin ayrı-ayrı hissələrində, o cümlədən qaldığımız Turbazada saxlanılan külli miqdarda silah-sursatın, hərbi texnika və avadanlıqların oradan çıxarılması və yaxud məhv edilməsi üçün E.Orucov heç bir tədbir görmədi. Onların hamısı düşməyə qaldı...

Böyük Kirsdə gedən döyüşlərdə iştirak edən polis əməkdaşlarımızla Turşsuda rastlaşdıq. Böyük Kirs yüksəkliyində düşməyə qarşı vuruşan 13 nəfər əməkdaşımızdan biri, polis serjantı Əlibala Həsənov orada gedən döyüşlər barəsində bizə ətraflı məlumat verib, üç nəfər döyüşçümüzün – Şahin Əhmədzadənin, Əfruz Cəfərovun və İslam Babayevin şəhid olduqlarını dedi. Dörd nəfər əməkdaşımız isə ağır ya-

ralandığına görə, onların Laçına və oradan da vertolyotla Bakıdakı hospitala aparıldıklarını söylədi.

Böyük Kirs yüksəkliyində baş vermiş hadisələri Əlibala Həsənov 11 may 1992-ci il tarixli raportunda, belə təsvir edir: "1992-ci ilin may ayının 3-də şöbəmizin 13 nəfər polis əməkdaşı ilə birlikdə Böyük Kirsə gedib, oradakı döyüşçülərə qoşulduq. May ayının 9-na kimi orada qalmalı idik.

Lakin Böyük Kirs yüksəkliyindən Şuşanın müdafiəsini təşkil edən könüllü özünümüdafiə döyüşçülərinin komandiri Nail Kazımov həmin yüksəkliyi mayın 6-dan 7-nə keçən gecə tərk etdiyindən, onların orada olan mövqelərini Bala Kirsdə dayanan düşmən qüvvələri ələ keçirmişdir. Mayın 8-də səhərə yaxın həmin yüksəklikdə olan mövqələrimizi düşmən qüvvələri gözlənilmədən güclü atəşə tutdular.

Avtomat silahımı götürüb, çadırdan çölə atıldım. Ermənilər sayca bizdən çox idi. Mühasirəyə düşməmək üçün, döyüş-döyüş geri çəkilməyə başladım. Bu vaxt Milli Ordunun tankçısı bizə müraciət edib dedi ki, tankın komandiri və navodçiki (nişan alanı) ağır yaralanıblar, sizdən navodçik olanı varsa, tez tanka otursun.

Mən vaxtilə hərbi xidmətdə tank navodçiki olmuşdum deyə, bu işi bilirdim. Tankla oturdum. Həmin vaxt, tankçı tankı bizi mühasirəyə almaq istəyən düşmənlərin üstünə sürdü və mən də fürsətdən istifadə edib, Böyük Kirs yolunda və ümumiyyətlə orada olan düşmənləri top atəşinə tutdum. Düşmən pərən-pərən oldu. Vəziyyətdən istifadə edən bizim döyüşçülər orada olan dörd nəfər yaralıni tyaqaja (hərbi maşına) mindirib, Laçına göndərdilər. Döyüşçülərimizə mühasirəyə düşmədən, oranı tərk etmələrinə şərait yaratdıq.

Tankın döyüş sursatı qurtardıqdan sonra ermənilərin bizim çıxış yolumuzu, ağır texnika və canlı qüvvə ilə bağladıklarını görüb, orada olan bir ədəd tankı və bir ədəd qrad mərmisi atan avtomasını dağın zirvəsindən aşağı buraxıb məhv etdik ki, düşmən əlinə keçməsin. Özümüz isə altı nəfər atışa-atışa dağın cığırları ilə piyada geri çəkilən Şuşa

polis batalyonunun 8 nəfər döyüşçüsünə qoşulub Laçının Turşsuyuna gəldik”...

Asif Əliyev Əlibala Həsənovun sözlərini tamamlayaraq bildirdi: «Bizim Böyük Kirsədə olan döyüşçülərimizi xilas edənlər Şuşa polis batalyonunun komandiri Fərman Xəlilov və bizim Polis Şöbəsinin əməkdaşı Əlibala Həsənov olmuşdular.

Mayın 9-a keçən gecə Laçının Turşsuyundan maşınlara oturub Bakıya gəldik”...

Bir mühüm məsələnin də üzərində dayanmaq istəyirəm.

Respublikanın Daxili İşlər naziri M.Əsədovun vaxtında Dağlıq Qarabağ və onunla həmsərhəd olan rayon və kəndlərdə yaradılmış polis bölmələrində xidmət etmələri üçün gənclərin yaşadıkları ərazi üzrə işə qəbul edilirdilər. O haqda olan çoxlu sayda əmrlərdən birini misal göstərmək istəyirəm:

Azərbaycan Nazirlər Kabinetinin 14 yanvar 1991-ci il tarixli 18 sayılı qərarının icrası ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinin 21 yanvar 1991-ci il tarixli 34 sayılı əmri ilə respublikanın büdcəsi hesabına Dağlıq Qarabağ Vilayətinin şəhər və kəndlərində olan polis bölmələrinə əlavə ştat vahidləri verilmişdir:

<i>Stepanakertin Gərkicahan kəndinə</i>	<i>21 ştat;</i>
<i>Xocalı aeroportuna</i>	<i>25 ştat;</i>
<i>Meşəli kəndinə</i>	<i>20 ştat;</i>
<i>Cəmilli kəndinə</i>	<i>20 ştat;</i>
<i>Xocalı şəhərinə</i>	<i>49 ştat;</i>
<i>Hadrut rayonunun</i>	
<i>Tuğ kəndinə</i>	<i>23 ştat;</i>
<i>Axullu kəndinə</i>	<i>28 ştat;</i>
<i>Ağdərə rayonunun</i>	
<i>İmarət Qərvənd kəndinə</i>	<i>16 ştat;</i>
<i>Umudlu kəndinə</i>	<i>18 ştat;</i>

<i>Sırxavənd kəndinə</i>	<i>33 ştat;</i>
<i>Narışlar kəndinə</i>	<i>8 ştat;</i>
	<i>Martuni rayonunun</i>
<i>Xocavənd kəndinə</i>	<i>28 ştat;</i>
<i>Qaradağlı kəndinə</i>	<i>22 ştat;</i>
	<i>Şuşa rayonunun</i>
<i>Şuşa şəhərinə</i>	<i>108 ştat;</i>
<i>Malbəyli kəndinə</i>	<i>23 ştat.</i>

Beləliklə, bir əmrlə Dağlıq Qarabağ Vilayətində fəaliyyət göstərən polis bölmələrinə çoxlu sayda ştat vahidnin verilməsi, xüsusi təyinatlı polis dəstələrinin (OMON-un) və daxili qoşunların yaradılması Əlisaab müəllimin, SSRİ dövründə respublika Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində, silahlı qüvvələrin yaradılması haqda olan təklifinin əyani surətdə həyata keçirilməsinin bariz nümunəsi idi.

Əgər o vaxtlar Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəalları bir müxalifət kimi, sonra da respublikaya rəhbərlik edən bir iqtidar kimi imkan versəydilər, respublikanın daxili işlər orqanlarının əməkdaşlarının və müstəqilliyimiz əldə edildikdən sonra yaradılmış Milli Ordu əsgərlərinin birgə gücü ilə torpaqlarımızın müdafiəsi tam təşkil edilə bilərdi”.

Əsgərlər məzuniyyətə buraxılmışdı

Akif Səlimov Şuşanın işğalı ərafəsində baş verənləri belə xatırlayır: " A.Volskidən sonra Dağlıq Qarabağ Vilayətinə rəhbərlik edən V.Polyaniçko torpaqlarımızın Ermənistan tərəfindən işğalını başa çatdırdı.

V.Polyaniçko Azərbaycan xalqının, ümumiyyətlə, bütün müsəlmanların qəddar düşməni idi. Onunla dəfələrlə bir yerdə olmuşam. V.Polyaniçko Laçına tez-tez gələrdi.

Günlərin birində Laçın rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı X.Məmmədov, mən və V.Polyaniçko rayonun Zabux kəndinin yuxarı hissəsindəki mövqelərimizə getmişdik.

V.Polyaniçko bizim mövqelərdə dayanan döyüşçülərimizə üzünü tutub: "Nə üçün qarşıda dayanan erməni mövqələrini vurmursunuz?» - soruşdu. O bu sözün ardınca döyüşçülərimizə düşmən mövqələrinə atəş açmağı əmr etdi.

Mən ona dedim ki, bu mənasız və araqızışdırıcı hərəkətdir. Adətən, belə hərəkətdən sonra, dinc əhalimiz heç nədən erməni gülləsinin qurbanı olur. V.Polyaniçko mənə tərs-tərs baxıb istehza ilə dedi: "Poçemu tı takoy smirennıy" (Sən niyə belə cəsarətsizsən)?

X.Məmmədov məndən onun nə dediyini soruşanda, Polyaniçkonun sözlərini Azərbaycan dilində ona çatdırdım. X.Məmmədov mənim fikrimi müdafiə edib, ona bir neçə söz deyəndən sonra, V.Polyaniçko öz inadkarlığından əl çəkdi...

Mayın 6-da Laçının ön cəbhə mövqələrində olan Ə.Orucov oradakı bir sıra zirehli texnikanın nasaz vəziyyətdə olduğunu görüb, onları təmir edən mexaniklərin Laçına gətirilmələrini təmin etmək məqsədilə rayonun icra başçısının müavini Səlim Səlimovla Gəncə şəhərindəki hərbi hissələrə getməyi qərara aldı.

Onlar mayın 7-də Gəncəyə yola düşməli idi. Həmin gün bizim Böyük Kirsdəki rabitəçi polis əməkdaşı tezdən ratsiya ilə mənə məlumat verdi ki, Bala Kirsdə olan düşmən qüvvələri Laçın-Şuşa yolundan nəzarəti götürüblər. Daşaltıdan yolu vuran düşmən BMP-ləri də mövqələrini tərk edib.

Mayın 7-də səhər saat 9 radələrində Əlisaab müəlliminin qaldıqları, Laçının qonaq evinə gəlib həmin məlumatı onlara çatdırdım. Gəncəyə getməyə hazırlaşan Əlisaab müəllim üzünü X.Məmmədova tutub dedi ki, bu gün Səlimlə Gəncəyə yox, Şuşaya gedəsi olduq, Gəncəyə isə oradan qayıdandan sonra gedərik.

Şuşa yolunun açılması bizi çox sevindirdi, çünki bir neçə ay idi ki, həmin yola ermənilərin silahlı qüvvələri Bala Kirs yüksəkliyindən və Daşaltıdan nəzarət etdiklərinə görə, o yolla Şuşaya gedib-gələ bilmirdik. Ora dolayı yolla gedib-gəlirdik.

Beləliklə, Əlisaab müəllimin təşəbbüsü ilə mən, onun müavini S.Vəliməmmədov, Laçın rayon icra hakimiyyəti başçısının müavini S.Səlimov və başqa bir neçə adam, həmin gün açılmış yolla Şuşaya yollandıq.

Saat 11 radələrində Şuşada olduq. Axırınıcı dəfə Şuşaya dörd gün əvvəl dolayı yolla gedib, Laçına qayıtmışdım.

Mayın 7-də Şuşada qərribə bir sakitlik duyulurdu. Şəhərdə əvvəlki günlərə nisbətən hərbiçilərin sayı da xeyli azalmışdı. Şuşanın polis əməkdaşlarının vasitəsilə vəziyyətlə maraqlandıqda bizə məlum oldu ki, Milli Ordu əsgərlərinin və könüllü döyüşçülərin xeyli hissəsi məzuniyyətə buraxılıbdır.

Mayın 7-də Şuşada olan vəziyyət, elə bil ki, okeanda baş verəcək güclü fırtınadan əvvəlki sakitliyi xatırladırdı. Həmin gün şəhərdə arxayınçılıq, rahatlıq və sakitlik hökm sürürdü.

Şəhər camaatının bir hissəsi günəşli havada gəzintiyə çıxmış, bir hissəsi isə həyəət-bacada tərəvəz əkirdi. Qərribəsi o idi ki, cəbhə xəttində daim fəal olan düşmən də susmuşdu. Nigarançılıqdan çıxma bilmirdik. Vəziyyətlə yenidən maraqlandıqda, İcra Hakimiyyəti və hüquq-mühafizə orqanlarının rəhbərləri hər şeyin qaydasında olmasını, müdafiə və hücumu hər an hazır olduqlarını söylədilər.

Əlisaab müəllim briqada komandiri Elbrus Orucovu axartdı. Onu tapa bilmədilər və sonra dedilər ki, o, Kosalar kəndinə silah-sursat aparıb.

Əlisaab müəllim şəhərdə yerləşən hərbi hissənin əsgərləri ilə də görüş keçirdi. Onlar Əlisaab müəllimə dedilər ki, ATƏT-in və Qırmızı Xaç Komitəsinin nümayəndələrinin Şuşaya gəlişi gözlənilir.

Əlisaab müəllim cavab verdi ki, əgər elə bir şey olsaydı, biz də bilərdik. Heç bir səfər gözlənilmir.

Bir neçə yas yerində, o cümlədən aprelin 30-da döyüş zamanı qəhrəmancasına həlak olmuş AXC-nin Şuşa şöbəsinin sədri, batalyon komandiri Ramiz Qənbərovun yeddi

mərəsimində də olduq. Əlisaab müəllim şəhərin Qaz İdarəsinin müdiri Məhi kişi ilə camaatın yaşadığı bir neçə evə gedib, onların vəziyyətləri ilə maraqlandı.

Düşmənin susmasının səbəbini öz-özünüzdə xeyli düşünsək də, bir qərara gələ bilmədik. Milli Ordu əsgərlərinin və könüllü döyüşçülərin məzuniyyətə buraxılması narahatçılıq yaradırdı. Əlisaab müəllim dedi ki, bura təcili olaraq başqa bölgələrdən əlavə qüvvələr yeridilməlidir.

Həmin səbəbdən də o, Elbrus Orucovu çox axtartdı. Kosalar kəndində də Elbrus Orucovu gördüm deyən olmadı. Nədənə o, Əlisaab müəllimlə görüşməkdən qaçırdı?!

Əlisaab müəllim Bakıya zəng vurub Şuşadakı vəziyyəti Müdafiə nazirliyinin rəhbərliyinə çatdırdı.

Sən demə, həmin gecə Şuşanı böyük fəlakət gözləyirmiş. Ermənilərin bu sükutu onların hücumqabağı planlarının məxfiliyindən xəbər verirmiş..

Şuşanın üzərinə 1992-ci ilin mayın 7-dən 8-nə keçən gecə saat 1 radələrində güclü artilleriya hücumu başlandı.

Dağlıq Qarabağda düşmən tərəfdən, qabaqcadan yaradılmış on mindən artıq döyüşçünü birləşdirən 12 könüllü batalyon Şuşa üzərinə yeridildi. Hər batalyonda 800-900 nəfər döyüşçünün olduğu silahlı qüvvələrə Rusiyanın Xankəndində yerləşən 366-cı alayının 800 nəfərə yaxın şəxsi heyəti, zirehli texnikası və artilleriyası kömək edirdi. 2500 nəfər də Ermənistandan və xarici dövlətlərdən cəlb edilmiş muzzdlu döyüşçülər hücumu qoşulmuşdu. Bu döyüşdə erməni-rus hərbi birləşməsinin 13 mindən artıq yaraqlısı və muzzdlu döyüşçü iştirak edirdi.

1992-ci ilin mayında müstəqil respublikamızın silahlı qüvvələri sıralarında və polisdə xidmət edən döyüşçülərin sayı ermənilərdən dəfələrlə çox idi. Bütün bunlara baxmayaraq, müdafiəsiz vəziyyətdə qalan və strateji cəhətdən üstünlük təşkil edən bu əlçatmaz qalamız – Şuşa şəhəri mayın 8-də asanlıqla düşmən tərəfindən işğal edildi.

Ermənilər müharibəyə başlamazdan əvvəl torpaqlarımızı işğal edəcəklərini qabaqcadan bilirdilər. Onlar hər bir məsələni ölçüb-biçəndən sonra, onu düşüncəli şəkildə asanlıqla həyata keçirirdilər.

Buna bir misal. 1991-ci ilin may ayının 17-si idi. Şuşa ilə Laçın arasındakı Şuşanın On verst, Yexsaok və Qala Dərəsi kəndlərinə (erməni kəndləri) erməni döyüşçüləri yığıb bizim sərhəd kəndlərimizə tez-tez hücumlar edirdilər. Onlar Laçın camaatına qarşı qatı cinayətlər törətdiklərinə görə həmin kəndləri erməni yaraqlılarından təmizləmək üçün respublika OMON-nun da bir vzwodunu bu əməliyyata cəlb etdik. Hazırladığımız əməliyyatı çox uğurla başa çatdırdıq. On verst, Yexsaok və Qala Dərəsi kəndlərini erməni yaraqlılarından təmizlədik. Həmin erməni kəndlərindən 132 nəfər döyüşçünü həbsə alıb, tərki silah etdik və onları Laçın rayon polis şöbəsinə gətirdik. Onların içərisində qəddarlıqda və ağır cinayətlər törətməkdə ad çıxarmış kolxoz sədri Qrişa da var idi.

Çox təəssüf ki, o vaxtlar Dağlıq Qarabağ Vilayətində fəaliyyət göstərən SSRİ Prokurorluğunun rəhbərlik etdiyi istintaq qrupunun üzvləri müxtəlif bəhanələrlə özlərinin marağı və tamahı ucbatından onları həbsdən azad etdilər.

On verst, Yexsaok və Qala Dərəsi kəndlərindən çıxardığımız erməni yaraqlıları mütəmadi olaraq bizə xəbər göndərirdilər ki, 1992-ci ilin 18 mayında, bir ilin tamamında yenidən yaşadıkları kəndlərə qayıdacaqlar. Dağlıq Qarabağ torpaqlarını rusların köməkliyi ilə ələ keçirəcəklər. Rusların o haqda onlara vəd vermələrindən danışirdilər.

Bu məlumatlar haqqında respublika rəhbərliyinə, Xankəndində olan Respublika Təşkilat Komitəsinin sədri V.Polyaniçkoya və oradakı hüquq mühafizə orqanlarına və hərbi təşkilatların rəhbərliyinə rəsmi məlumat və arayışlar təqdim etmişdim. Lakin onların heç bir nəticəsi olmadı. Respublikada SSRİ hakimiyyəti idi. Moskva Respublika Dövlət Təhlükəsizlik Nazirliyinin fəaliyyətini iflic etmişdi.

Mayın 8-də Şuşanın müdafiəsində Laçın Polis Rotası axıradək vuruşmuşdu. Döyüşlərə Laçın Polis Rotasının komandiri Oqtay Güləliyev rəhbərlik edirdi. Ona ölümündən sonra Milli Qəhrəman adı verildi. Bizim Böyük Kirsədə olan əməkdaşlarımız həmin yüksəkliyin müdafiəsi uğrunda, oranı ələ keçirmiş düşmən qüvvələri ilə axıradək vuruşub canlı itki verərək, geri çəkilməyə məcbur olmuşdular”.

Xəyanətlərin qurbanı oldu Şuşa

Şuşanın Xankəndi istiqamətindən girəcəyində torpağa basdırılmış minalar düşmənin hücumundan qabaq briqada komandiri podpolkovnik Elbrus Orucovun göstərişi ilə çıxarılmışdı ki, guya Şuşaya gələcək ATƏT-in və “Qırmızı Xaç”-in nümayəndələri minaya düşməsinlər.

Ona görə də mayın 8-də Şuşaya hücum keçən düşmənlər asanlıqla şəhərə girə bilmişdilər. Belə bir hadisənin baş verməsi Şuşa ilə bağlı keçirilən məhkəmə iclasında məlum oldu. E.Orucov məhkəmədə konkret ad çəkməsə də, respublikanın Müdafiə Nazirliyinin rəhbərləri tərəfindən ona ATƏT-in və «Qırmızı Xaç»-in nümayəndələrinin Şuşaya gələcəkləri haqda məlumatın və Xankənd yolunun minalardan təmizlənməsinə dair əmri verildiyini təsdiq etdi (cinayət işinin materiallarından). Bu əmri əsgərlərə verən Elbrus Orucov Şuşanın işğalından bir müddət sonra general rütbəsi almışdır. Hazırda o, bizim Gürcüstandakı səfirlikdə hərbi ataşedir.

Burada bir faktı da qeyd etmək lazımdır ki, 30 aprel 1992-ci ilədək Şuşa və onun ətraf rayonlarında uzun müddət hərbi əməliyyatlara rəhbərlik edən və həmin bölgəyə yaxşı bələd olan, oranın briqada komandiri general Zaur Rzayev nədənsə, həmin bölgədən Şuşanın işğalından bir həftə əvvəl çıxarılıb Kəlbəcər bölgəsinə göndərilmiş, onun yerinə həmin tarixdən Elbrus Orucov təyin edilmişdir. Sual olunur, nə üçün?

Zaur Rzayev müharibədə geniş təcrübəyə malik olmaqla bərabər, Şuşadakı hərbcilər arasında da böyük hörmət sahibi idi. Belə bir vəziyyətdə təcili yerdəyişmənin səbəbi, bu gün hamıya aydındır.

E.Orucov mayın 8-də axşam saat 22 radələrində Şuşa şəhərinin çıxacağındakı “Zastava” adlanan əraziyə topladığı, şəhərin müdafiəsini təmin edən döyüşən qüvvələrə və əhaliyə, Şuşanın giriş-çixışının minalandığını deyib, onlara, minaya düşməsinlər deyə, Şuşanı tərk etmələrini əmr etmişdi. Görəsən, Şuşanın müdafiəsini təşkil etməyən və onun işğalına şərait yaradan E.Orucov müdafiəsiz vəziyyətdə qalan Şuşanın ətrafını minalamaqda nəyə nail olmaq istəyirdi?!

O, Ağdamın Uzun Dərəsində olan bazasından vaxtı ilə gətirilib Şuşada yerləşdirilmiş külli miqdarda silah-sursat və hərbi texnikanın düşmən əlinə keçməməsi üçün, onların oradan çıxarılmasını və yaxud məhv edilməsini təşkil etmişdi. Həmin işləri görmək üçün onun orada tam real imkanı var idi. Şuşanı işğal edən düşmən qüvvələri oradakı külli miqdarda silah-sursatı ələ keçirmişdilər...

Mövzudan uzaqlaşmamaq üçün qayıdıram hadisələrin əvvəlinə.

Mayın 8-də səhər saat 7 radələrində Ağdamda qaldığım binanın üç metrliyində qrad mərmisi düşdü və sonra məlum oldu ki, Erməni Silahlı Birləşmələri Şuşaya hücumla keçiblər. Bakıya zəng edib Baş nazir Feyruz Mustafayevlə əlaqə saxladım. Yaqub Məmmədov həmin gün İran İslam Respublikasında idi.

Sonra Ağdam aeroportuna yenidən düşmüş vertolyotların bir neçə gün düşməyə qarşı döyüş keçirəcəklərini güman edib ətraf rayonlardan, əsasən də, Yevlaxdan Ağdam aeroportuna əlavə ehtiyat benzin və vertolyotlar üçün «NURS» mərmiləri gətizdirdim. Elə hesab edirdim ki, vertolyotlar Şuşanın müdafiəsini təmin etməyincə döyüş meydanını tərk etməyəcəklər.

Həmin gün Ağdam aeroportunun dispetçeri Rəşid Xan-kişiyevdən Ağdam aeroportundan Şuşa istiqamətinə uçub düşməyə zərbə vurmali olan hərbi vertolyotların uçuşu ilə əlaqədar arayış aldım.

Arayışda qeyd olunur: *“Bu gün, mayın 8-də Şuşa şəhəri mühasirədə olarkən Müdafiə Nazirliyinin sərəncamında olan hərbi vertolyotlar Ağdam aeroportuna qəbul edilmişdir. Mİ-24 vertolyotlarının dörd ədədi saat 11:09-da, bir ədədi isə saat 12:04-də Ağdam aeroportuna gəlmişdir. Onlar cəmi üç dəfə Şuşa istiqamətinə havaya qalxmışlar. Təxminən saat 17:35 dəqiqədə onlar “işlərini bitirib”, gün başa çatmamış Yevlax aeroportuna uçmuşdular”.*

Həmin vertolyotlar Şuşanın müdafiəsi ilə bağlı heç bir iş görə bilmədilər. Əksinə, onlar Şuşada öz mövqelərimizi atəşə tutmuşdular. Vertolyotlardan bir neçəsi Şuşada döyüş gedən mövqelərə çatmadan və ora yaxın düşmədən, Əsgəran rayonunun Naxçıvanik kəndini vuraraq geri qayıtmışdır. Onların bəzisi də mərmiləri Naxçıvanik kəndinin əkin sahələrinə boşaltmışdılar.

Şuşanın İcra başçısı Nizami Bəhmənovla telefon əlaqəsi saxlayarkən o, dəfələrlə mənə bildirdi ki, Şuşada vəziyyət olduqca ağırdır və Müdafiə Nazirliyi Şuşanın müdafiəsi üçün köməklik göstərmir. Şuşanın köməyinə gələn vertolyotların öz mövqelərimizi vurmaları haqda məlumat verdi. Mən o haqda R.Qazıyevə telefonla məlumat verəndə cavab verdi ki, özü bu işlə bilavasitə məşğuldur. Şuşanın müdafiəsi üçün orada kifayət qədər hərbi qüvvə və texnikanın olduğunu bildirdi.

N.Bəhmənovla sonuncu dəfə axşam saat 16 radələrində telefonla danışarkən, onun yanında olan briqada komandiri E.Orucovdan vəziyyəti soruşanda, o, mənə belə cavab vermişdi: «On – Baxmanov ne voyennyı çelovek. Vse, što uqodno on mojet qovorit. Yesli armyanı voydut v qorod, ya ix sotru so zemli. Şuşu vraqu ya ne otdam». (Bəhmanov hərbi deyildir. O, nə istəsə danışa bilər. Əgər ermənilər şəhərə

girsələr, mən onları yerlə yeksan edərəm. Şuşanı düşməne vermərəm).

Tehrandan qayıdan Yaqub Məmmədovun Bakı aeroportunda olmasını bilib, onunla telefon əlaqəsi saxladım. O, bildirdi ki, Rəhim Qazıyev Şuşanın özümüzdə olmasını və şəhərin müdafiəsini lazımı qaydada təşkil etdiyini ona məruzə etmişdir.

Mayın 8-i axşam saat 17:45-dən sonra respublikanın Şuşa ilə telefon əlaqəsi kəsildi...

Beləliklə, Dağlıq Qarabağın axırıncı dayağı olan Şuşa şəhəri də asanlıqla düşmən qüvvələrinin əlinə keçdi və xəyanətin qurbanı oldu...

Uzun illər Şuşa şəhərinin İcra başçısı işləmiş Nizami Bəhmənov bəzən çıxışlarında o vaxtlar səhv ifadələr işlədərək deyirdi ki, 8 may 1992-ci ildə mənimlə olan telefon danışığında xahiş etmişdir ki, Şuşaya uçan hərbi vertolyotlara Ağdam aeroportunda olan Şuşa sakinlərindən tapıb mindirim ki, onlar vertolyotları idarə edənlərə göydən bələdçilik etsinlər və erməni döyüşçülərinin olduqları yeri göstərərək, onları düzgün istiqamətləndirsinlər.

Bu məsələyə aydınlıq gətirmək məqsədilə bildirirəm ki, hərbi vertolyot ictimai nəqliyyat deyil ki, istədiyini adamı ona mindirəsən.

Döyüş meydanına tapşırıqla uçan hər bir vertolyotun heyətinin əlində həmin yerin xəritəsi və oradakı vəziyyət haqqında məlumat olur. Kənardan onların işinə müdaxilə etməyə heç kimə icazə verilmir və onlar öz komandirlərinin əmrinə tabedirlər.

Hesab edirəm ki, Nizami Bəhmənov bu ifadəni həmin qaydaları bilmədiyinə görə işlətməmişdi...

Mayın 8-dən 9-a keçən gecə saat 3 radələrində Y.Məmmədovun evinə zəng edib, onunla telefonla danışdım. Şuşanın mayın 8-də işğal olunduğunu ona dedim. O haqda məlumatı olduğunu söylədi. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar

onun Ağdama gəlməsini məsləhət bildim. O, mənimlə razılaşdı.

Y.Məmmədov mayın 9-da səhər saat 10 radələrində Ağdama gəldi. Ağdam camaatı onu olduqca pis qarşıladı. O, Şuşadakı vəziyyətlə maraqlandı. Türkiyənin prezidenti Süleyman Dəmirəllə telefonla danışdı və Şuşanın işğal olunması barədə ona məlumat verdi.

Y.Məmmədov təxminən iki saata yaxın Ağdamda oldu. Ağdama gəlmiş iki nəfər Şuşa sakini ilə söhbət etdi. Onlar da Şuşanın dünən, yəni, mayın 8-də gecə saat 12 radələrində düşmən qüvvələrinin əlinə keçməsinə söylədilər.

Y.Məmmədov Bakıya zəng etdi. O, R.Qazıyevi axtarırdı. Onun Gəncədə olduğunu bildirdilər.

Y.Məmmədov R.Qazıyevin ardınca Gəncəyə yollandı. Orada da R.Qazıyevi tapa bilməyən Y.Məmmədov həmin gün Bakıya qayıtmışdı...

Şuşanın vəziyyətini bir daha dəqiqləşdirmək üçün Dağlıq Qarabağ üzrə Polis İdarəsinin bir neçə əməkdaşını həmin gün oraya ezam etdirdim.

Çünki Müdafiə Nazirliyinin məlumatlarında hələ də Şuşanın işğal olunmadığı deyilirdi.

Şuşaya göndərdiyim polis əməkdaşları Ağdama qayıdıb, Şuşanın mayın 8-dən işğal olunduğunu söylədilər. Onların izahatlarını aldım...

Məlumat üçün bildirirəm ki, Şuşa ilə rabitə əlaqəsi yaradıb danışmaq məqsədilə, mayın 8-də axşam Ağdamın aeroportunda olan rabitə telexətində və Xıdırlı kəndində olan teleqüllədə də olmuşduq. Hər iki yerdən Şuşa ilə əlaqə saxlamaq mümkün olmadı. *Çünki Şuşa teleqülləsinin əməkdaşları mayın 8-də axşam saat 20 radələrində Şuşa şəhərini R.Qazıyevin və Baş qərargah rəisi Şahin Musayevin tapşırıqlarından sonra tərk etmişdilər.*

Mayın 8-də axşam izahatlarını aldığım Ağdamın Xıdırlı kəndində yerləşən teleqüllənin əməkdaşları Misir İbrahimov və Vaqif Məmmədov bildirdilər ki, onlar bu gün, yəni, mayın

8-də səhər saat 9:00-dan işdə olub, Bakı-Ağdam-Şuşa radio-telexəttindəki bütün danışıqları dinləyiblər. Danışıqlar Şuşadakı vəziyyətin olduqca ağır olmasından xəbər verirdi. Həmin danışıqlardan ən çox onların diqqətini cəlb edən Şuşa Televiziya Stansiyasının sahə rəisi Rafiq Sadıxovun bu gün - mayın 8-də, axşam saat 19 radələrində Şuşadakı vəziyyətin son dərəcə ağır olması və 3-4 saat ərzində kömək olmazsa, Şuşanı tərk etməyə məcbur olacaqları barədə Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin sədri Y.Məmmədova verdiyi məlumat olmuşdu.

Y.Məmmədov isə ona cavab vermişdi ki, Müdafiə naziri R.Qaziyevlə əlaqə saxlayıb, Şuşanın müdafiəsini təşkil etdirəcəkdir. Onların bu danışığından təxminən bir saat sonra, saat 20 radələrində R.Qaziyevin R.Sadıxovla danışıqları olmuşdur. R.Qaziyev R.Sadıxova demişdi ki, yarım saata Şuşaya havadan kömək ediləcəkdir. Onun «Qaranquş» adlandırdığı təyyarə düşmən qüvvələrini məhv etmək üçün Şuşaya zərbələr endirəcəkdir. R.Qaziyev və Ş.Musayev R.Sadıxovdan adamların zərbə mövqeyindən - Şuşadan uzaqlaşdırmasını və oranı tərk etmələrini tələb etmişdilər.

Bundan sonra R.Qaziyev xətdə bütün danışıqları eşidən Ağdam teleqülləsinin əməkdaşları M.İbrahimova və V.Məmmədova müraciət edib: «Baxın, görün təyyarə Ağdamdan keçdimi?» - deyərək soruşmuşdu. M.İbrahimov və V.Məmmədov həmin an bir təyyarənin Ağdamın səması üzərində uçduğunu görüb, R.Qaziyevə bu haqda xəbər vermişdilər.

Ağdamın səması üzərində həmin anda təyyarə uçuşunu övvəlcədən təşkil edən R.Qaziyev bu danışıqı rabitə əlaqəsində olan R.Sadıxova eşitdirməkdə məqsədi Şuşa camaatı arasında vahimə yaradıb, bu yolla onların şəhəri tərk etmələrinə nail olmaqdan ibarət olmuşdur.

Əslində, Şuşaya həmin gün heç bir təyyarə və o cümlədən, Ağdamın səmasında görünən təyyarə uçuş etməmiş və zərbələr endirməmişdir.

M.İbrahimov və V.Məmmədov bu məlumatları mənə mayın 8-də axşam saat 23 radələrində Ağdam teleqülləsində yazılı qaydada verdikləri vaxt yanımda Ağdam bölgəsi üzrə hərbi briqada komandiri Elxan Orucov və prezidentin səlahiyyətli nümayəndəliyinin əməkdaşı Aydın Kazımov olmuşlar...

Şuşanın mayın 8-də işğal olunmasına baxmayaraq o vaxtın mətbuatı düzgün olmayan məlumatlar yayırdılar. «Azadlıq» qəzeti 1992-ci ilin 8 may tarixli sayında yazırdı: «Rayon ərazisində sakitlikdir. Şuşa-Laçın yolundakı maneə aradan götürülüb». Bu qəzet yalnız mayın 12-də xəbər verir: «Şuşa üçüncü dəfə dağıldı və ilk dəfə işğal olundu».

Mayın 12-də belə Rəhim Qazıyev və Şahin Musayev hələ də məlumat yayırdılar ki, Şuşa işğal edilməyibdir...

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin Cinayət İşləri üzrə Birinci Dərəcəli Məhkəmə Kollegiyasının Şuşanın işğalı ilə bağlı olan 12 may 1995-ci il tarixli hökmündə Respublika Prezidentinin 19 aprel və 5 may 1992-ci il tarixli 691 və 722 sayılı sərəncamlarının R.Qazıyev tərəfindən qəsdən yerinə yetirilməməsi, yəni, torpaqlarımızın müdafiəsini təmin etməsi üçün müharibə bölgəsində – Ağdamda qərargah yaratmaması Şuşanın işğalına şərait yaradan səbəblərdən biri kimi göstərilmişdir. Həmin sərəncamlarla R.Qazıyevdən Qarabağın və respublikanın digər sərhədyanı rayonlarının müdafiə edilməsi və bütün işlərin əlaqələndirilməsi məqsədilə Ağdamda hərbi qərargahın yaradılması tələb olunurdu. Bundan əlavə, Şuşanın işğalına əsas səbəblərdən biri də könüllü müdafiə dəstələrinin özbaşınalığının qarşısının R.Qazıyev tərəfindən alınmaması və vahid komandanlığa tabe edilməməsi olmuşdur. Şuşa şəhərinin əsas müdafiəsini təmin edən Böyük Kirs yüksəkliyində olan könüllü özünümüdafiə dəstəsinin bölük komandiri Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəallarından biri olan, R.Qazıyevin yaxın dostu Nail Kazımovun həmin yüksəkliyi mayın 6-dan 7-nə keçən gecə tərk etməsi və mayın 7-də tabeliyində olan döyüşçüləri və hərbi texnikanı

döyüş mövqelərindən çıxarılıb, döyüşçüləri məzuniyyətə buraxması, özünün isə Bakıya R.Qaziyevin yanına getməsi və nəticədə, düşmənin həmin yüksəkliyi ələ keçirməsi, Şuşanın düşməndən müdafiəsini heçə endirmişdi. Bu da Şuşanın düşmən tərəfindən işğalına şərait yaratmışdır...

Şuşa və Laçının süqutu

Y.Məmmədov mayın 9-da Ağdamdan Gəncəyə R.Qaziyevin arxasınca yollandıqda mənə hər nə olur-olsun, Ağdamı tərk etməməyi tapşırırmışdı.

R.Qaziyev mayın 9-da Y.Məmmədova bildirmədən respublikadan kənardə – əvvəlcə Moskvada, sonra da Daşkənddə olub, mayın 15-də Bakıya qayıtmışdı.

Həmin ərəfədə Ağdamda olduqca ağır vəziyyət yaranmışdı. Əsgəranın Naxçıvanik yüksəkliyindən ermənilər Ağdam şəhərinin mərkəzinə artilleriya zərbələri endirirdilər. Onlar Ağdam-Aeroport və Ağdam-Bərdə yollarını nəzarətdə saxlayırdılar. Bu vəziyyət mayın 10-a kimi davam etdi.

1992-ci il mayın 10-da ermənilər Ağdamın Abdal-Gülablı kəndinə hücum etdilər və kəndi ələ keçirdilər. Həmin gün düşmən qüvvələri Füzuli və Qazax rayonlarının bir neçə kəndinə də hücum təşkil etdilər.

Mayın 10-da Qarabağ rayonlararası prokuroru Şükür Rzayevi yanıma dəvət edib, topladığım arayış və izahatların surətlərini ona təqdim edib, Şuşanın işğalı ilə bağlı cinayət işi başlamasını tapşırırdım. O da cinayət işi başladı.

Həmin gün Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin Ağdamda olan fəalları rəhbərlik etdiyim səlahiyyətli nümayəndəliyin qərargahı qarşısında, Şuşanın işğalına səbəb olan faktları (Xocalının işğalının və faciəsinin səbəblərini o vaxt araşırıdım yoxladığıma görə, mənə qarşı təşkil etdikləri hücumdan fərqli olaraq) yoxladığıma və cinayət işi başlatdırdığıma görə, mənə qarşı piket təşkil etmişdilər.

Mayın 11-də günün birinci yarısında Fred Asifin (A.Məhərrəmovun) batalyonu Naxçıvaniki ermənilərdən təmizləyib, bununla da Ağdamın müdafiəsini təmin etmişdi.

Mayın 12-də Ağdamın Abdal-Gülablı kəndi uğrunda döyüşlər davam edirdi.

Düşmən mayın 12-də günortadan sonra yenidən ələ keçirdiyi Naxçıvanik yüksəkliyindən Ağdam şəhərinin mərkəzinə artilleriya zərbələri endirdi və şəhərin bir çox evləri dağıdıldı.

Mayın 12-də axşam Nazirlər Kabinetinin sədri Feyruz Mustafayev Ağdama zəng edib, Laçına getməyimi və Şuşanın işğalından sonra Laçında yaranmış vəziyyəti öyrənib, ona məlumat verməyimi tapşırırdı. A.Kazımovla birlikdə həmin gün vertolyotla Qubadlıya uçdum. Gec olduğuna görə, həmin gün Qubadlıda gecələməyi qərara aldım.

Həmin axşam biz Qubadlı Rayon İcra Hakimiyyətinin başçısı Hüseyn Əsədovun kabinetinə getdik. Orada üçümüz Şuşanın vəziyyəti ilə bağlı söhbət edərkən, otağa bir nəfər ortaboylu döyüşçü daxil olub bildirdi ki, guya Şuşa hələ özümüzdədir və hazırda orada möhkəm döyüşlər gedir. Şuşanın müdafiəsini möhkəmlətmək üçün ora əlavə silahlı qüvvələr cəlb olunur. Halbuki mayın 8-də Şuşa düşmən qüvvələri tərəfindən işğal olunmuşdu.

H.Əsədovla həmin adamı başqa otağa keçirib, onunla söhbət etdikdə müəyyən etdik ki, həmin adam təxribatçıdır. O, ifşa olunduğunu görüb, çıxıb getdi.

Biz Şuşanın geri alınması üçün hücum hazırlaşan çoxlu sayda canlı qüvvəmiz və hərbi texnikamızın Turşsu yaxınlığında olmasına dair söhbətimizi davam etdirərkən, otağa hündür boylu bir hərbiçi daxil oldu və üzünü H.Əsədova tutub dedi: «Məni şəxsən Sizin yanınıza hazırda Yevlaxda olan Respublikanın Müdafiə Naziri Rəhim Qazıyev göndərib. R.Qazıyevin tələbi bundan ibarətdir ki, o, Şuşa və Laçının lazımı qaydada müdafiəsini təşkil etmək üçün düşmən mövqelərini «yer-hava» tipli raketlərlə vurulmasını

planlaşdırmışdır. Odur ki, Qubadlı camaatının təhlükəsizliyini təmin etmək məqsədilə, əhali üç günlük rayondan çıxarılmalıdır».

H.Əsədov ona rədd cavabı verdi. Bu cavabı eşidən hərbiçisi ona bildirdi ki, R.Qazıyev həmin əməliyyatın keçirilməsini sabah səhər tezdənə nəzərdə tutub. Buna görə də o, təcili Yevlağa qayıdıb, R.Qazıyevi xəbərdar etməlidir ki, razılıq əldə olunmadı, həmin əməliyyat keçirilməsin. Bu xəbərin R.Qazıyevə təcili çatdırılmasından ötrü həmin şəxs H.Əsədovun ona ayırdığı avtomaşınla Yevlağa yola düşdü.

Hesab edirəm ki, R.Qazıyevin Qubadlıni boşaldılması ilə bağlı H.Əsədova göndərdiyi sifariş, Şuşa və Laçının müdafiəsinin təşkil edilməsi məqsədi ilə deyil, yalnız onun, yeri gəldikdə: «Əgər o vaxtlar sözümlə əməl olunsaydı, həmin rayonların müdafiəsini təşkil edə bilərdim» - deyib, özünə xalq qarşısında bəraət qazanmaq istəyi idi. R.Qazıyev yaxşı bilirdi ki, Qubadlı camaatı heç zaman könüllü qaydada öz doğma yurd-yuvasını tərk etməyəcək.

O ki qaldı, uzun illərdən bəri «yer-hava» tipli raketlərinin silahlı qüvvələrimizin sərəncamında olub-olmaması haqda gedən söz-söhbətlərə – tam məsuliyyətimlə deyirəm: belə raketlərimiz olmuşdur! Bu barədə kitabda ətraflı məlumat verilmişdi və təkrarən xatırladıram: «1992-ci ilin fevral ayında Kürdəmir rayon prokuroru R.Cəfərov mənə məlumat verdi ki, rayon ərazisində yerləşən hərbi hissədə (sovet ordusundan qalan) 32 (otuz iki) ədəd «yer-hava» tipli raketin nəzarətsiz olduğunu Müdafiə nazirinin müavini Baba Nəzərliyə bildirmişdir. Lakin o, raketlərin hərbi hissədən götürülməsinə dair heç bir tədbir görməmişdir. Bu məlumatdan sonra mən dərhal B.Nəzərliyə telefonla müraciət edib, həmin raketlərin hərbi hissədən götürülməsini tələb etdim. Müraciətimdən üç gün sonra həmin raketlər oradan götürüldü. Elə həmin vaxtdan da bu raketlər R.Qazıyevin sərəncamında idi. Həmin raketlərdən R.Qazıyev heç bir vaxt düşməne qarşı istifadə etməzdi. Ona görə ki, AXC-nin respublikada ha-

kimiyyətə yiyələnməsi məqsədilə, Şuşa və Laçının düşmən tərəfindən işğal edilməsinə bilavasitə o özü şərait yaratmışdı.

Mənə qalanda isə, hesab edirəm ki, əgər mən respublika prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi olarkən, hərbi səlahiyyət sahibi və yaxud Müdafiə naziri olsaydım, bütün imkanlarımdan və o cümlədən, həmin raketlərdən düşməne qarşı düşüncəli və məqsədyönlü şəkildə istifadə edib, bununla da, respublikamızın ərazi bütövlüyünü, əhalinin təhlükəsizliyini və hakimiyyətimizin qorunub saxlanılmasını təmin edərdim. Məhz elə həmin səbəblərdən də, mənim hərbi səlahiyyətə yiyələnməyimə qəsdən imkan verilməmişdi»...

Mayın 13-də səhər tezdən maşınla Laçına yollandıq. Yol boyu Laçın camaatının yük avtomaşınlarında rayonu tərk etməsinin şahidi olduq. Laçının mərkəzinə Ermənistanın Gorus rayonu istiqamətindən güclü artilleriya zərbələri endirilirdi. Düşmənin top mərmiləri rayon mərkəzini dağıdırdı. Artilleriya hücumu səngimirdi. Briqada komandiri Elbrus Orucovu axtardım. Turşsu kəndinə getdiyini söylədilər. Onu çox axtardım, tapa bilmədim. Nədənsə o, mənimlə görüşdən qaçırdı. Görünür, rəhbəri tərəfindən belə təlimatlandırılmışdı.

Həmin gün axşam Qubadlıya qayıdıb, icra başçısının kabinetindən F.Mustafayevə zəng vurub, Laçının acınacaqlı vəziyyətdə olduğunu bildirdim.

Ağdamın Abdal-Güləblı kəndində vəziyyətin ağır olmasını bildirən F.Mustafayev tez Ağdama qayıtmağımı tapşırırdı. Gecə saat 12 radələrində Qubadlıni tərk etdim.

Mayın 14-də səhərə yaxın maşınla Ağdama çatdıq. Mən orada köməkçim Ə.Fərəcovla birbaşa Ağdamın Abdal-Güləblı kəndinə getdim. Kənd hələ də düşmən əlində idi. Orada qızğın döyüşlər gedirdi. Hər iki tərəfdən itki var idi. Vəziyyət olduqca ağırlaşmışdı. Bu döyüşlərdə ermənilərin tərəfində snayperdən sərrast atəş açan Pribaltikadan gətirilmiş idman ustalarından ibarət muzzdlu qızlar, döyüşçülərimizin irəli keçməsinə imkan vermirdilər.

Səhər yenidən açılmışdı. Həmin gün əməliyyata 14 nəfərdən ibarət xüsusi hazırlıq keçmiş peşəkar rus hərbiçisini cəlb etdim. Onlar həmin qızları zərərsizləşdirdilər. Bundan sonra düşmən qüvvələri Abdal-Gülablıdan çıxarıldı.

Oradan birbaşa Ağdamın Papravənd kəndinə getdik. Kənddəki vəziyyətlə tanış oldum. Sakitlik idi. Belə bir məlumat var idi ki, guya ermənilər Ağdərədən həmin kəndə hücum ediblər.

Günün axırı qərargaha qayıdıb Nazirlər Kabinetinin sədri Feyruz Mustafayevlə danışmaq istədim, lakin onun telefonları cavab vermədi. Bir azdan Prezident Aparatının Mətbuat Xidmətindən zəng edib Laçın və Ağdamdakı vəziyyətlə maraqlanan əməkdaşla danışan zaman mənə məlum oldu ki, A.Mütəllibov yenidən vəzifəsinə qayıdıb. Zəng edib onunla danışdım. Ağdamın və Laçının ağır vəziyyətini ona bildirdim. Laçının müdafiəsi ilə bağlı tədbir görməsini xahiş etdim. Məsələ ilə bağlı R.Qazıyevə müraciət etməyimi məsləhət bildi. Soruşdum ki, kimin adından müraciət edirəm? Cavab verdi ki, öz adından müraciət et.

Mayın 15-16-17-də R.Qazıyevlə əlaqə yaratmaq istəsəm də, onu heç yerdə tapa bilmədim...

A.Mütəllibov bir günlük hakimiyyətə qayıtdıqda Respublika Nazirlər Kabinetinin sədri F.Mustafayevin yerinə Rəhim Hüseynovu təyin etdi.

Mayın 15-də Azərbaycan Xalq Cəbhəsi silahlı qüvvələrin gücü ilə Respublikanın Prezidenti A.Mütəllibovu devirdilər. Y.Məmmədovu isə Respublikanın Ali Sovetinin sədri vəzifəsindən kənarlaşdırdılar.

Mayın 16-da R.Hüseynova zəng edib Laçındakı vəziyyətlə onu tanış etdim və tədbir görməsini xahiş etdim.

Həmin gün saat 13:30 radələrində Laçının İcra Başçısının müavini Səlim Səlimov Laçından zəng edib düşmən qüvvələrinin Gorusdan və Şuşadan Laçın istiqamətində hücumlarını gücləndirmələrini bildirdi.

Yevlağa zəng edib Müdafiə Nazirliyinin qərargah rəisi Şahin Musayevlə danışdım. O, cavab verdi ki, Laçındakı vəziyyətdən xəbərdardır. 300 nəfər əsgərin, bir neçə tank, BMP və s. hərbi texnikanın Laçına qayıtması üçün tədbir görür.

Saat 14:30 radələrində təkrarən Yevlağa zəng edib Ş.Musayevlə danışmaq istədikdə oradakı qərargahdan podpolkovnik rütbəli Cəfərov soyadlı bir nəfər cavab verdi ki, Ş.Musayev nahar edir, 20 dəqiqədən sonra yerində olacaq.

Saat 15:10-da Qubadlının Muradxanlı kəndindən Laçının icra başçısı Xanlar Məmmədov zəng edib, Bakıdan heç bir kömək olmadığını, əksinə hərbi qüvvələrin mayın 14-ü və 15-də Bakıdan verilən əmrə görə paytaxta qayıtdığını, müdafiəsiz vəziyyətdə qalan Laçına düşmən qüvvələrinin irəlilədiyini, 25 mindən artıq Laçın əhalisinin Laçın-Kəlbəcər arasında köməksiz vəziyyətdə qaldığını bildirdi. Yevlağa zəng edib, təcili tədbir görülməsi üçün bu məlumatları Ş.Musayevə çatdırdım.

O, bildirdi ki, düşmən hücumunun qarşısını yalnız havadan almaq mümkündür, ona da imkan yoxdur.

Zəng vurub Respublikanın Baş naziri R.Hüseynovla danışb, vəziyyəti ona da çatdırdım.

Mayın 17-də dəfələrlə R.Hüseynovla, Ş.Musayevlə və Laçının İcra Başçısı X.Məmmədovla telefon danışqlarımız oldu.

Axşam saat 19 radələrində növbəti dəfə zəng edib R.Hüseynovla danışb ona məlumat verdim ki, düşmən qüvvələri artıq Laçının mərkəzinə girməyə cəhd edir. O, mənə bildirdi: “Laçının müdafiəsi ilə bağlı bütün günü «bəy»lərlə telefon danışqları aparıb. Lakin onlar Nazirlər Kabinetinə gəlməkdən imtina edirlər. Saat 21-ə iclas təyin etmişəm. İclasla Xalq Cəbhəsinin liderləri Əbülfəz Əliyevi, İsa Qəmbəri və Respublikanın Müdafiə Naziri Rəhim Qazıyevi dəvət etmişəm, gözləyin”.

Saat 19:30-da Muradxanlı kəndinə zəng vurub X.Məmmədovla danışdım. O, bildirdi ki, Laçına heç bir köməklik edilmir. Laçının sonu yaxınlaşmaqdadır.

Saat 21:00-da vəzifəsindən kənarlaşdırılmış Yaqub Məmmədovun evinə zəng etdim. Laçının vəziyyətini ona da dedim. Fikirləşdim ki, bəlkə bir köməklik göstərə bilər. Cavab verdi ki, mayın 15-dən onu vəzifəsindən kənarlaşdıran Xalq Cəbhəsi fəalları (bəylər) onu evdə otuzdurub, mənzildən kənara çıxmağa icazə vermirlər.

Saat 23-də yenidən iki dəfə R.Hüseynovla danışdım. Dedi ki, axşam saat 21-də «bəy»lər iclasa gəlmədilər və Laçına köməklik göstərməkdən imtina etdilər...

Laçının işğalı ərafəsində baş verən hadisələri xatırlayan Akif Səlimov deyir: «1992-ci il mayın 12-də Laçına düşmənin artilleriya hücumları başlandı. Laçında olan Xalq cəbhəsinin təxribatçıları yenə də həmin ilin mart ayında olduğu kimi camaatın əmlakına yiyələnmək və məhv etmək məqsədi ilə camaata ziyan yetirirdilər. İnsanlar arasında qorxu və xof yaradırdılar ki, əhali Laçından köçsün. Onlar evləri yandırır, adamların həyatına sui-qəsd təşkil edirdilər.

Oraya gətiridkləri maşınlarla öz qohum-əqrəbalarını Laçından köçürürdülər.

Mayın 13-də Laçına gələn Əlisaab müəllim rayonun vəziyyəti ilə maraqlandı. O, yenə Elburus Orucovu axtardı. Dedilər Turşsuya gedib.

Mayın 15-i və 16-da Laçında vəziyyət tam ağırlaşdı. Buna səbəb rayonun müdafiəsini təşkil edən döyüşçülərin Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəallarının tələbi və çağırışı ilə Laçındakı mövqelərini tərk edib Bakıya getmələri idi.

Laçını artilleriya atəşinə tutan rus hərbcisi ilə rəhbər əlaqəsi yaradıb, ondan nə üçün ermənlərin tərəfindən bizimlə vuruşduqlarının səbəbini soruşdum. Onların Alik adlı rus komandirinin mənə cavabı belə oldu: "Yaxşı pul verin, gələk sizin tərəfdə vuruşaq".

Düşmən Laçına Ermənistanın Gorus rayonu və Şuşa istiqamətindən hücum keçmişdi. Şuşanı işğal etmiş düşmən qüvvələri, oradan üç istiqamətdə, Fingə kəndindən yuxarı Laçın istiqamətində, Laçın və Qubadlı rayonları arasında olan ərazidəki dəhliz istiqamətində və Hadrutun Arpa gədiyi istiqamətində olan dəhlizlə Laçına doğru hücum keçmişdilər.

Müdafiəsiz vəziyyətdə Laçını qoyub Bakıya çağırılan Milli Ordu və könüllü özünümüdafiə dəstələrinə rəhbərlik edənlərin və hakimiyyətə can atan Azərbaycan Xalq Cəbhəsi fəallarının xəyanəti və satqınlığı nəticəsində Laçın da işğal olundu”.

Şuşanın və Laçının işğalı ilə bağlı məhkəmədə 1995-ci il fevralın 21-22-də ifadə verən Müdafiə nazirliyinin əməliyyat İdarəsinin rəisi Rüfət Əmirov, hərbi polkovnik Rasim Muxtarov, III reyid qrupunun komandirləri Elçin Məmmədov, Əzizağa Qənizadə və Şuşanın İcra Başçısı Nizami Bəhmanov bildirdilər: “1992-ci ilin 12 mayında Şuşanın Turşsuyu daxil olmaqla Şırlandan Böyük Kirsədək 37 km uzunluğunda möhkəm müdafiə xəttimiz olmuşdur. Orada çoxlu sayda canlı qüvvəmiz və hərbi texnikamız var idi. Məqsəd mayın 15-də hücum keçib Şuşanı düşməndən azad etməkdən ibarət idi. Azərbaycan Xalq Cəbhəsi fəallarının tələbi və çağırışı ilə həmin qüvvələr mayın 14-ü və 15-də oradakı döyüş mövqelərini tərk edib Bakıya qayıtdılar”...

Həmin silahlı qüvvələrin və həmçinin Laçının müdafiəsini təmin edən Milli Ordu və özünümüdafiə könüllü qüvvələrinin döyüş meydanını tərk edib, Bakıya qayıtmaları müdafiəsiz vəziyyətdə qalan Laçının düşmən qüvvələri tərəfindən işğalını tezləşdirdi. Bundan əlavə, respublikanın Müdafiə naziri R.Qazıyev 30 aprel 1992-ci il tarixli 0153 sayılı əmri ilə Laçın rayonunun müdafiəsini təşkil edən Arif Paşayevin komandiri olduğu əlahiddə özünümüdafiə alayını,

yeni 811 sayılı hərbi hissəni ləğv edib, yeni təyin olunmuş hərbi briqadanın komandiri Elbrus Orucovun tabeliyinə verməsi hər iki komandirin çəkişməsinə və nəticədə, alayın fəaliyyətinin dayandırılmasına və bununla da Laçının müdafiəsinin heçə endirilməsinə səbəb olmuşdur.

1992-ci il mayın 18-də səhərə yaxın Laçın rus-erməni silahlı qüvvələri tərəfindən işğal olundu.

Belə bir vəziyyəti səbirsizliklə gözləyən Azərbaycan Xalq Cəbhəsi mayın 15-dən silah gücünə devirdikləri hakimiyyətdə üç gün boşluq yaratdıqdan sonra Laçının işğalına şərait yaradıb, mayın 18-də Ali Sovetin sessiyasını keçirməklə, respublikada rəhbər vəzifələri bölüşdürüb, hökumət təşkil etdi. Mənim vəzifəmlə bağlı məsələyə baxılmadı...

Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsinin 12 may 1995-ci il tarixli qərarı ilə Laçının işğalı ilə bağlı olan cinayət işi əlavə ibtidai istintaq aparılmasından ötrü istintaq orqanına qaytarılmışdır. Bundan sonra həmin cinayət işi yənidən baxılması üçün ibtidai istintaq orqanları tərəfindən məhkəməyə qaytarılmadı. Səbəbi də məlum deyildi...

Milli Ordu əsgərlərimizin 27 aprel 1992-ci ildə Ermənistanın Qafan ərazisinə hücumu keçmələri ilə əlaqədar sonradan baş vermiş bir ağır hadisəni yaddaşında təzələyən Zəngilanın hərbi komendantı İldırım Məmmədov o haqda belə deyir: “Əlisaab müəllimin göstərişi ilə 1992-ci ilin 27 apreldə Ermənistanın Qafan ərazisinə hücumu keçdiyim üçün Müdafiə naziri R.Qazıyevi və onun yerlərdə olan əlaltılarını özümə qarşı yaman qəzəbləndirmişdim.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin “xeyir-duası” ilə Şuşa və Laçın erməni-rus hərbi birləşmələri tərəfindən işğal olunduqdan sonra onlar Zəngilan, Qubadlı və Cəbrayıl rayonlarını da boşaldıb, düşmən tərəfindən işğal edilməsinə şərait yaratmaq fikrindəydilər.

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi fəallarının həmin məqsədlə rayonlara ezam etdiyi nümayəndələri yerlərdə olub, təxribatla məşğul olurdular. Zəngilan rayonunun vəzifəli şəxslərinə, ziyalılarna və ağsaqqallarına qarşı hörmətsizlik edirdilər, hədə-qorxu gəlirdilər. Sözüün qıyası, onlar bütün rayon əhalisini cana yığmışdılar.

Rayona çoxlu sayda yük maşınları gətizdirib, əhalini rayondan köçürmək və Zəngilanı boşaltmaq istəyirdilər.

Zəngilan rayonunun hüquq-mühafizə orqanları ilə yanaşı, mən də həmin xain qüvvələrə qarşı kəskin mübarizə aparırdım.

1992-ci il mayın 24-də, yəni, Ermənistanın Qafan ərazisinə olan hücumdan təxminən 27 gün sonra, Zəngilan Rayon İcra Hakimiyyətinin binasında bizə ayrılmış xidməti otaqda, rəhbərlik etdiyim hərbi komendaturanın qərargahında Müdafiə Nazirliyindən gəlmiş iki nəfər zabitlə və orada olan dörd nəfər əsgərin iştirakı ilə məsələ müzakirə edirdik.

Bu vaxt rayonda təxribatla məşğul olan həmin cinayətkar dəstənin iki nəfəri – birinin əlində “çəkasi” çıxarılmış partlayış üçün hazır vəziyyətdə olan əl qumbarası, ikincisinin əlində avtomat silahı, qəflətən bizim kabinetə daxil oldu.

Onlar üstümüzdə hücum çəkib, bizi tərksilah edib girov götürərək dedilər ki, yeddinizi də Qafana aparıb ermənilərə təhvil verəcəyik.

“Bronjilet”imin alt cibində olan tapançamı tapa bilmədiklərinə görə, həmin silah üstümdə qaldı.

Cinayətkarlardan üç nəfər dəhlizdə dayanmışdı. Onlar da bizim otağın qarşısında əlisilahlı dayanıb, heç kəsi içəri buraxmırdılar. Dəstənin qalan silahlı üzvləri binanı mühasirəyə almışdılar.

Onların məqsədi bizi otaqdan çıxarıb, küçədə saxladılar. Maşınlara mindirib, Qafana aparmaq idi. Ona görə də bizi kabinetdən tez çıxarmağa çalışırdılar.

Mən onları dilə tutub, vaxtı uzadırdım ki, vəziyyətdən çıxış yolu tapım. Elə bu vaxt bizim səs-küyümüzdə qonşu

otaqdan gələn rayonun İcra Başçısı Əli Quliyev başını bizim otağa salanda qışqırdım: “Qaçın”! O, tez qaçdı və həmin vaxt əlində qumbaranı hazır vəziyyətdə saxlayan cəbhəçi cinayətkar onun arxasınca qaçıb tutmaq istəsə də, Əli müəllim küçədə olan avtomaşınına minib qaça bildi.

Ona çata bilməyən cani geri qayıdana qədər yanımızda tək qalan və əlində avtomat silahı olan cinayətkardan silahını almaq üçün onunla əlbəyaxa oldum. Onun silahdan atdığı güllələr, avtomatın lüləsini yana çevirə bildiyimə görə bizdən yan keçdi. Həmin an imkan tapıb onun baş nahiyəsindən bir neçə zərbə yetirdim. Avtomatını əlindən alıb ona tuşladım.

Əli Quliyevə çata bilməyən və otaqda atəş səsini eşidib geri qayıdan cani dəhlizdəki əli silahlı 3 nəfərlə, əlində qumbara, tələsik özünü otağa saldı. Onlardan tərpənməyib, əmrinə tabe olmalarını tələb etdim.

Əmrə tabe olmayıb, onlar üstümə hücum çəkdilər. Avtomatını əlindən aldığı caniyə bir neçə güllə atmağımla, əlində qumbara saxlayan caninin qumbaranı üstümüzə atmağı bir oldu.

Hamımız dərhal yerə uzandıq. Yaxşı ki, qumbaranın əsas zərbəsi otağın pəncərəsində qoyulmuş dibçəkləri tutdu. Qumbaranın qəlpələri beş yerdən başımı yaraladı, bir əsgərin iki yerdən boğaz nahiyəsini, digər əsgərin isə ayağının daban hissəsini deşib keçdi. Qəlpə otaqda olan ovçarka itinin qulağını deşmişdi. Kabinet darmadağın olmuşdu.

Ayağa qalxan kimi onların yenə də hücum keçmələrini görüb, qumbaranı atan canini də güllələdim. Beləliklə, onların hər ikisini qətlə yetirdim. Avtomatın gülləsi qurtardığına görə “bronjilet”in cibində gizlətdiyim tapançamı çıxarıb, dəhlizdən otağa hücum keçmiş üç nəfərdən birinin ayaq nahiyəsindən güllə ilə vurdum. Onların hər üçünü pilləkənlərdən birinci mərtəbəyədək təpikləyə-təpikləyə salıb, tərksilah etdik.

Sonra hadisə baş verən yeri və binanı oradakı əsgərlərin vasitəsilə mühasirəyə aldırıb mühafizəsini təşkil edərək, hüquq-mühafizə orqanlarının nümayəndələrini hadisə yerinə dəvət etdim.

Baş vermiş hadisə ilə əlaqədar Zəngilan rayon Prokurorluğu cinayət işi qaldırıb, iş üzrə obyektiv və hərtərəfli istintaq aparıb, ədalətli qərar qəbul etdi. Hərəkətimdə cinayət tərkibi olmadığına görə, işin icraatına xitam verildi və mən bəraət qazandım.

İşin düzgün nəticələnməsinə səbəb Zəngilan rayon prokuroru İmanqulu Əzizovun və işin istintaqını aparan müstətiqin ədalətli mövqe tutması oldu”.

Qarabağda vahid komandanlığın yaradılması ilə bağlı 30 may 1992-ci il tarixdə Respublikanın rəhbər orqanlarına məktubla müraciət etdim:

*Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin Milli Şurasına
Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinə
Azərbaycan Respublikası Milli Müdafiə Nazirliyinə
Azərbaycan Respublikası Daxili İşlər Nazirliyinə*

Qarabağın dağlıq hissəsi ilə həmsərhəd və Ermənistan Respublikası ilə qonşu rayonlardakı vəziyyətin təhlili göstərir ki, gərginlik getdikcə artır. Ermənilər həmin regionlara canlı qüvvə və texnika toplamaqda davam edir. Bu məqsədlə Laçın rayonu ərazisindən açılmış dəhlizdən maksimum istifadə edirlər. Regionun Ağdam, Tərtər, Füzuli, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Goranboy, Xanlar və Cəbrayıl rayonlarının işğal edilməsi üçün real təhlükə getdikcə artır və yaxınlaşır.

Həmçinin bildirirəm ki, regionda olan Azərbaycan Respublikasının Milli Müdafiə Qüvvələri adları qeyd olunan rayonların həmsərhəd kəndlərini daha böyük çətinliklə qoruyurlar. Milli Müdafiə Qüvvələrinin tərkibində xidmət edən zabit və şəxsi heyət arasında intizamın son dərəcə aşağı olması, döyüş texnikasından düzgün istifadə edilməməsi,

əməliyyatlar zamanı qüvvələrin cəmləşdirilməməsi, qonşu rayonlarda olan qüvvələrin əlaqələndirilməməsi, regionda vahid komandanlığın olmaması son dövrdə özünü daha qabarıq şəkildə göstərir.

Etibarlı müdafiə hiss etməyən yerli əhali öz doğma yurdlarını tərk etməkdə davam edir. Rayon rəhbərləri, xüsusi ilə Kəlbəcərin vəzifəli şəxslərinin rayonu tərk etmələrinin qarşısı alınmur, bu isə öz növbəsində əhali arasında ciddi təşviş və həyəcana səbəb olur.

Laçın rayonu rəhbərliyi rayonun qalan kəndlərinin müdafiə və mühafizəsini təşkil etmək əvəzinə, zənnimcə, əsassız olaraq Ağcabədi rayonuna köçmüşdür. Təxminən eyni vəziyyət böyük strateji əhəmiyyətə malik olan Kəlbəcər rayonu üçün də xarakterikdir.

Keçmiş könüllü dəstələrin tərkibində heç bir dəyişiklik edilmədən mexaniki surətdə Milli Müdafiə Nazirliyinin tərkibinə götürülmələri və beləliklə, aldadıcı çoxluq yaradılması, döyüş qüvvələrinin müdafiə qabiliyyətini artırmamış, əksinə onların rəhbərləri və sonralar təyin edilmiş briqada komandirləri arasında bəzi hallarda çəkişmələrə səbəb olmuşdu.

Yeri gəlmişkən, ordunun komplektləşdirilməsinin könüllülük prinsipindən hərbi mükəlləfiyyətlik prinsipinə keçirilməsinin vacibliyini qeyd edirəm. Ordunun maddi texniki təminatı xüsusilə ərzaq və digər təchizat-təsərrüfat məsələlərinin həlli aşağı səviyyədədir.

Bütün bunları diqqətinizə çatdırmaqla aşağıdakı məsələlərin baxılmasını və həll edilməsini vacib hesab edirəm:

- Region üçün vahid komandanlıq müəyyənləşdirilib, onun qərargahının müharibə rayonunda yerləşdirilməsi;

-Ordunun komplektləşdirilməsinin könüllülük prinsipindən hərbi mükəlləfiyyətlik prinsipinə keçirilməsi;

- Hərbi intizamın gücləndirilməsini, hərbi tribunal və səhra məhkəmələrinin fəaliyyət göstərmələrini;

- Rayon İcra Hakimiyyəti Başçılarınun və vəzifəli şəxslərin məsuliyyətlərinin artırılması;

- *Rayonların - Ağdam, Tərtər, Füzuli, Cəbrayıl, Qubadlı, Zəngilan, Kəlbəcər, Goranboy və Xanların müdafiəsinin gücləndirilməsi;*

- *Hərbi texnika, sursat və silahların bir mərkəzdən qanuna müvafiq şəkildə döyüşən orduya verilməsi çox vacibdir. Baxmağınızı xahiş edirəm.*

Ə.Orucov

Laçın rayonu 1992-ci il may ayının 18-də işğal olunmasına baxmayaraq, rayonun bir çox kəndlərinin əhalisi 1993-cü ilin mart ayına qədər hələ yaşayış yerini tərk etməmişdilər.

Laçının icra strukturları məktubda qeyd etdiyim kimi Ağcabədiyə köçürülmüşdü.

Hərbi qüvvələrimiz dəfələrlə erməni silahlı qüvvələri tərəfindən nəzarətdə saxlanılan Laçın dəhlizini azad etməyə cəhd etmişdilər. Lakin Azərbaycan Respublikası Prezidenti Əbülfəz Əliyev buna icazə verməyərək bəyan edirdi: «Əgər biz Laçın dəhlizini ermənilərdən azad etsək, onda erməniləri həmin dəhlizdən məhrum etmiş oluruq. Buna görə bütün dünya bizi qınayar. Çünki Dağlıq Qarabağı Ermənistan Respublikasından təcrid etmiş oluruq. Bu qətiyyəni yolverilməzdir» (bax o dövrün mətbuatına).

Laçının işğaldan azad edilməsi ilə bağlı keçirilən uğurlu əməliyyatlar dəfələrlə ləğv edilirdi. Hətta belə əməliyyatları keçirməyə cəhd edənlər ən ağır cəza ilə hədələnilirdilər. O vaxt Laçın ərazisində qalıb yaşayan camaatımız hesabına partizan dəstələri yaratmaq olardı, buna da imkan verilmədi...

Hücum əməliyyatları pozulurdu

Azərbaycan Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə gələndən təxminən 45 gün sonra, 1992-ci il iyulun 2-də başqa işlə təmin olunmadan vəzifəmdən azad olundum. Yerimə Surət Hüseynov təyin olundu.

Vəzifəmdən azad edilməyimə səbəb Dağlıq Qarabağın Əsgəran rayonu istiqamətində torpaqlarımızın işğaldan azad edilməsi məqsədilə ermənilərə qarşı təşkil etdiyim və keçirilməsi 2 iyul 1992-ci ilə nəzərdə tutulan hücum tədbiri olmuşdur.

Musa Məmmədovdan və məndən fərqli olaraq Azərbaycan Respublikası Prezidentinin Fövqəladə Səlahiyyətli nümayəndəsi və Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin müavini vəzifəsi ilə yanaşı, S.Hüseynova hərbi səlahiyyətlər də verildi və o, hərbi korpusun komandiri təyin olundu.

S.Hüseynov ona verilən hərbi səlahiyyətdən olduqca düzgün və bacarıqla istifadə edərək, torpaqlarımızın düşmən tapdağından azad edilməsində mümkün olan uğurlar əldə etməyə başladı. Dağlıq Qarabağın Əsgəran və Ağdərə rayonlarının bir çox kəndləri düşməndən azad edildi.

S.Hüseynovun uğurlar əldə etməsini və Xankəndini düşmən qüvvələrindən azad edəcəyini görən Cəbhə hakimiyyəti təşvişə düşüb narahatçılıq keçirməyə başladı. Onu Xankəndinin yaxınlığında olan Vəng kəndi ərazisindəki mövqedən geri çəkilməyə məcbur etdilər. S.Hüseynovun həyatına qarşı dəfələrlə sui-qəsdlər təşkil etdilər. Gəncədə üzərinə qoşun yeritdilər (bu haqda mən Şuşanın işğalı ilə bağlı 1995-ci ilin yanvarında məhkəmədə ətraflı ifadə verərkən də demişdim).

Sözün qıyası, onun ermənilərə qarşı apardığı mübarizəni cəbhə hakimiyyəti özünə qarşı təxribat adlandırır, S.Hüseynovun da simasında düşmən obrazı yaratdılar.

Cəbhə iqtidarı yaxşı bilirdi ki, torpaqların düşmən tərəfindən işğal edilməsinə şərait yaradıb həmin hesaba hakimiyyəti

yətə yiyələndikləri kimi, torpaqlar düşməndən geri alındıqda da hakimiyyəti itirə bilər...

SSRI-nin süqutundan sonra Dağlıq Qarabağ kartından öz marağı naminə istifadə edən cəbhə iqtidarı bir il hakimiyyətdə oldu..

Mətləbdən uzaqlaşmaq istəmirəm və qayıdıram vəzifəmdən azad edilməyimə.

Dağlıq Qarabağ torpaqlarının erməni işğalçılarından azad edilməsi məqsədilə Ağdam hərbi briqadasının komandiri Elxan Orucovla hazırladığımız və keçirilməsi 1992-ci ilin 2 iyuluna planlaşdırılmış əməliyyat cəbhə iqtidarı tərəfindən pozuldu. Gəncədən gətirdiyim 14 nəfər kəşfiyyatçımı və sonra da oradan əlavə gətirdiyim 90 nəfər müxtəlif sahə üzrə hərbi mütəxəssisdən ibarət olan yüksək rütbəli rus zabitini Ağdam hərbi briqadasının komandiri Elxan Orucovun sərəncamına vermişdim. Onlar rus ordusundan yenicə tərxis olunmuş zabitlər idi.

Cəbhə iqtidarı məni həmin səbəbdən vəzifəmdən azad etdiyi gün bizim Milli Ordu əsgərlərimizlə birgə *hücum planını həyata keçirmək istəyən həmin rus hərbiçilərini də Ağdamdakı cəbhə xəttindən qovub çıxartdılar. Bununla da düşməne qarşı hazırlanmış hücum planını pozdular. Sanki gizli bir əl bu işləri pozurdu.*

Rus hərbiçilərinin Ağdamda cəmləşməsi və tərəfimdən hücumla bağlı hazırlıq işlərinin görülməsi hakimiyyətdə olan Azərbaycan Xalq Cəbhəsini olduqca narahat edirdi.

Cəbhə iqtidarı iyunun 20-dən başlayaraq, Ağdam batalyonları tərəfindən Əsgəranın yeddi kəndinin alınması xəbərini və ümumiyyətlə, Ağdamda hücumla bağlı hazırlıq işlərinin aparılması haqda əldə etdikləri məlumatların həqiqətə uyğun olub-olmamasını yerində yoxlamaq məqsədilə Ağdamda bir-birinin ardınca öz nümayəndəsini göndərirdi.

Respublika rəhbərliyinə bu məlumatları Ağdamdan Hüseyin Behbudov soyadlı Xalq Cəbhəsinin üzvü verirdi.

Hüseyn Bakıdan Ağdama gələn həmkarlarını məlumatlandırıb yola salandan sonra, onlarla olan söhbətlərini Ağdamın çayxanasına yığışan camaata danışdı. Vətən torpaqlarının müdafiəsi və azad edilməsi ilə bağlı görülən səmərəli işləri cəbhə iqtidarına qarşı təxribat adlandırır.

Çayxanada növbəti «hesabat»ını o, belə yekunlaşdırmışdı: «Ə.Orucova bu dəfə də hazırladığı tədbirləri həyata keçirməsinə imkan verməyəcəklər».

Təxminən 1992-ci ilin iyun ayının 22-si olardı. Batalyon komandiri Yaqub Rzayevə (Qatır Məmmədə) zəng edib, Hüseyni gecə saat 3:00-da Ağdamın Uzun Dərəsindəki Elxan Orucovun komandiri olduğu hərbi hissənin qərargahına gətirməsini tapşırıdım. Həmin vaxt özüm də Uzun Dərədə oldum.

Orada Hüseynlə xeyli söhbət edib, onu düz yola dəvət etdim. Ondan nə üçün bizim düşməyə qarşı hazırladığımız hücum tədbirlərini təxribat adlandırdığını sual etdim. Hazırlanan hücum planı barəsində necə və kimdən məlumat almasını soruşdum. Cavab verdi ki, bizim hər yerdə adamlarımız var. Ondan, adamlarımız dedikdə, kimləri nəzərdə tutduğunu soruşdum. Cavab verdi ki, cəbhəçiləri. Dedim: «Nəzərdə tutduğunuz cəbhəçilər, yalnız sizin kimi satqın və xəyanətkar cəbhəçilər ola bilər. Bütün cəbhəçilərdən söhbət gedə bilməz. Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin sıralarında millətə, vətənə və dövlətə sadıq olan insanlar da az deyil. Onlar vətənin bu ağır günündə respublikamızın suverenliyi, müstəqilliyi və torpaqlarımızın bütövlüyü uğrunda fədakarlıqla mübarizə aparırlar. Heç bir partiyanın, təşkilatın, qrupun və dəstənin vətən torpaqlarının işğalına şərait yaradıb və minlərlə insanı qurban verib həmin hesaba hakimiyyəti ələ keçirməyə haqqı yoxdur və bu özü-özlüyündə təxribat və vətənə xəyanətdir. Heç kimə torpaqları hərraca qoyub bu yolla hakimiyyətə yiyələnib, millətin qanını sovurmağa ixtiyar verilməyib. Xalqın başına gətirdiyiniz bəlaları və zülmü bəndə sizə bağışlasa da, Allah bağışlamayacaq. Unutmayın, işlər

belə getməyəcək. Hakimiyyətə hiylə ilə yiyələnməyinizlə fəxr etməyin. Vay o günə ki, Allahın sizə qəzəbi tuta. Onun qəzəbindən hələ canını qurtaran olmayıb».

Dedim ki, Hüseyin, yadında saxla, insanın vətən torpağını satması özünü satması deməkdir. Unutmayın ki, Allah insanı torpaqdan yaradıb. Sözümə davam edib, bildirdim: “1990-cı il yanvarın 20-də Bakı şəhərində baş vermiş faciə ilə əlaqədar həmin gün çağırılmış Ali Sovetin fəvqəladə sessiyasında iştirak edən yeganə hökumət üzvü, nazir - mən olmuşam. Onda sizlər harada idiniz?! Çoxunuz xalqın sizə olan qəzəb və nifrətindən qorxaraq, qaçıb gizlənməmişdiniz.

Hansı ixtiyarla torpaqlarımızın işğaldan azad olunması uğrunda mübarizə aparan mən və mənim kimi insanların simasında düşmən obrazı yaradırsınız?!

Vətənin bu ağır günündə, əqidələrimizin ayrı olmasından asılı olmayaraq bir olmalıyıq və bir amal uğrunda vuruşmalıyıq. Torpaqlarımızı işğaldan azad etməliyik.

Unutmayın ki, kimliyimizdən asılı olmayaraq, hamımız Azərbaycan xalqının övladlarıyıq və mübarizəmiz Qarabağdadır».

1992-ci il iyunun 25-i olardı. Əbülfəz bəy məni cəbhə bölgəsindən qəbuluna çağırırdı. Onunla olan söhbətdən mənə məlum oldu ki, Ağdamdakı vəziyyətdən tam xəbərdardır. Xüsusilə, Ağdam istiqamətində gedən döyüşlərdə bir neçə kəndin düşmən tapdağından azad edilməsi, hücum əməliyyatının hazırlanmasını və görülən başqa tədbirlər haqqında ətraflı məlumatlandırıldığını hiss etdim. Konkret olaraq, o, Ağdam istiqamətində hazırlanan hücumla bağlı məndən heç bir şey soruşmadı və mən də ona o haqda heç nə demədim. Ə.Əliyevə yalnız onu bildirdim ki, Siz Baş komandan kimi müharibə bölgəsində keçiriləcək hər hansı bir hücum əməliyyatına dəstək versəniz, olduqca böyük uğurlar qazanmaq olar.

Əbülfəz Əliyev cavab verdi ki, lazım gəlsə, dəstək verərəm.

Ona haqqında olan Fərmana görə mənə hərbi səlahiyyətlər verilməli olduğunu da xatırlatdım.

Dedi: “Bir neçə günlük Türkiyəyə rəsmi səfərə gedib, ayın axırı qayıdıb, qaldırığın bütün məsələləri müsbət həll edəcəyəm”.

O, Türkiyə səfərindən qayıdanadək Bakıda qalıb, onu gözləməyimi məsləhət gördü.

Mən isə ona müharibə bölgəsində olan vəziyyətin çox ağır olduğunu bildirib, israrla Ağdama qayıdacağımı söyledim.

Ə.Əliyev mənimlə razılışıb, Türkiyə səfərindən qayıdan kimi, məni Bakıya çağırtdıracağını dedi. O, eyni zamanda, işimdən çox razı olduğunu, gələcəkdə mənimlə işləyəcəyini də bildirdi. Sözüünün sonunda mənə belə bir sualla müraciət etdi: “Siz Dağlıq Qarabağın gələcək taleyini necə görürsünüz”? Qətiyyətlə bildirdim: «Ruslarla dil tapıb, onları müharibədən kənarlaşdırıb, torpaqlarımızı işğaldan azad etməliyik! Nə qədər ki, Rusiya dövləti ermənilərin tərəfindədir, ermənilərlə birlikdə torpaqlarımızı işğal etməyə davam edəcəklər! Rusların erməniləri silahlandırmasının qarşısı mütləq alınmalıdır!

Sadaladıqlarımın mümkünlüyündən asılı olmayaraq, torpağında müharibə gedən bir dövlət olaraq qısa müddət ərzində respublikanın qüdrətli peşəkar nizami ordusunu, yaradıb, onun rəhbərlərini aşağıdan yuxarıyadək millətində, vətəninə və dövlətinə sadıq, hərbi sahədə yüksək biliyi, təcrübəsi olan və o cümlədən, respublikada vəzifələrə partiya mənsubiyyətindən asılı olmayaraq milli kadrların, damarında əsl azərbaycanlı qanı axan vətənpərvər övladlar sırasından peşəkarlar seçilib, təyin olunmalıdır. Eyni zamanda, dövlətimizin xarici siyasəti böyük dövlətlərlə siyasi-iqtisadi, hərbi sahədə etibarlı əlaqələrin qurulmasına və dövlətin bütün maliyyə gəlirləri respublikanın iqtisadi potensialının yüksəldilməsinə yönəldilməlidir. Millətin birliyinə nail olub, dövlətin sosial məsuliyyətini artıran qanunlar qəbul edilib icra olunarsa, heç

bir dövlət, o cümlədən Rusiya bizim müstəqilliyimizə və torpaqlarımızın işğaldan azad olunmasına mane ola bilməz! Respublikada hamı, heç nədən asılı olmayaraq qanun qarşısında bərabər olmalıdır. Qanunun aliliyi təmin olunmalıdır. Əgər hər şey vətən, millətin təfəkkürü və dövlət mənafeyi naminə olarsa, ədalət bərqərar olar»!

O, mənim fikirlərimlə razılaşdığını bildirdi. Xeyli söhbətdən sonra ona dedim ki, mən bir suala cavab tapa bilmirəm: “Nə üçün dövlətimiz düşmənimiz olan erməniləri və yaxud torpaqlarımızın işğalına şərait yaradanları mükafatlandırır?! Lakin torpaqların müdafiəsi uğrunda mübarizə aparınlar ya məhv olunur və yaxud da ki, müharibə bölgəsindən uzaqlaşdırılır»?!

Mən hiss edirdim ki, onlar məni işimdən azad edib, müharibə bölgəsindən uzaqlaşdırmaq istəyirlər. Əbülfəz Əliyevin mənə, o, Türkiyədən qayıdanadək Bakıda qalıb Qarabağa qayıtmağıma etiraz etməsi, ondan xəbər verirdi.

Ona düşmənimiz olan Qərib Arutunyanın cəzasını çəkməkdən azad edilib ermənilərə qaytarılmasını, xalqımızın vətənpərvər və qəhrəman övladı olmuş Mikayıl Gözəlovun qətlə yetirilməsini, «Qatır Məmməd»ə qarşı olan qərəzli münasibəti və bu kimi bir sıra hadisələri misal çəkdim. Dedim, qorxuram, sabah bizdə A.Volskiyə, V.Polyaniçkoya və onların Dağlıq Qarabağda ermənilərə xidmət edən rus ordu generallarına da fəxri adlar və mükafatlar verilə?!

Ə.Əliyev mənim bu suallarına cavab verməyib, başqa söhbətə keçdi. Həmin vaxt kabinetə başqa adamın daxil olması söhbətimizin yekunlaşmasına səbəb oldu.

Əbülfəz Əliyev Türkiyə səfərindən qayıdıandan sonra yəni, 1992-ci ilin 1 iyulunda məni Bakıya dəvət edib, 2 iyuldan başqa işlə təmin etmədən, vəzifəmdən azad edilməyimə dair fərman imzaladı.

Həmin Hüseyn Behbudovu da «xüsusi xidmətləri»nə görə S.Hüseynova birinci müavin təyin edib, Ağdam şəhərindəki qərargahda mənim yerimdə otuzdurdular.

**Qarabağ xəyanətlərin
faciəsini yaşadı**

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin yaradılmasının təşəbbüsçülərindən və Ali Məclisinin 1989-1992-ci illərdə üzvü olmuş Təhməsin Novruzov Xalq Cəbhəsinin bəzi üzvlərinin xəyanət və əqidəsizliyi haqqda belə yazır: "Bu yazımda Moskvadan idarə olunan Qarabağ oyununa, məhz Moskvanın əli ilə salınmış, sapı özümüzədən olan baltalardan söz açmaq istəyirəm.

1988-ci ilin sentyabrında SSRİ Ali Soveti Rəyasət Heyətinin qərarı ilə DQMV-də və Ağdamda fəvqəladə vəziyyət elan edildi. Artıq Bakıda güclənməkdə olan Milli Hərəkətin meydanı ələ almasından, hakimiyyətə təsir gücünün formalaşmasından yararlanmaq istəyən ağdamlılar, noyabr ayının sonlarında, o zaman Leninin adını daşıyan indiki Azadlıq meydanını idarə edənlərə, meydana irəli sürülən tələblər sırasına bir tələbin də əlavə olunmasını təklif etdilər: "Ağdamda fəvqəladə vəziyyət ləğv edilsin"! Ancaq o zaman ki meydan qəhrəmanları bu tələbi irəli sürməkdən imtina etdi. Elə onda çoxları ölkədə güclənməkdə olan Milli Azadlıq Hərəkətinin də içərisində imperiya siyasətinə qulluq edənlərin olduğunu anladı. Ancaq təəssüf ki, onların kimlər olduqlarını vaxtında aşkarlamaq və zərərsizləşdirmək mümkün olmadı...

Mümkün olmadı və bu mümkünsüzlük xalqımızı növbəti dəfə faciələrlə üz-üzə qoydu. 1989-cu ilin yayında ölkədəki əksər birliklər, dərnekələr, ictimai qurumlar vahid məxrəcə gələrək Azərbaycan Xalq Cəbhəsinə yaratdı. Moskvanın əli bu qurumun da mərkəzində özünə yer tapan və sonralar AXC-nin "Liberal" adlanan qanadı, sən demə, Viktor Polyaniçkonun şəxsən təlim keçdiyi "Gənc Ziyalılar" klubunun fəalları imiş. Nə yazıqlar ki, bu həqiqəti də xalq o zaman bildi ki, onda artıq gec idi...

Baxın, Ağdamda AXC-nin şöbəsi hər vasitə ilə rayon əhalisinin birliyinə, düşməne qarşı birgə mübarizəsinə çalışır. O zaman Azərbaycan SSR-in Ədliyyə naziri işləyən, namuslu vətəndaş Əlisaab Orucov nazirliyin işlərini müavininə həvalə edib, gəlib Ağdamda oturdu. Həm xalqın düşməne qarşı səfərbər olunması, həm də Dağlıq Qarabağdakı Azərbaycan kəndlərinin sakinlərinə dayaq durmaqda yerli əhali ilə bərabər var qüvvəsini sərf edirdi. Amma Moskvanın göstərişi ilə birisi AXC rəhbərləri tərəfindən təlimatlandırılaraq Ağdama göndərilir və rayonda əvvəl "kolxoz-sovxoz" oyununa, ardınca isə "Katib-katib" oyununa rəvac verir. Onu zərərsizləşdirmək istəyən AXC Ağdam şöbəsinə isə mərkəzdən təzyiqlər edilir. Nəticədə, Ağdamda uzun müddət çətinliklə qorunub saxlanılan birlik sarsındılır, rayon əhalisi bir neçə qruplaşmaya parçalanaraq, qarşı-qarşıya durur.

1991-ci ilin sentyabrında Yeltsin və Nazarbayevin Dağlıq Qarabağa səfərlərindən dərhal sonra AXC-nin öncüllərindən olan Rəhim Qaziyevin və Arif Hacıyevin, eləcə də Ağdamda onlara xidmət edənlərin səyi nəticəsində yenidən qarşıdurma yaradılır. Bu dəfə qan tökülür. Fred Asifin rəhbərlik elədiyi Haqq Cəbhəsi ilə Eldar Bağirovun rəhbərlik elədiyi AXC rayon şöbəsini bir-birinə qarşı qoyur. Nəticədə, o zaman Qarabağda igidliyə görə ad çıxarmış Eldar Bağirov qətlə yetirilir. Bu, Qarabağda ermənilərin yenidən fəallaşması üçün stimül yaratdı. Ermənilərin ən çox ehtiyat etdiyi bölgədə – Ağdamda bu cür vəziyyətin mövcudluğu onları arxayınlaşdırdı və fəal hərbi əməliyyatlara başlamalarına səbəb oldu. Əvvəl Xramortdan Ağdamın kəndlərinə, ardınca Martunidən Xocavəndə, Qaradağlıya, Xankənddən Kərkicahana...

Bir-birinin ardınca iki vertolyot havada vurularaq məhv edildi... Azərbaycanlılar yaşayan kəndlər bir-birinin ardınca boşaldıldı. Mərkəzə olunan bütün müraciətlər cavabsız qalırdı. AXC-də dəfələrlə vəziyyəti müzakirə etmək, hakimiyyət qarşısında tələblər qoymaq barədə məsələ qaldırılsa da, onun qəbul edilməməsi AXC rəhbərliyindəki xəyanət yolu tutan-

ların bu təşkilatı artıq özəlləşdirdiklərindən xəbər verirdi. AXC-nin namuslu, vicdanlı, vətəninə, millətinə sadıq fəalları nə qədər çalışsalar da, təşkilatın İdarə Heyətində artıq çoxluğu ələ almış "qurdlar" ağalarının tapşırıqlarından kənara çıxmağa, ssenarini pozmağa heç cür imkan vermirdilər. Nəhayət, əsrin QƏTLİAMI - XOCALI SOYQIRIMI baş verdi...

Faciədən bir neçə gün sonra Zaqafqaziya Qoşunlarının komandanı, ordu generalı Popovun rəhbərliyi ilə əməliyyat hazırlandı. Söz yox, bu əməliyyat Moskvanın razılığı əsasında, Ayaz Mütəllibova dəstək məqsədilə həyata keçirilməli idi. Ancaq elə tarixi məqamlar var ki, onda, bir neçə yol ayrıcında qalan vətəndaş xalq üçün, vətən üçün daha səmərəli olanına üstünlük verməlidir. Təəssüf ki, bu dəfə də xəyanət tarixi şansdan yararlanmağa imkan vermədi. Popov birmənalı şəkildə Qarabağdakı bütün ermənilərin çıxarılacağını bildirdi. Ancaq şərt qoydu ki, gərək A.Mütəllibovu müdafiə edək. Təbii ki, bu şərt birmənalı olaraq qəbul edilən idi. Ancaq görünür, Moskva bir tərəfdən Popova əməliyyat üçün icazə verir, o biri tərəfdən məhz AXC-dəki sadıq nökrələrinin əli ilə A.Mütəllibovun istefasını gerçəkləşdirirdi. Təkcə hakimiyyət ehtirası deyil, həm də Moskvaya sadıqlığını sübut etmək istəyi, nəticədə, A.Mütəllibovun istefasına və Ağdamdan Əsgərana doğru uğurla başlanmış əməliyyatın dayandırılmasına, ermənilərin qələbəsini möhkəmləndirməsinə gətirib çıxardı.

Bu yerdə hələ də hamı üçün müəmmal olan bir məqama da toxunmaq vacib sayıram. Xocalı faciəsindən sonra Dağlıq Qarabağ üzrə Azərbaycan respublikası prezidentinin səlahiyyətli nümayəndəsi Musa Məmmədov bu vəzifədən kənarlaşdırıldı. Ölkə prezidentinin səlahiyyətlərini icra edən Yaqub Məmmədovun sərəncamı ilə Əlisaab Orucov Prezidentin Qarabağ üzrə səlahiyyətli nümayəndəsi təyin edildi. Müharibə gedən bir regiona səlahiyyətli nümayəndə təyin olunan Ə.Orucova hərbi səlahiyyət verilmədi və o hərbi məsələlərə müdaxilə edə bilmirdi. Halbuki, Dağlıq Qarabağ ha-

disələri başlanan ilk aylardan Ə.Orucov bütün baş verənlərin içərisində olmuş və hansı hərbi əməliyyatların daha səmərəli nəticələyə biləcəyini də o hamıdan gözəl bilirdi. Bəs nədən ona belə bir səlahiyyət verilmədi?! Bu müəmmalı sualın cavabı hələ də yoxdur.

Bir sözlə, 1991-ci ilin dekabrından başlanmış hakimiyyət davası 1992-ci ilin mayında əvvəl İsa Qəmbərin, az sonra isə Əbülfəz Əliyevin Prezident kürsüsündə əyləşməsi ilə nəticələndi. Kreslo hərisləri kresloya sahib oldu, ancaq nəyin bahasına? Dağlıq Qarabağdan bütün azərbaycanlı əhalinin öldürülməsi, girov götürülməsi, qovulması, Xocalı kimi qətlə, Şuşa, Laçın kimi alınmaz qalaları ələ keçirməklə düşmənin Dağlıq Qarabağın de-fakto Ermənistanla birləşdirilməsi hesabına...

Sonrakı hadisələr də bəllidir. Hakimiyyətə gələn AXC-nin içərisindəki xəyanətkar qrup yenə dinc oturmadı. Hakimiyyət didişmələri, kreslo davası, siyasi ikitirəliliyin günbəgün artması... Və nəticə... Nəticə isə, göz önündədi. Bu gün qorxaq, aciz bir toplum olan ermənilər Moskvanın dəstəyi və içimizdəki "qurdlar"ın köməyi ilə Dağlıq Qarabağı və əlavə yeddi rayonu – bütövlükdə ərazimizin 20 faizini işğal edə bildi”.

Laçın dəhlizinin azad olunmasına imkan verilmirdi

Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin hakimiyyətdə olduğu dövrdə törətdikləri cinayətlərdən söz açan Tofiq Musayevin dediklərindən: “Azərbaycan Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə gələn kimi Əlisaab müəllimi vəzifəsindən azad etdi. Cəbhə iqtidarı bizi ümid və güvənc yerimiz olan Əlisaab müəllimdən məhrum etdi.

Heç bir yerdən köməyimiz olmadığına görə vəziyyətimiz olduqca ağırlaşdı. Düşmənin hücumları səngimirdi. Acusuz, ərzaqsız və silah-sursatsız qalan Laçının Cijimli camaatı da başqa bölgələr kimi kəndi tərək etməyə məcbur oldular. Həmin ərəfədə Cijimliyə başqa rayon və kəndlərdən -

Sabirabaddan, Saatlıdan, İmişlidən və Sumqayıtdan gənclərin axını başlandı və hardasa 500 nəfərdən ibarət silahlı dəstə yaradıldı.

Gorus rayonunun hər birində 800-dən 1500-ə kimi evi olan Xınzirək, Dığ və Gorunzor kəndləri bizim Cijimli, Aşağı Cijimli və Qazı Dərəsi kəndlərinin qarşısında yerləşirdilər. Bizim durduğumuz mövqelərdən demək olar ki, Laçının bir çox kəndləri müdafiə olunurdu.

1992-ci ilin sentyabr ayı idi. Biz, Laçın döyüşçüləri, o cümlədən müharibənin ilk günlərindən düşməne qarşı qeyrətlə vuruşan Laçın Polis Şöbəsinin əməkdaşlarından Məzahir İsmayılov, Elman Yusifov və Gəray Məmmədov, Qubadlının vətənpərvər, igid və cəsəretli övladları ilə qərara aldım ki, işğal altında olan torpaqlarımızı yağlı tapdağından azad edib onların üzərində qələbə çalmaq məqsədilə, cəbhə iqtidarının haqsız olaraq respublikanın müharibə gedən bölgələrindən uzaqlaşdırdıqları Ə.Orucovu Dağlıq Qarabağ və onun ətraf rayonlarına qaytarmalıyıq ki, bir ağsaqqal kimi bizə rəhbərlik etsin. Söhbət onun vəzifəsinə qaytarılmasından yox, müharibə bölgəsinə qaytarılmasından gedirdi. Bu məqsədlə 500 nəfərin adından Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Əbülfəz Əliyevin adına müraciət ərizəsi yazıb onu imzaladıq və həmin ərizəni aparıb Qubadlının poçtundan sifarişli məktubla Bakıya özüm göndərdim.

Məktubu yola salandan təxminən on gün sonra döyüşçü yoldaşlarım Rasim və Zöhrabla Sumqayıt şəhərindən cəbhə bölgəsinə ezam olunmuş Telman adlı sürücünün idarə etdiyi UAZ-460 "D" markalı avtomaşında Sumqayıta zəng etmək üçün Qubadlı poçtuna gedirdik. Rayon mərkəzinə az qalmış işıqlı kəndi ərazisində Qubadlı rayonunun İcra başçısı Elxan Nuriyevin rəhbərlik etdiyi silahlı dəstə qarşımızı kəsdi.

Onlar bizim avtomaşında axtarış apardıqdan sonra dördümüzü də maşından yerə saldılar. Üç nəfəri məndən ayıraraq yolun soluna aparıb, orada onları döydülər. Mənim isə ayağımın bud nahiyəsində olan güllə yarasının üstündən təpiklə

elə vurdular ki, yara açıldı və güclü qanaxma başladı. Bunu görüb mən də onları sillə-təpiklə vurdum. Elxan əmr etdi ki, mənə güllə ilə vursunlar.

Vəziyyətin ağır nəticəyə səbəb olacağını görən Elxanla birlikdə olanlardan üç nəfəri irəli durub, bizim aramıza keçdilər və onlardan sifəti yaxşı yadımda qalan hündürboy, kərpic bığı olan adam Elxana dedi ki, bu adamla kim kişi kimi danışmaq istəyirsə, buyursun çıxsın ortaya, yox əgər ondan qorxursunuzsa, onda nə üçün onu güllələmək istəyirsiniz?

Onun sözü ilə razılaşmayan Elxan dedi: “Siz bilmirsiniz onlar nə ediblər. Bilsəniz onlara rəhminiz gəlməz və belə danışmazsınız”. Həmin adam Elxandan soruşdu ki, onlar nə ediblərsə danış, biz də bilək. Elxan ona cavab verdi ki, bura yeri deyil, təklikdə sənə danışaram. Elxanın belə danışması məndə maraq yaratdı ki, görəsən nə etmişik ki, bunlar bizə qarşı belə düşmənçilik edirlər?! Bu dəfə mən Elxana müraciət edib soruşdum ki, əgər dövlət sirri deyilsə, de görüm, biz hansı günahın sahibiyik, nə etmişik?

Elxan mənim sualıma cavab olaraq dedi ki, daha bundan artıq nə etməli idiniz ki? O nə müraciətdir, 500 nəfər imza edib Əbülfəz bəyin adına göndəribsiz ki, totalitar rejimin naziri olan Ə.Orucovun müharibə bölgələrinə qaytarılıb sizə rəhbərlik etməsinə razılıq versin. Məgər Azərbaycanda başqa şəxs yoxdur ki, sizə rəhbərlik etməyə layiq olsun? Cavab verdim ki, yoxdur. Hardadır Əlisaab müəllim kimi insan, ac-susuz, tozun-torpağın, palçığın-suyun içində, şaxta-boranda, istidə-soyuqda, güllə yağışı altında bizimlə birlikdə həyatını təhlükə qarşısında qoysun. Düşmənlə üz-üzə, ön cəbhədə əlində silah bir əsgər kimi vuruşsun. Ermənistanla həmsərhəd olan bütün döyüş bölgələrində, o cümlədən Laçının Çobandaş, Qız qəbri, Çinqıllı, Sarı yoxuş, Şorankahı və s. kimi kəndlərində olub, sərhədlərimizin düşmən hücumundan müdafiəsinin təmin edilməsi üçün əlindən gələn işləri görsün, xalqına mənəvi dayaq olsun və siyasi oyunlardan kənar da dayansın.

Onlara çox sözlər dedim, gördüm deyilənlərlə qəlbən razı olsalar da, onu bürüzə verməyərək rəsmən mənimlə razılaşmadılar.

Elxan bizi möhkəm hədələyib tapşırırdı ki, bir də siyasətə qarışmayaq və təxribatla da məşğul olmayaq. Cavab verdim ki, Əlisaab müəllim heç bir siyasi partiyanın üzvü olmayıb və siyasətlə məşğul olmur. O, dövlət və xalq adamıdır. Əgər o, siyasətlə məşğul olsaydı, heç bir vaxt əlində silah düşməyə qarşı vuruşmazdı.

Onlar bizim Əlisaab müəllimlə əlaqədar Ə.Əliyevə müraciətimizi özlərinə qarşı siyasi təxribat və düşmənçilik hesab etmişdilər.

Onlardan ayrılıb Qubadlı rayonunun mərkəzində olan poçta gəldik. Sumqayıta zəng edib, həmyerlimiz Fərzəddin Cəfərovun şəhid olmasını ailəsinə bildirdik. O, Bərdədə Şəhidlər Xiyabanında dəfn olundu...

1992-ci ilin 18 mayında Laçın rayonu işğal olunduqdan sonra dəfələrlə onu düşməndən azad etmək üçün real imkanlarımız olmuşdur.

Həmin ilin payızında Qusar rayonundan bizim bölgəyə gətirilmiş cavan və təcrübəsiz Milli ordu əsgərləri və Lənkərandan gətirilən 30 ədəd BMP, toplar, tanklar və sair zirehli texnika bizim briqadanın tərkibinə qəbul edildikdən sonra, Qubadlı rayonunun Muradxanlı kəndinə səfərbər olunduq.

Laçın rayonunun Güləbird kəndi istiqamətindən düşməyə qarşı hücumə keçmək tədbirləri hazırlanırdı.

Təcrübəli və peşəkar briqada komandiri Balağa Rzaevin rəhbərliyi ilə Laçın polisi ilə birgə düşməyə qarşı hücumə başladıq.

Düşmən qüvvələri mövqelərini atıb qaçırdılar. Onlar Laçın dəhlizinin tərəfimizdən alındığını görüb, çoxlu sayda "İkarus" markalı və sair nəqliyyat növlərini dəhlizlə Ermənistana qaçırdılar.

Belə bir vaxtda briqada komandirinin bizim batalyonla olan rabitə əlaqəsi qəflətən kəsildi. Döyüşçülər başsız qaldı.

Bu vaxt xəbər gəldi ki, cəsur döyüşçümüz Əliyar Əliyev düşmən gülləsindən dünyasını dəyişib, ona ölümündən sonra Milli Qəhrəman adı verildi.

Dəhlizdə gedən əməliyyatlara Cahangirov soyadlı komandir rəhbərlik edirdi.

Hücum zamanı düşmənin 20-yə yaxın döyüş mövqeyini, bir neçə müşahidə məntəqəsini, hərbi sursat, ərzaq və silah anbarını məhv edərək, Laçın dəhlizini düşməndən azad etdik.

Briqada komandiri ilə rabitə əlaqəsinin bərpası mümkün olmadı. Ona baş komandanlıqdan əmr verilmişdi ki, əsgərlər ələ keçirdikləri Laçın dəhlizini təcili tərk etsinlər. O da belə bir əmri verməkdən imtina etdiyinə görə, onu briqada rəhbərliyindən azad etmişdilər.

Beləliklə, birbaşa R.Qazıyevin verdiyi əmrə əsasən, əziyyətlə əldə etdiyimiz mövqelərimizdən bu dəfə də çıxarıldıq. Laçının rayon mərkəzinə az qalmış geri çəkilməkdən ruhdan düşmüş döyüşçülərimizdən itki verdik.

Zur dərəsində yaralı vəziyyətdə mühasirədə qalmış Əhəd Ağayevi mühasirədən çıxartmaq istəyən Laçın Polis Şöbəsinin əməkdaşı Famil Ağayev də mühasirəyə düşərək, əmisi oğlu Əhədi mühasirədən çıxara bilmədi. O, altı nəfər erməni döyüşçüsünü qətlə yetirdikdən sonra düşmənin əlinə sağ keçməsin deyə, axırıncı gülləsi ilə özünü vurmuşdu.

Onun meyidini dəyişməyə gətirən erməni döyüşçüsünün sözləri bu günədək yadımdadır: “Yaxşı döyüşçünün meyidini dəyişməyi özümə şərəf bilirəm” - deyib, Familin meyidi ilə birlikdə onun silahını da qaytardı.

Ağayevlərin meyidlərini düşmən tərəfdən bizə qarşı döyüşən muzdlu zəncinin meyidi ilə dəyişdirdik.

Onlar Sumqayıt şəhidlər Xiyabanında dəfn olundu.

Həmin əməliyyatdan sonra biz Qubadlının Həkəri kəndinə çəkildik və oradakı yüksəklikdə öz mövqelərimizi

qurduq. Havadan müdafiə olunma qurğularını Dəvə dərəsi adlanan ərazidə yerləşdirdik.

Süd məntəqəsinin böyük tövləsindən geri çəkiləndə, orada çoxlu miqdarda hərbi sursatımız qalmışdı. Valeh, Eldəniz, Məhəmməd, Azər, Rauf Qazax rayonundan Sözalı və İmişlidən olan uşaqlarla gedib tövlədə qalan hərbi sursatı ZİL-131 markalı avtomaşınla öz mövqelərimizə daşdıq.

Sonra Yazı düzünə gedib oradakı topçu Nurəlidən xahiş etdik ki, bizdən sonra tövləyə doluşan erməni döyüşçülərini top atəşinə tutsun.

Nurəlinin atdığı top mərmiləri tövlənin düz orta hissəsinə düşüb, erməniləri darmadağın etdi.

Biz belə uğurlu nəticələri olan döyüşlər çox keçirmişik. Lakin əfsuslar olsun ki, onları başa çatdırmağa bizə imkan vermirdilər.

Ordumuzda olan pərakəndəlik, hərəc-mərclik və əsasən də yuxarı komandanlığın xəyanətləri qələbə çalmağa imkan vermirdi.

Müharibənin gedişində bir çox təxribatla rastlaşmışam. Məsələn, düşməni qabağımıza qatıb qovduğumuz vaxt ratsiya ilə əmr verilir: “Xəbəriniz yoxdur, irəli gedibsiniz, arxanızda qalan düşmən qüvvələri kəndlərimizə od vurub, yandırır. Özünüzün də mühasirəyə düşmək təhlükəniz var”. Geri çəkiləndə məlum olurdu ki, deyilənlər tamamilə yalandır.

Belə misalları çox çəkmək olar. Bu yolla özümüzünkülər düşməne qarşı hücum planlarımızı pozurdular...

Əlisaab müəllim bizə həmişə deyirdi ki, düşmən bilməlidir ki, biz onlardan hər cəhətdə güclüyük. Həqiqət də belə idi. Gücünü göstərməyi bacarmalısan. Bir gün ermənilərlə müvəqqəti atəşkəs əldə etmək üçün görüşə gedəndə özümlə avtomatla silahlanmış bir cavan uşaq da aparmışdım. Erməni zabiti uşağın silahlı olmasını görəndə təəccüblə soruşdu: “Sizdə uşaqlar da silahlanıb”?

Cavab verdim ki, müharibə bölgəsində yaşayan bütün əhalimizi silahlandırmışıq.

Sonra o soruşdu: «Sizin kəndlərə nə üçün çoxlu vertolyotlar uçur»? Cavab verdim ki, bu hərbi sirdir. Həmin söhbətdən sonra Ermənistanın Gorus rayonunun Xınzirək kəndi istiqamətindən bizim kəndlərə xeyli müddət hücumlar olmadı.

Gorusun Gorunzor kəndi istiqamətindən bizim 35 yaşayış evindən ibarət olan Aşağı Cijimli kəndinə mütəmadi olaraq ermənilərin tez-tez hücumları olurdu. Hər dəfə onların hücumlarını dəf edirdik...

Bir gün Əlisaab müəllim dedi ki, kəndin nə qədər əli silah tutan cavanları var, göndərin Bakıya onları milisə işə düzəldim. Sonra onlar əli silahlı kəndə qaytarılısın ki, torpaqları qorusunlar.

O, kənddən Bakıya göndərdiyimiz dörd cavan uşağı milisə işə düzəltdi. Onlar yenidən kəndə qayıdıb, torpaqlarımızı müdafiə edirdilər.

Kəndin beş nəfər savadlı və oxumağa həvəsi olan gəncini Azərbaycan Dövlət Universitetinə qəbul etdirdi.

Əlisaab müəllim müharibə gedən bir çox başqa bölgələrdən də uşaqları milisə işə düzəltdirmiş və təhsil almaları üçün institutlara qəbul etdirmişdir...

Qubadlı ərazisindən Hadrut rayonu istiqamətində düşməyə qarşı hücum keçmək üçün Əlisaab müəllim gecə ilə rayon mərkəzinə bir neçə ədəd top göndərmişdi. Sonra elə oldu ki, rayonda olan rus hərbiçiləri “Bərgüşad” mehmanxanasının qarşısındakı toplarla maraqlanıb, onların kimə məxsus olmasını döyüşçülərdən soruşanda, onlar ruslara necə cavab vermək barədə Əlisaab müəllimdən məsləhət istəyirlər. Əlisaab müəllim deyir ki, onun bir cavabı var. Gecəyə salıb topları yerini dəyişdirin. Bir də ki, topları üstündə heç kimin adı yazılmayıb. Soruşurlar, cavab verin ki, topları kimə məxsus olmasını öyrənərik.

Biz döyüşçülər heç kimə deyə bilmədiyimiz məsələni Əlisaab müəllimə deyib, ondan doğru məsləhətlər alıb problemi həll edirdik. Onun bizdən yalnız bir tələbi var idi. Ona hər şeyin düzünü demək. O, hər bir şəraitdə məsələnin ədalətli həllinə qərar verməyi bacarırdı”.

Hüseynağa Abdullayev də müharibədə üzləşdiyi təxribatlardan söz açır: «Müharibədə təxribatla tez-tez üzləşirdik. Ermənilərin ələ keçirmək istədikləri kəndlərdən, özümüzünkülər bizi aldadıb uzaqlaşdırırdılar ki, guya azərbaycanlıların yaşadığı uzaq bir kəndə ermənilər hücumla keçib, kəndi və camaatını məhv edirlər. Onların köməyə ehtiyacı var. Biz də həmin kəndə yollanırdıq. Kəndə çatanda görürdük ki, hücum olmayıb və camaatı da yerindədir. Heç nə yandırılmayıb, heç kim də məhv edilməyib. Geri – əvvəlki yerimizə qayıdanda məlum olurdu ki, əvvəl müdafiəsində dayandığımız kəndə ermənilər hücumla keçib, əhalini və kəndi məhv ediblər.

Belə təxribatlarla Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin yerlərdə olan dəstələri və əlaltıları məşğul olurdular”.

Satqınlıq və xəyanət olan yerdə qələbədən söhbət gedə bilməz

Bu haqda Akif Səlimovun dediklərindən: “Laçının işğalından bir müddət keçmişdi. 1992-ci il oktyabrın 7-də Milli Ordunun əsgərləri Laçın polis rotasının döyüşçüləri ilə birgə əməliyyat keçirdi.

Əməliyyat zamanı biz Laçın çayının keçdiyi əraziyə qədər gedə bildik. Laçın şəhərinin təxminən 6 kilometrliyində mövqelərimizi qurub, Laçın dəhlizini düşmən qüvvələrindən geri ala bildik.

Dəhlizin tərəfimizdən geri alınması mənim üçün ən yüksək və qiymətsiz hədiyyə oldu. Həmin gün mənim anadan olduğum gün idi.

Maşınımı ərzaqla doldurmuşdum ki, sabah Laçını azad edib ad günümü Laçın şəhərində, öz evimdə qeyd edəcəyəm.

Oktyabrın 7-i gecəsi Laçının Sus kəndində teleqüllənin yerləşdiyi xətt ərazisində düşmən mövqelərini ələ keçirdik.

Səhər gördük ki, bizimlə birlikdə olan iki Milli Ordu batalyonunun döyüşçüləri yoxdur. Onlar öz mövqelərini gecə ikən, özü də bizi xəbərdar etmədən atıb getmişdilər. Bunun səbəbini öyrənmək üçün orada olan hərbi briqadanın qərargahına yollandım. Məlum oldu ki, Müdafiə naziri R.Qazıyevin əmri əsasında verilən şifroqram var. Şifroqramda göstərilirdi ki, Laçın dəhlizinin geri alınması qadağan olduğuna görə, silahlı qüvvələrimiz oranı tərk etməlidir.

Bu əmr sözün əsl mənasında tək polis döyüşçülərini yox, bütün Milli Ordunun zabıt və döyüşçülərini, şəxsi heyəti məyus etdi, həm də tamamilə ruhdan saldı. Qələbənin bir addımlığından zorla geri qaytarılmaq nə demək idi?! Bu heç bir məntiqə sığmayan və misli görünməyən, vətənə, millətə, dövlətə və müstəqilliyimizə qarşı yönəldilmiş xəyanət və ağır cinayət idi.

Bu əməliyyatı başa çatdırmağa o zaman respublikaya rəhbərlik edən cəbhə iqtidarı, başda Əbülfəz Əliyev, Rəhim Qazıyev, onların ortaqları və əlaltıları imkan vermədilər. İmkan verilsəydi, işğal altındakı torpaqlarımızı Milli Ordu əsgərləri, Daxili İşlər Orqanlarının sərəncamında olan çoxlu sayda təcrübəli, cəsarətli polis döyüşçüləri ilə birlikdə azad edib, qələbəni başa çatdırmağa real imkanlarımız var idi.

Respublika Daxili İşlər Nazirliyinin tərkibində o vaxtlar böyük bir ordunu əvəz edən silahlı polis qoşunları – Daxili qoşunlar və OMON kimi silahlı dəstələr yaradılmışdı. Həmin dövrdə rus-erməni hərbi birləşmələrinin hücumlarını bütün hallarda dəf edə bilən respublikanın Daxili İşlər Nazirliyinin tabeliyində və Milli Ordu sıralarında xidmətdə olan döyüşçülərimizin sayı düşmənin silahlı qüvvələrinin sayından dəfələrlə çox idi...

O vaxtlar respublikaya rəhbərlik edənlərin cəsarətsizliyi, cəbhə iqtidarı dövründə isə respublikaya rəhbərlik edənlərin xəyanətkarlığı və satqınlığı olmasaydı, vətən torpaqları

heç vaxt əldən getməzdi. *Satqınlıq və xəyanət olan yerdə ordunun gücündən və qələbəsidən söhbət gedə bilməz. Respublikada yaranmış belə bir vəziyyətdə ordu üzərinə düşən vəzifəni heç cür yerinə yetirə bilməzdi.*

Respublikada qəsdən həmin vəziyyəti yaradanlar, ondan məhz öz maraqları naminə istifadə edib, hakimiyyəti asanlıqla ələ keçirdikləri kimi, sonra da həmin yolla hakimiyyətlərini əldə saxlamışlar.

Müharibənin ilk günlərindən respublikada torpaqların müdafiəsi uğrunda mübarizə apararı və bu işdə prinsiplilik göstərən bütün insanlar kimi, mənə də Azərbaycan Xalq Cəbhəsinin fəalları özlərinə düşmən hesab edirdilər. Hətta cismani aradan götürülməyim üçün hər cür tədbirə əl atırdılar. Lakin həmin tədbirlər haqqında qabaqcadan məlumatlandırıldığıma görə, onların niyyəti baş tutmurdu".

Qafanın altı kəndi ələ keçirildi

Ermənistanın Silahlı Qüvvələri Rusiya dövlətinin vasitəçiliyi ilə elan olunmuş atəşkəsdən sui-istifadə edib, 1992-ci ilin dekabrın 10-da xaricdən köməyə gətirdikləri müzdlü döyüşçülərlə birlikdə yenə də Zəngilan rayonunun 10 kəndini Şayıflı, Qazançı, Pirveyis, Seyidlər, Bürünlü, Qaragöl, Ağkənd, Canbar, Şərika və Nəcəflər kəndlərini işğal etmişdilər. Həmin kəndləri ermənilərin Silahlı Qüvvələri bir neçə ay nəzarətdə saxlamışdılar.

1993-cü ilin aprel ayında həmin kəndləri düşməndən azad etmək məqsədilə Zəngilan rayonunun ərazisində yerləşən Milli Ordu əsgərləri, polis əməkdaşları ilə birlikdə briqada komandiri Firuddin Şabanovun rəhbərliyi ilə hücum keçib, işğal olunan kəndlərimizi azad etdi və əks hücum keçərək düşmənin altı kəndini - Köhnə Hənd, Təzə Hənd, Sav, Şikakax, Kilsə və Çəkədi ələ keçirdi. Uğurlu döyüşlər nəticəsində düşmənin bir tankı, 1 ədəd BMP-si, 2 ədəd topu,

25 ədəd pulemyotu, 4 ədəd minamyotu, 4 ədəd qumbara atanı, 6 maşın döyüş sursatı, 6 ədəd radioqəbuledicisi, 2 ədəd kommutatoru, 6 ədəd telefon qurğusu, 25 km uzunluğunda olan telefon xətti və s. əşyaları qənimət olaraq ələ keçirildi. Düşmənin 200-dən artıq döyüşçüsü məhv edildi. Bir tankı, iki BMP-si, 40-dan çox müxtəlif növlü hərbi texnikası və 30-dan çox uzunmüddətli atəş nöqtəsi dağıdıldı. Əsgərlərimizin Qafana girib, şəhəri ələ keçirməsinə az məsafə qaldığını gören Qafan erməniləri yaşayış yerlərini tərk etməyə başladılar.

Həmin döyüslərdə düşməne qarşı son nəfəsinə kimi vuruşmuş Adil Rüstəmov adlı döyüşçümüz düşmənin bir neçə əsgərini qətlə yetirdikdən sonra qəhrəmancasına həlak olmuşdu. Pənah adlı kəşfiyyatçımızın da döyüşlərin uğurla başa çatmasında xidməti əvəzsiz olmuşdu. O, erməni dilini mükəmməl bildiyinə görə, dəfələrlə Ermənistanın ərazisində kəşfiyyatda olub, ona verilən tapşırıqları uğurla yerinə yetirmişdi.

Bu vaxt Respublikanın Prezidenti Əbülfəz Əliyevin əmrinə əsasən əsgərlərimiz düşməni ərazisini tərk etməyə məcbur oldular. Bu dəfə də o vaxtın iqtidarı işğal altında olan Dağlıq Qarabağ torpaqlarının, Laçının və yenidən işğal olunmuş Kəlbəcərin azad olunmasına yönəldilən əməliyyatların pozulmasına xəyanətkarcasına nail oldular.

Hadisələrin xronologiyası bir daha təsdiq edir ki, Azərbaycan Xalq Cəbhəsi hakimiyyətinin məqsədi müharibənin bütün gedişatında düşməndə fikir formalaşdırmağa yönəldilmişdir ki, Azərbaycan döyüşçüsü hər an düşməni üzərində qələbə əldə etmək imkanına qadirdir. Lakin məqsədyönlü şəkildə bunu etmədilər...

Gədəbəy rayonunun Başkənd-Şınıx bölgəsində alay komandirinin müavini olan və döyüşlərdə fəal iştirak etmiş Babək Məmmədov o günləri belə xatırlayır: “1992-ci ilin 5 avqustunda Gədəbəyin Şınıx bölgəsində yaşayan əhali arasında təşviş yaradan Azərbaycan Xalq Cəbhəsi iqtidarı cama-

atı Şınıx bölgəsindən köçürmək istəyirdi. Həmin məqsədlə oraya çoxlu sayda göndərdikləri yük avtomasını və avtobusu nümayəndələri ilə birlikdə zorla qovub bölgədən uzaqlaşdıra bildik.

Ermənilər bir neçə dəfə hücumla keçib, Şınığı ələ keçirmək istəyirdilər.

Yaranmış vəziyyətlə bağlı, 8 avqust 1992-ci ildə silahlı qüvvələrimiz Başkəndi ermənilərdən aldı. 1920-ci ilədək Başkənd Azərbaycanın Gədəbəy rayonunun ərazisi olubdu. Sovet hakimiyyəti dövründə həmin kənd Ermənistanı verilmişdir. Azərbaycanlıların yaşadığı Gədəbəyin Şınıx bölgəsinin yolu ermənilərin yaşadığı Başkənddən keçirdi. Dağlıq Qarabağ Vilayətində yaranmış vəziyyətlə bağlı Gədəbəyin Şınıx bölgəsinə Başkənddən gediş-gəliş çətinləşmişdi.

Başkəndin bizdə olmasına baxmayaraq, həmin bölgədə olan yüksəkliklər ermənilərin əlində qalırdı. Bizim əlimizdə yalnız məsxəti türkü İsgəndər Aznaurovun rəhbərliyi ilə ermənilərdən alınan və onun adını daşıyan İsgəndər yüksəkliyi adlanan zirvə var idi. Düşmənin əlində olan yüksəkliklərdən bizim əraziyə tam nəzarət edir, daim ağır zərbələr endirirdi. Onların hücumlarına məruz qalırdıq. Düşmənin əlində olan yüksəklikləri ələ keçirmək və bununla da ərazimizin müdafiəsini möhkəmlətmək məqsədilə 28 avqust 1992-ci ildə düşməninə qarşı hücumla keçdik. Ermənistanın ərazisinə daxil olub 2 km irəlilədik.

Orconikidze kəndi yaxınlığında, uğurlu döyüşlər nəticəsində düşmənin 100 nəfərdən artıq canlı qüvvəsini məhv etdik, əldə etdiyimiz üç ədəd T-72 markalı tankını, bir ədəd BMP-ni, bir ədəd UAZ-469 markalı maşını, bir ədəd “Niva” markalı maşını və bir ədəd içi silah-sursatla dolu ZİL-131 markalı maşını qənimət olaraq ələ keçirdik.

Ermənistanın Krasnoselski rayonunun Orconikidze kəndi yaxınlığındakı ələ keçirdiyimiz ərazinin sağında və solunda olan yüksəklikləri də tutduq. Ermənilər sözügedən yüksəklikləri tərk edib qaçmışdılar. Ərazi tamamilə boş idi.

Hərbi komandanlıqdan bizə əlavə kömək verilmədi və əmr olundu ki, yüksəkliklərə yiyələnmədən öz mövqelərimizə çəkilək. Biz bununla razılaşmadıq.

Avqustun 31-də, üç gündən sonra ermənilər üzərimizə əks hücum keçdi. Döyüşdə 12 nəfər canlı itki verib, geri “Əyri yol” adlanan əvvəlki mövqeyimizə çəkildik. Buna səbəb hərbi komandanlıqdan bizə əlavə qüvvə və köməklik göstərilməməsi oldu.

1992-ci ildə Ermənistanla Azərbaycan arasında Rusiya ilə Qazaxıstan respublikaları vasitəçilik edirdi. Həmin ilin noyabr ayında onların vasitəçiliyi ilə Ermənistanla aramızda atəşkəs elan olundu.

Atəşkəsdən sui-istifadə edən Ermənistanın hərbi birləşmələri 1992-ci il dekabrın 10-da Zəngilan rayonunun ərazisinə hücum keçib, bir neçə kəndi ələ keçirmişdi.

Azərbaycan Respublikasının Müdafiə Nazirliyinin baş qərargah rəisi N.Sadıxovun əmrinə əsasən ermənilərin Zəngilan rayonu ərazisinə olan hücumlarını dayandırmaq məqsədilə Ermənistanın Krasnoselski rayonunun bütün ərazisini dekabrın 29-da güclü artilleriya atəşinə tutub yaşayış məntəqələrinə zərbələr yetirib, bir çox binalarını darmadağın etdik.

Əməliyyatlara alay komandiri Cahangir Rüstəmov rəhbərlik edirdi.

Ermənistan ərazisinə girib Krasnoselski rayonu istiqamətində irəliləyərkən hərbi komandanlıqdan geri çəkilmək əmri aldıq. Bu əmrə əsasən düşmən ərazisini tərk etdik”.

Tovuz bölgəsinin alay komandiri olmuş Murad Əliyev həmin günləri belə xatırlayır: “Müharibənin ilk günlərindən respublikanın döyüş gedən bütün bölgələrində olduğu kimi, Tovuzun da Ermənistanla həmsərhəd olan mövqelərinə gələn Əlisaab müəllim bizə qiyməti indi milyonlarla ölçülən hərbi rabitə qurğuları bağışlamışdı...

1992-ci ilin dekabrında korpus komandiri Dadaş Rzaevın əmrilə rəhbərlik etdiyim hərbi hissənin döyüşçüləri ilə Tovuzdan Ermənistanın Berd rayonu istiqamətində, Qazax-

dan hərbi briqadanın komandiri İsa Sadıxov Ermənistanın İcevan və Noyenberyan rayonları istiqamətində və Gədəbəydən alay komandiri Cahangir Rüstəmov Ermənistanın Krasnoselski rayonu istiqamətində hücum əməliyyatı keçirməli idik.

Hücum əməliyyatının keçirilməsinə səbəb Ermənistanın silahlı birləşmələrinin bizim Zəngilan rayonunun bir neçə sərhəd kəndini ələ keçirməsi idi.

Düşmənin həmin hücumlarını dayandırmaqdan ötrü 1992-ci ilin dekabr ayının ortalarına hücum əməliyyatı nəzərdə tutulmuşdu.

1992-ci il dekabrın 15-i olardı. Düşmənin Berd rayonu istiqamətində bizim Əlibəyli kəndi ilə həmsərhəd olan bölgələrindəki hərbi silahlı birləşməsinin Vazgen adlı komandiri mənimlə görüş istədi. Biz görüşdükdə o, mənə bizim hücumumuzu öz səngərlərində qarşılamağa hazır olduqlarını bildirdi. Gördüm, düşməne hücum tədbiri keçirəcəyimiz haqda məlumat verilib. Odur ki, o haqda korpus komandiri D.Rzayevə məlumat verdim. O da Müdafiə Nazirliyinin rəhbərliyi ilə danışıb, həmin hücum əməliyyatını başqa günə təxirə saldırdı.

Dekabrın 29-da gecə saat 2 radələrində Tovuzdan Ermənistanın Berd rayonu, Gədəbəydən Krasnoselski rayonu və Qazaxdan İcevan və Noyenberyan rayonları istiqamətlərində planlı və əlaqəli qaydada eyni vaxtda hücum keçib, düşmənin ərazisinə girib bir neçə yaşayış məntəqəsini ələ keçirdik.

İrəliləyib düşmənin üç rayon mərkəzini ələ keçirmək məqsədilə Müdafiə Nazirliyindən əlavə kömək istədik. Müdafiə Nazirliyi kömək verməyib geri çəkilməyimizi əmr etdi. Canlı itki verib, Ermənistanın ərazisindən geri çəkildik. Beləliklə, bu əməliyyatın da başa çatdırılmasına imkan verilmədi ”...

Tovuz rayonunun Əlibəyli kəndi istiqamətində düşmənlə üzbəüz dayanan batalyonun Milli Ordu əsgəri, ikinci qrup

müharibə əlili Nadir Ələkbərovun dediklərindən: “Məlumat üçün deyim ki, Etibar Əmiraslanovun rəhbərlik etdiyi batalyonun yerləşdiyi Çənlibel yüksəkliyinin qarşısında Ermənistan Respublikasının Berd rayonunun beş kəndi yerləşir. Onların hər bir kəndi bizim Əlibəyli kəndindən iki dəfə böyükdür və bizim bir batalyon qarşısında onların iki batalyonu dayanırdı.

1992-ci ilin 12 martında erməni-rus silahlı birləşmələri Ermənistanın Çinar və Karmin-Axbur kəndləri istiqamətindən bizə qarşı hücumla keçib Çənlibel yüksəkliyini və Əlibəyli kəndini ələ keçirmək istəyirdilər. Düşmən əvvəlcə top atəşləri ilə bizim olduğumuz mövqeyə zərbələr endirirdi.

On saata kimi davam edən bu döyüşdə ermənilərin hücumlarını dəf edib, onları ərazimizdən uzaqlaşdırıb Ermənistan ərazisindəki Tabakstroy adlanan qəsəbəyə kimi 3 kilometr qovduq. Ermənilər on nəfərə kimi canlı itki verdi. Bizim ilk şəhidimiz Fariz Ələkbərov həmin döyüşdə həlak oldu.

Ermənilərin köməyinə müasir silahlarla silahlanmış rus desant qüvvələri gəldikdən sonra və bizə əlavə kömək göndərilmədiyinə görə, geri çəkilməli olduq. Qənimət olaraq düşməndən xeyli silah-sursat ələ keçirmişdik.

Dekabrın 29-da ermənilərə qarşı hücumla keçdikdə Ermənistanın Çinar və Movseqex kəndlərini ələ keçirib, 10 km düşmən ərazisinə daxil olub hücumu davam etdirərkən, əlavə kömək gəlmədi deyə, verilən əmrə əsasən geri, öz ərazimizə çəkilsə olduq.

1992-1993-cü illərdə üç dəfə Ağstafa döyüşçüləri ilə birlikdə Ağstafa rayonunun Kəkil yüksəkliyini düşməndən geri almaq üçün uğurlu əməliyyatlar keçirdik.

1993-cü ilin aprel ayının 16-da səhər saat 5:50 dəqiqədə E.Əmiraslanov məlumat alır ki, Ermənistanın silahlı birləşmələri Tovuz rayonunun Ağstafa rayonu ilə həmsərhəd olan Hacalı kəndini nəzarətə götürüblər. Hacalı kəndinə gələn E.Əmiraslanov müəyyən edir ki, düşmənin silahlı qüv-

vələri həqiqətən Ağstafa rayonunun Kəkil yüksəkliyini ələ keçirib, oradan Tovuzun Hacalı kəndini nəzarətə götürüblər. O, ratsiya ilə Çənlibel yüksəkliyində olan döyüşçülərimizə Kəkil yüksəkliyini artilleriya atəşinə tutmalarını əmr edir. Kəkil yüksəkliyi artilleriya atəşinə tutulub, vurulduğu müddətdə Çənlibeldə olan canlı qüvvələrimizi Hacalı kəndinə topladıq və artilleriya susduqdan sonra, bu qüvvələrlə Kəkil yüksəkliyinə hücumla keçib, 30 dəqiqə ərzində oranı düşməndən azad etdik. Düşmənin Kəkil yüksəkliyində ələ keçirdiyi BMP-2-ni onlardan geri alıb özlərini də Karmin-Axbur kəndinə kimi qovduq.

Yuxarı hərbi rəhbərlikdən verilən əmrə əsasən öz ərazimizə geri çəkilməli olduq. Qənimət olaraq düşmənin müəyyən qədər silah-sursatını ələ keçirdik.

Tovuz rayonunun Ağdam kəndində yerləşən ikinci batalyonuna Məmmədali bəy rəhbərlik edirdi.

Onun yaşının çox olmasına baxmayaraq, heç bir cavan döyüşçü onunla ayaqlaşma bilmirdi. O, düşməni çox vaxt sözlə öldürürdü. Hədə-qorxu gəlib, onlarda vahimə yaradırdı”...

Həmin vaxtlar Qazax bölgəsində döyüşçü olmuş, ikinci qrup müharibə əlili Əziz İsmayilov o günləri belə xatırlayır: “1992-ci ilin dekabr ayının 29-da əlverişli hava şəraitinin olmamasına baxmayaraq, gecə saat 02:00-da hərbi hissənin sərəncamında olan bütün ağır zirehli texnikanı və silahları işə salıb İcevan və Noyenberyan rayonları istiqamətində düşmən mövqelərinə zərbələr endirdik.

Həmin gün günorta, düşmənin bir neçə strateji mövqelərini ələ keçirdik. Günortadan sonra ermənilərin Şavar-Şavan kəndi istiqamətində güclü hücum təşkil edib, kənddə yaşayan əhaliyə toxunmadan, onların kəndi tərk etmələrinə şərait yaratdıq. Ermənilərin əsas mövqelərini ələ keçirib, tez bir zamanda düşmən tərəfdə ciddi təşviş yarada bildik. Bu zaman əmr gəldi ki, düşmənin ərazisini tərk edib, geri çəkilmək. Əhval-ruhiyyəimiz pozulmuş halda çətinliklə ələ

keçirdiyimiz düşmən mövqelərini tərk edib, öz mövqelərimizə çəkildik. Bu döyüşdə bizim tərəfdən itki olmadı.

Düşmən mövqelərindən Rusiya dövlətinin istehsalı olan külli miqdarda geyim əşyaları, hərbi sursat və bir neçə istifadəyə yararsız avtomat silahları ələ keçirdik.

Məhz bu əməliyyatdan sonra, düşmən tərəfi bir neçə dəfə atəşkəsin qüvvədə saxlanması haqda müraciətlər etdilər. Halbuki bizim onlara qarşı hücum etməyimizə səbəb, onların atəşkəsi pozub Zəngilan rayonunun ərazisinə girmələri idi...

Bundan əvvəl də onlar dəfələrlə bizim ərazimizə hücumlar təşkil etmişdilər. Belə ki, 8 iyun 1992-ci ildə ermənilər Ermənistanın Noyenberyan rayonunun Şavar-Şavan kəndindən Qazağın Fərəcli kəndindəki yüksəkliyi ələ keçirmək üçün hücum keçmişdirlər. Bu vaxt kənddə olan Milli Ordu əsgərləri ilə kənd əhalisi bir nəfər kimi kəndin müdafiəsini təşkil etmişdilər. Kənddə olan qadın, qoca və uşaqlar oradan çıxarılıb, kəndin əli silah tutanları ilə birlikdə həmin müdafiəni təşkil etdik. Həmin vaxt hərbi hissənin qərargahından bizə canlı qüvvə və ağır texnika göndərildi. Səhər saat 10 radələrində düşmənin hücumunu dəf edib, əks hücum keçdik. Həmin döyüşdə ən çox fərqlənən tank komandiri Kamran Kərimov oldu. O, ilk atəşdə düşmənin tankını sıradan çıxararaq, ermənilərin nizamını pozdu. Nəticədə, ermənilər tanklarını qoyub qaçdılar. Biz Şavar-Şavan kəndinə hücum keçib, Ermənistanın ərazisinə daxil olduq. Onların mövqelərindən üç minomyot qurğusu, xeyli daraqsız avtomat, külli miqdarda hərbi sursat, xeyli ərzaq məhsulu qənimət olaraq götürmüşdük.

Bu döyüşlərdə Əfqanıstan müharibəsinin keçmiş tabor komandiri Elşad Xasməmmədov, bölük komandiri Bəxtiyar İsayev, taqım komandiri Razim Həsənov və minomyot batareyasının komandiri Şahlar Əliyevin xüsusi xidmətləri oldu.

Hərbi hissənin nəzarətində olan bütün yüksəkliklər bizdə qaldı. Boz dağ yüksəkliyini geri aldıq. Bizim tərəfimizdən istər hərbcilər, istərsə də mülki əhalidən itkimiz olmadı.

Bu vaxt bizim irəliləməyimizə yuxarıdan imkan veril-mədi. Düşmən ərazisini tərk edib, öz mövqelərimizə qayıtmaq əmri verildi. Buna həmişə olduğu kimi, bizim Dağlıq Qarabağla həmsərhəd olmamağımız bəhanə edilib, əsas götürülürdü. Ermənistanla həmsərhəd olmağımız və onların daim bizə hücum etmələri, o cümlədən, Dağlıq Qarabağ və Laçın torpaqlarının o vaxtlar işğal altında olması nədənsə nəzərə alınmırdı.

Belə bir vəziyyətin yaranması torpağı işğal altında olan bir respublikanın əsgərinin şüurunda, düşmən torpağının toxunulmazlığı haqda fikrin formalaşmasına, şəxsi heyət arasında inamsızlıq, etibarsızlıq, məsuliyyətsizlik, ruh düşkünlüyünə və sair mənfi halların yaranmasına səbəb olurdu.

Bu əməliyyatdan bir neçə gün sonra yəni, 1992-ci ilin 27 iyununda Qazax rayonunun Qızıl Hacılı kəndi uğrunda gedən döyüşlərdə əsgərlərimizdə həddindən artıq ruh yüksəkliyi var idi. Onlar bütün gün ərzində döyüşdə olmalarına, hərbi hissənin qərargahından kömək gəlməməsinə və silahsursatın qurtarmasına baxmayaraq, yaralı vəziyyətdə olan əsgərlərin köməkliyi ilə səngəri tərk etməmişdilər. Onlar səhər kimi bütün gecəni əcaib səslər çıxartmaqla, başda qərargah rəisi Rəsul Veysov olmaqla, döyüşü davam etdirmişlər.

Səhər köməyə gələn döyüşçülər inana bilmədilər ki, üç avtomatla 22 nəfər döyüşçü mövqeyi necə əldə saxlayıb, Qızıl-Hacılı kəndini düşmən hücumundan müdafiə edə bilmişdi”.

M.Qorbaçov müttəfiq respublikalarda və bir sıra xarici ölkələrdə yaşayan azsaylı millətləri, çoxsaylı millətlərə qarşı qoymaqla, həmin dövlətlərdə qeyri-stabil vəziyyət yaradıb, SSRİ-nin dağılmasına nail oldu.

O, SSRİ-nin dağılmasına nail olduğu kimi, həmin siyasətin davamçıları hazırda Rusiyanın da həmin yolla parçalanmasına çalışırlar.

M.Qorbaçovun Azərbaycan Respublikasının Dağlıq Qarabağ ərazisində yaratdığı müharibə, birinci növbədə SSRİ-nin dövlət quruluşunun dağıdılmasına yönəldilmişdir. O, Dağlıq Qarabağın Ermənistanla birləşdirilməsi kartından istifadə etmişdir.

Onun bu məsələ ilə bağlı bir çox başqa niyyəti də vardı. Müstəqilliyini yenidən elan etmiş Azərbaycan Respublikasını zəiflətmək, daim Rusiyadan asılı vəziyyətdə və onun təsir dairəsində saxlamaq məqsədini güdmüşdür.

Ümumiyyətlə, Rusiya I Pyotrun vəsiyyətinə sadıq qalaraq ölkəsində baş vermiş böhranlar, inqilablar və müharibələr zamanı erməniləri həmişə bizə qarşı qaldırmışdı.

Yaranmış vəziyyətdən Rusiya da, ermənilər də daima öz xeyrinə xaincəsinə istifadə edirdi.

Millətlərarası münaqişələrin predmeti torpaq və sair bəhanələr oldu.

Azsaylı xalqlar müstəqilliklərini əldə etmək adı ilə hansısa dövlətlərlə birləşmək məqsədi güdməkdədirlər.

Respublikaların daxilində yaradılan münaqişələr, dövlətlər arası müharibələrə çevrildi.

Bu proseslərdə «uğurlu» nəticələrin əldə edilməsində respublikalardakı müxalif qüvvələrin mərkəzin bu siyasətinə dəstək vermələrinin böyük rolu olmuşdu.

Ona görə də Moskva müttəfiq respublikalarda olduqca güclü müxalifətin yaradılmasının tərəfdarı olaraq, bu işdə onlara hər cür köməklik və yardım edirdi. Buna misal, Boris Yeltsinin hakimiyyətdən müxalifətə göndərilməsi və sonra da onun hakimiyyətdən yiyələnməsinə şərait yaradılması...

SSRİ-nin güc strukturları və xüsusi xidmət orqanları müttəfiq respublikalarda fəaliyyət göstərən müxalif qüvvələrin dəstəyi ilə Bakıda, ondan əvvəl Alma-Atada, Tbilisidə və s. şəhərlərdə faciələr törətdilər. Burada məqsəd müttəfiq respublikaları SSRİ-nin dövlət quruluşuna qarşı yönəltməkdən ibarət olmuşdur.

SSRİ-də və bir sıra xarici dövlətlərdə, Sosialist Dövlət Quruluşunun dağıdılması nəticəsində, öz suverenliyi uğrunda mübarizə aparan bütün sosialist dövlətləri kimi Azərbaycan Respublikası da öz müstəqilliyini əldə etdi...

Müstəqilliyimiz əldə edildikdən sonra Xalq Cəbhəsi iqtidarı Dağlıq Qarabağın məsələsinin həllini Respublikadan kənara – Beynəlxalq aləmə çıxardı. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının (BMT) bizim “xeyrimizə” 4 qətnamə qəbul etməsini misal çəkmək olar. Məlumdur ki, həmin qətnamələr aldadıcı sənədlər olmaqla, onların məcburi icrası ilə bağlı sanksiyalar tətbiq olunmur və olmayacaqdır. Məsələyə onlar tərəfindən ciddi yanaşılsaydı o, çoxdan öz ədalətli həllini tapardı. Əksinə, BMT-nin qətnamələri ilə hesablaşmayan Ermənistan 1993-cü ildə işğalçı siyasətini davam etdirərək, əlavə olaraq respublikamızın 5 rayonunu da işğal etmişdir. Bundan sonra da əldə edilmiş atəşkəsə də əməl etməyən Ermənistan bizə qarşı işğalçı siyasətini davam etdirməkdədir.

Müstəqilliyimizdən əvvəl bu məsələnin həlli üçüncü tərəfdən – Moskvadan asılı idi. Müstəqilliyimiz əldə edildikdən sonra hakimiyyətini qoruyub saxlamaq və məsuliyyətdən kənarda qalmaq məqsədi ilə üzərinə müşahidəçi funksiyası götürən Azərbaycan Xalq Cəbhəsi iqtidarı məsələnin həllini üçüncü tərəfə – Beynəlxalq Təşkilatlara həvalə etməsi, məsələnin erməninin xeyrinə həll edilməsindən xəbər verir. Götürək Avropa Şurasını və yaxud ATƏT-i, onların heç biri torpaqlarımızın işğaldan azad olunması ilə əlaqədar məcbureddici qərar qəbul etməyə və sanksiyalar tətbiq etməyə səlahiyyətli deyillər, yalnız tövsiyəedici qərarlar qəbul etmək hüququna malikdirlər. Bu yolla da məsələ heç bir vaxt həll oluna bilməz...

Sadaladığım bu həqiqətlər barəsində A.Qurbaninin “Məşəli od içində”, Ş.Səlimbəylinin “Erməni terroru” və “Terrorizm, qan çilənən torpaq” və Ş.Sabiroğlunun “Onu eldən soruşun” kitablarında, televiziyaadakı çıxışlarımda, Laçın

və Şuşanın işğalı ilə bağlı keçirilən məhkəmə iclaslarında ətraflı məlumat vermişəm...

Dağlıq Qarabağla bağlı məsələnin həll olunma vəziyyətinin mürəkkəbləşdiyini və dərinləşdiyini nəzərə alıb, bu gün yenə də əvvəlki fikirdəyəm. Tutaq ki, Azərbaycan və Ermənistan respublikaları rəhbərlərinin danışıqları əsasında birinci mərhələdə Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olan Dağlıq Qarabağın ətrafında, Ermənistanın işğal etdiyi 7 rayondan bir neçəsinin qaytarılmasına razılıq əldə edildi. O ki qaldı sonrakı mərhələdə Laçının, Kəlbəcərin və Dağlıq Qarabağın işğaldan danışıqlar və sülh yolu ilə azad olunmasına, onu qeyri-mümkün hesab edirəm.

Məsələ «Qurani-Kərim»in «əl-Bəqərə» surəsinin 194-cü ayəsində Allahın buyurduğu qaydada: «Sizə təcavüz eləyənə Sizə təcavüz elədiyi sayaq da təcavüz eləyin», yəni təcavüzə təcavüzlə cavab vermək yolu ilə həll edilməlidir.

Bu gün bizi qələbəyə aparan qüdrətli ordumuz və güclü iqtisadi imkanlarımız mövcuddur.

Odur ki, işğal altında olan bütün torpaqlarımız mərhələsiz və birdəfəlik, əlavə ərazi itkisinə yol verilmədən, hər b yolu ilə geri alınmalı və bununla da məsələ öz ədalətli həllini tapmalıdır...

Bəli, indi 64 yaşımdan – ömrümün payızından yazına boylananda qətiyyənlə xəcalət hissi keçirmirəm, əksinə, böyük qürur hissi duyuram.

Əlbəttə, bir insan kimi mənim tərcümeyi-halım tək cə tutduğum vəzifələrlə, ictimai işlərlə və Qarabağ uğrundakı mübarizəmlə bağlı deyil, həm də ailəmlə, övladlarımla bağlıdır...

Bakıda yaşadığımız illər ərzində bir neçə evdə kirayədə qalmışam. Hazırda yaşadığım mənzilin binası Nərimanovun heykəlinə az yuxarıda yerləşir, vaxtilə, 1965-66-cı

illərdə, bu binanın yerində, 2-ci Dağlıq küçəsində köhnə birmərtəbəli evdə kirayədə qalmışam. Evin sahibi Qüdrət adlı bir nəfər idi. O vaxt düşünürdüm ki, görəsən şəhərin bu hissəsində mənim də evim ola bilərmi? Çünki buralar çox xoşuma gəlirdi. İllər keçdi... Deyirlər ki, niyyətin hara, mənzilin ora, Allah mənim bu arzumu ürəyimdə qoymadı, hazırda yaşadığım mənzilin binası məhz kirayə qaldığım evin yerində ucalıb. Mənzilin orderi mənə 1989-cu il yanvarın 5-də təqdim olunub. Həmin vaxt biz 9-cu mikrorayonda yaşayırdıq. Günlərim Qarabağda keçirdi.

Bir gün Respublika Partiya Təşkilatının birinci katibi Ə.Vəzirov maraqlanır ki, vaxtını daima Qarabağda keçirən Ədliyyə naziri Ə.Orucov şəhərin harasında yaşayır? O, 9-cu mikrorayonda yaşadığımı biləndən sonra Nazirlər Sovetinin rəhbərliyindən soruşur ki, respublikanın nazirlərinin hamısının evi şəhərin mərkəzində olduqları halda, Ə.Orucov niyə mikrorayonda yaşayır? Göstəriş verir ki, mənə şəhərin 2-ci Dağlıq küçəsində, Nazirlər Sovetinin işçiləri üçün tikilmiş yeni binadan beş otaqlı mənzil ayrılınsın.

1989-cu il yanvarın 4-də mən Ağdamda «Köçkünlərə yardım komissiyası»nın qərargahında idim. Bu vaxt Respublika Nazirlər Sovetinin sədri Həsən Seyidov mənə telefon açaraq xoş bir xəbər verdi: «Sabah 26 Bakı Komissarı rayon icraiyyə komitəsi sədrinin yanında ol, sənə mənzil ayrılıb, orderini almalısan». Düzü, təəccüb etdim ki, mənzilim olduğu halda, nə üçün yeni mənzil ayırıblar?! Çünki mənzillə bağlı respublika rəhbərliyinə müraciətim olmamışdı. Həsən müəllimə dedim ki, Bakıya nə vaxt yolum düşsə, gedib orderi alaram. O isə təkidlə bildirdi ki: “Sən sabah, səhər saat 9-da orderi almalısan ki, mən də bu barədə rəhbərliyi məlumatlandırım”. Onda anladım ki, mən sabah orderi almalyam və Həsən müəllim də bu barədə respublikanın rəhbərinə məruzə etməlidir.

9-cu mikrorayonda olan mənzil mənə 1982-ci ildə, Respublika Ali Məhkəməsinin sədr müavini işləyərkən veril-

mişdi. Çünki o zaman Bakıda mənzilim yox idi və biz kirayədə qalırdıq. Gəncədəki mənzilimi dövlətə təhvil verib ailəmlə Bakıya köçmüşdüm.

Hazırda yaşadığımız beş otaqlı mənzilin orderini aldıqdan sonra 9-cu mikrorayonda yenicə təmir etdirdiyim beş otaqlı mənzilin açarını Respublika Nazirlər Kabinetinin işlər müdiri Mikayıl Nəzərova təqdim etdim.

Bir müddət keçmiş o vaxt Abşeron rayon partiya komitəsinin birinci katibi işləyən Abbas Abbasov mənə zəng edib, dedi ki, bir məsələ ilə bağlı yanınıza gəlmək istəyirəm. Soruşdum ki, Abbas müəllim, xeyir ola? Cavab verdi ki, 9-cu mikrorayonda yaşadığınız mənzili mənə veriblər, istəyirəm gəlib, halallıq alım.

Ona söylədim ki, Abbas müəllim, gəlmişkən varsınız. Halalınız olsun, ömür boyu o mənzildən xeyir görəsiniz...

Bu adət – halallıq almaq azərbaycanlıların qanındadır...

Qayıdaq lap əvvəlki illərə... Göyçayda, orta məktəbi bitirəndən bir müddət sonra Bakıya gəldim. Rayondan özüm-lə taxtadan düzəldilmiş bir çamadan götürmüşdüm, əşyalarımı da o çamadana yığmışdım. Kiçik yaşlarımda o çamadan mənim sirdaşım olub. Çünki evimizdə o dövrdə yazı stolu olmadığına görə, yazı-pozu işimi o çamadanın üstündə aparardım...

Universitetin birinci kursunda oxuyanda Axundov adına Xarici Dillər institutunun birinci kursunda təhsil alan gələcək həyat yoldaşım Elmira xanımla tanış oldum. Hiss elədim ki, bizim həyata baxışımız, xasiyyətimiz arasında doğmalılıq var. Ona görə də, üçüncü kursda oxuyarkən, nişanlandıq. 1971-ci ildə hər ikimiz institutu bitirdik, həmin ilin sentyabrında rayonda toyumuz oldu. Toydan sonra Bakıya qayıdıb kirayə ev axtarmağa başladım. Amma qayıtdığımız gün kirayə ev tapa bilmədik. Qalmağa yerimiz olmadığından Elmiranın əvvəllər bacım Tükəzbanla Çəmbərəkənddə kirayə qaldıqları mənzil-

lin sahibi Nərgiz xalanın yanına getdik. Onun Çəmbərəkənddə beş mərtəbəli binada üç otaqdan ibarət mənzili vardı. Nərgiz xala etiraz etmədi: «Oğlum, bir həftə evimdə qala bilərsiniz. Vallah, evdə subay qızım olmasaydı, ürəyiniz istədiyi qədər qala bilərdiniz». Həqiqətən, onun evdə ərə gedəsi Xalidə adlı qızı vardı. Müsəlmançılıqdır, mən onu düz başa düşdüm.

Üç gün onlarda qaldıq. Həm özüm, həm də Nərgiz xala bizim üçün kirayə ev axtarmağa başladılar. Bu zaman mən artıq Ədliyyə Nazirliyində işləyirdim. Axşam işdən evə gələndə Nərgiz xala Çəmbərəkəndin köhnə evlərdən ibarət olan aşağı hissəsində bizə bir otaq tapdığını bildirdi.

Biz elə həmin axşam həmin otağa köçdük. Otaq olduqca köhnə, divarları da nəm və kələ-kötürdü. Divarlardan otağa daim torpaq tökülürdü və buna görə də divarları kağızla bütünlüklə örtmək, onun ayıbını gizlətmək mümkün deyildi. Odur ki, divarın yuxarı tavana birləşən hissəsinə pərdə kimi kağız asdım ki, toz-torpaq evə tökülməsin. Belə olmasaydı, divarlar çox eybəcər görünərdi. Həmçinin divarlardan toz-torpaq yataq çarpayısının, pal-paltarın, qab-qacağın üstünə tökülürdü. Səhərə qədər otağın divarlarında xırda kərtənkələlər qaçışırdı. Onları maşa ilə götürüb, küçəyə atırdım, amma bunun heç bir xeyri olmurdu.

Evimizdə qab-qacaqdan və yataq çarpayısından savayı, heç bir ev avadanlığı yox idi. Həmyerlim, Vaqif adlı dostumla komissiya mağazasından köhnə, işlənmiş dörd stul, bir stol və bir şifoner alıb yaşadığım evə gətirdik.

Həmin evdə ilk övladımız Mehman dünyaya göz açdı. Əlbəttə, körpə uşaqla həmin rütubətli, yararsız otaqda yaşamaq çox çətin idi. Odur ki, 2-ci Dağlıq küçəsinin başlanğıcında, İnşaatçılar prospekti ilə bitişdiyi sahədə «Geoloqlara məxsus olan» yaşayış binasında iki otaqlı mənzil kirayələdik. Ev sahibi ailəsi ilə birlikdə bizim qonşuluğumuzda, üç otaqlı mənzildə yaşayırdı. Ailə böyük olduğuna görə, onlara iki və üç otaqlı iki mənzil verilmişdi. Mənzil sahibinin xanımı ağır

yataq xəstəsi idi. Çox çəkmədi ki, evin xanımı dünyasını dəyişdi. Onun qırxı çıxandan bir neçə gün sonra, axşam xəbər gəldi ki, evin kişisi də xəstəxanada vəfat edib. Biz xəstəxanaya getdik. Onun meyidini palatadan morqa keçirmək istəyirdilər, ona görə də mərhumu evə aparmağa bizə icazə vermədilər. Çünki qayda belədir ki, meyid həkim-ekspert tərəfindən yarılmalı, ölümün səbəbi haqda rəy verilməlidir. Bundan sonra meyid xəstəxanadan çıxarıla bilərdi. Mərhumun kiçik yaşlı uşaqları isə atalarının meyidini palatadan morqa aparmağa imkan vermirdilər. Hətta elə oldu ki, uşaqlardan birinin ürəyi getdi, ara qarışdı. Uşaqların göz yaşlarına dözmək olmurdu. Onlar atasının meyidinin yarılmasını heç cür qəbul eləməyirdilər. Mərhumu evə aparmaq üçün xəstəxanaya bir yük maşını da gətirmişdik. Vəziyyətin get-gedə gərginləşdiyini görüb mərhumu qaçıрмаğı qərara aldım. Belə də etdim, meyidi qucağıma alıb, həyətdəki yük maşınına qoydum. Mərhumu evə gətirdik. Qırx gün hər iki mənzildə yas saxlanıldı.

1973-cü ilin iyun ayına kimi, Gəncə şəhərində xalq hakimi vəzifəsinə seçilənədək həmin mənzildə yaşadım.

Ümumiyyətlə, fəhlə işlədiyim, tələbə olduğum, sonra da Ədliyyə Nazirliyində çalışdığım dövrdən ta Gəncəyə köçənə qədər və Gəncədən Bakıya qayıdıb 1982-ci ildə mənzil alanadək bir sözlə, təxminən on beş ilə yaxın kirayədə yaşamışam.

Bir neçə kəlmə də deputatlıq fəaliyyətim barədə. 1985-ci ildə Cəbrayıl rayonunun Quycaq, 1990-cı ildə isə Goranboy rayonunun Dəliməmmədli seçki dairələrindən Respublika Ali Sovetinə deputat seçildim.

Deputat xalqın elçisidir və mən də daim etimadını qazandığım seçicilərin arasında olmuşam. Goranboydan deputat olduğum az bir müddətdə seçicilərimin bir çox problemlərinin həllinə də köməyimi, qayğımı əsirgəməmişəm. Bir

neçə kənddə yolların çəkilməsinə, artezian su quyularının qazılmasına, pambıq işlərinə görə məhkum olunmuş bir neçə goranboylunun Respublika Ali Sovetinin qərarı ilə əfv olunmalarına, yaxud Ali Məhkəmənin qərarı ilə vaxtından əvvəl şərti olaraq cəzalarını çəkməkdən azad edilmələrinə nail olmuşdum. Ancaq ikinci deputatlıq müddətim çox çəkmədi. Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin rəhbərliyi «Deputat haqqında» qanuna müvafiq olaraq məsələ qaldırdı ki, əgər mən Ədliyyə naziri kimi fəaliyyətimi davam etdirməliyəmsə, o zaman deputatlığımı dayandırmalıyam, yox əgər deputat kimi fəaliyyətimi davam etdirəcəyəmsə, onda nazir vəzifəsindən istefa verməliyəm. O zaman mən birinci yolu seçib, nazir kimi fəaliyyətimi davam etdirdim.

Sonralar 1995-ci ildə Ağcabədi-Füzuli Seçki Dairəsindən deputatlığa namizədliyimi irəli sürmüşdüm. Lakin deputat seçilmədim. Bundan sonra heç bir seçkidə iştirak etməmişəm

2001-ci il oktyabrın 12-ə kimi Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyinin Notariat və VVA İdarəsinin rəisi vəzifəsində çalışmışam. Həmin vəzifəyə mənə o vaxt Ədliyyə naziri işləyən, vaxtı ilə mən nazir olarkən birinci müavini olmuş, saf əqidəli, etibarlı və universitet tələbə yoldaşım Südabə Həsənova 1995-ci ilin iyul ayında təyin etmişdi. Südabə xanım 2000-ci ilin aprel ayında Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Naziri vəzifəsindən Respublikanın Ali Məhkəməsinə sədr təyin olundu. Bir müddət keçdikdən sonra 2001-ci il oktyabrın 12-də təqaüd yaşına çatmamış – 55 yaşında vəzifəmdən azad olundum...

Bundan sonra nə işlə məşğul olacağım haqda çox düşündüm. Çünki uzun illərin gərgin əməyindən sonra, işsiz qalmaq çətin olardı. Çox götür-qoydan sonra belə qərara gəldim ki, elə işlə məşğul olmalıyam ki, ötüb-keçənlər haqqında fikirləşməyə vaxtım qalmasın.

Bakının “Bilgəh” qəsəbəsində mənə məxsus olan bağ sahəsində mal-qara saxlamaq üçün tövlə inşa etdirdim. Üç ilə yaxın fermer təsərrüfatı ilə məşğul oldum. Heyvanlar üçün otlaq və biçin sahəsi olmadığından, getdikcə onları saxlamaq problemə çevrildi. Ona görə 2005-ci ildə fermer təsərrüfatını ləğv etdim. Bununla da əmək fəaliyyətimə son qoydum.

2006-cı ildə 60 yaşım tamam oldu. Həmin vaxtdan təqaüd alıram.

Mən xoşbəxt ailə başçısıyam. Məni duyan, anlayan, sevincimə sevinən, kədərimə ortaq olan ailəm var.

Mən xoşbəxt atayam, dörd övladım var.

Mən xoşbəxt babayam, sevimli nəvələrim var.

20 ildən artıqdır ki, namaz qılıram. Müsəlman aləmi üçün vacib olan bütün müqəddəs ziyarətgahları ziyarət etmişəm. 1996-cı ildə anam Xədicə, həyat yoldaşım Elmira və oğlum Elxanla birlikdə «Həcc» ziyarətində olmuşuq. Bitərəfəm...

Yenə də vətənə, xalqa, dövlətə sədaqətlə xidmət etmək eşqilə yaşayıram.

Mündəricat

<i>Ömür yolu.....</i>	<i>3</i>
<i>Qarabağ məsələsinin ədalətli həllində</i> <i>tərəfdarımız yoxdur.....</i>	<i>35</i>
<i>Torpaqlarımız hər b yolu ilə işğaldan</i> <i>azad olunmalıdır.....</i>	<i>86</i>
<i>«Təcavüzə təcavüzlə cavab verilməlidir».....</i>	<i>192</i>
<i>Mündəricat.....</i>	<i>286</i>

Əlisaab Orucov

*«Mübarizəmiz Qarabağdadır»
(Azərbaycan dilində)*

Nəşriyyatın direktoru: Adil Abdullayev

Mətbəənin direktoru: Elman Qasimov

Buraxılışa məsul: Rəhim Qurbanov

Tarix üzrə fəlsəfə doktoru

Redaktor: Maarif İbrahimov

Bədii redaktor: Ruhiyyə Məmmədova

Korrektor: Elmira Fərruxzadə

Kompüterdə yığan: Çinarə Fərmanova

Dizayn: Sevda Qasımova

Bildiriş

Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında olan Azərbaycan Respublikası qanununa əsasən «Mübarizəmiz Qarabağdadır» kitabının hüquqları qorunur.

Müəllifin razılığı olmadan bu kitabı, hətta onun hissəsini belə çap etmək, surətini çıxarmaq qəti qadağandır.

Müəllif

*Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi
«Gənclik» nəşriyyatı*

Yığılmağa verilmişdir: 04.01.2011

Çapa imzalanmışdır: 28.04.2011

Formatı: 60x90¹₁₆

Mətbəə kağızı 1, Ofset üsulu ilə

Sifariş №

Tirajı: 500

Həcmi: 18 ç.v